

Βιοτεχνολογία και Βιολογική Ασφάλεια

Οι κυβερνητικές εξαγγελίες για την ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας στη χώρα μας έχουν αρχίσει να υλοποιούνται με σχετικά μικρές αποκλίσεις από τα ασχικά τους χρονοδιαγράμματα.¹ Σαν πρώτα βήματα στην κατεύθυνση αυτή αναφέρονται η ένταξη της βιοτεχνολογίας στο θεματικό πλαίσιο του Προγράμματος Ανάπτυξης της Έρευνας και Τεχνολογίας

του Υπουργείου Έρευνας και Τεχνολογίας, η ίδρυση του Ινστιτούτου Μοριακής Βιολογίας στην Κρήτη, η επιτάχυνση της διαδικασίας για τη σύσταση της Ελληνικής Βιοτεχνολογικής Εταιρείας (ΒΙΟΕΛΛΑΣ), και ακόμα, οι συζητήσεις, στα πλαίσια των Ημερών Βιοτεχνολογίας που οργάνωσε το Υπουργείο Έρευνας και Τεχνολογίας στις 12 και 13 Δεκεμβρίου 1983 στην Αθήνα.

Παρά τις επιφυλάξεις που έχουν διατυπωθεί για τη δυνατότητα αυτοδύναμης ελληνικής ανάπτυξης στη Βιοτεχνολογία,

η όλη προσπάθεια εντάσσεται στον γενικότερο κυβερνητικό στόχο της συμμετοχής στην Τεχνολογική Επανάσταση που φαίνεται πως θα χαρακτηρίσει το τελευταίο τέταρτο του αιώνα. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο αναφέρεται πως οι πρόοδοι που διαβλέπονται στα επόμενα είκοσι χρόνια στη βιοτεχνολογία περιλαμβάνουν.²

α. Τη δημιουργία νέων κυτταρικών ομάδων και ποικιλιών οργανισμών προικισμένων με ιδιομορφίες απαραίτητες για την εκπλήρωση ουσιαστικών λειτουργιών στην παραγωγή τροφίμων, ζωοτροφών, φαρμακευτικών προϊόντων, χημικών προϊόντων και ενέργειας.

β. Την κατασκευή αντιδραστηρίων για την επεξεργασία της βιομάζας, την κατεργασία των απορριμμάτων, την ανακύκλωση χρήσιμων υλικών και τη μετατροπή πρώτων υλών σε κατηγορίες ενώσεων κατάλληλων για παραπέρα βιομηχανική χρήση.

γ. Την ανάπτυξη περισσότερο αξιόπιστων και φθηνότερων μεθόδων τοξικολογικού ελέγχου και αξιολόγησης φαρμακευτικών ιδιοτήτων, και τη δημιουργία νέων προϊόντων σχεδιασμένων με τη βοήθεια ηλεκτρονικού υπολογιστή και βασισμένων στην ορθολογική αξιοποίηση των μοριακών ιδιοτήτων των στοιχείων που τα συνθέτουν.

Διαβλέπονται, δηλαδή, τεχνολογικές λύσεις που αντιστοιχούν σε προβλήματα που η μέχρι σήμερα εξαρτημένη διαδικασία σχεδιασμού συσώρευσε στη χώρα, και που παράλληλα βρίσκονται μέσα στα ελληνικά μέτρα και δυνατότητες.

Ακόμα μπορεί να διαπιστωθεί, από την απήχηση που είχαν οι Ημέρες Βιοτεχνολογίας, πως η προσπάθεια στη βιοτεχνολογία απασχολεί σοβαρά το ελληνικό επιστημονικό δυναμικό, πράγμα που μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι η υιοθέτηση της βιοτεχνολογίας σαν τομέα ανάπτυξης αναπόφευκτα συνεπάγεται την αυξημένη χρηματοδότηση ερευνητικών προγραμμάτων και τη δραστηριοποίηση μιας σημαντικής αλλά υποαπασχολημένης μερίδας ελλήνων ερευνητών.

Στα πλαίσια όμως τη μέχρι σήμερα συζήτησης για τη βιοτεχνολογία στη χώρα μας, έχει απόλυτα αγνοηθεί το θέμα της βιολογικής ασφάλειας. Η βιολογική ασφάλεια είναι ένα ζήτημα που η ιστορία του είναι συνυφασμένη με την εξέλιξη της έρευνας στη βιοτεχνολογία. Έχει σοβαρά απασχολήσει τόσο τις νομοθετικές

αρχές των χωρών που έχουν επενδύσει στη βιοτεχνολογία, όσο και την κοινή γνώμη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των χωρών της Βόρειας Αμερικής. Αργά ή γρήγορα, σαν πρόβλημα για άμεση αντιμετώπιση, η βιολογική ασφάλεια θα απασχολήσει και τη χώρα μας, ιδιαίτερα όταν η προσπάθεια στη βιοτεχνολογία ωριμάσει και πλησιάζει η ώρα της μεταφοράς της γνώσης από το εργαστήριο στην παραγωγή.

Το γεγονός ότι το θέμα της βιολογικής ασφάλειας αγνοήθηκε στις μέχρι τώρα συζητήσεις, μπορεί να αποδοθεί σε μία σειρά παραγόντων που περιλαμβάνουν:

α.— Τη χαμηλή στάθμη πληροφόρησης της ελληνικής κοινής γνώμης για το αντικείμενο της βιοτεχνολογίας, αποτέλεσμα της ασημαντής συμμετοχής της σύγχρονης Βιολογίας στα προπανεπιστημιακά εκπαιδευτικά προγράμματα.

β.— Τη δυσπιστία της πληροφόρημένης μερίδας της κοινής γνώμης στην ικανότητα της χώρας μας να αναλάβει αυτοδύναμες αναπτυξιακές πρωτοβουλίες σε πρωτοποριακά θέματα τεχνολογίας.

γ.— Το γεγονός ότι το εθελοντικό πάγωμα των ερευνών από τους ενδιαφερόμενους επιστήμονες, που ακολούθησε το κύμα ανησυχίας για τους ενδεχόμενους κινδύνους από την έρευνα με το ανασυνδυασμένο DNA, αντικαταστάθηκε από μία βαθμιαία χαλάρωση των μέτρων ελέγχου που συνέπεσε με την αύξηση των προσδοκιών της διεθνούς κοινής γνώμης για τα αναμενόμενα αποτελέσματα της έρευνας στη βιοτεχνολογία. Στο σημείο αυτό έχει παρατηρηθεί ότι σήμερα δεν υπάρχει χώρα όπου η κοινή γνώμη ή οι νομοθέτες είναι διατεθειμένοι να εγκαταλείψουν την πιθανότητα της εξάλειψης γενετικών ανωμαλιών, της αντιμετώπισης του καρκίνου και της αντικατάστασης αχρηστευμένων μελών ή οργάνων του σώματος, ερευνητικά δηλαδή αντικείμενα που προϋποθέτουν κάποιο βαθμό επέμβασης πάνω στη γενετική πληροφορία, παρά το γεγονός ότι μία τέτοια επέμβαση συνεπάγεται σημαντικούς κινδύνους. Έχει λεχθεί ότι η πεποίθηση της παγκόσμιας κοινής γνώμης συνοψίζεται στο ότι «στον σύγχρονο κόσμο οι καταστάσεις αναπόφευκτα χειροτερεύουν πριν γίνουν καλύτερες».³

δ.— Τη συγκρότηση του επιστημονικού επιτελείου που έχει αναλάβει την οργάνωση της προσπάθειας για την ανάπτυξη

της βιοτεχνολογίας στη χώρα μας. Αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από εξαιρετικά καταρτισμένους μοριακούς βιολόγους με σύγχρονη τεχνική εμπειρία και διεθνή καταξίωση. Το γεγονός αυτό, που αποτελεί εγγύηση για μία σωστή θεμελίωση της προσπάθειας στη βιοτεχνολογία στη χώρα μας, εγκυμονεί παράλληλα τον κίνδυνο να αντιμετωπίζονται τα θέματα βιολογικής ασφάλειας από μια καθαρά τελεολογική σκοπιά. Η έλλειψη κάθε συζήτησης για τη βιολογική ασφάλεια στα πλαίσια των μέχρι τώρα διεργασιών γύρω από τη βιοτεχνολογία, ίσως αντανάκλα τη σύγχρονη θέση ότι αν και η μεταφορά ορισμένων γονιδίων από ένα βιολογικό είδος σε άλλο μπορεί να έχει μη απόλυτα ελεγχόμενα αποτελέσματα, δεν μπορεί να θεωρηθεί όμως ότι οι κίνδυνοι που συνεπάγεται είναι μεγαλύτεροι από τους κινδύνους που συνόδευαν τις διασταυρώσεις φυτών, με τις οποίες πειραματίζεται ο άνθρωπος τα τελευταία 10.000 χρόνια.⁴

Μέσα στα πλαίσια του ορισμού της βιοτεχνολογίας⁵ σαν «το σύνολο των μεθόδων, των τεχνικών και των γνώσεων στις οποίες βασίζονται οι διαδικασίες βιο-μετατροπής», όπου ο όρος - κλειδί είναι η «βιο-μετατροπή», στην ευρύτερη της έννοια, σαν «το φαινόμενο των χημικών αντιδράσεων που πραγματοποιούνται από κύτταρα (μικροοργανισμούς ή κύτταρα ανωτέρων ζωικών ή φυτικών οργανισμών) μέσα στα οποία βρίσκονται βιοκαταλύτες (ένζυμα) ικανοί να μετασχηματίζουν διάφορα υλικά (π.χ. κυτταρίνη, μελάσσες, υδατάνθρακες) σε άλλα (π.χ. αλκοόλες, πρωτεΐνες, αντιβιοτικά)», μπορεί να παρατηρηθεί ότι η βιοτεχνολογία αποτελεί μία ενότητα μεθόδων, πολύπλοκων ίσως στις λεπτομέρειες, αλλά απλών στη σύλληψη, με τις οποίες γονίδια ή ομάδες από γονίδια μπορούν να αφαιρεθούν από ένα κύτταρο-δότη και να μεταφερθούν σε ένα κύτταρο-δέκτη όπου είναι δυνατό να συνδεθούν με τα γονίδια του κύτταρου-δέκτη εμπλουτίζοντας έτσι τη γενετική πληροφορία που περιέχεται στο κύτταρο-δέκτη και πιθανά προσθέτοντας νέες ιδιότητες στο φαινότυπό του, δηλαδή τη φυσική εκδήλωση της γενετικής πληροφορίας που περιέχει.

Τεχνικά, το υπόστρωμα του γονιδίου, δηλαδή ένα τμήμα δεοξυριβονουκλεϊνικού οξέως (DNA), απομονώνεται από το κύτταρο-δότη και αφού μεταφερθεί εν-

σωματώνεται στο γενετικό υλικό του κύτταρου-δέκτη. Έτσι προκύπτει και η ονομασία των τεχνικών σαν «ανασυνδυαζόμενο DNA».

Αν και σήμερα είναι αποδεκτό ότι η μεαδίδωση γονιδίων ανάμεσα σε διαφορετικά βιολογικά είδη συμβαίνει αρκετά συχνά στη φύση στο επίπεδο των μικροοργανισμών, θεωρητικά το ίδιο θα μπορούσε να συμβεί στο εργαστήριο ανάμεσα σε φυλογενετικά πολύ απομακρυσμένα μεταξύ τους είδη. Αυτό το γεγονός αποτελεί τη βάση της σύγχρονης διαμάχης για τη βιολογική ασφάλεια. Η οικολογική πλευρά του θέματος απαιτεί να θεωρήσουμε κάθε νέο φαινότυπο σαν ένα καινούριο βιολογικό είδος. Παράλληλα πρέπει ουσιαστικά να αναγνωριστεί ότι το μόνο εμπόδιο στην εξάπλωση ενός νέου βιολογικού είδους προέρχεται από την ανταγωνιστικότητά του.

Τέλος, αποτελεί κοινή παραδοχή των οικολόγων σήμερα ότι το αποτέλεσμα της εισαγωγής ενός νέου βιολογικού είδους στο περιβάλλον είναι αδύνατο να προβλεφθεί και πως μία τέτοια ενέργεια περικλείει υψηλούς κινδύνους αλλά και πολύ ευεργετικές δυνατότητες. Η βιοτεχνολογική θεώρηση, αντίθετα, βασίζεται στην παραδοχή πως η ανταγωνιστικότητα των βιολογικών ειδών είναι μία πολυσύνθετη ιδιότητα που είναι από τη φύση της αδύνατο να αποκτηθεί τυχαία από ένα βιολογικό είδος. Παράλληλα επικαλείται το γεγονός ότι παθογόνοι μικροοργανισμοί έχουν χρησιμοποιηθεί για πολλά χρόνια σε εξειδικευμένα ερευνητικά εργαστήρια με αξιολογή ιστορία ασφάλειας και πολύ σπάνια ατυχήματα. (π.χ. ευλογία στο Birmingham το 1981). Το αξιοσημείωτο είναι ότι η περιορισμένη έκταση των ατυχημάτων οφείλεται στην πληρότητα των μεθόδων εργασίας και τα μέτρα ασφάλειας που λαμβάνονται από τους ερευνητές και όχι στην ύπαρξη νομοθετικού πλαισίου, επειδή η φύση της βιοτεχνολογικής έρευνας απαιτεί υψηλό βαθμό προσδιοριστικότητας στις συνθήκες της πειραματικής εργασίας. Τέλος, παθογόνοι μικροοργανισμοί έχουν αποτελέσει τη βάση εκτεταμένης πειραματικής εργασίας για αμυντικούς σκοπούς για πολλά χρόνια, με μόνο έλεγχο την ανάγκη μυστικότητας της αντίστοιχης έρευνας, και χωρίς εμφανή προβλήματα.

Πέρα όμως από τα θέματα βιολογικής

ασφάλειας στη βιοτεχνολογική έρευνα, υπάρχουν και οι κίνδυνοι που απορρέουν από τις βιομηχανικές εφαρμογές της βιοτεχνολογίας και κύρια από τις ζυμώσεις ποσοτήτων από χίλια ως ένα εκατομμύριο λύτρα. Ατυχήματα που σχετίζονται με τέτοιου είδους εγκαταστάσεις μπορούν να επηρεάσουν την υγεία των εργαζομένων εκεί, το περιβάλλον, αλλά και όλο τον πληθυσμό. Σε αντίθεση με τους κινδύνους που συνεπάγονται οι ερευνητικές δραστηριότητες, οι βιομηχανικοί κίνδυνοι από την εφαρμογή της βιοτεχνολογίας είναι σημαντικά μεγαλύτεροι. Ακόμα ο έλεγχός τους είναι δυσκολότερος και από τον έλεγχο της χημικής ή ραδιενεργού ρύπανσης, που μπορεί να περιορισθεί σε κάποιο βαθμό, επειδή οι μικροοργανισμοί έχουν τη διπλή δυνατότητα αναπαραγωγής και εξάπλωσης. Παρατηρείται δηλαδή το φαινόμενο της ανεξαρτησίας του επιπέδου ρύπανσης από την εξάπλωση. Τέτοιου είδους προβλήματα έχουν παρουσιασθεί στην παραγωγή έμβιων εμβολίων και σε παραδοσιακές ζυμώσεις. Σήμερα αντιμετωπίζονται με τη χρησιμοποίηση μικροοργανισμών που έχουν χάσει την ικανότητα του πολλαπλασιασμού τους έξω από το ελεγχόμενο βιομηχανικό περιβάλλον.

Ιστορικά, η ανησυχία της διεθνούς κοινής γνώμης γύρω από τους πραγματικούς ή υποθετικούς κινδύνους που συνεπάγεται η έρευνα στη βιοτεχνολογία και οι εφαρμογές της, έδειξε τρεις χρονικές περιόδους έφαξης: Η πρώτη ήταν στο μέσο της δεκαετίας του 1970, όταν οι μοριακοί βιολόγοι που απασχολούνταν με τις αρχέγονες ακόμα μεθόδους επέμβασης στη γενετική πληροφορία αντιμετώπισαν οσοδαρά την πιθανότητα ότι οι μικροοργανισμοί στους οποίους εισήγαγαν ξένο γενετικό υλικό θα μπορούσαν να αποτελέσουν κίνδυνο για τη δημόσια υγεία αν ξέφυγαν από το περιβάλλον του εργαστηρίου. Η δεύτερη συνέπεσε με το τέλος της δεκαετίας του 1970, όταν με την εισαγωγή αναπτυγμένων μεθόδων επέμβασης στο γενετικό υλικό, η ιδέα της οικονομικής εκμετάλλευσης των επιτευγμάτων της Μοριακής Βιολογίας έφερε την εισβολή του πολυεθνικού κεφαλαίου στο εργαστήριο και έδωσε στη βιοτεχνολογία τη σημερινή της μορφή σαν τομέα υψηλής τεχνολογίας. Η τρίτη άρχισε στα μέσα του 1982. Αντίθετα με τις άλλες δύο δεν χαρακτηρίζεται μόνο από το φόβο

των παθογόνων ιδιοτήτων των τεχνητών μικροβιακών στελεχών, ούτε μόνο από το φόβο των συνεπειών της εξάρτησης της έρευνας από το πολυεθνικό κεφάλαιο. Πέρα από τους φόβους αυτούς, χαρακτηρίζεται από την αμηχανία μπροστά στις δυνατότητες που διαφαίνονται για την εφαρμογή των μεθόδων της βιοτεχνολογίας στο ανθρώπινο γενετικό υλικό.⁶

Η σειρά αυτή των εξάρσεων της ανησυχίας της κοινής γνώμης, παρά τις κοινοβουλευτικές συζητήσεις, που σε διάφορες στιγμές προκάλεσε, σχεδόν ποτέ δεν κατέληξε σε συγκεκριμένα νομοθετικά μέτρα. Στις ΗΠΑ ο έλεγχος παραμένει σχεδόν αποκλειστικά στα χέρια του Εθνικού Ιδρύματος Υγείας (N.I.H.) το οποίο με τη σειρά του χρησιμοποιεί την πειθώ, παρά την οποιαδήποτε δύναμη του για την εφαρμογή της ερευνητικής πολιτικής τους. Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας δεν υπάρχει ειδική νομοθεσία σχετικά με την βιοτεχνολογία, αν και μία σειρά κανονισμών διέπουν τη βιοτεχνολογική έρευνα στη Βρετανία, Γαλλία, Δυτ. Γερμανία, Ολλανδία, Δανία και Βέλγιο. Όμως η γαλλική κυβέρνηση έχει αποφύγει τη νομοθετική ρύθμιση των θέματος ενώ η κυβέρνηση της Δυτ. Γερμανίας, επικαλούμενη την καθολική εφαρμογή των κανονισμών που έχουν θεσπισθεί, δεν θεωρεί απαραίτητη τη νομοθετική κωδικοποίησή τους. Τέλος στην Ολλανδία, όπου η επίσημη κρατική πολιτική τείνει να ισχυροποιήσει τους κανονισμούς βιοτεχνολογικής έρευνας, η τακτική οδήγησε στην αντιπαράθεση της βιομηχανίας με την κυβέρνηση. Ο λόγος ήταν ότι η ολλανδική βιομηχανία θεώρησε πως μία τέτοια πολιτική της αφαιρούσε την συναγωνιστική της θέση την ώρα που οι υπόλοιπες χώρες της Κοινότητας αποδυνάμωναν τους ελέγχους πάνω στη βιοτεχνολογική έρευνα.⁷

Στο κοινοτικό επίπεδο οι προσπάθειες για νομοθετική αντιμετώπιση της βιολογικής ασφάλειας είχαν παράλληλη πορεία και αποτελέσματα. Αν και σειρές συστάσεων έχουν κατά καιρούς υιοθετηθεί από τα Κοινοτικά Όργανα, η κρατούσα αντίληψη είναι ότι έχει διεχθεί πως οι γενετικές επεμβάσεις σε μη παθγόνα βακτήρια δεν δημιουργούν παθγόνα στελέχη και πως μέχρι σήμερα δεν έχει αποδειχθεί ότι είναι δυνατό να αυξηθεί η βιωσιμότητα ενός μικροβιακού στελέχους μετά την υποβολή του στις τε-

χνικές του ανασυνδυασμένου D.N.A. Παράλληλα παρατηρείται μία προσπάθεια ενοποίησης των εθνικών προτύπων των προϊόντων της βιοτεχνολογίας, ιδιαίτερα στους υγειονομικούς κανονισμούς των κρατών-μελών, για να αποφευχθούν τα προβλήματα στη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς της Κοινότητας και για να ενδυναμωθεί η διεθνής ανταγωνιστικότητά τους.

Με δεδομένο το διεθνές κλίμα απέναντι στα προβλήματα βιολογικής ασφάλειας, είναι μάλλον χιμαιρικό να περιμένουμε πως θα θεσπισθούν νομοθετικά κανόνες για τη βιοτεχνολογική έρευνα στη χώρα μας, στο άμεσο μέλλον. Όμως η ανεπάρκεια του νομικού πλαισίου προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς και η ιδιαιτερότητα των βιομηχανικών εφαρμογών της βιοτεχνολογίας, προωθούν κρίσιμες αντιπαράθεσεις στο μέλλον, ιδιαίτερα σε θέματα χωροταξικά, που όμως θα είναι αδύνατο να λυθούν ορθολογιστικά την ώρα που δεν θα υπάρχουν μηχανισμοί αξιολόγησης των οικολογικών κινδύνων από τις βιοτεχνολογικές εφαρμογές. Παράλληλα και ίσως πιο σημαντικό, είναι το πρόβλημα της εξαγωγικότητας των ελληνικών βιοτεχνολογικών προϊόντων χωρίς την υποστήριξη κάποιου τυποποιημένου ελέγχου των προβλημάτων βιολογικής ασφάλειας που αντιμετωπίζονται στην ανάπτυξή τους. Σε σχέση με αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι, π.χ., οι ΗΠΑ επικαλούνται το λόγο της παγκόσμιας οικολογικής καταστροφής που προκαλείται από το ψάρεμα της φάλαινας ή το κυνήγι άλλων ζώων που κινδυνεύουν να εξαφανισθούν για να απαγορέψουν την εισαγωγή συναφών προϊόντων. Μελλοντικά η έλλειψη ελέγχων βιολογικής ασφάλειας στην ανάπτυξη βιοτεχνολογικών προϊόντων θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σαν προστατευτικό όπλο.

Τέλος αξίζει να παρατεθούν οι συστάσεις της ομάδας εργασίας «Κοινωνικές Διαστάσεις της Βιοτεχνολογίας» του προγράμματος FAST που πρέπει να κατευθύνουν τη δημόσια και κοινοτική πολιτική για τη «διαχείριση της βιοκοινωνίας μας».

α. Καμία πολιτική δεν στερείται κινδύνων.

β. Η αρμοδιότητα των εμπειρογνομώνων δεν είναι απεριόριστη.

γ. Ακόμη και στα όρια αρμοδιότητάς

τους, η αξιοπιστία και αποδοχή των αποφάσεών τους είναι συζητήσιμη.

δ. Χρειάζεται ευλύγιστη στρατηγική διαχείρισης όπου να λαμβάνονται υπόψη μακροπρόθεσμες «συνολικές» επιπτώσεις, στο βαθμό που σήμερα είναι αντιληπτές και όπου να κατανοείται ότι οι αντιλήψεις μεταβάλλονται με την απαιτούμενη πείρα.

ε. Χρειάζεται συνεχής εκπαίδευση σε διάφορα επίπεδα, συμπεριλαμβανομένων των υπεύθυνων για τη λήψη αποφάσεων του κοινού και αυτών ακόμη των επιστημόνων.

Γιώργος Ανωγειανάκης - Jeffrey Levett

1. «Το Βήμα της Κυριακής» 15.1.84
2. «Η βιοτεχνολογία στην κοινότητα» (Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο), Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων COM (83) 672 τελικό / Παράρτημα, Βρυξέλες, 21 Οκτωβρίου 1983.
3. Ted Roszak: «Banning the biologist» New Scientist, 6.10.83
4. «Air Rights for Genetic Creations», New York Times, 10.10.83
5. Κείμενο εργασίας: στοιχεία για το πρόγραμμα ανάπτυξης της βιοτεχνολογίας», Υπουργείο Έρευνας και Τεχνολογίας, Δίση Επιστημονικής Πολιτικής, πρόγραμμα ανάπτυξης έρευνας και τεχνολογίας (ΠΑΕΤ), Αθήνα, Νοέμβριος 1983.
6. «Genetic engineering: Thumbprints in our clay». Commentary, San Francisco, 16.9.83
7. D.F. Gibbs and M.E. Greenhalgh» Biotechnology, Chemical Feedstocks and Energy Utilization». A Report from the FAST Programme of the Commission of the European Communities, Frances Pinter (Publishers), London, 1983.

Τουρισμός: Ας πούμε τα πράγματα με τ' όνομά τους

Δυο αρνητικά νούμερα προσδιορίζουν την πορεία του Ελληνικού Τουρισμού το 1983:

- 3,5% περίπου μείωση των αφίξεων ξένων τουριστών στο 11μηνο Ιαν. - Νοεμ. 1983.

- 23% περίπου μείωση του συναλλάγματος, που εισπράχθηκε το 11μηνο Ιαν. - Νοέμ. 1983).

Σ' αυτά τα ανησυχητικά δεδομένα, έρχεται να προστεθεί κι ένα τρίτο, που μοιάζει να παραγνωρίζεται: η εξίσου α-

νησυχητική μείωση των διανυκτερεύσεων των αλλοδαπών τουριστών στα διάφορα ξενοδοχειακά καταλύματα, στον κύριο δηλαδή όγκο των τουριστικών καταλυμάτων, που απασχολεί και την πλειοψηφία των εργαζομένων στον Τουρισμό. Η μείωση αυτή κατά το 9μηνο Ιανουάριος - Σεπτέμβριος 1983 (έναντι του αντίστοιχου 9μήνου του 1982) υπολογίζεται σε 7% περίπου κι έχει το πρόσθετο - κι επιβαρυντικό - χαρακτηριστικό να είναι πολύ μεγάλη (πάνω από 15%) στις περιοχές όπου υπάρχει η μεγαλύτερη συ-

γκέντρωση ξενοδοχειακών κλινών και τουριστικών υπηρεσιών (Ρόδος, Κέρκυρα, Μακεδονία, Εύβοια κ.λπ.) και, συνεπώς και η μεγαλύτερη συγκέντρωση της τουριστικής απασχόλησης.

Κι όλα αυτά συμβαίνουν, σε μια περίοδο, που, η σχεδόν σταθερά πτωτική πορεία του τουρισμού μας τα τελευταία χρόνια, αρχίζει να έχει σοβαρές επιπτώσεις - ανεργία, όξυνση της εποχικότητας κλπ. - που δύσκολα μπορούν να θεραπευτούν.

Ο ελληνικός τουρισμός, λοιπόν, «νο-

σει» κι οι «διαγνώσεις» των αρμοδίων δεν είναι παρά «παρηγοριά στον άρρωστο». Η παγκόσμια τουριστική κρίση –παράγοντας ασφαλώς υπαρκτός– εν μέρει μόνο δικαιολογεί τις ανησυχητικές εξελίξεις, δεδομένου ότι άλλες μεσογειακές χώρες κατόρθωσαν να περιορίσουν ή και ν' αποτρέψουν τελείως τις συνέπειες της κρίσης αυτής. Και το κυριότερο, παρά την υποτίμηση και των δικών τους νομισμάτων έναντι του δολαρίου, κατόρθωσαν να επιτύχουν την αύξηση των συναλλαγματικών τους εισπράξεων απ' τον τουρισμό. Σε μας, η δυσαναλογία ανάμεσα στη μικρή (αλλ' όχι αμελητέα) μείωση των αφίξεων και στη μεγάλη μείωση του συναλλάγματος εξακολουθεί να χρειάζεται κάποια ανάλυση με βάσιμα στοιχεία και επιχειρήματα, πέρα από τα αφελή επιχειρήματα για την κατακόρυφη πτώση των αφίξεων των γιουγκοσλάβων τουριστών κ.λπ., κ.λπ., πολλώ μάλλον που οι αφίξεις των κατά τεκμήριο υψηλού εισοδήματος εθνικοτήτων (Δυτικοευρωπαίοι – Αμερικανοί) βρίσκονται, σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία στα ίδια επίπεδα του 1982. Μια τέτοια ανάλυση είναι απαραίτητη για τη διενέργεια κάποιου απολογισμού του τουριστικού τομέα κατά το 1983, απολογισμού, που σύμφωνα μ' όλες τις ενδείξεις – και αν ληφθεί υπόψη το κοινωνικό κόστος των επενδύσεων στον Τουρισμό – κάθε άλλο παρά θετικός μοιάζει.

Τι φταίει; Οι αιτίες είναι τόσο φανερές, που εύκολα μπορούν ν' απαριθμηθούν, αν και θα ήταν παράλογα φιλόδοξο να επιχειρήσει κανείς να τις εξαντλήσει στα περιορισμένα πλαίσια ενός «σχολίου». Κάποιες απ' αυτές δεν είναι παρά οι γνωστές αδυναμίες της κυδέρνησης του ΠΑΣΟΚ και της πολιτικής της, που παρουσιάζονται με ιδιαίτερη ένταση στον τουρισμό, ενώ κάποιες άλλες είναι συναφείς με τις ιδιαιτερότητες του τομέα αυτού. Φταίει η έλλειψη μιας συνολικής στρατηγικής για την εδραίωση του ελλ. τουρισμού στην ευρωπαϊκή και διεθνή αγορά; η έλλειψη μιας αποτελεσματικής πολιτικής για τον περιορισμό των συνεπειών της κρίσης, μιας πολιτικής που να συνίσταται σε συγκεκριμένα και πρόσφορα μέτρα; η παραγνώριση της ανάγκης για νέες οργανωτικές δομές, που να βελτιώσουν τη διαπραγματευτική θέση των ελληνικών επιχειρήσεων απέναντι στους φορείς της διεθνούς τουριστικής

κίνησης; η στήριξη της τουριστικής πολιτικής στους επιχειρηματίες-εργοδότες (τα πρόσφατα μέτρα για τον Τουρισμό αποτελούν τρανταχτό παράδειγμα, αφού δεν είναι παρά απαλλαγές, διευκολύνσεις και παροχές προς τους επιχειρηματίες, στη λογική των μεταπολιτευτικών δεξιών διοικήσεων του ΕΟΤ) και ο παραγκωνισμός των εργαζομένων στον τομέα, που, φραστικά μόνο, καλούνται να «συμμετάσχουν» στις αποφάσεις; φταίει ακόμη η τρομακτικά χαμηλή παραγωγικότητα των υπηρεσιών του ΕΟΤ, αναπόφευκτη συνέπεια της μονοκομματικής αντίληψης της Διοίκησης του και της αξιολόγησης των επιστημονικών του δυνάμεων με κομματικά κριτήρια. Φταίει, κοντολογίς, το γεγονός, ότι οι λίγες αλλαγές είναι περιστασιακές, επιφανειακές, συνθηματολογικές κι όχι συστηματικές, διαρθρωτικές, ουσιαστικές. Φταίει η συνθηματολογία, που –περισσότερο απ' όσο στους άλλους τομείς– συσκοτίζει τα προβλήματα και δεν επιτρέπει τη νηφάλια και ειλικρινή αντιμετώπισή τους (τα προγράμματα Κοινωνικού Τουρισμού 1983 και 1984 είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα συνθηματολογικής αντιμετώπισης ενός τόσο σοβαρού και δύσκολου προβλήματος, όπως ο Κοινωνικός Τουρισμός).

Φταίει ο (εκλογικίστικος;) φόβος, που κάνει τον ΕΟΤ να προσπαθεί να κρύψει την αποτυχία του, ψέλλοντας εκκωφαντικά χαρμόσυνους «αριστερούς ψαλμούς» την ίδια στιγμή, που, πανικόδολητος, «λιβανίζει» προς τα δεξιά του.

Χάρης Μαρίνος

«Κοινωνιολογία»... χωρίς κοινό

Η «Κοινωνιολογία» της Γ' Λυκείου είναι ίσως το βιβλίο που εκφράζει (ή θα μπορούσε να εκφράσει) μια αλλαγή στα εκπαιδευτικά μας πράγματα. Να τaráξει λιμνασμένα νερά, να φέρει φρέσκο αέρα, να εγκαταστήσει διάλογο, να αποκαταστήσει σχέσεις. Από τη φύση της ζωντανή, σχετικά νέα επιστήμη, με θέματα και προβληματισμούς από τη ζωή μας, τη νεοελληνική κοινωνία, τη ζωή των νέων ανθρώπων, θα προκαλούσε, θα ερέθιζε, διδάσκοντες και διδασκόμενους να σκεφτούν, να συζητήσουν. Θα αποκαθιστούσε τον ανύπαρκτο διάλογο και θα

κατέλυε την απόσταση έδρας και βωμού ακροατηρίου.

Κοινωνιολογία στο σχολείο! Εγχείρημα δύσκολο και επικίνδυνο. Πάντως οπωσδήποτε θελκτικό, αφού πρόκειται να δώσει στοιχεία ζωής μια και η Κοινωνιολογία σαν επιστήμη «χρησιμεύει για να εξηγήσει τη διάρθρωση των κοινωνικών σχέσεων, τις συγκρούσεις που προϋποθέτουν και τις δυνάμεις που κινητοποιούν, στις οποίες βέβαια συγκαταλέγεται ο καθένας μας»¹.

Τεράστια ύλη, που για να γίνει σχολικό εγχειρίδιο χρειάζεται ικανότητα, αίσθηση ευθύνης, κριτική ματιά. Το πιο σημαντικό, να έχεις υπόψη σου κάθε στιγμή ότι απευθύνεσαι σε νέους 17 χρόνων.

Κατ' ανάγκη θα γίνει επιλογή θεμάτων. Ποια θα είναι τα κριτήρια; Η σημαντικότητα του αντικειμένου βέβαια και τι προβληματίζει τους ανθρώπους αυτής της ηλικίας. Τους ανθρώπους αυτούς με τα πολύ πραγματικά προβλήματα, που ζούνε μέσα σ' αυτό τον πολύ πραγματικό κοινωνικό χώρο. Ως εκ τούτου το περιεχόμενο μιας Κοινωνιολογίας θα έπρεπε να είναι και τέτοιο ώστε να προκαλέσει, να ερεθίσει, να αφυπνίσει, ιδιαίτερα «τη νεολαία εκείνη που δεν πέρασε από κανένα καμίνι και η κοινωνία της αφθονίας της έχει υποσκάψει βαθύτατα τις αντιστάσεις και την έχει σε μεγάλο βαθμό «αποκοινωνικοποιήσει»². Πάντως δεν θα έπρεπε να περάσει απαρατήρητο από τους επίδοξους συγγραφείς ότι, ελλείψει ειδικών επιστημόνων, το μάθημα διδάσκει από ανθρώπους άσχετους (θεολόγοι, φιλόλογοι στην καλύτερη περίπτωση) και ανυποψίαστους. Αυτά λοιπόν ήταν τα δεδομένα και οι ευχές που συνόδευαν το βιβλίο που επρόκειτο να εκδοθεί.

Και το βιβλίο ήλθε, με καθυστέρηση ενός μηνός περίπου από την έναρξη του σχολικού έτους.

Πλην όμως οι προσδοκίες αποδείχτηκαν φρούδες. Μαθητές και διδάσκοντες (που λέει ο λόγος διδάσκοντες, γιατί γράμματα δεν γνωρίζουν...) προσγειώθηκαν ανωμάλως. Έχουν περάσει τρεις μήνες περίπου διδασκαλίας και τα μηνύματα είναι ανησυχητικά. Ήδη όλοι περιμένουν μια γενική αποτυχία στις πανελλήνιες εξετάσεις, όπως άλλωστε συνέβη και στις περσινές.

Καταθέτω προσωπική πείρα τριών

μητών αγώνα αποκρυπτογραφήσεως του πονήματος της Κοινωνιολογίας της Γ' Λυκείου.

Όπως αναφέρεται στην πρώτη σελίδα το βιβλίο γράφτηκε από δώδεκα ειδικούς επιστήμονες (κάθε ένας διαπραγματεύθηκε και μία ενότητα) με τον συντονισμό του καθηγητή Βασίλη Φίλια (πάντως η έλλειψη συντονισμού είναι το πρώτο χαρακτηριστικό του βιβλίου). Εκτός αν συντονισμός χαρακτηρίζεται η διάταξη της ύλης, που αμφιβάλλω αν είναι και η καλύτερη.

Το πιθανότερο είναι να μαζεύτηκαν και οι δώδεκα, να μοίρασαν τις ενότητες και από κει να κλείστηκαν στο γραφείο και ν' άρχισαν να γράφουν. Με μια εκπληκτική επίδειξη «επιστημονικού» πνεύματος (μάλλον... μόνο πνεύμα κάνουν) και λόγου ακραιφνώς επιστημονικού, διανθισμένου με πλήθος (αδόκιμων) όρων και μακαρονικών ορισμών, προσπαθούν απεγνωσμένα να περάσουν όλη την Κοινωνιολογία στα μαθητικά μυαλά.

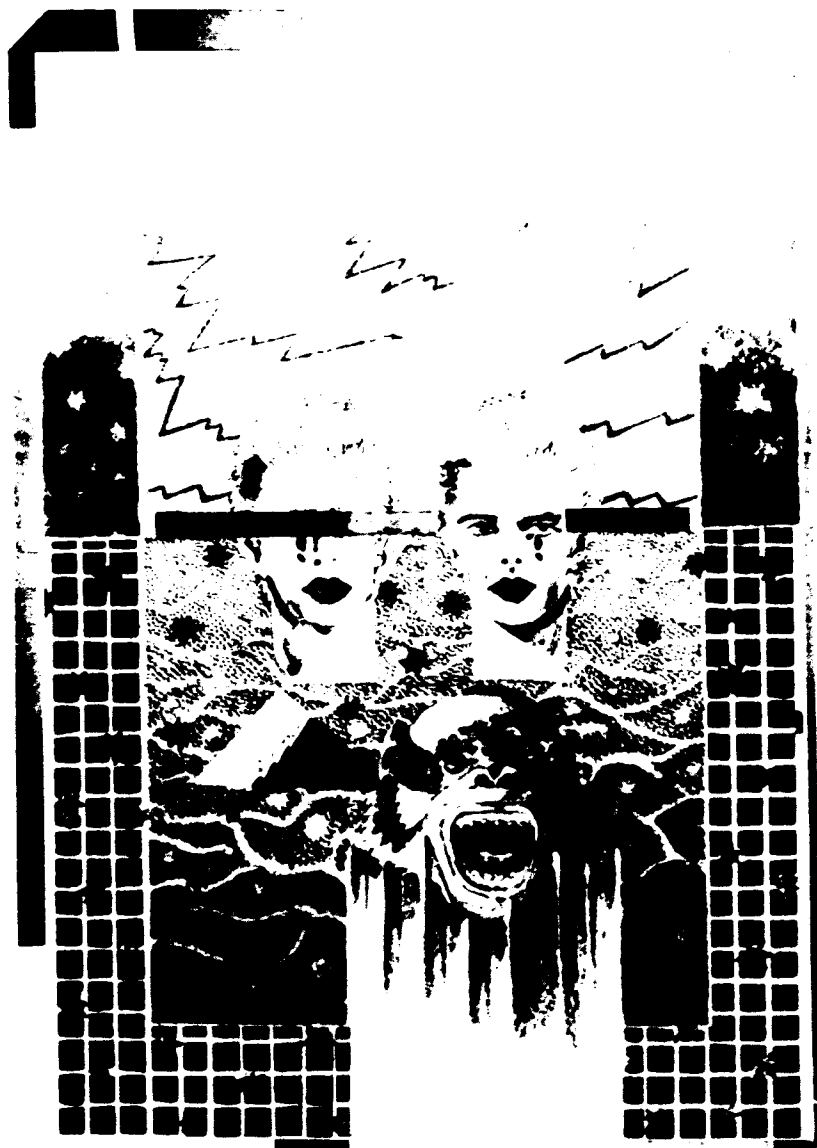
Αλλά για να πραγματοποιηθεί αυτό χρειάζεται κότσια... και οι κύριοι δεν διαθέτουν. Για να συνοψίσεις μια τεράστια ύλη σε 200 σελίδες κατ' ανάγκη θα χρησιμοποιήσεις αφαιρετική μέθοδο. Αλλά αφαίρεση και εννοιολογική κατανόηση (πλήθος έννοιες) σε παιδιά που για πρώτη φορά αντιμετωπίζουν θεωρητικά τέτοια θέματα καταντάει σαδισμός, πολύ περισσότερο όταν η εκπαιδευτική «αλλαγή» το προωθεί και σαν μάθημα στις πανελλήνιες εξετάσεις (θεσμός με αμφίβολες επιτυχίες). Εκτός αν οι συντάκτες του εγχειριδίου πήραν τοις μετρητοίς αυτά που λέει ο κ. καθηγητής περί... «νεολαίας που δεν πέρασε από κανένα καμίνι και περί κοινωνίας της αφθονίας που έχει υποσκάψει βαθύτατα τις αντιστάσεις της νεολαίας» και απεφάσισαν να εκδικηθούν, στο όνομα όλων εκείνων των γενεών που τσουρουφλίστηκαν στο καμίνι. Μόνο έτσι μπορούν να εξηγηθούν εκφράσεις όπως: «Μέσα από το κράτος, σύνολο πρακτικών, δηλαδή πράξη, εκφράζεται η δυναμικότητα των σχέσεων δύναμης των κοινωνικών τάξεων και ομάδων, με άλλα λόγια η ισορροπία ανάμεσα στις δυνάμεις των κοινωνικών τάξεων και ομάδων» (άλλα λόγια δηλαδή ν' αγαπιόμαστε, γιατί αλλιώς κινδυνεύει η ισορροπία μας...) ή όπως «ιδέες είναι τα νοητικά σχήματα ή τα νοητικά μορφώματα που έχουν σαν

«πρώτη ύλη» τη φαντασία και «αναπαραστάσεις είναι, σε αντίθεση με τις ιδέες, νοητικές εικόνες ή παραστάσεις που λειτούργουν από μόνες τους ή και συμπληρώνουν τις ιδέες». Αυτό είναι ένα μικρό δείγμα σαφήνειας σχολικού βιβλίου.³

Θέματα ανώδυνα, άσχετα με τα προβλήματα, τις ανησυχίες των μαθητών, προκαλούν παγερή αδιαφορία και άφθονα χασμουρητά. Χωρίς αναφορές στη σημερινή πραγματικότητα, με μια άνευ προηγουμένου θεωρητικοποίηση των πάντων, λες και οι δώδεκα απευθύνονται

σε συναδέλφους εντός της πανεπιστημιακής κοινότητας ή, το λιγότερο, σ' ανθρώπους εξοικειωμένους με τέτοια θέματα.

Έτσι μέσα στο πλήθος στείων και αποστεωμένων γνώσεων και πληροφοριών που άφθονες προσφέρει το γυμνάσιο, προστέθηκε ένα ακόμα βιβλίο για να μας σιχτιρίζουν τα παιδιά και να περιμένουν με αγωνία το τέλος της σχολικής περιόδου για να τα ρίξουν στη φωτιά. Πάλι καλά που δεν έβαλαν ακόμα φωτιά στα σχολικά κτίρια.

Από ποιόν πλανήτη κατέβηκαν οι άνθρωποι; Έχουν μιλήσει καθόλου με έλληνες μαθητές; Με λεξιλόγιο σφυρηλατημένο στις συνοικιακές Patisserie - confiserie ή μέσα στα Electronic Games και στα μπιλιάρδα κάτωθεν των κεντρικών φροντιστηρίων, που είναι ζήτημα αν φτάνει τις 20 λέξεις; Και ξαφνικά τα παιδιά αυτά τα βομβαρδίζουν με οικοσυστήματα, προσδοκώμενες ζωές, πυρηνικές οικογένειες και εκτεταμένες οικογένειες, ενδογενεακές κινητικότητες και διαγενεακές κινητικότητες, δομικές κινητικότητες και δεν συμμαζεύεται...

Να μιλήσουμε απλά θέλαμε. Να συζητήσουμε στη γλώσσα μας τα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε καθημερινά μέσα στη μίζερση ελληνική κοινωνία. Αυτού μας συνέτριψαν εις άψογον τεχνοκρατική γλώσσα, εξ εσπερίας προερχομένη.

Οι έλληνες όμως μαθητές αδυνατούν να τους παρακολουθήσουν και τους δώδεκα. Και αφού αδυνατούν τους αγνοούν. Και αν τους αγνοούν... μας φτύνουν όλους και επιστρέφουν στα φλιπεράκια, που μπορεί βέβαια να είναι μακράν της ελληνικής πυρηνικής οικογένειας και του σχολείου τους αλλά είναι πολύ διασκεδαστικά, έχουν μαγεία και όνειρο, βγάζεις και καμιά δραχμή για μπίρα στο διπλανό Fast-Food.

Τους βγάζω το καπέλο. Οι άνθρωποι κόπιασαν πολύ αλλά κατόρθωσαν να κολλήσουν τους μαθητές στον τοίχο.

Άρπαξε μια καρπαζιά ταλαίπωρε για να μάθεις... Εσύ που τόλμησες να πιστέψεις ότι μπορούσες να μπεις στα άδυτα της Κοινωνιολογίας. Είσαι πολύ αφελής να πιστεύεις ότι η Κοινωνιολογία είναι μια επιστήμη για όλους, για τον καθένα. Η επιστήμη είναι για τους λίγους, τους μύστες της «Θείας και Ιερής» Κοινότητας. Και εκεί θα μείνει. Δεν θα χυδαιοποιήσουμε την επιστήμη για να τη βάλουμε στο τσερδέλο σου...

Είναι καιρός ν' αρχίσει να σκέπτεται ο κ. καθηγητής ότι με βιβλία τέτοιου είδους θα καταξιώνονται συνεχώς οι στίχοι του γνωστού βάρδου «της παρακμιακής τέχνης»: «...είμαι δεκαεξάρης σας γαμώ τα Λύκεια».

Ιανουάριος 1984

Δήμος Κοντός

1. Γλ. Γιώργος Βέλτος, «Κοινωνιολογία των Θεσμών» (εκδόσεις Παπαζήση), σελ. 10, στα προλεγόμενα.
2. Άρθρο του Βασίλη Φίλια, που δημοσιεύθηκε στην «Ελευθεροτυπία» (27 Αυγούστου 1983) με τίτλο: «Σε επικίνδυνο μονοπάτι η κουλτούρα μας».
3. Δεν έχει άδικο ο Δημ. Δημητράκος... «Όσο κι αν φαίνεται σκανδαλώδες και πρωτοφανές, είναι γεγονός που λίγοι θα αρνηθούν σήμερα, ότι η αμφιλογία τιμάται σαν αρθρωμένος και βαθύς στοχασμός, ότι η ιμπεριονιστική γραφή κατακυρώνει «επιχειρήματα» που δεν είναι παρά κενά νοήματος κελύφη, και ότι πολλά κείμενα αντλούν το κύρος τους αποκλειστικά από

τον γλωσσικό όλδο που παραθέτουν» (Η προοδευτική διάνοηση στη μεταδικτατορική Ελλάδα, ANTI, 18 Μαρτίου 1983).

Υ.Γ. Πάντως για να μην παραπονιόμαστε συνεχώς πρέπει να ομολογήσουμε ότι μέχρι σήμερα τα παιδιά έμαθαν πολλά χρήσιμα πράγματα από το βιβλίο. Π.χ. έμαθαν τι σημαίνει, από κοινωνιολογικής απόψεως πάντοτε, πολυκαλλιέργεια, μονοκαλλιέργεια, μισ(ι)ακάρικο σύστημα κλπ. Ακόμα η επιστήμη της Κοινωνιολογίας μας διέλυσε πολλές πλάνες. Μάθαμε π.χ., ότι ο θείος που τη δεκαετία του '60 πήγε στη Σουηδία μετανάστης για να δουλέψει, δεν είναι απλώς μετανάστης όπως πιστεύαμε μέχρι τώρα, αλλά έκανε μια «γεωγραφική κινητικότητα».

Επίσης πληροφορήθηκαν ότι τώρα που προσπαθούν να μπουν στο πανεπιστήμιο έχουν μια «ανοδική κινητικότητα» (υπάρχει το ενδεχόμενο και για μια «κατιούσα κινητικότητα» με την είσοδο στο πανεπιστήμιο, αλλά αυτό είναι άλλο καπέλο...). Εμείς πάντοτε σκοπεύουμε σε μια «ανοδική κινητικότητα». Βέβαια στην επόμενη σελίδα το βιβλίο μας προειδοποιεί ότι παρουνισιάζουν ψυχονευρωτικά προβλήματα περισσότερα άτομα που έχουν πραγματοποιήσει ανοδική κινητικότητα παρά άτομα που δεν έχουν μετακινηθεί». Που σημαίνει, δεν πρέπει να μετακινούμαστε και πολύ και να σταματήσουμε να έχουμε τέτοιες βλέψεις. Γιατί η «ανοδική κινητικότητα» προκαλεί ιλίγγους από το ύψος και μπορεί να γίνουμε υστερικοί, με τα άγχη μας, τα ψυχονευρωτικά μας, τα κυκλοθυμικά μας... Καλά είμαστε εδώ που είμαστε. Το συστήνει και η Κοινωνιολογία.

Δήμος Κοντός

Διόρθωση λάθους

Στο άρθρο «Η ψυχαναλυτική βιβλιογραφία στην Ελλάδα» Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 19, Δεκέμβριος 1983, σ. 39-43:

Στην σελίδα 40, δεξιά κολόνα, αράδα 17 να διαβαστεί ως εξής: ο Κ.Θ. Δημαράς σε μελέτη του για τον Καβάφη, αφιέρωμα του περιοδικού Κύκλος, 1932, στον Καβάφη (δες και σημείωμα του ίδιου για τις αντιδράσεις, Νέα Εστία, 1933, τ. 145, σ. 46-48).

ΑΦΙΕΡΩΜΑ: ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ-ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

Οι αναφορές στην Τοπική Αυτοδιοίκηση (Τ.Α.) βρίσκονται τα τελευταία χρόνια, στην πρώτη γραμμή της επικαιρότητας. Θα μπορούσε μάλιστα να ισχυριστεί κανείς, ότι το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται ήδη από το 1974-75, ενώ γενικεύεται μετά τις εκλογές του 1981.

Τ.Α. λοιπόν σε πολιτικά κείμενα και λόγους, σε επιστημονικές αναλύσεις, σε θεωρητικούς προβληματισμούς αλλά και σε νόμους ή διατάγματα.

Μετά από την περιθωριοποίηση του θεσμού σ' όλες τις φάσεις σχηματισμού και εξέλιξης του ελληνικού κράτους, η Τ.Α. προβάλλει σαν λύση για όλα τα προβλήματα.

Είναι φυσικά φανερό ότι όλες αυτές οι επικλήσεις ούτε κοινή οπτική γωνία έχουν, ούτε, ακόμα περισσότερο, κοινούς στόχους. Άλλοι μιλούν για αναγκαίο συστατικό για μια άλλου τύπου κοινωνική οργάνωση και άλλοι τη χρησιμοποιούν σαν «μαϊντανό» ή γιατροσόφι για «πάσα νόσο».

Ούτως ή άλλως όμως, έστω και σαν ορολογία, η Τ.Α., έχει μπει πια για τα καλά στο καθημερινό μας πολιτικό λεξιλόγιο.

Ποια είναι, λοιπόν η Τ.Α. σήμερα; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά και τα προβλήματά της;

Να το βασικό ερώτημα, στο οποίο το αφιέρωμα αυτό των Συγχρόνων Θεμάτων, θέλει να δώσει μια πρώτη απάντηση. Και κάτι τέτοιο δεν είναι καθόλου απλό. Πρώτα γιατί όλα τα σχετικά με την Τ.Α. δεν είναι ακόμη ξεκαθαρισμένα. Μένουν σ' ένα νεφελώδες πλαίσιο και συνοδεύονται, κατά κανόνα, με απροσδιόριστες έννοιες που δύσκολα αναδεικνύουν προβλήματα και προθέσεις.

Μετά γιατί στη χώρα μας ο θεωρητικός και ο επιστημονικός λόγος για τον θεσμό, είναι περίπου ανύπαρκτος. Και κάτι παραπάνω. Είναι δανεισμένος. Πέρα δηλαδή από κάποιους, μετρημένους στα δάχτυλα, επιστήμονες και θεωρητικούς που έχουν στρέψει το ενδιαφέρον τους ειδικά στα θέματα αυτά, η απουσία συγκεκριμένων αναλύσεων και ειδικά προσανατολισμένης έρευνας είναι εμφανής. Είναι όμως και επικίνδυνη.

Επικίνδυνη γιατί έχει υποκατασταθεί, σχεδόν ολοκληρωτικά από ένα δανεισμένο λόγο, που όταν είναι «νομικός-διοικητικός», την εμφανίζει σαν μια απλή βαθμίδα της διοικητικής μηχανής, όταν «πολιτικός» την περιορίζει στα πλαίσια της «αγοραίας» πολιτικής αντιπαράθεσης. Η πιο μεγάλη όμως δυσκολία, σχετίζεται με την ιδιομορφία αυτών που ασκούν «εφαρμοσμένη» αυτοδιοίκηση. Των υποκειμένων δηλαδή ή των πρωταγωνιστών, στην εξέλιξη του θεσμού.

Αυτοί λοιπόν, που ζουν καθημερινά την Τ.Α., αυτοί που έχουν εμπειρίες συμμετοχής, αυτοοργάνωσης κλπ., αυτοί που δοκιμάζουν στην πράξη τον νέο ρόλο της Τ.Α., αυτοί... απλά δεν γράφουν· ή τουλάχιστον δεν έχουν προχωρήσει ακόμα ως το σημείο που θα μπορούσαν να θεωρητικοποιήσουν την εμπειρία τους.

Είναι φανερό λοιπόν, ότι βρισκόμαστε σε μία μεταβατική περίοδο. Μια φάση που σχετίζεται απόλυτα με την ιδιομορφία του αφιερώματος αυτού.

Πράγματι το τεύχος αυτό των Σ.Θ. έχει κάτι που το διαφοροποιεί απ' όλα τα προηγούμενα.

Η ιδιαιτερότητα αυτή σχετίζεται άμεσα με την προσπάθεια να ξεπεραστούν αυτές ακριβώς οι δυσκολίες.

Η μεγάλη πλειοψηφία των συνεργατών του τεύχους δεν είναι «θεωρητικοί», δεν προέρχονται από τον χώρο της επιστημονικής ανάλυσης και έρευνας. Είναι οι άνθρωποι που ασκούν αυτοδιοίκηση σήμερα, σε πόλεις ή χωριά, μέσα ή έξω από δήμους ή κοινότητες, με προηγούμενες προσπάθειες αρθρογραφίας ή όχι.

Κοινός στόχος, περιοδικού και συνεργατών, ο αυθεντικός, σημερινός λόγος της Τ.Α. Χωρίς δάνεια και αφηρημένες θεωρητικές κατασκευές, χωρίς φτιασιδία και υπερεκτιμήσεις.

Ίσως είναι η πρώτη φορά που οι άνθρωποι της Τ.Α. καλούνται να θεωρητικοποιήσουν τις δικές τους εμπειρίες. Και μάλιστα τις εμπειρίες εκείνες που πράγματι καινοτομούν και α-

νοίγουν νέους δρόμους σε μια σειρά τομείς.

Από την άλλη δημοσιεύουμε και ορισμένα κείμενα μελετητών που προσπαθούν ν' αναδείξουν τα προβλήματα του θεσμού, με μια θεωρητική προσέγγιση σε υπαρκτά ζητήματα και εμπειρίες.

Μια πρόσθετη αφηγηματική επιλογή για την έκδοση του τεύχους αυτού είναι:

Η χρησιμοποίηση σαν τίτλου του όρου «τοπική αυτοδιοίκηση» και όχι «Τοπική Αυτοδιοίκηση». Μ' αυτό θελήσαμε να διευρύνουμε την θεματολογία και πέρα από τις θεσμοθετημένες μορφές του δήμου ή της κοινότητας. Θελήσαμε δηλαδή να περιλάβουμε και τις πρωτοποριακές μορφές αυτοοργάνωσης των κατοίκων, τις παρεμβάσεις και τις αναζητήσεις τους για νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης.

Η πρώτη ενότητα που περιλαμβάνει τις θεωρητικές προσεγγίσεις στα θέματα της Τ.Α., αρχίζει με τον Παναγ. Παπαγιάννη μέλος του Δ.Σ. της Κεντρικής Ένωσης Δήμων & Κοινοτήτων και της επιτροπής που επεξεργάζεται τον νέο κώδικα Αυτοδιοίκησης. Ο Π. Παπαγιάννης επιχειρεί μια προσέγγιση τόσο στο έργο που έχει να κάνει η επιτροπή, όσο και στην προοπτική ενός διευρυμένου ρόλου για την Τ.Α. στη χώρα μας.

Ο σύμβουλος του υπ. Εσωτερικών Πάνος Μαϊστρός, θέτει το ζήτημα του ρόλου που μπορεί να παίξει η Τ.Α. στην ανάπτυξη, και στον δημοκρατικό προγραμματισμό, στην προοπτική ενός αυτοδιαχειριζόμενου σοσιαλισμού.

Ο καθηγητής Σάκης Καράγιωργας αναφέρεται στις μορφές ιδιοκτησίας και στις διαδικασίες προγραμματισμού στο στάδιο της μετάβασης στο σοσιαλισμό, σε μια απόπειρα να ξεκαθαριστούν οι έννοιες που θα τοποθετήσουν την Τ.Α. και την αυτοδιαχείριση σε ένα γενικότερο θεωρητικό πλαίσιο.

Ο Μιχάλης Παπαγιαννάκης γράφει για το ζήτημα των ιδίων πόρων της αυτοδιοίκησης, που είναι προϋπόθεση για να αποκτήσει ουσιαστικό ρόλο ο θεσμός στην οικονομική και πολιτική ζωή.

Το άρθρο του Αρίστου Δοξιάδη είναι ένας αντίλογος στις απόψεις που κατ' αυτόν δίνουν υπερβολική έμφαση στην ανάπτυξη του «κοινωνικού τομέα» της οικονομίας που συνδέεται με την αυτοδιοίκηση.

Η Θεανώ Γιάλυρη κάνει μια ειδική αναφορά στην ανάγκη αναδιάρθρωσης των ορίων των ΟΤΑ, με χωροταξικά και αναπτυξιακά κριτήρια, στα πλαίσια της συνολικής αποκέντρωσης αρμοδιοτήτων και πόρων στις βαθμίδες της αυτοδιοίκησης.

Η Άννη Βρυχεία θίγει τα ζητήματα συμμετοχής, από τη μεριά του αρχιτέκτονα και του πολεοδόμου. Αναφέρεται στην συμμετοχή των χρηστών-κατοίκων, στη διαμόρφωση, τόσο του συνολικού δομημένου περιβάλλοντος, όσο και του χώρου κατοικίας.

Η κρίση των μαζικών μέσων ενημέρωσης και η προοπτική μιας διαφορετικής λειτουργίας στη βάση της συμμετοχής της Τ.Α., είναι το θέμα που θίγει ο Γιώργος Θεοδοσόπουλος.

Στη δεύτερη ενότητα που περιλαμβάνει τις εμπειρίες, έχουμε:

Τη συμβολή του νομάρχη Κοζάνης Θόδωρου Χαλάτση για τους νέους θεσμούς συμμετοχής, που συνδέονται με τη νομαρχία (νομαρχιακό συμβούλιο, επαρχιακά συμβούλια, λαϊκές συνελεύσεις κλπ.).

Ο δήμαρχος Ανωγείων Κρήτης Γιώργος Κλάδος δίνει τη

διάσταση της Τ.Α., αναφερόμενος στη σημερινή πολιτική συγκυρία και τις νέες δυνατότητες ανάπτυξης του θεσμού.

Ο δήμαρχος Θήβας Κώστας Κουρκούτης καταγράφει την εμπειρία του, μια και είναι από τους πρώτους δήμους που οργάνωνουν την παρέμβασή τους στα οικιστικά και ρυθμιστικά προβλήματα.

Το πρώτο αναπτυξιακό συνέδριο με ευθύνη της Τ.Α., οργάνωσε το 1976 στη Σητεία της Κρήτης.

Ο δήμαρχος της Νίκος Πετράκης, θίγει αυτόν ακριβώς τον αναπτυξιακό ρόλο της αυτοδιοίκησης.

Οι πρωτοβουλίες φορέων εκτός της θεσμοθετημένης Τ.Α. για θέματα ανάπτυξης, είναι λίγες. Η εμπειρία του συλλόγου μελέτης προβλημάτων Λευκάδας (ΣΜΑΛΕΠ) είναι μία από τις εξαιρέσεις. Ο πανεπιστημιακός Θανάσης Καλαφάτης, στέλεχος του ΣΜΑΛΕΠ, δίνει τη διάσταση της συγκεκριμένης παρέμβασης 1975-83.

Τα προβλήματα της διατήρησης του παραδοσιακού χαρακτήρα των ελληνικών πόλεων δημιούργησαν τα τελευταία χρόνια εντάσεις και αντιθέσεις. Η Τ.Α. πήρε την πρωτοβουλία και οργάνωσε τοπικά δημοψηφίσματα σε δύο πόλεις. Στην εμπειρία αυτή από την Ιθάκη και την Αράχωβα, αναφέρονται ο δήμαρχος του νησιού Σπύρος Αρσένης και ο αρχιτέκτων Ανδρέας Σεφερλής.

Ο κοινωνικός χώρος με τη μορφή μιας πλατείας που σχεδίασαν και έφτιαξαν οι ίδιοι οι γείτονες σε μια περιοχή της Κοκκινιάς, είναι το θέμα που θίγει ο πολεοδόμος Γιώργος Χαϊδόπουλος.

Μια άγνωστη σχεδόν πτυχή των συμμετοχικών θεσμών, είναι οι λεγόμενοι πατριωτικοί ή σύλλογοι συντοπιτών. Η Αρκαδία με 250 τέτοιους συλλόγους, προσανατολισμένους μάλιστα στην τοπική ανάπτυξη, είναι μια ενδιαφέρουσα περίπτωση. Την καταγράφει ο παλιός καπετάνιος του ΕΛΑΣ Θανάσης Μητόπουλος, μέλος σήμερα της διοίκησης του συνδέσμου που ίδρυσαν όλα τα χωριά της περιοχής του.

Ο σύλλογος «Ανδρέας Καρκαδίτσας» και το περιοδικό «Διάλογος» που εκδίδεται στα Λεχαινά Ηλείας, είναι ίσως η πιο πρωτοποριακή και σημαντική προσπάθεια που εμφανίστηκε σε χωριό τα τελευταία χρόνια.

Ο Διονύσης Κράγκαρης, που έπαιξε ένα πολύ σημαντικό ρόλο στις δραστηριότητες αυτές, σκιαγραφεί την πορεία συλλόγου και περιοδικού.

Ο πανεπιστημιακός Άλκης Ρήγος μιλάει για τον χαρακτήρα και τις προοπτικές των ελεύθερων πανεπιστημίων που λειτουργούν με ευθύνη της Τ.Α. και οικονομική ενίσχυση του υπ. Πολιτισμού, σε πολλά μέρη της χώρας.

Μια πολύ ενδιαφέρουσα εμπειρία από το Λύκειο της Βούλας και το πρόγραμμα περιβαλλοντικής, εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης που εφαρμόζεται εκεί, αναλύουν οι Σοφία Γαρέλη και Μάνος Δανέζης.

Τ.Α. όμως, δεν είναι μόνο ο δήμαρχος. Ο Φώτης Μαυρουδής, δημοτικός σύμβουλος στο Π. Φάληρο, δίνει τη δική του μαρτυρία για το ποιά είναι τα όρια δράσης ενός εκλεγμένου συμβούλου και ποιές προοπτικές ανοίγονται.

Την πολύ ενδιαφέρουσα εμπειρία για τον ρόλο της Τ.Α. στην Αγγλία, καταγράφει ο Χ. Μαρτίνος και δίνει την εικόνα ενός κράτους που η Τ.Α. είχε και έχει ευρύ πεδίο δράσης.

384. Προς' Αλεξανδρούπολη. Πινάκida διπλής όψεως.

ΠΡΟΣ
ΔΑΣΥΛΛΙΟΝ

Τάκης Σαϊίδης
Αποξέντρωση στη Νέα Υόρκη

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ ΧΑΡΤΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ

Π. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ

Τα εκατόν πενήντα χρόνια του ελεύθερου νεοελληνικού κράτους, σηματοδεύονται από τους αγώνες του ελληνικού λαού για τον εκδημοκρατισμό των θεσμών και την κοινωνική του απελευθέρωση. Ο θεσμός της αυτοδιοίκησης συμπορεύεται με τους δημοκρατικούς αγώνες του έθνους.

Ελληνικό '48, Ριζοσπαστικό Δημοκρατικό Κίνημα (Φιλάρετος - Χοϊδας), Τρικούπης, 1909, 1923, 1927 (Δημοκρατικό Σύνταγμα - Σβώλος), Σοσιαλιστικό και Κομμουνιστικό Κίνημα, Αντίσταση.

Ο Κώδικας Αυτοδιοίκησης της ΠΕΕΑ, σε μια σύνθεση εθνικών και κοινωνικών προβληματισμών αποτέλεσε την κορυφαία προσπάθεια αυτής της μακράς πορείας.

Φιλοσοφία του η θέση ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν μπορούν να πραγματοποιούν μόνο με τη δημοκρατικοποίηση της πολιτικής ζωής χωρίς την κοινωνική καταξίωση (ολοκλήρωση) τους.

Με αυτό το βαρύ ιστορικό φορτίο και χρέος ξεκινάει σήμερα η «επιτροπή» του Υπουργείου Εσωτερικών το έργο της, για τον «Νέο Καταστατικό Χάρτη Αυτοδιοίκησης».

• Η Επιτροπή

Από την αρχή θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η σύνθεση της επιτροπής αποτέλεσε μια πρώτη καλή αρχή. Πολιτικός πλουραλισμός - συμμετοχή μαζικών και επιστημονικών φορέων - σύνθεση μαζικών και επιστημονικών φορέων - σύνθεση ακαδημαϊκή - επιστημονική - τεχνοκράτες και πολιτικοί.

Μια σύνθεση που αν συνοδεύεται με την κατευθυντήρια πολιτική βούληση και οργάνωση του έργου της, είναι βέβαιο πως θα έχει τη δυνατότητα να δώσει ένα αποτέλεσμα σύμφωνο με τις προσδοκίες του λαού μας και τις απαιτήσεις των καιρών.

• Το Συνταγματικό πλαίσιο

Είναι δεδομένο ότι το συνταγματικό πλαίσιο των άρθρων 101 και 102 (οργάνωση διοικήσεως) δεν είναι καθαρό, έτσι που να κατοχυρώνεται, χωρίς παρερμηνείες, η αντίληψη ότι η αποκέντρωση και η αυτοδιοίκηση, είναι βαθμίδες άσκησης εξουσίας και πολιτική έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, στα πλαίσια του ενιαίου κράτους και όχι απλά «βαθμίδες διοίκησης» της κεντρικής εξουσίας.

Όμως αυτό δεν πρέπει να σταθεί εμπόδιο, ή πρόφαση για αναστολές στον εκδημοκρατισμό και την αναδόμηση του κράτους (της συνολικής κρατικής εξουσίας) με αποκέντρωση και αυτοδιοίκηση, στα πλαίσια μιας δημοκρατικά διασταλτικής ερμηνείας της βασικής αρχής του Συντάγματος για τη λαϊκή κυριαρχία.

Αυτό δεν σημαίνει φυσικά ότι δεν υπάρχει το πολιτικό πρόβλημα της αναθεώρησης του Συντάγματος.

• Αποκέντρωση με αυτοδιοίκηση - Δημοκρατικός μεταχηματισμός του κράτους

Η αποκέντρωση, αποτελεί μια από τις κύριες βάσεις του εκδημοκρατισμού του κράτους και μόνο με αυτοδιοίκηση μπορεί να νοηθεί χωρίς σύγχυση των ορίων της και της έννοιάς της με την αποσυγκέντρωση της κεντρικής εξουσίας.

Η επιτροπή το πρώτο που πρέπει να ξεκαθαρίσει είναι η πολιτειακή της αντίληψη για την αποκέντρωση και την αυτοδιοίκηση στα πλαίσια της συνολικής κρατικής εξουσίας. Χωρίς αυτό θα κινδυνέψει να λειτουργήσει τεχνοκρατικά προς την κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού της διοίκησης και της αποτελεσματικότητάς της, στα πλαίσια του συστήματος.

Η αυτοδιοίκηση δεν είναι και δεν πρέπει να μείνει μια προέκταση των κεντρικών οργάνων του κράτους (βαθμίδα διοίκησης) ούτε ένας ανταγωνιστικός προς την κεντρική εξουσία θεσμός. Πρέπει να αποτελέσει μια νέα σύνθεση κρατικής εξουσίας και αυτοδιοικούμενου πολίτη που θα προκύψει από την αναδιάταξη αρμοδιοτήτων (υπευθυνοτήτων) και εξουσιών, σε όλο το κρατικό σύστημα, που ξεκινώντας από τους ΟΤΑ, θα φθάσει στην ίδια την κυβέρνηση και το κοινοβούλιο.

Το κράτος δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν κάτι ξεχωριστό από τους φορείς της αυτοδιοίκησης (στα διάφορα επίπεδα) αλλά σαν μια δημοκρατική και πλουραλιστική σχέση ανάμεσα στους Δήμους και τις Κοινότητες, τα μελλοντικά όργανα του β' και γ' βαθμού αυτοδιοίκησης και τα κεντρικά όργανα (κυβέρνηση - κοινοβούλιο).

Έτσι η ενίσχυση του ρόλου των ΟΤΑ δεν θα είναι μόνο μια προϋπόθεση για την εξασφάλιση στοιχειωδών ελευθεριών του πολιτη-δημότη και της κοινότητας στη διοίκηση των τοπικών υποθέσεων, αλλά ταυτόχρονα θα είναι και ο νέος τρόπος για να λειτουργεί το κράτος και να ασκείται η συνολική κρατική εξουσία.

• Ο Νέος Χάρτης Αυτοδιοίκησης

Με το νέο χάρτη αυτοδιοίκησης η συνολική κρατική εξουσία και οι δημόσιες λειτουργίες μοιράζονται μεταξύ της κεντρικής εξουσίας - κυβέρνησης - υπουργεία - κοινοβούλιο - και των Ο.Τ.Α. όχι μόνο σε επίπεδο διοικητικό ή χωροταξικό, αλλά κύρια σε επίπεδο πολιτικό, άσκησης αποφασιστικής εξουσίας κατά τόπο και καθ' ύλη - έτσι που το *αν* και το *πόσο* των τοπικών αυτονομιών να μην εξαρτιέται από την κεντρική εξουσία. (Και οι λεγόμενοι ενιαίοι φορείς ΕΣΥ, Περιβάλλον κλπ. περιλαμβάνονται σ' αυτή τη λογική).

Ο «Νέος Χάρτης» πρέπει να ορίσει καθαρά τους κανόνες αυτής της μοιρασσιάς και να οριοθετήσει έτσι τα πεδία των αρμοδιοτήτων τους, ώστε να αφήνεται η ευθύνη άσκησης αυτών των εξουσιών, στον κάθε οργανισμό (βαθμίδα) άσκησης της

κρατικής εξουσίας, με την κατάργηση της ιεραρχικής κηδεμόνευσης.

Αυτή η λογική δεν οδηγεί στον κατακερματισμό του κράτους, αλλά σε μια νέα εθνική συνθεσή του.

Είναι ένας άλλος τρόπος λειτουργίας του κράτους που απαιτεί, στο πελατειακό κράτος, στον υπουργικό κατακερματισμό, τις πολυαρμοδιότητες και τις αλληλοεπικαλύψεις και στη γραφειοκρατική αναποτελεσματικότητα.

Ενωτικός συντελεστής αυτής της αντίληψης για το κράτος είναι ο εθνικός προγραμματισμός που και αυτός συντελείται διαλεχτικά - δημοκρατικά, σε μια σύνθεση γενικών και ειδικών συμφερόντων, κέντρου και περιφέρειας, με τη συμβολή όμως των βαθμίδων της κρατικής εξουσίας, (Κεντρικής και Αυτοδιοίκησης, εκφραστών της λαϊκής κυριαρχίας στα διάφορα επίπεδα.

• Τα κύρια προβλήματα

α) βαθμοί αυτοδιοίκησης

Η επιτροπή πρέπει να καλύψει και τους τρεις βαθμούς Αυτοδιοίκησης:

— Περιφέρεια (Γ' βαθμός) όπου θα «συναντιέται» η λειτουργία κεντρικής εξουσίας και αυτοδιοίκησης με κύρια αρμοδιότητα του περιφερειακού προγραμματισμού.

— Νομός - Επαρχία (Β' βαθμός) σε βιώσιμη χωρικά έκταση προγραμματικού και λειτουργικού χαρακτήρα προσαρμοσμένη στα ελληνικά δεδομένα.

— Δήμος - Κοινότητα (Α' βαθμός) με ειδικό βάρος, έτσι που να μην καταλήξει η αποκέντρωση, να υποκαταστήσει την κεντρική εξουσία με το Β' και Γ' βαθμό αυτοδιοίκησης. Και με ειδική αντιμετώπιση των επί μέρους προβλημάτων (μητροπολιτικές περιοχές συγχωνεύσεις, αναδιατάξεις, δημοτική αποκέντρωση) πάντοτε από θέσεις αυτοδιοίκησης.

β) Οικονομικά - αρμοδιότητες

«Χωρίς πόρους και αρμοδιότητες η συμμετοχή των κατοίκων, στην τοπική διοίκηση, μένει απλή ιδανική σκιά» έλεγε η εισαγωγική έκθεση του 1899 για την αποκέντρωση.

Η ποιότητα και η έκταση της τοπικής εξουσίας προϋποθέτει άλλο δημοσιονομικό μοντέλο με ανακατανομή της φορολογικής εξουσίας και εξουσία στη διαχείριση των πλουτοπαραγωγικών πηγών και στο μοντέλο ανάπτυξης (επενδύσεις, δημοτικές επιχειρήσεις κλπ.).

Στην αιτιολογική έκθεση του Κώδικα Αυτοδιοίκησης της ΠΕΕΑ διαβάζουμε (Οκτώβριος 1944): «Με την προτεινόμενη πράξη, όρος για τη λύση των οικονομικών προβλημάτων, είναι η ελεύθερη σύσταση δημοτικών και κοινοτικών υπηρεσιών, που έχει μεγάλη σημασία γιατί τείνει, να αναπτύξει την οικονομική δράση της Αυτοδιοίκησης, να την κάνει βασικό οικονομικό όργανο της περιφέρειας... Οι οικονομικές και κοινωνικές λειτουργίες της Αυτοδιοίκησης... να στηριχθούν σε σταθερά θεμέλια, τέτοια που να καταδείξουν την ικανότητα και την υπεροχή της κοινωνικής διεύθυνσης της οικονομίας του τόπου, απέναντι στην ατομική ιδιωτική διεύθυνση και απόλαυση της...»

Πλαίσιο για τη γενική προβληματική σ' αυτό τον τομέα κάπως ακραία αλλά χαρακτηριστική τοποθέτηση ότι «έξω» από την εθνική άμυνα και την εξωτερική πολιτική, όλοι οι άλλοι τομείς της κρατικής πολιτικής αποκεντρώνονται στην αυτοδιοίκηση. Αρχή το τεκμήριο γενικής χωρικής αρμοδιότητας.

γ) Αυτοτέλεια - αυτονομία

Κατάργηση οποιουδήποτε διοικητικού ελέγχου σκοπιμότητας.

Στα πλαίσια της διάκρισης των εξουσιών οι πράξεις των ΟΤΑ θα κρίνονται από τη δικαιοσύνη και πολιτικά από το κυρίαρχο λαό, κατά τρόπο ανάλογο με τις πράξεις της κεντρικής εξουσίας.

δ) Χρονοδιάγραμμα - στάδια

Είναι φυσικό ότι η αναδόμηση του κράτους έχει ορισμένα προβλήματα νομοτεχνικά και χρονικά.

Οι δυσκολίες όμως αυτές δεν πρέπει να αναιρούν τους στόχους και το πλαίσιο. Έτσι είναι αναγκαίοι στην εκπόνηση του «Νέου Χάρτη» δύο χρονικοί περιορισμοί:

— Χρόνος νομοτεχνικής ολοκλήρωσης

— Χρόνος υλοποίησης των θεσμικών διατάξεων με δέσμευση της κεντρικής εξουσίας χωρίς διακριτική ευχέρεια θελημένης αθέλητης αναστολής, έκδοσης και εφαρμογής των νομοθετικών ή διοικητικών πράξεων εφαρμογής.

Και μια ακροτελεύτια παρατήρηση

Η αυτοδιοίκηση είναι θεσμός της άμεσης δημοκρατίας μια διαδικασία λαϊκής συμμετοχής, που αποτελεί και το δυνητικό στοιχείο στη λειτουργία και την αποτελεσματικότητά της.

Προϋπόθεση αποτελεί η ΑΠΛΗ ΑΝΑΛΟΓΙΚΗ για την ανάδειξη όλων των οργάνων της αυτοδιοίκησης, γιατί μόνο έτσι διασφαλίζεται η πολυφωνία στην τοπική εξουσία, η λαϊκή συμμετοχή και η προώθηση των κοινωνικών δυνάμεων, σε υπεύθυνους φορείς άσκησης της τοπικής εξουσίας.

Οποιαδήποτε άλλη αντίληψη οδηγεί στην αναίρεση της λαϊκής κυριαρχίας και μπλοκάρει τις κοινωνικές εξελίξεις και την ασφάλεια αυτών των εξελίξεων και έρχεται σε αντίθεση με τη λογική του «τρίτου δρόμου» για το σοσιαλισμό, που προϋποθέτει σαν όρο τη συμπίεση πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων, με στόχο την αλλαγή του μοντέλου άσκησης της εξουσίας, έτσι που αυτή να ασκείται «από τον ίδιο το λαό» και «για το λαό» με πλαστά πληρεξούσια.

ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΟΙΓΜΑ ΤΟΥ ΔΡΟΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ

ΠΑΝΟΣ ΜΑΪΣΤΡΟΣ

Αποκέντρωση και δημοκρατικός προγραμματισμός, κοινωνικοποίηση και αυτοδιαχείριση, σοσιαλιστικός μετασχηματισμός. Λέξεις που έχουν πολιτογραφηθεί στο καθημερινό πολιτικό λεξιλόγιό μας. Με ποιό όμως περιεχόμενο; Αποτελούν απλά συνθηματολογικά ευρήματα για την ικανοποίηση της τρέχουσας πολιτικής πρακτικής; Ή αποτελούν τη συμπυκνωμένη αποκρυστάλλωση ώριμων και συνειδητοποιημένων κοινωνικών αιτημάτων;

Οι νέοι θεσμοί που προωθούνται σήμερα ιχνηλατούν τις λαϊκές προσδοκίες για να εξασφαλίσουν την κοινωνική συναίνεση; Ή προσπαθούν να διαμορφώσουν μια νέα κοινωνική συνείδηση μέσα από τη διαλεκτική αλληλεπίδραση ιδεολογικών επιλογών και κοινωνικών αιτημάτων; Ένας ουσιαστικός και πολιτικά νηφάλιος διάλογος γύρω από τα θέματα αυτά είναι απόλυτα αναγκαίος, και ελπίζω προς την κατεύθυνση αυτή να λειτουργήσει η ευκαιρία που μας δίνουν σήμερα τα «Σύγχρονα Θέματα».

ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ

- Συνοπτική ιστορική αναφορά
- Κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές
- Αποκέντρωση
- Δημοκρατικός Προγραμματισμός
- Όργανα του Δημοκρατικού Προγραμματισμού
- Διαδικασίες του Δημοκρατικού Προγραμματισμού

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

- Γενικότερες προϋποθέσεις
- Κοινωνικοποίηση μέσω παραγωγής
- Αυτοδιαχείριση
- Κίνητρα και κοινωνική επιδότηση. Ανταγωνισμός και συναγωνισμός.

Αποκέντρωση και Δημοκρατικός Προγραμματισμός

Συνοπτική ιστορική αναφορά

Η συγκεντρωτική δομή του ελληνικού κράτους άρχισε να διαμορφώνεται από τα πρώτα κιόλας χρόνια μετά την επανάσταση του '21.

Στην πρώτη ιστορική φάση, η προσπάθεια δημιουργίας ενός ισχυρού κράτους παρά τις αδυναμίες της είχε τελικά προσδευτικό χαρακτήρα, γιατί στόχευε στη συγκρότηση της ελληνικής κοινωνίας που ήταν πολλαπλά κατακερματισμένη, και στην εθνική ολοκλήρωση.

Το ελληνικό κράτος πήρε τη σημερινή του μορφή γύρω στη δεκαετία του '50, όταν οι τότε κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες προσπάθησαν στη μετεμφυλιοπολεμική περίοδο να συγκεντρώσουν στα χέρια τους την πολιτική εξουσία. Εξουσία, που ήταν διαμοιρασμένη τα χρόνια της ξένης κατοχής ανάμεσα σε πολλά κέντρα εξουσίας: τη διορισμένη από τον κατακτητή κυβέρνηση της Αθήνας, την εξόριστη κυβέρνηση, τις αντιστασιακές οργανώσεις και ομάδες και την αυτοδιοίκηση των ορεινών κοινοτήτων, με μια σχετικά αυτόνομη συγκρότηση και λειτουργία.

Η συγκεντρωτική δομή του ελληνικού κράτους υφάνθηκε παράλληλα και σε αλληλεξάρτηση με τη συγκέντρωση της οικονομικής δύναμης στα χέρια μιας νέας αστικής τάξης. Αυτή η κοινωνική τάξη κατά ένα μέρος προερχόταν από την προπολεμική αστική τάξη –που γεννήθηκε στα πλαίσια μιας σχετικά αυτοδύναμης ανάπτυξης– αλλά κατά το μεγαλύτερο μέρος της διαμορφώθηκε στα πλαίσια της έντονα εξαρτημένης μεταπολεμικής ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

Αποτέλεσμα της μεταπολεμικής οικονομικής ανάπτυξης υπήρξε η ερήμωση της υπαίθρου και η συγκεντρωση του πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα και κύρια στην πρωτεύουσα, που ήταν σχεδόν το αποκλειστικό κέντρο οικονομικής δραστηριότητας και πολιτικής εξουσίας. Το οικονομικό πλεόνασμα και πολλές φορές και το οικονομικό υστέρημα της ελληνικής επαρχίας συγκεντρωνόταν στο κέντρο και οι περιφερειακοί εκλογικοί-πελατειακοί μηχανισμοί στηρίζαν τους κεντρικούς πολιτικούς μηχανισμούς.

Όπως ήταν φυσικό, όλα αυτά οδήγησαν και στη χαλάρωση των κοινωνικών δεσμών που υπήρχαν στις ανθρώπινες μικροκοινωνίες της επαρχίας, στην οικονομική και πολιτική εξάρτηση των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων από την ανερχόμενη αστική τάξη, στην πολιτιστική αλλοτρίωση των εσωτερικών μεταναστών και στην προσδευτική επιβολή των καταναλωτικών προτύπων ζωής της καπιταλιστικής Δύσης.

Κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές

Τα προβλήματα όμως άρχισαν να συσσωρεύονται στις πόλεις, προβλήματα οικονομικά αλλά και προβλήματα ποιότητας ζωής. Οι αντικειμενικές δυσκολίες του συστήματος να ξεπεράσει τις αντιφάσεις του, οι ιστορικές μνήμες του λαού μας από τους πολιτιστικούς δεσμούς της κοινοτικής ζωής και η διαμορφούμενη νέα κοινωνική οργάνωση στις πόλεις, με βάση τις εργασιακές σχέσεις του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, οδήγησαν σε μια κοινωνική συνειδητοποίηση ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων και στην πολιτική συνειδητοποίηση της ανάγκης για αλλαγή.

Οι ενθικοαπελευθερωτικοί αγώνες της γενιάς της αντίστα-

σης, οι πολιτικοί αγώνες της γενιάς του '60 που διακόπηκαν βίαια από τη δικτατορία και η απογοήτευση της νεότερης γενιάς από τους οριακούς εκσυγχρονισμούς της μεταδικτατορικής περιόδου, μαζί με τις παραπάνω κοινωνικές αλλαγές, ωρίμασαν τελικά τις πολιτικές συνθήκες για την ήττα των συντηρητικών πολιτικών δυνάμεων και την ανάληψη της κυβέρνησης για πρώτη φορά από ένα πολιτικό φορέα με σοσιαλιστικό πρόγραμμα και κεντρικό πολιτικό σύνθημα «το πέρασμα της εξουσίας στον λαό».

Αποκέντρωση

Η αποκέντρωση της πολιτικής εξουσίας και η προσπάθεια διάχυσης της οικονομικής δύναμης αποτελεί μονόδρομο για τη σημερινή κυβέρνηση, αφού στηρίζει την κοινωνική της δύναμη στα μικρομεσαία αστικά στρώματα, τους αγρότες και σημαντικό τμήμα της εργατικής τάξης και των νέων. Άλλωστε, έχει αρχίσει από αρκετούς να συνειδητοποιείται ότι οι δομικές αλλαγές στην άσκηση της εξουσίας, με την αποκέντρωσή της στην τοπική αυτοδιοίκηση και τους κοινωνικούς φορείς, μπορεί να δημιουργήσουν κοινωνική και πολιτική πλειοψηφία ευρύτερη και ισχυρότερη από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία των γενικών εκλογών κάθε τετραετίας. Στο σημείο αυτό θα άξιζε να σημειώσει κανείς ότι οι πρόσφατες επίσημες πολιτικές προτάσεις του κύριου πολιτικού εκφραστή της παραδοσιακής αριστεράς, μοιάζουν να έχουν σχεδόν ξεχάσει ότι η εξουσία δεν ασκείται μόνο στο κυβερνητικό επίπεδο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.

Η αποκέντρωση όμως της εξουσίας, σε μια χώρα σαν την Ελλάδα, δεν είναι σκόπιμο να οδηγήσει σε μια πολιτικο-διοικητική διάρθρωση με «ομοσπονδιακό» χαρακτήρα και απόλυτα αυτοδύναμη ανάπτυξη των μεγαλύτερων ή μικρότερων γεωγραφικών περιοχών της. Γιατί η χώρα μας δεν έχει ακόμα εθνικά ολοκληρωθεί, αφού τα σημερινά της όρια διαμορφώθηκαν μόλις τα τελευταία εκατό χρόνια. Γιατί οι σημαντικές κοινωνικές ανισότητες, η εισοδηματική ψαλίδα και η άνιση κατανομή των κοινωνικών παροχών, επιβάλλουν αναδιανομή του εισοδήματος και αλλαγή της κοινωνικής πολιτικής. Αλλά κυρίως, γιατί η έντονα ανισόμερη ανάπτυξη της χώρας επιβάλλει μια διαρκή μεταφορά πλεονάσματος προς τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές, μεταφορά που προϋποθέτει ισχυρή κεντρική εξουσία με ανάλογη πολιτική βούληση και δυνατότητα συνολικού αναπτυξιακού προγραμματισμού.

Οποιαδήποτε πρόταση ομοσπονδιακής οργάνωσης της ελληνικής πολιτείας, βασίζεται σε λανθασμένες εκτιμήσεις και αγνοεί ότι ένα ομοσπονδιακό κράτος είναι πολύ δύσκολο να κάνει περιφερειακή ανάπτυξη, γιατί αυτή προϋποθέτει μεταφορά πλεονάσματος από κάποια ομόσπονδα τμήματά του σε άλλα.

Άλλωστε μια ισχυρή κεντρική εξουσία δεν ταυτίζεται κατ' ανάγκην με την κεντρική κυβέρνηση. Μπορεί στο επίπεδο του προγραμματισμού να αποτελεί πολιτική σύνθεση των εκπροσώπων της κεντρικής κυβέρνησης, της τοπικής αυτοδιοίκησης και των κοινωνικών φορέων.

Δημοκρατικός προγραμματισμός

Οποιαδήποτε προσπάθεια για σοσιαλιστικό μετασχηματι-

σμό προϋποθέτει σχεδιασμό και προγραμματισμό. Παράλληλα, οποιαδήποτε δομική αλλαγή με κοινωνική συναίνεση και λαϊκή συμμετοχή προϋποθέτει αποκέντρωση της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας.

Αλλά η αποκέντρωση και ο προγραμματισμός έχουν καταρχήν αντίρροπες κατευθύνσεις. Έτσι, το κρίσιμο σήμερα πρόβλημα δεν είναι αν χρειάζεται η αποκέντρωση και ο προγραμματισμός, αλλά το «πόση» αυτονομία και αποκέντρωση και σε ποιούς φορείς και «πόσος» προγραμματισμός και από ποιούς θα γίνεται.

Η ανάγκη αυτή για το συγκερασμό και τη σύνθεση αποκέντρωσης και προγραμματισμού οδηγεί στο «δημοκρατικό προγραμματισμό».

Αυτός ο προγραμματισμός μπορεί να έχει την ιεραρχική δομή της «πυραμίδας», με κορυφή της την κεντρική πολιτική εξουσία, αλλά τα επίπεδα και οι αρθρώσεις της θα πρέπει να εκφράζουν και να συνθέτουν με δημοκρατικό τρόπο τις ανάγκες, τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις των διαφόρων ομάδων της ελληνικής κοινωνίας και των διαφόρων ανθρωπογεωγραφικών ενοτήτων.

Στις σημερινές συνθήκες μπορούν να ομαδοποιηθούν οι ανάγκες, τα συμφέροντα και οι επιδιώξεις σε τοπικές και εργασιακές. Τις τοπικές μπορεί να τις εκφράσει η πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση και μπορούν αυτές να συντεθούν στο επίπεδο της δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης. Τις εργασιακές μπορεί να τις εκφράσει και να τις συνθέσει το συνδικαλιστικό και το συνεταιριστικό κίνημα με τις πρωτοβάθμιες, δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες οργανώσεις τους. Η διάκριση αυτή σε τοπικές και εργασιακές, βρίσκεται σε ικανοποιητική αντιστοιχία με τις δύο κύριες διαστάσεις ενός ολοκληρωμένου προγράμματος: τη γεωγραφική - χωροταξική διάσταση και την κλαδική διάσταση.

Ανάλογη διάκριση υponoεί και η σχηματική έκφραση «η δημοκρατία πρέπει να στηρίζεται στο κοινοδούλιο, την τοπική αυτοδιοίκηση και το συνδικαλιστικό κίνημα», έκφραση που διευρύνει την κλασική πολιτική εικόνα που έχουμε από την τυπική αστική δημοκρατία για τους φορείς της εξουσίας.

Οι τρεις αυτές συνιστώσες της εξουσίας μπορούν να αντιστοιχίσουν με αρκετή πληρότητα στις διάφορες πλευρές της δραστηριότητας του ατόμου αλλά και μιας ολόκληρης κοινωνίας:

- Κάθε μέλος της ανθρώπινης κοινωνίας έχει κάποιες συγκεκριμένες οικονομικές ανάγκες, επαγγελματικούς στόχους, προβλήματα από τις εργασιακές σχέσεις, που θα πρέπει να μπορεί να τα εκφράζει και να τα επιδιώκει μέσα από την επαγγελματική οργάνωση ή το εργασιακό σωματείο ή τον αγροτικό σύλλογο του και μέσα από τον αστικό ή αγροτικό συνεταιρισμό του.
- Ζει σε κάποιο συγκεκριμένο τόπο και έχει κοινωνικές ανάγκες για στέγαση, υγεία, άθληση και ψυχαγωγία, υγιεινό φυσικό περιβάλλον και ποιότητα ζωής, που θα πρέπει να μπορεί να τα διεκδικήσει μέσα από τον αθλητικό και τον πολιτιστικό σύλλογό του, την επιτροπή γειτονιάς, το συνοικιακό συμβούλιο και τα άλλα όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης.
- Καθένας έχει κάποια συνειδητή ή υποσυνείδητη ιδεολογική και πολιτική άποψη, για τον υλικό και τον πνευματικό κόσμο που τον περιβάλλει, και θα πρέπει να είναι ελεύθερος να εντα-

χθεί στην κοινωνική ομάδα που τον εκφράζει ιδεολογικά και να επιλέγει τον πολιτικό φορέα που συνθέτει σε συνολικό πολιτικό πρόγραμμα τους στόχους και τις επιδιώξεις του.

Όλες αυτές τις ανάγκες, τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις καλείται να εκφράσει και να συνθέσει ο δημοκρατικός προγραμματισμός. Βασικά συστατικά στοιχεία του είναι τα όργανα και οι διαδικασίες προγραμματισμού, και η ανεμπόδιστη και αποτελεσματική λειτουργία του έχει μια σειρά από βασικές προϋποθέσεις.

Όργανα του Δημοκρατικού προγραμματισμού

Πριν αναζητήσουμε τα όργανα του δημοκρατικού προγραμματισμού είναι απαραίτητο να βρούμε τα επίπεδα στα οποία είναι αναγκαίο και δυνατό να λειτουργήσει ο προγραμματισμός αυτός. Στο σημείο αυτό θα χρειαστεί να δανειστώ τα συμπεράσματα και τις προτάσεις μιας πρόσφατης εισήγησής μου¹, όπου προτείνω να δούμε τον άνθρωπο ως πυρήνα κάθε συνθετικής οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και ιδεολογικοπολιτικής διεργασίας και τη διαδικασία της ανάπτυξης «ως διαδικασία διαδοχικής ολοκλήρωσης».

Επιδιώκοντας την ολοκλήρωση του ανθρώπου στο χαμηλότερο δυνατό κάθε φορά επίπεδο, δηλαδή στον πιο οικείο γι' αυτόν κοινωνικό χώρο, διαπιστώνουμε ότι η διαδικασία της «διαδοχικής ολοκλήρωσης» θα πρέπει να ξεκινήσει από το ατομικό επίπεδο και να περάσει διαδοχικά από όλα τα επίπεδα που είναι δυνατή κάποιοι βαθμού ολοκλήρωσης:

- Την οικογένεια και τη μικροκοινωνία
- Τη γειτονιά μιας αστικής περιοχής ή τον μικρό αγροτικό οικισμό.
- Τη συνοικία μιας αστικής περιοχής ή τη μικρή αγροτική κοινότητα
- Το δήμο ή την ομάδα αγροτικών οικισμών και κοινοτήτων
- Την επαρχία
- Την περιφέρεια
- Τον εθνικό χώρο.

Στα επίπεδα αυτά, που είναι αναγκαία και δυνατή η στοιχειώδης ή μερική ή καθολική αναπτυξιακή ολοκλήρωση, είναι κατά τη γνώμη μου αντίστοιχα αναγκαίο και δυνατό να θεσμοθετηθούν τα όργανα του δημοκρατικού προγραμματισμού.

Αν δεχτούμε τη συλλογιστική αυτή, θα θεωρήσουμε ως πετυχημένη προσέγγιση για τα επίπεδα και τα όργανα του δημοκρατικού προγραμματισμού, τις προτάσεις του πενταετούς προγράμματος 1983-87, όπου προβλέπεται ότι:

- Την κύρια συντονιστική ευθύνη θα έχει το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και για την τεχνική επεξεργασία θα χρησιμοποιηθεί το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών μαζί με την υπόλοιπη τεχνική πυραμίδα του προγραμματισμού.
- Σε περιφερειακό επίπεδο, όργανο προγραμματισμού θα αποτελέσει το Περιφερειακό Συμβούλιο με εκπροσώπους της τοπικής αυτοδιοίκησης και των παραγωγικών και κοινωνικών φορέων, που θα μετεξελιχθεί σε τριτοβάθμιο όργανο της αυτοδιοίκησης.
- Σε επίπεδο επαρχίας, στην τελική φάση όργανο προγραμματισμού θα είναι το Επαρχιακό Συμβούλιο (όργανο της δευτεροβάθμιας αυτοδιοίκησης) και στο μεταβατικό στάδιο το Νο-

μαρχιακό Συμβούλιο.

— Σε τοπικό επίπεδο, όργανο προγραμματισμού θα είναι το Συμβούλιο της πρωτοβάθμιας αυτοδιοίκησης με τη συμμετοχή εκπροσώπων των εργαζομένων και των άλλων παραγωγικών τάξεων.

Στο επίπεδο της συνοικίας έχει ήδη θεσμοθετηθεί το συνοικιακό συμβούλιο (Ν. 1270/82), στο επίπεδο της γειτονιάς η επιτροπή γειτονιάς (1337/83) και στο επίπεδο της άμεσης λαϊκής συμμετοχής η λαϊκή συνέλευση.

Παραμένει ανοιχτό το θέμα του αναλυτικού καθορισμού της σύνθεσης και του τρόπου εκλογής και συγκρότησης των οργάνων του προγραμματισμού. Οι επιλογές που θα γίνουν θα έχουν κρίσιμο χαρακτήρα για τη διαμόρφωση των κοινωνικών και πολιτικών συσχετισμών στα όργανα αυτά, και επομένως για το κέντρο δάρους των επιλογών τους.

Η συμμετοχή στα όργανα από τη μια μεριά άμεσα εκλεγμένων με καθολική ψηφοφορία και με πολιτικό πρόγραμμα, και από την άλλη μεριά εκπροσώπων των παραγωγικών και των κοινωνικών φορέων (επιχειρήσεων και συνεταιρισμών, επιμελητηρίων, συλλόγων και συνδικάτων), θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για το ξεπέρασμα των σημερινών στενοκομματικών αντιπαραθέσεων και για τη δημιουργία μιας ποιοτικά ανώτερης σύνθεσης κοινωνικο-πολιτικού χαρακτήρα. Μια πρώτη πολιτική εμπειρία προς την κατεύθυνση αυτή αποτελούν τα νομαρχιακά συμβούλια (Ν. 1235/82), με μεικτή σύνθεση και προγραμματικές αρμοδιότητες, που έχουν διακηρυχθεί ως πρόδρομος θεσμός των επαρχιακών συμβουλίων της αυτοδιοίκησης.

Διαδικασίες του δημοκρατικού προγραμματισμού

Εξίσου με τα όργανα, σημαντικό συστατικό στοιχείο του δημοκρατικού προγραμματισμού είναι και οι διαδικασίες του.

Μπορεί να πει κανείς ότι κατά τη διαμόρφωση των νομαρχιακών προγραμμάτων έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες – αλλού περισσότερο και αλλού λιγότερο πετυχημένες – για δημοκρατική διαδικασία που να εξασφαλίζει τη λαϊκή συμμετοχή στις προγραμματικές αποφάσεις. Υπάρχει όμως ακόμα πολύς δρόμος να γίνει, μέχρι να συστηματοποιηθούν, συντονιστούν και θεσμοθετηθούν οι διαδικασίες αυτές.

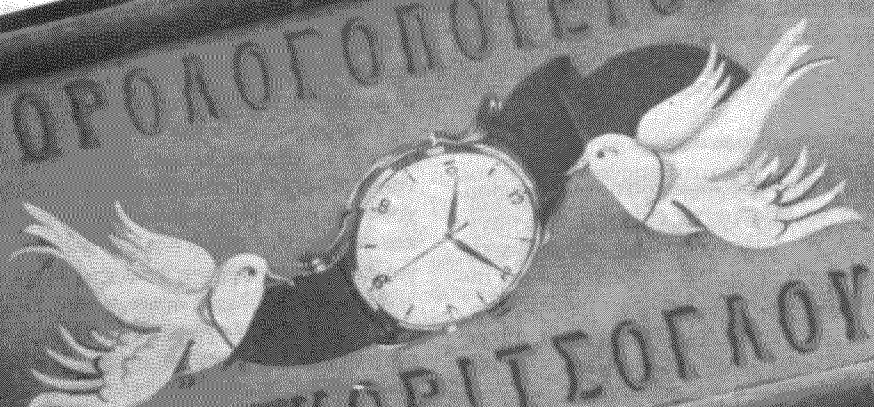
Θα μπορούσε κανείς – ίσως με κάποιο κίνδυνο σχηματοποίησης – να περιγράψει τις διαδικασίες αυτές με ένα «διάγραμμα ροής», που να δείχνει τις αρμοδιότητες κάθε οργάνου προγραμματισμού, τις σχέσεις μεταξύ των οργάνων και τη ροή της πληροφόρησης, των προτάσεων και των αποφάσεων.

Θα ήταν αντιδιαλεκτικό και αντίθετο με την ιστορική πείρα να ισχυριστούμε ότι ένας ολοκληρωμένος πολιτικός θεσμός, όπως ο δημοκρατικός προγραμματισμός, αρκεί και μόνο να νομοθετηθεί για να θεσμοποιηθεί ως εναλλακτική πολιτική δομή της ελληνικής κοινωνίας.

Ένας τέτοιος θεσμός χρειάζεται μακρόχρονη πρακτική εφαρμογή και διαδοχικές διορθώσεις στην πορεία, για να αντιστοιχίσει ισορροπα στη σημερινή διάρθρωση της παραγωγής και της κοινωνίας και να ανοίξει το δρόμο για το μετασχηματισμό και την ανέλιξή τους. Ένας τέτοιος θεσμός μπορεί να αποτελέσει το συνεκτικό ιστό ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και στις διάφορες ανθρωπογεωγραφικές ενότητες του

279. Πρέβεζα. Ύπογραφή: Θ. Θεοδοσίον 28-4-60

ΟΡΟΛΟΓΟΠΟΙΕΙΟΝ
ΣΠ. Θ. ΚΟΡΙΤΣΟΓΛΟΥ

An illustration of a round clock with a face, positioned between two white doves. The doves are facing each other, with their wings slightly spread as if they are about to fly or have just landed. The clock has a simple design with numbers and hands.

14. Πύργι, Χίος

ΚΑΦΕΝΕΙΟΝ
ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ
Μ. Θ. ΠΗΤΣΟΛΗ

An illustration of a single white dove in flight, facing left. Its wings are spread, and its tail feathers are visible. The dove is centered between the two lines of text.

τόπου μας, όχι για να δημιουργήσει τις θεσμικές προϋποθέσεις μιας σοσιαλδημοκρατικής «κοινωνικής ειρήνης», αλλά για να ανασυνθέσει την αποδιαργανωμένη κοινωνική και χωροταξική δομή της χώρας μας, να απελευθερώσει την πληροφόρηση από τα στεγανά της εξουσίας, να αποδεσμεύσει τις καταπιεσμένες ή αποπροσανατολισμένες δημιουργικές δυνάμεις του λαού μας, να αποκαταστήσει τον εθνικό διάλογο και να διευκολύνει τους ταξικούς και πολιτικούς αγώνες, ώστε να οδηγούν κάθε φορά σε αποτελεσματικότερες συμμαχίες και ποιοτικά ανώτερες πολιτικές συνθέσεις, χωρίς κοντόθωρες πολώσεις, ανώφελους διχασμούς και επικίνδυνα πισωγυρίσματα.

Κοινωνικοποίηση και αυτοδιαχείριση

Γενικότερες προϋποθέσεις

Επειδή μου είναι πολύ δύσκολο να επιχειρήσω μια θεωρητική περιγραφή και προσέγγιση της ιδανικής σοσιαλιστικής κοινωνίας, θα προσπαθήσω να προσεγγίσω το δυναμικό περιεχόμενο ενός κοινωνικού μετασχηματισμού στα πλαίσια μιας διαδικασίας μετάδοσης της ελληνικής κοινωνίας προς τον σοσιαλισμό.

Πρώτα από όλα, η διαδικασία αυτή προϋποθέτει μια αναπτυσσόμενη οικονομία, με ανοδική δημογραφική εξέλιξη, διευρυνόμενη παραγωγή και διαρκή βελτίωση της παραγωγικότητας και αποδοτικότητας των συντελεστών της παραγωγής. Οι προϋποθέσεις αυτές αφορούν κύρια το οικονομικό επίπεδο αλλά συνδέονται άρρηκτα και με το πολιτικό και το κοινωνικό επίπεδο.

Αν υπάρχουν οι προϋποθέσεις αυτές, μπορούμε να πούμε ότι ο κοινωνικός μετασχηματισμός έχει τις παρακάτω αναγκαίες βασικές συνιστώσες:

- Την αποκέντρωση και τον δημοκρατικό προγραμματισμό, που αποτελούν δομικές αλλαγές κύρια στο πολιτικό επίπεδο, δηλαδή στο επίπεδο άσκησης της εξουσίας, αλλά συνδέονται διαλεκτικά με τους οικονομικούς και κοινωνικούς όρους της ανάπτυξης.
- Την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και την αλλαγή των παραγωγικών σχέσεων, που αποτελούν δομικές αλλαγές κύρια στο κοινωνικό επίπεδο αλλά συνδέονται διαλεκτικά με τις πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές.
- Την αλλαγή των κοινωνικών και πολιτιστικών αξιών, μέσα από μια διαρκή υποκατάσταση των ατομικιστικών καπιταλιστικών αξιών με κοινωνικές σοσιαλιστικές αξίες: κοινωνική κατανάλωση στη θέση της ατομικής κατανάλωσης, κοινωνική αναγνώριση στη θέση της ατομικής οικονομικής δύναμης, διαπροσωπικές σχέσεις ελεύθερων ανθρώπων στα πλαίσια μιας κοινοτικής ζωής στη θέση της ατομικής απομόνωσης και αυτάρκειας.

Οι στόχοι αυτοί μπορούν –στα πλαίσια μιας μικτής οικονομίας– να προωθηθούν παράλληλα στον ιδιωτικό, τον κρατικό και τον κοινωνικό τομέα της οικονομίας. Σίγουρα όμως ο κοινωνικός τομέας, από τα ίδια τα δομικά χαρακτηριστικά του, μπορεί να προσεγγίσει γρηγορότερα την υλοποίηση αυτών των στόχων.

Ως επιχειρήσεις του κοινωνικού τομέα της οικονομίας προτείνω να θεωρήσουμε τις αμιγείς δημοτικές επιχειρήσεις, τους

συνεταιρισμούς, τις δημοσυνεταιριστικές επιχειρήσεις και τις εταιρείες λαϊκής βάσης.

Δεν πρέπει όμως να θεωρούμε τον κοινωνικό τομέα της οικονομίας ως «κοινωνικοποιημένο» (με μια στατική αντίληψη) αλλά ως «κοινωνικοποιούμενο» (με μια δυναμική αντίληψη για την κοινωνικοποίηση). Αφού η κοινωνικοποίηση –όπως αναφέρθηκε και παραπάνω– είναι μία μόνο από τις αναγκαίες συνιστώσες του κοινωνικού μετασχηματισμού και μπορεί να προχωρήσει αποτελεσματικά μόνο σε συνδυασμό με τις άλλες συνιστώσες του. Για να φανεί αυτό ξεκάθαρα ας πάρουμε για παράδειγμα μια από τις πιο προωθημένες, μέσα στις σημερινές συνθήκες, επιχειρήσεις του κοινωνικού τομέα: τη δημοσυνεταιριστική εταιρεία.

Στην επιχείρηση αυτή η ιδιοκτησία ανήκει σε κοινωνικούς φορείς (δήμους, συνεταιρισμούς κλπ), οι εργαζόμενοι συμμετέχουν στη διοίκηση και στο πλεόνασμά της, μέρος του πλεονάσματος «κοινωνικοποιείται» με τη χρησιμοποίησή του για τη διεύρυνση του κοινωνικού κεφαλαίου και την κατασκευή κοινωφελών έργων, και ασκείται κοινωνικός έλεγχος στη δραστηριότητα της εταιρείας μέσα από το ελεγκτικό συμβούλιο της.

Παρ' όλα αυτά μια τέτοια μονάδα δεν μπορεί να θεωρηθεί «σοσιαλιστική νησίδα». Γιατί αν το πρόγραμμα παραγωγής της επιχείρησης δεν εντάσσεται στο ευρύτερο αναπτυξιακό πρόγραμμα της περιοχής όπου δραστηριοποιείται –πρόγραμμα που να έχει προκύψει μέσα από διαδικασίες δημοκρατικού προγραμματισμού– είναι πολύ πιθανό οι στόχοι της επιχείρησης να αντιστρατεύονται τους ευρύτερους οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού.

Επίσης, οποιαδήποτε θεσμική κατοχύρωση της συμμετοχής των εργαζομένων στη διεύθυνση των εργασιών της επιχείρησης, δεν μπορεί να έχει ουσιαστικό αντίκρουσμα, αν δεν ανεβαίνει παράλληλα το επίπεδο της εκπαίδευσής τους –ώστε να συμμετέχουν ουσιαστικά στις αποφάσεις–, πράγμα που προϋποθέτει μια εθνική εκπαιδευτική πολιτική με ανάλογο περιεχόμενο, δημοκρατικά σχεδιασμένη και επιστημονικά οργανωμένη.

Ακόμα, η βιωσιμότητα μιας τέτοιας επιχείρησης προϋποθέτει ότι οι ομοειδείς ιδιωτικές επιχειρήσεις δεν μπορούν να επιβάλλουν άνισους όρους ανταγωνισμού με απόκρυψη κερδών και φοροαποφυγή, έμμεσο μονοπωλιακό έλεγχο στην αγορά και αδιαφανείς διαδικασίες «προμηθειών» για τις πωλήσεις τους. Για να γίνει αυτό χρειάζεται διεύρυνση του δημοκρατικού ελέγχου για την εξασφάλιση της διαφάνειας των λειτουργιών της αγοράς, και παράλληλα σταδιακή υποκατάσταση των κανόνων του σημερινού ανταγωνισμού με διαδικασίες συναγωνισμού, στα πλαίσια μιας δημοκρατικά προγραμματιζόμενης οικονομικής ανάπτυξης.

Ταυτόχρονα με τα παραπάνω, η συμμετοχή των εργαζομένων στα κέρδη της επιχείρησης έχει σοσιαλιστικό προσανατολισμό, μόνο στο βαθμό που αυτά τα πρόσθετα έσοδά τους έχουν κυρίως το χαρακτήρα κοινωνικών παροχών. Αυτό όμως προϋποθέτει ότι δεν είναι το χρηματικό κέρδος η σημαντικότερη κοινωνική αξία, όπως είναι σε μεγάλο βαθμό σήμερα, δηλαδή ότι διαφροποούνται οι τρέχουσες κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες, πράγμα που με τη σειρά του προϋποθέτει ότι διευρύνεται η εξασφάλιση των βασικών κοινωνικών αγαθών για κάθε

πολίτη (υγείας, στέγης, δουλειάς κλπ.).

Και ευρύτερα ακόμη, αν ο κοινωνικός τομέας παίζει περιθωριακό ρόλο στην οικονομία, είναι πολύ πιθανό οι εργαζόμενοι στις επιχειρήσεις αυτού του τομέα να υφίστανται, έμμεσα, εκμετάλλευση της εργασίας τους, όταν οι επιχειρήσεις αυτές ουσιαστικά επιδοτούν υπερκέρδη μονοπωλίων αγοράζοντας προϊόντα τους ή όταν οι εργαζόμενοι σ' αυτές ουσιαστικά επιδοτούν τους συναδέλφους τους των κρατικών επιχειρήσεων αγοράζοντας προϊόντα και υπηρεσίες τους σε ψηλές τιμές «μονοπωλιακά» καθορισμένες. Παράλληλα, τα κέρδη από το επενδεδυμένο κοινωνικό κεφάλαιο των επιχειρήσεων του κοινωνικού τομέα μπορεί να τα ιδιοποιούνται άτομα ή ομάδες μέσα από τους μηχανισμούς της αγοράς, είτε με τη μορφή ψηλών αμοιβών εργασίας, ή μέσω ψηλών τιμών αγοράς πρώτων υλών ή συμπίεσμένων τιμών πώλησης προϊόντων και υπηρεσιών.

Και όλα αυτά γιατί η σημερινή οικονομία δεν αποτελείται από το άθροισμα κλειστών μικροοικονομιών —που θα μπορούσαν να κοινωνικοποιηθούν— ούτε η σημερινή κοινωνία αποτελείται από αυτόρχεις απομονωμένες μικροκοινωνίες.

Συμπερασματικά, η κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και η αυτοδιαχείριση μπορούν να προωθηθούν και στα πλαίσια μιας μικτής οικονομίας, αλλά μόνο παράλληλα και σε διαλεκτική αλληλεπίδραση με τις άλλες αναγκαίες δομικές αλλαγές στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό-πολιτιστικό επίπεδο.

Κοινωνικοποίηση μέσων παραγωγής

Προτείνω να θεωρήσουμε ως κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής το πέρασμα της ιδιοκτησίας τους στην «κοινωνία». Η προσέγγιση αυτή είναι θεωρητικά σωστή, αλλά δεν απαντά στο ερώτημα: τι εννοούμε με τον όρο «κοινωνία», και ποιό τρόπο αυτή θα διαχειριστεί την κοινωνική ιδιοκτησία;

Στο σημείο αυτό προτείνω να δεχτούμε ότι η κοινωνία δεν αποτελείται από απλό άθροισμα ατόμων, αλλά έχει κοινωνική διάρθρωση, οικονομική δομή και πολιτική οργάνωση, και επομένως ότι η κοινωνία αποτελείται από κοινωνικές τάξεις συνδικαλιστικά οργανωμένες, από οικονομικές μονάδες και συνεταιρισμούς και από φορείς πολιτικής εξουσίας.

Κάνοντας άλλο ένα βήμα μπορούμε κατά τη γνώμη μου να δεχτούμε, στη σημερινή ιστορική και πολιτική συγκυρία, ότι μπορούν να «εκφράσουν», άρα και να εκπροσωπήσουν την κοινωνία οι συνδικαλιστικές και επαγγελματικές οργανώσεις, τα επιμελητήρια, οι ενώσεις των συνεταιρισμών, οι ενώσεις των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και το κράτος. Με την προϋπόθεση ότι λειτουργούν δημοκρατικά και άρα συνθέτουν με τις αποφάσεις τους τις πραγματικές επιλογές των μελών τους, χωρίς να τα «κατελώνουν» με προκατασκευασμένες σε άλλα κέντρα αποφάσεις.

Η προσέγγιση αυτή είναι ανάλογη με την πρόταση που έγινε παραπάνω, για την οργανωμένη συμμετοχή της κοινωνίας στον δημοκρατικό διάλογο και προγραμματισμό.

Πάντως δεν είναι εύκολο να προτείνει κανείς μια μονοσήμαντη πρακτική κατεύθυνση για την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής, γιατί πρέπει να πάρει υπόψη του το είδος και το μέγεθος των μέσων παραγωγής, τον ρόλο τους στην οικονομία

καθώς και τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις.

Τα μέσα παραγωγής των στρατηγικών κλάδων της οικονομίας μπορεί να ανήκουν σε φορείς εθνικού επιπέδου και επομένως, σήμερα, στο κράτος και τους κρατικούς οργανισμούς και επιχειρήσεις. Αυτό που παραμένει ανοιχτό είναι ο τρόπος «κοινωνικοποίησης» του κράτους και ο τρόπος κοινωνικού ελέγχου των κρατικών οργανισμών και επιχειρήσεων.

Ένα πρώτο ουσιαστικό βήμα προς την κατεύθυνση αυτή προτείνεται από το άρθρο 1 του Ν. 1365/1983 που προβλέπει για τις επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, «τη συμμετοχή στη διοίκηση, στη χάραξη της στρατηγικής, στον προγραμματισμό και στον έλεγχο, εκπροσώπων του κράτους, της τοπικής αυτοδιοίκησης, των εργαζομένων στην επιχείρηση (ή στον κλάδο ή στον τομέα ή στην περιφέρεια ή στο σύνολο της χώρας), των κοινωνικών φορέων και οργανώσεων (που εξυπηρετούνται ή επηρεάζονται άμεσα) και των μετόχων».

Για τα μέσα παραγωγής περιφερειακής ή επαρχιακής ή τοπικής σημασίας με αποκλειστικά κοινωφελή χαρακτήρα, μπορούμε να προτείνουμε την κοινωνικοποίηση, ως πέρασμα της ιδιοκτησίας τους στο κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση, με μεγαλύτερη ή και αποκλειστική συμμετοχή του κράτους στις επιχειρήσεις περιφερειακής σημασίας και μικρή συμμετοχή του στις επιχειρήσεις επαρχιακής σημασίας, για να φτάσουμε στις αμιγείς δημοτικές επιχειρήσεις που παρέχουν κοινωφελείς υπηρεσίες ή προϊόντα τοπικού χαρακτήρα (ύδρευση και αποχέτευση, κατοικία, αστική συγκοινωνία κλπ.).

Επιχειρήσεις που ανήκουν αποκλειστικά στο κράτος (με τη σημερινή του μορφή) για τομείς δραστηριότητας με επαρχιακή ή τοπική σημασία οδηγούν στον κρατισμό και ασφαλώς όχι στο σοσιαλισμό.

Η συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης στις κρατικοδημοτικές επιχειρήσεις περιφερειακής σημασίας, μπορεί να διευκολυνθεί με την ίδρυση Δημοτικής Τράπεζας από τους δήμους και τις κοινότητες και τη συμμετοχή της στο μετοχικό κεφάλαιο των επιχειρήσεων αυτών. Η ίδρυση της Δημοτικής Τράπεζας διευκολύνει και την πιθανή συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης σε ορισμένους κρατικούς φορείς που η δραστηριότητά τους αναπτύσσεται στο εθνικό επίπεδο, αλλά έχουν άμεση σχέση με τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και τους φορείς τους (π.χ. ως προμηθευτές ή ως αγοραστές προϊόντων τους).

Δεν θα πρέπει να αποκλείσουμε στο μέλλον και την ίδρυση «Ταμείου μισθωτών» από τους επαγγελματικούς φορείς και τα συνδικάτα, που να μπορεί να αγοράζει μετοχές ορισμένων κρατικών και κρατικοδημοτικών επιχειρήσεων. Η κατεύθυνση αυτή μπορεί να διευρύνει την κοινωνικοποίηση του Ν. 1365/1983 με τη συμμετοχή των εργαζομένων όχι μόνο στη διεύθυνση των εργασιών αλλά και στη διαχείριση των μέσων παραγωγής. Αναγκαία προϋπόθεση είναι η βαθιά πολιτικοποίηση των συνδικαλιστικών οργανώσεων μέσα από τη συμμετοχή τους στα όργανα και τις διαδικασίες του δημοκρατικού προγραμματισμού, έτσι ώστε να υπερβούν τον σημερινό τους χαρακτήρα, που πολλές φορές είναι συντεχνιακός ή στενοκομματικός, και να εντάξουν τους συνδικαλιστικούς στόχους σε ευρύτερους κοινωνικοπολιτικούς στόχους για αλλαγές δομικού χαρακτήρα.

Για τις υπόλοιπες επιχειρήσεις παραγωγής προϊόντων και παροχής υπηρεσιών, που δεν έχουν —τουλάχιστον κάτω από

τις σημερινές κοινωνικές συνθήκες— αποκλειστικά κοινωφελή χαρακτήρα, ως η πιο προωθημένη μορφή κοινωνικοποίησης νομίζω ότι πρέπει να θεωρηθούν οι δημοσυνεταιριστικές επιχειρήσεις και ιδιαίτερα η δημοτική επιχείρηση συνεταιριστικού χαρακτήρα (δημοσυνεταιρισμός) που θεσμοθετήθηκαν πρόσφατα (άρθρα 43 και 44 μεταβατικού νομοσχεδίου).

Ενα βαθμό κοινωνικοποίησης έχουμε και στους ομοιοεπαγγελματικούς συνεταιρισμούς ανοιχτού τύπου, όπου βέβαια η ιδιοκτησία έχει «συλλογικό» χαρακτήρα και όχι «κοινωνικό» (με την έννοια της «κοινωνίας» που δόθηκε παραπάνω). Πάντως, οι αναλύσεις για τις τακτικές επιλογές του μεταβατικού σταδίου προς το σοσιαλισμό, δεν μπορούν να αγνοήσουν τον θεωρητικό προσδιορισμό του ιδανικού σοσιαλιστικού κράτους ως «κοινωνίας συνεταιρισμένων παραγωγών».

Αυτοδιαχείριση

Αυτοδιαχειριζόμενο φορέα μπορούμε να θεωρήσουμε ένα παραγωγικό συνεταιρισμό όπου οι συνεταιίροι εργάζονται και ταυτόχρονα διευθύνουν τις εργασίες του, εκλέγοντας ένα διοικητικό συμβούλιο και πιθανόν και εργασιακά συμβούλια κατά τομέα, που έχουν ανακλητά μέλη.

Σε μεγάλο βαθμό αυτοδιαχειριζόμενη μπορούμε να θεωρήσουμε και μια δημοσυνεταιριστική επιχείρηση (με τη μορφή της ανώνυμης εταιρείας ή του συνεταιρισμού) εφόσον οι εργαζόμενοι σ' αυτήν έχουν καθοριστική συμμετοχή στο διοικητικό συμβούλιο και στη διεύθυνση των εργασιών της.

Το κρίσιμο πρόβλημα στον κοινωνικό τομέα της οικονομίας είναι ότι η κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής δεν αλλάζει αυτόματα τις παραγωγικές σχέσεις, δηλαδή δεν οδηγεί αυτοδίκαια στην αυτοδιαχείριση.

Αν τη θέση του ιδιώτη-εργοδότη πάρει ο εργοδότης-κράτος, ή ο εργοδότης-δήμος, ή ο εργοδότης-διευθυντικό στέλεχος, ελάχιστα αλλάζουν οι παραγωγικές σχέσεις. Γιατί ο παραγωγός θα εξακολουθεί να αποξενώνεται από το προϊόν του μόχθου του, να μη συμμετέχει στην αυτοδιεύθυνση της δουλειάς του και τελικά να νιώθει τη σημερινή αλλοτρίωση του εργαζόμενου, που λειτουργεί σαν απλό εξάρτημα μιας απρόσωπης παραγωγικής μηχανής. Και το χειρότερο, η εκμετάλλευσή του να γίνεται όχι από το «κακό» ιδιωτικό κεφάλαιο, αλλά στον όνομα μιας «κοινωνικοποιημένης» επιχείρησης, όπου το κεφάλαιο είναι κοινωνικό, οι στόχοι έχουν έναν αφηρημένο κοινωνικό χαρακτήρα και τα κέρδη πηγαίνουν, στην καλύτερη περίπτωση, σε ένα απρόσωπο «κοινωνικό σύνολο» και στη χειρότερη σε μια διευθυντική ελίτ.

Το πρόβλημα αυτό δεν λύνεται εύκολα και προϋποθέτει πάνω από όλα ένα γενικότερο ανέδασμα του μορφωτικού επιπέδου των εργαζομένων και την απόκτηση μιας σφαιρικής επαγγελματικής εμπειρίας με τη συστηματική ενημέρωσή τους και με τη συμμετοχή τους στη διοίκηση και τον κοινωνικό έλεγχο της επιχείρησης όπου δουλεύουν.

Στο θεσμικό επίπεδο βήματα προς την κατεύθυνση αυτή γίνονται με τη συμμετοχή εκπροσώπων των εργαζομένων στα διοικητικά συμβούλια των κρατικών, των δημοτικών και των δημοσυνεταιριστικών επιχειρήσεων και των δημοτικών εταιρειών λαϊκής βάσης και στα εποπτικά ή άλλα συμβούλια που ασκούν τον κοινωνικό έλεγχο σ' αυτές.

Ειδικά για την πιο προωθημένη—όπως αναφέρθηκε παραπάνω—μορφή επιχείρησης, το δημοσυνεταιρισμό, προτείνω:

— Ισότιμη συμμετοχή του κοινωνικού φορέα (Ο.Τ.Α.) και των συνεταιίρων - παραγωγών στο κεφάλαιο και επομένως στην ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής της επιχείρησης.

— Πλειοψηφία των εκπροσώπων των εργαζομένων στο διοικητικό συμβούλιο και θεσμοθετημένα εργασιακά συμβούλια (για την προώθηση της αυτοδιαχείρισης) και πλειοψηφία των εκπροσώπων κοινωνικών φορέων στο εποπτικό συμβούλιο (για τον κοινωνικό έλεγχο).

— Κάθε συνεταιίρος - παραγωγός έχει ίσο αριθμό υποχρεωτικών μεριδίων και μία ψήφο στη γενική συνέλευση, το κεφάλαιο ανήκει στο δημοσυνεταιρισμό και όχι ατομικά στους συνεταιίρους - μέλη του, και σε περίπτωση διάλυσης του δημοσυνεταιρισμού, το πάγιο κεφάλαιό του παραμένει στον κοινωνικό φορέα.

— Ταύτιση της ιδιότητας του εργαζομένου με την ιδιότητα του συνταίρου ή τουλάχιστον θεσμική πρόδλεψη και κίνητρα προς την κατεύθυνση αυτή.

Οι δυσκολίες που θα πρέπει να ξεπεράσει μια τέτοια επιχείρηση, δυσκολίες που αποτελούν προβλήματα ακόμη και σε ένα προχωρημένο στάδιο σοσιαλιστικού μετασχηματισμού, είναι:

— Ο συνδυασμός της δημοκρατικής λειτουργίας των οργάνων με την αποτελεσματικότητα των διαδικασιών της επιχείρησης.

— Το ποσοστό των κερδών που θα κρατηθεί για αποσβέσεις και αποθεματικό, δηλαδή για εκσυγχρονισμό και επέκταση του παγίου κοινωνικού κεφαλαίου, σε σχέση με το ποσοστό που θα διανεμηθεί.

— Από τα κέρδη που διανέμονται, το ποσοστό που θα μοιράζεται στους εργαζόμενους (επιστροφή υπεραξίας) σε σχέση με το ποσοστό που θα πηγαίνει στον κοινωνικό φορέα και επομένως θα «κοινωνικοποιείται», είτε για την εκτέλεση κοινωφελών έργων και την άσκηση ευρύτερης κοινωνικής πολιτικής, είτε για την πραγματοποίηση νέων επενδύσεων.

— Ο τρόπος κατανομής των κερδών στους εργαζομένους ανάλογα με τη συνεισφορά καθενός στην παραγωγικότητα και αποδοτικότητα της επιχείρησης, μια και υπάρχει ως ελάχιστη κατασφάλισή τους ο μισθός που παίρνουν από την επιχείρηση.

— Το είδος των διανεμόμενων κερδών (κοινωνικές παροχές, προαιρετικές μερίδες, κάρτες εκπτώσεων, χρηματικό ποσό κ.λπ.).

Και όλα αυτά στα πλαίσια μιας δυναμικά εξελισσόμενης οικονομίας (...αλλιώς δεν θάχουν κέρδη οι επιχειρήσεις), με τις αναγκαίες δομικές αλλαγές, που θα διευρύνουν την αυτοδιαχείριση από τον ίδιο το λαό, των υποθέσεων που τον αφορούν.

Άλλωστε η έννοια της αυτοδιαχείρισης μπορεί να διασταλλεί: από την απλή αυτοδιαχείριση μιας επιχείρησης, στην πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά αυτοδιαχειριζόμενη κοινωνία.

Κλείνοντας την αναφορά στην αυτοδιαχείριση, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να αναφέρουμε ότι ο σημαντικότερος κίνδυνος στρέβλωσης του περιεχομένου της αυτοδιαχείρισης, είναι ο κίνδυνος γραφειοκρατικοποίησης των λειτουργιών της, με τη δημιουργία μιας «νομενκλατούρας» από διευθυντές επιχειρήσεων, συνδικαλιστικά και πολιτικά στελέχη, που κατέχοντας θέσεις-κλειδιά μπορούν να έχουν στα χέρια τους όχι βέ-

βαια τα μέσα παραγωγής αλλά την πληροφόρηση (που είναι επαναστατική δύναμη στην εποχή μας), και μαθαίνοντας με ακρίβεια τους νόμους λειτουργίας του συστήματος μπορούν να εφαρμόζουν τυπολατρικά τους κανόνες του και να διαχειρίζονται για λογαριασμό της κοινωνίας όλες τις εξελίξεις, μαραινώντας την επαναστατική δυναμική και οριοθετώντας, την ανοιχτή πολιτική προοπτική της κοινωνικοποίησης και της αυτοδιαχείρισης.

Ο κίνδυνος αυτός δεν αφορά μόνο κάποιο απροσδιόριστο μέλλον. Τα σπέρματά του θα πρέπει να τα αναζητήσουμε και στο ζωντανό παρόν της ελληνικής κοινωνίας.

Κίνητρα και κοινωνική επιδότηση. Ανταγωνισμός και συναγωνισμός.

Κρίσιμο πρόβλημα για την ανάπτυξη του κοινωνικού τομέα είναι και αυτό που αφορά τα χρηματοδοτικά και άλλα κίνητρα.

Και ενώ θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε απόλυτα με τα «κίνητρα εκκίνησης», όπως είναι η πρόσθετη επιχορήγηση των 15 ποσοστιαίων μονάδων του Ν.1262/1982 και οι φορολογικές και άλλες απαλλαγές για την πραγματοποίηση επενδύσεων, θα πρέπει να είμαστε πολύ επιφυλακτικοί σε κάθε πρόταση για φορολογικές απαλλαγές και ατέλειες, μόνιμη επιχορήγηση και άλλα προνόμια, που οδηγούν σε άμεση ή έμμεση κοινωνική επιδότηση μόνιμου χαρακτήρα.

Γιατί η μόνιμη επιδότηση μιας επιχείρησης, μπορεί να οδηγήσει σε επιχειρησιακό εφησυχασμό και απουσία κάθε προσπάθειας για διαρκή βελτίωση της παραγωγικότητας και της αποδοτικότητάς της, και παράλληλα να βοηθήσει κάτω από αδιαφάνεις ή ψευδείς διαδικασίες σε ιδιοποίηση κοινωνικού κεφαλαίου.

Είναι λάθος κατά τη γνώμη μου η μόνιμη επιδότηση, για παράδειγμα μιας δημοτικής τουριστικής επιχείρησης, με στόχο τη μείωση της τιμής των παρεχόμενων υπηρεσιών της ώστε να μπορεί να ασκεί «κοινωνική τουριστική πολιτική», γιατί αυτό μπορεί κάλλιστα να οδηγήσει σε ιδιοποίηση του κοινωνικού κεφαλαίου της επιδότησης, προς όφελός του αντιπαραγωγικά υπεράριθμου προσωπικού της ή ακόμα και προς όφελος των ξένων τουριστών - πελατών της. Είναι κοινωνικά δικαιότερη η επιδότηση των δαπανών συγκεκριμένων κατηγοριών εργαζομένων, για να κάνουν «κοινωνικό τουρισμό» στις τουριστικές επιχειρήσεις του κοινωνικού τομέα.

Από την άλλη μεριά όμως, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η σημερινή νομοθεσία είναι γεμάτη από αδιαφάνεις ή και εμφανείς κοινωνικές επιδοτήσεις επιχειρήσεων με μόνιμο χαρακτήρα, που σε τελευταία ανάλυση διευρύνουν τις ταξικές ανισότητες. Ασφαλώς η κατάργησή τους θα πρέπει κάποτε να γίνει αίτημα της εργατικής τάξης και των φορέων της, αλλά ως τότε οι επιχειρήσεις του κοινωνικού τομέα μπορούν να διεκδικούν τουλάχιστον «ίση μεταχείριση» με τις ιδιωτικές αλλά και τις κρατικές επιχειρήσεις.

Ανάλογο με το αίτημα για κοινωνική επιδότηση είναι και το αίτημα που διατυπώνεται από ορισμένες πλευρές για «προστασία» του κοινωνικού τομέα από τον ανταγωνισμό της «ελεύθερης αγοράς». Το αίτημα αυτό καταλήγει συνήθως στην πρόταση της αποκλειστικής άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότη-

τας από τον κοινωνικό τομέα σε κάποιους κλάδους της οικονομίας. Το αίτημα αυτό έχει δικαιολογητική βάση για τις αποκλειστικά κοινωφελείς επιχειρήσεις, αλλά θα ήταν οικονομικό και πολιτικό λάθος να επεκταθεί σήμερα σε όλους τους κλάδους που είναι πιθανή η επιχειρηματική δραστηριοποίηση του κοινωνικού τομέα.

Βέβαια ο ελεύθερος ανταγωνισμός χωρίς καμιά κρατική παρέμβαση λειτουργεί τελικά υπέρ των ολογοπωλίων και των μεγάλων πολυεθνικών μονάδων. Θα ήταν όμως λίγος να υποκαταστήσουμε στη σημερινή μεικτή οικονομία τα ιδιωτικά μονοπώλια με κρατικά ή «κοινωνικά» μονοπώλια.

Είναι σκοπιμότερο να προτείνουμε στη θέση του ελεύθερου και χωρίς περιορισμούς ανταγωνισμού (που δεν υπάρχει άλλωστε σήμερα στην απόλυτα καθαρή μορφή του), τον «συναγωνισμό» των επιχειρήσεων μέσα σε ένα σταθερό πλαίσιο λειτουργικών κανόνων, προδιαγραφών ποιότητας προϊόντων και υπηρεσιών και ορίων τιμών, και με συστηματικό και δημοκρατικό κοινωνικό έλεγχο τους. Ο συναγωνισμός αυτός είναι αναγκαίος για να αγωνίζεται κάθε μονάδα, αξιοποιώντας τις σύγχρονες επιστημονικές μεθόδους οργάνωσης και διοίκησης, να βελτιώνει την ποιότητα και το κόστος των προϊόντων και υπηρεσιών της.

Επειδή όμως οι επιχειρήσεις του κοινωνικού τομέα ξεκινούν από μειονεκτική θέση σε σχέση με τις ομοειδείς ιδιωτικές επιχειρήσεις (μικρή ποσοστιαία συμμετοχή τους στο συνολικό επενδυμένο πάγιο κεφάλαιο, απουσία στελεχών και έλλειψη προηγούμενης πείρας, διαφανείς διαδικασίες λειτουργίας κλπ.), είναι απαραίτητα τα ψηλότερα «κίνητρα εκκίνησης» που προαναφέρθηκαν, και μια υποδομή τους, που θα τις φέρνει στο ίδιο επίπεδο με τις ομοειδείς ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Η υποδομή αυτή μπορεί να έχει τον χαρακτήρα της αυξημένης πληροφόρησης (με την άμεση συμμετοχή τους στις διαδικασίες του προγραμματισμού), της τεχνικής υποστήριξης (με συμβουλές, μελέτες και εκπαίδευση στελεχών), του προγραμματισμού της παραγωγής τους (μέσα από προγραμματικές συμφωνίες με τους φορείς του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης) και της συστηματικής συνεργασίας τους, μέσα από κοινοπραξίες και ενώσεις ομοειδών επιχειρήσεων του κοινωνικού τομέα της οικονομίας.

ΜΟΡΦΕΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

ΣΑΚΗΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑΣ

(Εννοιολογικοί προσδιορισμοί)

Τον τελευταίο καιρό η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και οι ιδεολογικοί του μηχανισμοί χρησιμοποιούν συχνά σοσιαλιστική ορολογία για να χαρακτηρίσουν τη θέσπιση διαφόρων μέτρων οικονομικής πολιτικής. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του νόμου που θεσπίζει την τυπική συμμετοχή των εργαζομένων στη διοίκηση των δημοσίων επιχειρήσεων. Ο νόμος αυτός φέρνει τον τίτλο «Κοινωνικοποίηση των δημοσίων επιχειρήσεων» και η κυβέρνηση βεβαιώνει το λαό ότι με τον νόμο αυτό οι «κρατικοποιημένες» επιχειρήσεις «κοινωνικοποιούνται» και ότι με τον νομικό αυτό χειρισμό οι «σχέσεις παραγωγής» αλλάζουν από καπιταλιστικές σε «σοσιαλιστικές». Συχνά επίσης χρησιμοποιούνται οι όροι «εταιρείες λαϊκής βάσης», «αγροτο-διομηχανικός συνεταιρισμός», «Δημοτική και κοινοτική επιχείρηση», για να υποδηλώσουν μορφές «κοινωνικής ιδιοκτησίας». Εξάλλου τα ενδεικτικά προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης ονομάζονται «δημοκρατικός προγραμματισμός» και «σοσιαλιστικός σχεδιασμός» για να δείξουν ότι η διαχείριση της οικονομίας από την κυβέρνηση είναι «σοσιαλιστική».

Όλοι αυτοί οι όροι που συνοδεύουν μέτρα πολιτικής, συνήθη στις καπιταλιστικές κοινωνίες, εγγυάσσουν στον λαό μια ορισμένη αντίληψη για το περιεχόμενό τους. Είναι αυτή η αντίληψη σωστή; Και τα μέτρα πολιτικής που τιτλοφορούνται με τόσο σημαντικούς σοσιαλιστικούς όρους ανταποκρίνονται πράγματι στο ουσιαστικό περιεχόμενο αυτών των όρων ή μήπως η χρησιμοποίηση μιας τέτοιας ορολογίας προκαλεί πολιτική και ιδεολογική παραπλάνηση;

Πολλοί από τους παραπάνω όρους εκφράζουν θεσμούς, καταστάσεις και πραγματικότητες που είναι δυνατόν να υπάρχουν σε κοινωνίες οι οποίες έχουν κατορθώσει, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο να απαλλαγούν από την κυριαρχία της καπιταλιστικής τάξης και είτε βρίσκονται στο στάδιο μετάβασης στον σοσιαλισμό είτε έχουν περάσει αυτό το στάδιο και έχουν ολοκληρωθεί ως σοσιαλιστικές κοινωνίες. Μέσα σ' αυτά ακριβώς τα πλαίσια θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε συνοπτικά το εννοιολογικό περιεχόμενο κυρίως της κοινωνικής ιδιοκτησίας, της κρατικής ιδιοκτησίας, της αυτοδιαχείρισης και του σοσιαλιστικού σχεδιασμού, ώστε να φανεί η διαφορά με το περιεχόμενο των μέτρων πολιτικής του ΠΑΣΟΚ που χαρακτηρίζονται με τέτοιους όρους.

Σε μια κοινωνία που έχει φτάσει να είναι σοσιαλιστική επικρατούν σχέσεις αμοιβαίας συνεργασίας μεταξύ άμεσων παραγωγών οι οποίοι κυριαρχούν πάνω στις συνθήκες ζωής τους και επομένως πάνω στα μέσα παραγωγής και στα προϊόντα της εργασίας τους. Για να επικρατήσουν όμως σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής θα πρέπει ο ιδεολογικός πολιτικός και οικονομικός αγώνας στο στάδιο μετάβασης στο σοσιαλισμό να κατατείνει στο να διαμορφωθούν και εδραιωθούν οι παρακάτω βασικές συνθήκες που αποτελούν τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της σοσιαλιστικής κοινωνίας:

- α. Η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής να γίνει κοινωνική.
- β. Τα προβλήματα τι, πόσο και πώς θα παραχθεί να λύνονται με σοσιαλιστικό σχεδιασμό και
- γ. Η πολιτική δημοκρατία, που ισχύει στις αστικές κοινωνίες, να μετεξελιχθεί σε κοινωνική δημοκρατία.

1. Η κοινωνική ιδιοκτησία

Η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής είναι κοινωνική εφόσον:
α) η κοινωνία έχει αποκτήσει τη νομική κυριότητα στα μέσα παραγωγής δηλ. το θεσμικό πλαίσιο αναγνωρίζει ως ιδιοκτήτη το κοινωνικό σύνολο και όχι το άτομο ή την ομάδα ατόμων ή το κράτος και

β. η κοινωνία έχει αποκτήσει την ουσιαστική νομή των μέσων παραγωγής δηλ. μπορεί να αποφασίζει για τον τρόπο χρήσης των μέσων παραγωγής. Για να είναι η ιδιοκτησία κοινωνική θα πρέπει και τα δυο παραπάνω στοιχεία –και η νομική κυριότητα και η ουσιαστική νομή– να βρίσκονται στα χέρια της κοινωνίας. Η ιδιοκτησία δεν γίνεται κοινωνική, όπως πιστεύουν μερικοί, με μια απλή νομική πράξη ή διακήρυξη που καταργεί την ατομική κυριότητα ή άλλες κατώτερες μορφές κυριότητας και θεσμοθετεί την κοινωνική ιδιοκτησία. Με μια τέτοια νομική πράξη η κοινωνία αποκτά μόνο το ένα στοιχείο της ιδιοκτησίας δηλ. τη νομική κυριότητα. Για ν' αποκτήσει και το δεύτερο στοιχείο, δηλ. την ουσιαστική νομή, χρειάζονται επίπλοκες και μακροχρόνιες προσπάθειες: θα πρέπει ν' αναπτυχθούν οι παραγωγικές δυνάμεις και κυρίως η τεχνολογία των μέσων κοινωνίας για τη γρήγορη μετάβαση της πληροφόρησης. Αυτό είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορεί η κοινωνία να αποφασίζει και ελέγχει αποτελεσματικά τον τρόπο χρήσης των μέσων παραγωγής. Εξάλλου, θα πρέπει να αναπτυχθεί ο κοινωνικός χαρακτήρας των διαφόρων παραγωγικών κλάδων σε τέτοιο βαθμό ώστε η μετάβαση από την ατομική, συνεταιριστική ή κρατική διαχείριση των μέσων παραγωγής στην κοινωνική διαχείριση να μη συνεπάγεται μείωση της απόδοσης.¹

Επίσης θα πρέπει να διαμορφωθεί ο καταλληλός πολιτικός μηχανισμός που να επιτρέπει σε ολόκληρο το λαό να συμμετέχει άμεσα και ενεργά στη διεύθυνση και τον έλεγχο της παραγωγής και διανομής. Σημαντικό, τέλος, ρόλο παίζει η ιδεολογική εγχείρηση του λαού στο σοσιαλιστικό τρόπο ζωής ώστε, όχι μόνο να είναι έτοιμος ν' αποδεχτεί τη νέα μορφή ιδιοκτησίας αλλά και να είναι πρόθυμος να συμμετάσχει ενεργά στην κοινωνική διαχείριση.

Από τις προηγούμενες παρατηρήσεις προκύπτει ότι, μόνο αν ολοκληρωθούν οι παραπάνω αλλαγές η κοινωνία θα έχει κατακτήσει την ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και θα μπορεί να ασκεί αποτελεσματικά τη διεύθυνση και τον έλεγχο της παραγωγής. Μέχρι τότε η κοινωνία δεν είναι σοσιαλιστική αλλά

1. Ch. Bettelheim, «Μετάβαση στη Σοσιαλιστική Οικονομία» εκδ. Παγκόσμια Βιβλιοθήκη, 1975, σ. 60 επόμενα.

βρίσκεται στη φάση της μετάβασης στο σοσιαλισμό. Η φάση αυτή είναι κρίσιμη γιατί το παν εξαρτάται εδώ από την ομάδα ανθρώπων που ασκούν την πολιτική εξουσία. Αν η πολιτική ηγεσία έχει πραγματικά πρόθεση και στρατηγικό στόχο το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας, θα πρέπει στο μεταβατικό στάδιο, να κινητοποιεί συνεχώς δυνάμεις που θα αγωνίζονται στο οικονομικό, πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο για τη δημιουργία των προϋποθέσεων κατάκτησης της κοινωνικής ιδιοκτησίας. Αν αυτό, για διαφόρους λόγους, δεν γίνεται από την πολιτική ηγεσία, ανακόπτεται η διαδικασία σοσιαλιστικού μετασχηματισμού και είναι ενδεχόμενο να επικρατήσουν άλλες μη σοσιαλιστικές μορφές κοινωνικού σχηματισμού.²

2. Μορφές ιδιοκτησίας στο στάδιο μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία

Είπαμε ότι για να κατακτηθεί η κοινωνική ιδιοκτησία χρειάζονται βαθιές αλλαγές στην οικονομική, πολιτική και ιδεολογική δομή και η ευθύνη του σοσιαλιστικού κράτους είναι ακριβώς να κινητοποιήσει δυνάμεις για να πραγματοποιηθούν αυτές οι αλλαγές. Το ερώτημα όμως είναι τι μορφές ιδιοκτησίας είναι δυνατό να υπάρχουν στην κοινωνία που βρίσκεται στο στάδιο μετάβασης στο σοσιαλισμό; Οι κύριες μορφές ιδιοκτησίας που είναι δυνατό να υπάρχουν σ' αυτό το στάδιο είναι η κρατική ιδιοκτησία ή και η αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση. Βέβαια η δύο αυτές μορφές ιδιοκτησίας είναι κατώτερες σε σύγκριση με την κοινωνική ιδιοκτησία, όπως την προσδιορίσαμε παραπάνω. Είναι όμως απαραίτητες για να προχωρήσει το σοσιαλιστικό κράτος στην παραπέρα ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων που θα δημιουργήσει, όπως είδαμε, μερικές από τις προϋποθέσεις για μετάβαση στην κοινωνική ιδιοκτησία. Στο στάδιο μετάβασης είναι δυνατό να υπάρχουν παράλληλα και άλλες μορφές συλλογικής ιδιοκτησίας όπως η συνεταιριστική, η μεικτή επιχείρηση, η ιδιοκτησία των περιφερειακών ή τοπικών οργάνων κ.α.

3. Η κρατική ιδιοκτησία

Το ουσιαστικό περιεχόμενο της κρατικής ιδιοκτησίας στο στάδιο μετάβασης είναι ότι το σοσιαλιστικό κράτος διαχειρίζεται τα μέσα παραγωγής «εν ονόματι» της κοινωνίας. Θα πρέπει να παρατηρηθεί εδώ ότι το σοσιαλιστικό κράτος αποκτά πραγματικά την ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής αν έχει στα χέρια του και τα δυο στοιχεία της πραγματικής ιδιοκτησίας δηλ. α) τη νομική κυριότητα β) την ουσιαστική νομή, δηλ. την ικανότητα να διαχειρίζεται αποτελεσματικά τη χρήση των μέσων παραγωγής και τη διανομή των προϊόντων. Το πρώτο στοιχείο είναι σχετικά εύκολο ν' αποκτηθεί από το σοσιαλιστικό κράτος. Αρκεί μια απόφαση (νομική πράξη) της πολιτικής εξουσίας με την οποία να απαλλοτριώνονται οι διάφορες μορφές νομικής κυριότητας (ατομική, συνεταιρική) και να θεσμοθετείται η νομική κυριότητα του σοσιαλιστικού κράτους πάνω στα μέσα παραγωγής. Με την πράξη αυτή το σοσιαλιστικό κράτος απλώς εθνικοποιεί τα μέσα παραγωγής. Το δεύτερο στοιχείο, η ικανότητα αποτελεσματικής διαχείρισης των μέσων παραγωγής και διανομής των προϊόντων, δεν αποκτάται με την ίδια ευκολία από το

σοσιαλιστικό κράτος. Γενικά θα μπορούσε κανείς να πει ότι όσο πιο αναπτυγμένος είναι ο κοινωνικός χαρακτήρας των κλάδων στους οποίους απασχολούνται τα μέσα παραγωγής τόσο αποτελεσματικότερα μπορεί το κράτος να διαχειρίζεται τα μέσα παραγωγής και τη διανομή των προϊόντων. Ο περισσότερο ή λιγότερο κοινωνικός χαρακτήρας ενός κλάδου παραγωγής προσδιορίζεται από το βαθμό στον οποίο η παραγωγή του κλάδου αυτού εξαρτάται από τα προϊόντα ενός περισσότερου ή λιγότερου μεγάλου αριθμού άλλων κλάδων παραγωγής. Προσδιορίζεται επίσης από το βαθμό στον οποίο το προϊόν του κλάδου αποτελεί μέσο παραγωγής ενός περισσότερου ή λιγότερου μεγάλου αριθμού άλλων κλάδων παραγωγής. Όσο αυξάνει η ειδίκευση των οικονομικών δραστηριοτήτων τόσο περισσότερο αναπτύσσεται ο κοινωνικός χαρακτήρας των διαφόρων κλάδων παραγωγής. Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι, οι κλάδοι με αναπτυγμένη τεχνολογία και στους οποίους επικρατεί η μεγάλη βιομηχανική μονάδα έχουν αναπτύξει τον κοινωνικό τους χαρακτήρα σε βαθμό ώστε η αποτελεσματική διαχείριση της παραγωγής να είναι δυνατή από το κράτος. Στην περίπτωση αυτή η νομική πράξη με την οποία οι κλάδοι αυτοί κρατικοποιούνται και η ανάληψη της διαχείρισης από το κράτος δεν κινδυνεύει να μειώσει την οικονομική αποδοτικότητα. Οι κλάδοι όμως, χωρίς αναπτυγμένη τεχνολογία και στους οποίους επικρατεί η μικρή αγροτική ή βιοτεχνική μονάδα, δεν έχουν αναπτύξει τον κοινωνικό τους χαρακτήρα σε βαθμό που να επιτρέπει στο κράτος να διαχειριστεί αποτελεσματικά τα μέσα παραγωγής και τη διανομή του προϊόντος: στις περιπτώσεις αυτές η νομική πράξη της κρατικοποίησης και η αντίληψη της διαχείρισης από το κράτος θα είχε, ίσως, ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση της απόδοσης, πέρα, ενδεχομένως, από άλλες αντιδράσεις των ατομικών ιδιοκτητών.³

Σε περιπτώσεις, λοιπόν, κλάδων παραγωγής που δεν έχει αναπτυχθεί αρκετά ο κοινωνικός τους χαρακτήρας – μικρές μη μηχανοποιημένες αγροτικές εκμεταλλεύσεις και βιοτεχνική παραγωγή – δεν θεωρείται οικονομικά σκόπιμη η κρατικοποίηση. Το κράτος σ' αυτές τις περιπτώσεις δεν έχει την ικανότητα να διαχειριστεί αποτελεσματικά τα μέσα παραγωγής με κίνδυνο να μειωθεί σημαντικά η οικονομική απόδοση με τη μετάβαση στην κρατική ιδιοκτησία. Η παρατήρηση αυτή θέτει το ερώτημα: τι γίνεται με τις ατομικές μορφές ιδιοκτησίας σε μη αναπτυγμένους κλάδους στους οποίους δεν είναι αποτελεσματική η κρατική διαχείριση των μέσων παραγωγής; Εδώ, το σοσιαλιστικό κράτος θα πρέπει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις σταδιακής μετάβασης από την ατομική ιδιοκτησία σε μορφές συλλογικής ιδιοκτησίας κατώτερες της κρατικής, όπως είναι η συνεταιριστική αγροτική και βιοτεχνική παραγωγή, η μεικτή επιχείρηση, η λαϊκή κοινότητα κ.α. Οι μορφές αυτές συλλογικής ιδιοκτησίας αποτελούν τα πλαίσια για την ανάπτυξη του κοινωνικού χαρακτήρα των συγκεκριμένων κλάδων παραγωγής και διευκολύνουν έτσι τη μετάβαση, σε μεταγενέστερο στάδιο,

2. Π. Σουτζι - Σ. Μπετελεμ. «Μερικά Σύγχρονα Προβλήματα του Σοσιαλισμού» εκδ. Διογένης, 1971.

3. W. Brus «The Economics and Politics of Socialism» εκδ. Routledge and Kegan Paul, 1972. σ. 91 επ.

στην κρατική ιδιοκτησία. Λόγου χάρη ο παραγωγικός συνεταιρισμός για κοινή καλλιέργεια των εδαφών είναι ο καλύτερος τρόπος για τη συλλογική χρησιμοποίηση μηχανικών μέσων παραγωγής και σύγχρονης τεχνολογίας στη γεωργία, πράγμα που προωθεί την ανάπτυξη του κοινωνικού χαρακτήρα αυτού του κλάδου παραγωγής. Επίσης η συνεταιριστική βιοτεχνική παραγωγή διευκολύνει τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό, την εξειδίκευση και τη συγκέντρωση πολυάριθμων μονάδων παραγωγής και είναι δυνατό ν' αποτελέσει βασικό προσδιοριστικό παράγοντα για τη παραπέρα ριζική μεταβολή των μορφών της ιδιοκτησίας.

Οι μορφές συλλογικής ιδιοκτησίας που αναφέραμε αμέσως παραπάνω (συνεταιριστική παραγωγή, μεικτή επιχείρηση, λαϊκή κοινότητα κ.α.) όχι μόνο απομακρύνουν από την ατομική ιδιοκτησία αλλά και δημιουργούν τις προϋποθέσεις για αύξηση της οικονομικής απόδοσης. Αλλά για το ρυθμό μετάβασης σε μορφές συλλογικής ιδιοκτησίας, το σοσιαλιστικό κράτος θα πρέπει να σταθμίζει και άλλους κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες. Λόγου χάρη, θα πρέπει να σταθμιστεί σε πιο βαθμό οι ατομικοί ιδιοκτήτες στον αγροτικό τομέα και στη βιοτεχνία είναι διατεθειμένοι να αποδεχτούν μορφές συλλογικής ιδιοκτησίας και ποιές. Επίσης θα πρέπει να σταθμιστούν οι επιπτώσεις ενός δεδομένου ρυθμού μεταβολής των σχέσεων ιδιοκτησίας πάνω στο συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις.⁴

4. Κίνδυνος να παγιωθεί η κρατική ιδιοκτησία

Στην προηγούμενη παράγραφο είδαμε ότι η κρατική ιδιοκτησία μπορεί να είναι η κυρίαρχη μορφή ιδιοκτησίας στο στάδιο μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία. Εδώ θα πρέπει να ξεκαθαριστεί μια σύγχυση που συνήθως γίνεται σχετικά με την κρατική ιδιοκτησία. Υποστηρίζεται συνήθως ότι αν η ιδιοκτησία με κάποιο τρόπο γίνει κρατική η κοινωνία μετασχηματίζεται αυτόματα σε σοσιαλιστική. Η άποψη αυτή δεν ευσταθεί και οδηγεί σε ιδεολογική και πολιτική παραπλάνηση. Όταν η πραγματική ιδιοκτησία είναι κρατική τη διεύθυνση και τον έλεγχο χρήσης των μέσων παραγωγής έχει η ομάδα που ασκεί την πολιτική εξουσία. Αυτή αποφασίζει πως θα χρησιμοποιούνται τα μέσα παραγωγής και πως θα διανέμεται το προϊόν. Αν η ομάδα που ασκεί την εξουσία και ελέγχει τους κρατικούς μηχανισμούς έχει πραγματικά ως στρατηγικό στόχο το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας, θα πρέπει να κινητοποιεί συνεχώς δυνάμεις που να αγωνίζονται για τη δημιουργία των οικονομικών, πολιτικών και ιδεολογικών προϋποθέσεων που θα επιτρέψουν στην κοινωνία ν' αναλάβει την αποτελεσματική διεύθυνση και έλεγχο των μέσων παραγωγής, δηλαδή, των προϋποθέσεων μετάβασης από την κρατική στην κοινωνική ιδιοκτησία. Κύριο έργο της πολιτικής ηγεσίας που έχει στρατηγικό στόχο το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό είναι η προετοιμασία των προϋποθέσεων για την πλήρη κοινωνική κυριαρχία πάνω στα μέσα παραγωγής και γενικά πάνω στις παραγωγικές δυνάμεις. Αν η πολιτική ηγεσία ακολουθεί, μια τέτοια πολιτική, τότε, στο στάδιο μετάβασης, η κρατική ιδιοκτησία θα πρέπει να εξαφανίζεται σιγά - σιγά καθώς η κοινωνία θ' αποκτά τη διεύθυνση και τον έλεγχο χρήσης των μέσων παραγωγής. Τότε μπορούμε να μιλάμε πράγματι για σοσιαλιστικό κράτος

που ασκεί σοσιαλιστική πολιτική.

Αλλά αν η ομάδα που ασκεί την εξουσία στο στάδιο μετάβασης παγιώνει την κρατική ιδιοκτησία ως επικρατούσα μορφή ιδιοκτησίας, ουσιαστικά μπλοκάρει η διαδικασία μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία, διαμορφώνονται νέες μορφές εκμεταλλευτικών σχέσεων και αναπτύσσονται αντιθέσεις ανάμεσα στους παραγωγούς και τις κοινωνικές κατηγορίες που ελέγχουν τους κρατικούς μηχανισμούς και την κρατική ιδιοκτησία. Τότε, το κράτος, ανεξάρτητα από την ονομασία που φέρνει τυπικά, παύει να είναι σοσιαλιστικό. Η μορφή αυτή κοινωνικού σχηματισμού θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως κρατικός καπιταλισμός. Υποστηρίζεται από αρκετούς επιστήμονες ότι μια τέτοια μορφή έχει πάρει το σοβιετικό κράτος: Η κρατική γραφειοκρατία που ελέγχει μέσα παραγωγής έχει αποκτήσει δική της ταξική συνείδηση και χαρακτηρίζεται ως κρατική αστική τάξη που βρίσκεται σε αντίθεση με τους άμεσους παραγωγούς.

5. Η αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση

Τέτοιοι κίνδυνοι ελαχιστοποιούνται αν στο στάδιο μετάβασης, τη διαχείριση των μέσων παραγωγής της κάθε επιχείρησης έχουν οι άμεσοι παραγωγοί της επιχείρησης αυτής. Πρόκειται για την αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση. Η αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση έχει την ουσιαστική νομή πάνω στα μέσα παραγωγής ενώ τη νομική κυριότητα σ' αυτά μπορεί να διατηρεί το κράτος. Αυτό σημαίνει ότι η αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση έχει το δικαίωμα ν' αποφασίζει για τον τρόπο χρησιμοποίησης των μέσων παραγωγής που της εμπιστεύεται το κράτος.⁵ Η αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση μπορεί να διοικείται συλλογικά από ένα εκλεγμένο Εργατικό Συμβούλιο. Το συμβούλιο αυτό μπορεί να εκλέγει ένα μικρότερο σώμα, τη Διαχειριστική Επιτροπή, και τον διευθυντή. Τα δύο αυτά διοικητικά όργανα της επιχείρησης είναι αρμόδια για ζητήματα εργατικών σχέσεων, εργατικής πειθαρχίας, προσλήψεων και απολύσεων και μεθόδων παραγωγής. Ο διευθυντής της επιχείρησης μπορεί να εκλέγεται απευθείας από τους άμεσους παραγωγούς της επιχείρησης.

Η αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση είναι αυτόνομη στη λήψη αποφάσεων και στη σφαίρα της παραγωγής και στη σφαίρα της κυκλοφορίας προϊόντων και στη σφαίρα της διανομής. Συγκριμένα:

Στη σφαίρα της παραγωγής η επιχείρηση είναι ελεύθερη να καθορίζει το δικό της πρόγραμμα παραγωγής (ποσότητα που θα παραχθεί, ποιότητες, ποικιλίες, τεχνικές μέθοδοι παραγωγής, πηγές χρηματοδότησης κ.α.). Βέβαια υπάρχουν τα προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης που καταρτίζουν τα κεντρικά κρατικά όργανα οικονομικού σχεδιασμού. Τα προγράμματα αυτά καθορίζουν γενικούς στόχους για την οικονομία και τους επιμέρους κλάδους παραγωγής. Οι στόχοι αυτοί αποτελούν κατευθυντήριες γραμμές και μπορεί να μην είναι υποχρεωτικοί για τις επιχειρήσεις.

4. Ch. Bettelhem, «Economic Calculation and Forms of Property» εκδ. Monthly Review Press, 1975, σ. 71 επ.

5. M. Dobb, «Socialist Planning: Some Problems» εκδ. Lawrence and Wishart Ltd, 1970, σ. 50 επ.

Στη σφαίρα της κυκλοφορίας, η επιχείρηση είναι ελεύθερη να συνάπτει συμβάσεις αγοράς και πώλησης και να καθορίζει η ίδια τις τιμές. Με άλλα λόγια η κυκλοφορία των προϊόντων και των μέσων παραγωγής γίνεται με τη λειτουργία της αγοράς που έχει πλήρη σχεδόν αυτονομία. Θα πρέπει βεβαίως να σημειωθεί ότι για πολλά προϊόντα η κεντρική διοίκηση ορίζει ανώτατα όρια τιμών τα οποία δεν μπορούν να υπερβούν οι επιχειρήσεις.

Τέλος, στη σφαίρα της διανομής του πλεονάσματος (κέρδους) η επιχείρηση έχει πλήρη αυτονομία. Όσο κέρδος και αν πραγματοποιήσει η επιχείρηση είναι στη διάθεσή της (μετά βεβαίως την πληρωμή του φόρου και των υποχρεωτικών αποθεματικών) και μπορεί να το χρησιμοποιήσει είτε για αυτοχρηματοδότηση επενδύσεων ή για πληρωμή προσθέτων αμοιβών στους εργαζόμενους και το διευθυντικό προσωπικό ή για άλλους σκοπούς.

6. Ο σοσιαλιστικός σχεδιασμός

Στην προηγούμενη παράγραφο είδαμε ότι στην σοσιαλιστική κοινωνία η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής είναι κοινωνική. Αυτό σημαίνει ότι σ' αυτή την κοινωνία δεν υπάρχουν ατομικοί ιδιοκτήτες ή άλλης μορφής οικονομικά υποκείμενα που ν' αποφασίζουν τι, πόσο και πώς θα παραχθεί με κριτήριο το κέρδος. Εξάλλου στη σοσιαλιστική κοινωνία δεν υπάρχει αγορά στην οποία ιδιοκτήτες μέσων παραγωγής αγοράζουν εργατική δύναμη ως εμπόρευμα με την οποία παράγουν εμπορεύματα που στη συνέχεια τα πωλούν σ' αυτήν την αγορά, ιδιοποιούνται υπεραξία και συσσωρεύουν κεφάλαιο. Στη σοσιαλιστική κοινωνία οι εμπορευματικές σχέσεις που είναι αυτές καθεαυτές ανταγωνιστικές και προσδιορίζουν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό την οικονομική δύναμη των υποκειμένων και τη συμμετοχή τους στη διανομή, έχουν εξαφανιστεί. Οι σχέσεις μεταξύ των παραγωγών δεν είναι σχέσεις μεταξύ εμπορευμάτων, όπως στην καπιταλιστική κοινωνία, αλλά σχέσεις μεταξύ συνεταιρών παραγωγών που δεν παράγουν εμπορεύματα για κέρδος αλλά χρήσιμα προϊόντα για την κοινωνία.

Εφόσον λοιπόν στη σοσιαλιστική κοινωνία δεν λειτουργεί αγορά ούτε υπάρχουν ξεχωριστά υποκείμενα που να παίρνουν, με βάση το δικό τους συμφέρον, αποφάσεις για την παραγωγή και διανομή, τότε με ποιόν τρόπο λύνονται τα προβλήματα τι, πόσο και πώς θα παραχθεί και πώς θα γίνει η διανομή του προϊόντος;

Στη σοσιαλιστική κοινωνία τα παραπάνω βασικά οικονομικά προβλήματα λύνονται με τον σοσιαλιστικό σχεδιασμό. Το σοσιαλιστικό περιεχόμενο του σοσιαλιστικού σχεδιασμού είναι τα εξής: Η κοινωνία είναι το μοναδικό συλλογικό υποκείμενο που αποφασίζει για το τι προϊόντα θα παραχθούν, σε τι ποσότητες και με ποιές τεχνικές. Επίσης η κοινωνία είναι εκείνη που αποφασίζει για το είδος, τους στόχους και τους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης καθώς και για την ποιότητα της ζωής. Τέλος, η κοινωνία, αποφασίζει για τη διανομή του προϊόντος. Με άλλα λόγια η ουσία του σοσιαλιστικού σχεδιασμού είναι ότι η ίδια η κοινωνία αποφασίζει για τη χρησιμοποίηση των μέσων παραγωγής και για τον προσορισμό των προϊόντων. Αυτό σημαίνει ότι στη σοσιαλιστική κοινωνία οι οικονομικές επιλογές δεν είναι ιδιωτική υπόθεση του καθενός αλλά είναι επιλογές

που αφορούν ολόκληρη την κοινωνία, είναι κοινωνικές επιλογές. Κατά συνέπεια οι επιλογές αυτές δεν μπορεί παρά να γίνονται με μηχανισμούς και διαδικασίες που επιτρέπουν τη συμμετοχή όλων των πολιτών στη λήψη των αποφάσεων. Με αυτή την έννοια ο σοσιαλιστικός σχεδιασμός διευρύνει τη γνωστή πολιτική δημοκρατία σε κοινωνική δημοκρατία. Με το σοσιαλιστικό σχεδιασμό η χρησιμοποίηση των μέσων παραγωγής και ο προσορισμός των προϊόντων προκαθορίζεται με ένα κοινωνικά συνειδητό τρόπο.

Τον σοσιαλιστικό σχεδιασμό διεκπεραιώνει ένα οικονομικό - κοινωνικό κέντρο που βρίσκεται κάτω από τον απόλυτο έλεγχο και την κυριαρχία της κοινωνίας. Το κέντρο αυτό πραγματοποιεί τις αποφάσεις της κοινωνίας που όπως είπαμε παίρνονται με δημοκρατικές διαδικασίες επιλογής. Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η εξέλιξη προς την σοσιαλιστική κοινωνία αποκλείει ριζικά ότι ο οικονομικός σχεδιασμός, όταν φτάσουμε σ' αυτήν την κοινωνία, θα γίνεται από ένα κράτος που θα έχει δική του εξουσία.

7. Βασικές προϋποθέσεις του σοσιαλιστικού σχεδιασμού

Ο σοσιαλιστικός σχεδιασμός δεν αρκεί να εξασφαλίζει μόνο τις κοινωνικά επιθυμητές οικονομικές επιλογές αλλά θα πρέπει συγχρόνως να είναι και αποτελεσματικός με την έννοια ότι η παραγωγή και η κυκλοφορία μέσων παραγωγής και προϊόντων γίνεται με το μικρότερο δυνατό κοινωνικό κόστος.

Για να λειτουργεί αποτελεσματικά ο σοσιαλιστικός σχεδιασμός, δηλ. για να έχει την ικανότητα η κοινωνία ν' αποφασίζει κατά τρόπο αποτελεσματικό για τη χρησιμοποίηση των μέσων παραγωγής και τον προσορισμό των προϊόντων θα πρέπει να υπάρχουν οι εξής βασικές προϋποθέσεις:

- α. Πληροφόρηση για τις ανάγκες της κοινωνίας, δηλ. ποιές ανάγκες η κοινωνία αναγνωρίζει ότι πρέπει να ικανοποιηθούν και ποιά η ιεράρχησή τους από άποψη προτεραιότητας ικανοποίησής τους.
- β. Πληροφόρηση για τις τεχνολογικές δυνατότητες παραγωγής.
- γ. Δυνατότητα συντονισμού εκ των προτέρων των διαφόρων δραστηριοτήτων παραγωγής και κυκλοφορίας προϊόντων και μέσων παραγωγής.

Μόνο κάτω από αυτές τις συνθήκες η κοινωνία δια του οικονομικοκοινωνικού της κέντρου θα μπορούσε να επιτυγχάνει κοινωνικά επιθυμητή αλλά συγχρόνως και οικονομικά αποτελεσματική κατανομή των μέσων παραγωγής και διανομή του προϊόντος. Τότε μόνο η κοινωνία με το σοσιαλιστικό σχεδιασμό θα μπορούσε να κυριαρχεί πραγματικά στη διαδικασία παραγωγής και διανομής.

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι στο σημερινό στάδιο ιστορικής εξέλιξης καμιά κοινωνία ακόμη και η πιο αναπτυγμένη δεν έχει την ικανότητα ν' αναλάβει τον οικονομικό σχεδιασμό, δηλ. ν' αποφασίζει η ίδια κατά τρόπο αποτελεσματικό για την κατανομή των μέσων παραγωγής και τη διανομή του προϊόντος. Και τούτο γιατί οι παραγωγικές δυνάμεις δεν έχουν αναπτυχθεί, και τα μέσα παραγωγής δεν έχουν κοινωνικοποιηθεί σε βαθμό που να έχουν δημιουργηθεί οι προϋποθέσεις που αναφέραμε παραπάνω (γνώση των αναγκών, γνώση των τεχνολογικών δυνατοτήτων, δυνατότητα εκ των προτέρων συντονι-

σμού δραστηριοτήτων) για την αποτελεσματική λειτουργία του σοσιαλιστικού σχεδιασμού. Επειδή δεν έχουν ωριμάσει ακόμη οι συνθήκες αυτές, η κοινωνία αδυνατεί προς το παρόν να κάνει επαρκείς προβλέψεις και να διαχειρίζεται αποτελεσματικά ολόκληρη την παραγωγή και κυκλοφοία προϊόντων και μέσων παραγωγής.

Με την ανάπτυξη όμως των παραγωγικών δυνάμεων και του κοινωνικού χαρακτήρα των μέσων παραγωγής η ικανότητα της κοινωνίας για σοσιαλιστικό σχεδιασμό, με την έννοια που ορίσαμε παραπάνω, συνεχώς θ' αυξάνει. Λόγου χάρη, η τεχνολογία που αφορά την πληροφορική (ηλεκτρονικοί υπολογιστές, τηλεπικοινωνίες, τηλεόραση κ.α.) με τη ραγδαία εξέλιξη που παρουσιάζει τον τελευταίο καιρό μπορεί να φτάσει σε τέτοιο σημείο ανάπτυξης ώστε να εξασφαλίζει ταχύτατη διακίνηση της πληροφορίας που χρειάζεται για το σοσιαλιστικό σχεδιασμό. Εξάλλου η συνεχής αυτοματοποίηση της παραγωγής και η εισαγωγή ηλεκτρονικών οργάνων στη διαχείριση, επιτρέπει να καθορίζονται με ολοένα και περισσότερη ακρίβεια και ορθότητα τα μέσα που θα χρησιμοποιούνται για την ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας. Από την άλλη μεριά η τάση για κάθετη και οριζόντια συγκέντρωση της πληθώρας των μονάδων παραγωγής που υπάρχουν σήμερα είναι τόσο ραγδαία τον τελευταίο καιρό που αυξάνει τον κοινωνικό χαρακτήρα των μέσων παραγωγής με ταχύτατο ρυθμό. Τούτο σημαίνει ότι με την κάθετη και οριζόντια συγκέντρωση ο αριθμός των οικονομικών υποκειμένων συνεχώς θα μειώνεται και τα διάφορα στάδια παραγωγής που τώρα διεξάγονται από ξεχωριστά οικονομικά υποκείμενα θα ενοποιούνται σε λίγες μεγάλες και ολοκληρωμένες μονάδες παραγωγής. Η τάση αυτή μπορεί να φτάσει σε σημείο ώστε να λειτουργούν στην οικονομία λίγα μεγάλα ολοκληρωμένα οικονομικά συγκροτήματα που να χρειάζεται να συντονίζονται απλώς οι διαδικασίες παραγωγής μέσα σ' αυτά. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η κοινωνία έχει την ικανότητα να συντονίζει αποτελεσματικά την παραγωγή και κυκλοφορία προϊόντων και μέσων παραγωγής και να θέτει κάτω από την πλήρη κυριαρχία της τις παραγωγικές δυνάμεις.⁶

Πέρα όμως από τις αναγκαίες αυτές εξελίξεις στην οικονομική δομή, για να λειτουργήσει αποτελεσματικά ο σοσιαλιστικός σχεδιασμός, χρειάζεται ν' αναπτυχθούν δημοκρατικές διαδικασίες και μηχανισμοί συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων των άμεσων παραγωγών και των πολιτών. Τέτοιοι μηχανισμοί συλλογικής συμμετοχής θα πρέπει ν' αναπτυχθούν και να λειτουργούν και στο επίπεδο επιλογής των αναγκών και ιεράρχησης της ικανοποίησής τους, και στη σφαίρα της παραγωγής των προϊόντων και στη σφαίρα της διανομής του πλεονάσματος.

Τέλος, σημαντικό ρόλο για τον αποτελεσματικό σοσιαλιστικό σχεδιασμό παίζει η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου του λαού και κυρίως η ανάπτυξη της πολιτικής συνείδησης και της αντίληψης της αμοιβαίας συνεργασίας, του κοινού συμφέροντος και ενεργού συμμετοχής στις συλλογικές αποφάσεις για τις βασικές οικονομικές επιλογές καθώς και στην κοινή προσπάθεια για την πραγματοποίησή τους.

8. Οικονομικός σχεδιασμός στο στάδιο μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία - Ο κρατικός σχεδιασμός.

Από την παραπάνω συνοπτική ανάλυση προκύπτει ότι χρειάζεται να γίνουν ριζικές αλλαγές στην οικονομική, πολιτική και ιδεολογική δομή για να διαμορφωθούν οι προϋποθέσεις που θα καταστήσουν ικανή την κοινωνία να αποφασίζει αυτή η ίδια για τις ανάγκες της, για την κατανομή των μέσων παραγωγής και για τη διανομή του προϊόντος. Αυτές όμως οι αλλαγές είναι αποτέλεσμα μιας ιστορικής διαδικασίας που πρέπει συνειδητά να κατευθύνεται προς τη δημιουργία των προϋποθέσεων που θα εξασφαλίζουν την πλήρη κυριαρχία της κοινωνίας πάνω στην οικονομία. Αυτός ακριβώς είναι ο ιστορικός προορισμός του σοσιαλιστικού κράτους στο στάδιο μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία.

Επειδή όμως στο μεταβατικό αυτό στάδιο, για τους λόγους που αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο, η ίδια η κοινωνία δεν μπορεί αποτελεσματικά να διευθύνει και να διαχειρίζεται την οικονομία, το έργο αυτό αναλαμβάνει το σοσιαλιστικό κράτος. Στο στάδιο, λοιπόν, μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία τα προβλήματα τι, πόσο και πώς θα παραχθεί, πώς θα γίνει η διανομή, ποιοί θα είναι οι στόχοι και ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης λύνονται με τον λεγόμενο κρατικό σχεδιασμό. Με τον κρατικό σχεδιασμό καθορίζεται ο γενικός προσανατολισμός της οικονομίας. Αναγνωρίζονται και εκτιμώνται οι ανάγκες της κοινωνίας καθώς και η προτεραιότητα από άποψη βαθμού με τον οποίο οι ανάγκες αυτές θα ικανοποιηθούν. Προσδιορίζονται οι κύριοι ποσοτικοί και ποιοτικοί στόχοι της παραγωγής καταναλωτικών προϊόντων και των επενδύσεων. Επιλέγονται οι κύριες τεχνικές μέθοδοι παραγωγής. Και, τέλος, καθορίζεται το σύστημα τιμών και εισοδημάτων.

Οι αποφάσεις πάνω στα βασικά αυτά ζητήματα έχουν συγχρόνως χαρακτήρα οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό χωρίς τούτο να σημαίνει ότι δεν πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι απαιτήσεις της τεχνικής.

Λόγω του κοινωνικού και πολιτικού χαρακτήρα αυτών των ζητημάτων, το σοσιαλιστικό κράτος θα πρέπει να διασφαλίζει δημοκρατικές διαδικασίες και μηχανισμούς συμμετοχής των ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων στη λήψη αποφάσεων, τουλάχιστον για ζητήματα που αφορούν κεντρικές οικονομικές επιλογές όπως είναι η προτεραιότητα από άποψη βαθμού ικανοποίησης των διαφόρων αναγκών της κοινωνίας, η κατανομή ανάμεσα σε κατανάλωση και επένδυση, η διανομή κ.α.

9. Συγκεντρωτικός ή αποκεντρωτικός οικονομικός σχεδιασμός;

Το βασικό πρόβλημα σχετικά με τον κρατικό σχεδιασμό στο στάδιο μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία είναι το εξής: Πόσο συγκεντρωτικός ή πόσο αποκεντρωτικός θα είναι ο κρατικός οικονομικός σχεδιασμός; Αυτό το ζήτημα συμπυκνώνει ένα μεγάλο αριθμό μικροτέρων ζητημάτων, τα κυριότερα από τα οποία είναι τα εξής:

α) Η κεντρική διοίκηση (κρατικό όργανο σχεδιασμού) θα αποφασίζει τόσο για τους γενικούς στόχους σε επίπεδο οικονομίας και παραγωγικών κλάδων όσο και για την ποσότητα, ποιότητα, τεχνική μέθοδο και άλλες λεπτομέρειες της παραγω-

6. Ch. Bettelheim, «Μετάβαση στην Σοσιαλιστική Οικονομία» εκ. Παγκόσμια Βιβλιοθήκη, σ. 76 επομ.

γής σε επίπεδο επιχείρησης – οπότε η τελευταία είναι απλό εκτελεστικό όργανο της διαταγής του κέντρου – ή οι διάφορες επιχειρήσεις θα έχουν την εξουσία ν' αποφασίζουν, στα πλαίσια των γενικών στόχων του σχεδίου, την ποσότητα, την ποιότητα και τεχνική μέθοδο παραγωγής των προϊόντων τους και σε ποιό βαθμό; Με άλλα λόγια ποιά θα είναι η κατανομή εξουσίας μεταξύ κεντρικής διοίκησης και οικονομικών υποκειμένων (επιχείρηση, συνεταιρισμός, λαϊκή κοινότητα κ.α.) ως προς τη λήψη αποφάσεων για την ποσότητα, ποιότητα και τεχνική μέθοδο παραγωγής των προϊόντων;

β) Η κυκλοφορία των προϊόντων και μέσων παραγωγής (δηλ. η προέλευση και ο προορισμός τους) θα γίνεται με αποφάσεις της κεντρικής διοίκησης (διοικητική κατανομή) ή τα οικονομικά υποκείμενα θα έχουν την εξουσία να διαθέτουν σε άλλα υποκείμενα τα προϊόντα που παράγουν και σε ποιό βαθμό; Με άλλα λόγια, η κυκλοφορία προϊόντων και μέσων παραγωγής θα γίνεται με διοικητικές διαταγές ή θα γίνεται με τη λειτουργία κάποιας αγοράς στην οποία τα οικονομικά υποκείμενα θα έχουν την εξουσία να συνάπτουν συμβάσεις αγοράς και πώλησης; Ποιά θα είναι τότε η μορφή αυτής της αγοράς;

γ) Η κεντρική διοίκηση θ' αποφασίζει για τη διανομή του πλεονάσματος των παραγωγικών μονάδων ή τα οικονομικά υποκείμενα θα έχουν δικαίωμα διάθεσης του πλεονάσματος και πόσου, για αυτοχρηματοδότηση, πρόσθετες αμοιβές στους εργαζόμενους και για άλλους σκοπούς⁷;

Το πρόβλημα λοιπόν, είναι πόση εξουσία θα έχει η κεντρική διοίκηση και πόση τη διάφορα οικονομικά υποκείμενα στη λήψη αποφάσεων στη σφαίρα της παραγωγής (πόσο και πώς θα παραχθεί) στη σφαίρα της κυκλοφορίας (ποιά θα είναι η προέλευση και ο προορισμός προϊόντων και μέσων παραγωγής) και στη σφαίρα της διανομής (πώς θα μοιράζεται το πλεόνασμα). Στο πρόβλημα αυτό δεν μπορεί να δοθεί μια α priori λύση. Εκείνο που θα μπορούσε να λεχθεί γενικά είναι ότι ο βαθμός συγκέντρωσης ή αποκέντρωσης των αποφάσεων εξαρτάται από το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και του κοινωνικού χαρακτήρα των μέσων παραγωγής.

Αν το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων είναι χαμηλό, κυρίως στους τομείς της τεχνολογίας, διακίνησης της πληροφορήσης, της αυτοματοποίησης της παραγωγής και της πολιτικής συνείδησης των πολιτών καιπαράλληλα δεν έχει αναπτυχθεί αρκετά ο κοινωνικός χαρακτήρας των μέσων παραγωγής (ολοκλήρωση σε λίγα μεγάλα συγκροτήματα), η κεντρική διοίκηση δεν διαθέτει από τα πράγματα την ικανότητα να ρυθμίζει αποτελεσματικά σε λεπτομερειακό επίπεδο με διοικητικές διαταγές την παραγωγή, την κυκλοφορία προϊόντων και μέσων παραγωγής και τη διανομή. Και αυτό γιατί σ' ένα τέτοιο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και του κοινωνικού χαρακτήρα των μέσων παραγωγής, και ο αριθμός των οικονομικών υποκειμένων που χρειάζονται για τη διεξαγωγή της παραγωγής και της κυκλοφορίας των προϊόντων είναι από τα πράγματα μεγάλος και ο όγκος της πληροφορήσης δεν μπορεί να διακινείται με ταχύτητα προς και από ένα μεγάλο διοικητικό κέντρο. Κάτω από αυτές όμως τις συνθήκες η κεντρική διοίκηση δεν μπορεί να έχει ούτε την πληροφορήση που χρειάζεται για τον λεπτομερειακό καθορισμό των ποσοτικών και ποιοτικών στόχων καθώς και των τεχνικών προδιαγραφών πα-

ραγωγής μεγάλου αριθμού παραγωγικών μονάδων, αλλά ούτε και μπορεί να συντονίζει και να διακινεί αποτελεσματικά (χωρίς σοβαρά ελλείμματα ή πλεονάσματα) μεγάλο αριθμό προϊόντων και μέσων παραγωγής μεταξύ μεγάλου αριθμού οικονομικών υποκειμένων. Στην περίπτωση αυτή το σοσιαλιστικό κράτος θα πρέπει να αναγνωρίσει την πραγματικότητα του χαμηλού επιπέδου ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και του κοινωνικού χαρακτήρα των μέσων παραγωγής και να αφήνει στα οικονομικά υποκείμενα (αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση, κρατική επιχείρηση, συνεταιρισμοί, λαϊκή κοινότητα) το βαθμό ανεξαρτησίας, πρωτοβουλίας και ελευθερίας κίνησης στις σφαίρες παραγωγής, κυκλοφορίας και διανομής, που από τα πράγματα χρειάζεται για την αποτελεσματικότερη διαχείριση της οικονομίας. Αυτή η ελευθερία κίνησης στις μονάδες παραγωγής εξυπηρετεί καλύτερα την πραγματοποίηση των γενικών στόχων του κρατικού σχεδίου. Εξάλλου στο χαμηλό στάδιο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων που αναφέραμε το σοσιαλιστικό κράτος είναι υποχρεωμένο, για λόγους αποτελεσματικής διαχείρισης της οικονομίας, να διατηρεί, ακόμη και μέσα στον κρατικό τομέα, τη λειτουργία πολλών εμπορευματικών κατηγοριών που αποτελούν βασικούς θεσμούς των καπιταλιστικών οικονομιών. Τέτοιες εμπορευματικές κατηγορίες είναι η σύμβαση αγοράς και πώλησης μέσων παραγωγής και προϊόντων μεταξύ των οικονομικών υποκειμένων, η σύμβαση εργασίας με την οποία προσλαμβάνονται εργαζόμενοι που υποχρεώνονται να δουλεύουν για κάποιο οικονομικό υποκείμενο, ο δανεισμός των οικονομικών υποκειμένων, το σύστημα τιμών, το χρήμα, ακόμη και το κέρδος. Στο χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης και κοινωνικοποίησης που βρίσκονται οι παραγωγικές δυνάμεις, οι θεσμοί αυτοί εξασφαλίζουν αποτελεσματικότερο συντονισμό των δραστηριοτήτων των παραγωγικών μονάδων, μεγαλύτερη εναρμόνιση της παραγωγής προς τις ανάγκες που έχει αναγνωρίσει το κρατικό σχέδιο και ενίσχυση των κινήτρων, για μεγαλύτερη απόδοση των οικονομικών υποκειμένων.

Βεβαίως καθώς θα προχωρεί η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων (αυτοματισμός την παραγωγή, τελειοποίηση των τεχνικών μέσων πληροφόρησης) και καθώς θα αυξάνει ο κοινωνικός χαρακτήρας των μέσων παραγωγής (οριζόντια και κάθετη ολοκλήρωση) η ικανότητα του κεντρικού οργάνου διοίκησης να κατανέμει αποτελεσματικά μέσα παραγωγής και προϊόντα και να συντονίζει τις διάφορες διαδικασίες παραγωγής θα αυξάνει. Όσο θα προχωράει αυτή η διαδικασία θα μειώνεται ο αριθμός των ξεχωριστών οικονομικών υποκειμένων και θα περιορίζεται ο αποφασιστικός τους ρόλος και παράλληλα θα μαραινούνται οι εμπορευματικές κατηγορίες. Όταν αυτή η εξέλιξη φτάσει στο τέρμα μόνο, θα έχουν εξαφανιστεί εντελώς τόσο οι εμπορευματικές κατηγορίες όσο και τα χωριστά οικονομικά υποκείμενα και η κοινωνία δια του κοινωνικοοικονομικού της οργάνου θα μπορεί να προγραμματίζει και να διαχειρίζεται η ίδια αποτελεσματικά την οικονομία. Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί ο ιστορικός προορισμός του σοσιαλιστικού κράτους στο

7. Oscar Lamge «On the Economic Theory of Socialism», εκ. Mc Grow Hill, 1964, M. Dobb «Socialist Planning: some problems».

μεταβατικό στάδιο προς το σοσιαλισμό. Ο ρόλος του είναι να προωθήει τη διαδικασία ανάπτυξης α) των παραγωγικών δυνάμεων, β) του κοινωνικού χαρακτήρα των μέσων παραγωγής και γ) των δημοκρατικών διαδικασιών και μηχανισμών συμμετοχής των άμεσων παραγωγών στις αποφάσεις, ώστε να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις που θα επιτρέψουν στην κοινωνία να αναλάβει η ίδια την αποτελεσματική διεύθυνση και διαχείριση της οικονομίας.⁸

10. Ο κίνδυνος του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού

Είδαμε παραπάνω ότι όταν το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων είναι χαμηλό και ο κοινωνικός χαρακτήρας των μέσων παραγωγής δεν έχει αναπτυχθεί αρκετά, η ύπαρξη ξεχωριστών οικονομικών υποκειμένων με αποφασιστική αρμοδιότητα και η λειτουργία εμπορευματικών κατηγοριών είναι από τα πράγματα επιβεδλημένη για την αποτελεσματική λειτουργία της οικονομίας. Αν το κράτος και γενικά η πολιτική ηγεσία παραγνωρίσει αυτή την πραγματικότητα και με νομικές πράξεις θεωρεί νομικά ανύπαρκτη κάθε ανεξαρτησία των οικονομικών υποκειμένων και κάθε λειτουργία των εμπορευματικών κατηγοριών οι συνέπειες θα είναι ολέθριες. Θα πρέπει τότε την οικονομική διαχείριση σε εξαιρετικά λεπτομερειακό επίπεδο, τόσο στη σφαίρα της παραγωγής όσο και στη σφαίρα της κυκλοφορίας προϊόντων και μέσων παραγωγής καθώς και στη σφαίρα της διανομής, να αναλάβει ένας τεράστιος γραφειοκρατικός μηχανισμός. Αλλά σε μια τέτοια περίπτωση η σπατάλη και η κακή χρησιμοποίηση πόρων θα είναι ανυπολόγιστη.

Πέρα όμως από τη σπατάλη και την κακή χρησιμοποίηση των πόρων ο γραφειοκρατικός συγκεντρωτισμός όταν ξεπερνάει ορισμένα όρια μπορεί να έχει δυσάρεστες συνέπειες στις βασικές οικονομικές επιλογές (ανάγκες της κοινωνίας και ιεράρχηση στην ικανοποίησή τους, στόχους οικονομικής ανάπτυξης κ.α.) που κάνει η πολιτική εξουσία. Γιατί η γραφειοκρατία είτε επειδή δεν έχει άμεση γνώση της πραγματικότητας είτε επειδή θέλει να επηρεάζει τις βασικές οικονομικές επιλογές σύμφωνα με τις δικές της επιθυμίες παρουσιάζει στην πολιτική εξουσία σημαντικά παραμορφωμένη εικόνα της οικονομίας. Τότε η πολιτική εξουσία είναι πολύ πιθανό να παρασυρθεί από ένα είδος «γραφειοκρατικής πλάνης» σε επιλογές που υπερβαίνουν τις παραγωγικές δυνατότητες της κοινωνίας με δυσάρεστες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες.⁹

Τέλος, η γραφειοκρατία, αν επεκταθεί σε μεγάλο βαθμό, δεν αποκλείεται να αποκτήσει μια δική της αυτονομία και εξουσία και να διαμορφωθεί από τους γραφειοκράτες μια κοινωνική κατηγορία ή τάξη με δικά της ταξικά συμφέροντα και δική της ταξική συνείδηση. Αυτό περικλείει τον κίνδυνο να παγωθεί η εξουσία ενός άρχοντος γραφειοκρατικού στρώματος που να μπλοκάρει αντί να προωθεί τη διαδικασία σοσιαλιστικού μετασχηματισμού και μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία, που, όπως είπαμε, είναι ο ιστορικός προορισμός του σοσιαλιστικού κράτους. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι αρκετοί επιστήμονες εκτιμούν ότι κάτι τέτοιο έχει συμβεί με την κρατική γραφειοκρατία στη Σοβιετική Ένωση.

11. Η κοινωνική δημοκρατία

Στις προηγούμενες παραγράφους είδαμε ότι στη σοσιαλιστική κοινωνία η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής είναι η κοινωνική και ότι η ίδια η κοινωνία αποφασίζει πώς θα χρησιμοποιούνται τα μέσα αυτά και πώς θα γίνεται η διανομή του προϊόντος. Είδαμε επίσης ότι η σοσιαλιστική κοινωνία αναλαμβάνει το σχεδιασμό και τη διαχείριση της οικονομίας. Στη σοσιαλιστική κοινωνία, λοιπόν, τα ζητήματα τι, πόσο και πώς θα παραχθεί και με ποιό τρόπο θα γίνεται η διανομή δεν είναι ιδιωτική υπόθεση του καθενός, που αποφασίζονται από το κάθε άτομο χωριστά, όπως στις ανταγωνιστικές κοινωνίες, ούτε κρατική υπόθεση που αποφασίζονται από κάποιο κρατικό κέντρο εξουσίας, αλλά υπόθεση που αφορά όλους τους εργαζόμενους που αποφασίζουν συλλογικά γι' αυτά τα ζητήματα. Είναι προφανές ότι οι συλλογικές αυτές αποφάσεις δεν μπορεί παρα να παίρνονται με δημοκρατικές διαδικασίες και μηχανισμούς που διασφαλίζουν τη συμμετοχή όλων των εργαζομένων στη λήψη των αποφάσεων στα οικονομικά ζητήματα. Μόνο αν οι οικονομικές αποφάσεις παίρνονται με δημοκρατικό τρόπο η κοινωνική ιδιοκτησία και ο σοσιαλιστικός σχεδιασμός αποκτούν το ουσιαστικό τους περιεχόμενο.

Τα παραπάνω σημαίνουν ότι στη σοσιαλιστική κοινωνία η δημοκρατία δεν λειτουργεί μόνο στην πολιτική δομή για τη λήψη πολιτικών αποφάσεων, όπως στις παραδοσιακές αστικές δημοκρατίες, αλλά και στην οικονομική δομή για τη λήψη οικονομικών αποφάσεων. Με αυτή την έννοια η δημοκρατία από πολιτική μεταβάλλεται σε κοινωνική.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι η δημοκρατία στη σοσιαλιστική κοινωνία είναι άμεση. Αυτό σημαίνει ότι δεν μεσολαβούν ενδιάμεσοι (αντιπρόσωποι) ανάμεσα στους εργαζόμενους και στις αποφάσεις, όπως συμβαίνει στις αστικές κοινοβουλευτικές δημοκρατίες. Με αυτή την έννοια η πολιτική λειτουργία κοινωνικοποιείται. Εξάλλου η δημοκρατία στην οικονομική δομή λειτουργεί σε πολλά επίπεδα: και στο επίπεδο των βασικών οικονομικών επιλογών (καθορισμός αναγκών της κοινωνίας και ιεράρχησή τους στόχοι οικονομικής ανάπτυξης, τρόπος διανομής κ.α.) αλλά και στο επίπεδο της τρέχουσας διαχείρισης στις σφαίρες της παραγωγής, της κυκλοφορίας των προϊόντων και της διανομής.

Για να λειτουργεί όμως αποτελεσματικά το πρότυπο της κοινωνικής δημοκρατίας που αναφέραμε παραπάνω χρειάζεται να υπάρχουν οι ίδιες βασικές προϋποθέσεις που χρειάζονται για την αποτελεσματική λειτουργία του σοσιαλιστικού σχεδιασμού: πληροφόρηση για τις ανάγκες της κοινωνίας και τις τεχνικές δυνατότητες παραγωγής, αυτόματος συντονισμός της διαδικασίας παραγωγής, αναπτυγμένη πολιτική συνείδηση, αναπτυγμένες δημοκρατικές διαδικασίες και μηχανισμοί επιλογής. Γι' αυτές τις προϋποθέσεις μιλήσαμε κάπως διεξοδικά στις προηγούμενες παραγράφους.

8. Ch. Bettelheim, «Μετάβαση στη Σοσιαλιστική Οικονομία» σ. 166 επ.

9. M. Dobb, βλ. παραπάνω σ. 14 επομ. και Ch. Bettelheim, βλ. παραπάνω σ. 120 επομ.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι στο σημερινό στάδιο ιστορικής εξέλιξης σε καμιά κοινωνία, ακόμη και στην πιο αναπτυγμένη, δεν υπάρχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις για την αποτελεσματική λειτουργία της κοινωνικής δημοκρατίας. Για να δημιουργηθούν θα πρέπει να αναπτυχθούν σε πολύ μεγάλο βαθμό οι παραγωγικές δυνάμεις και ο κοινωνικός χαρακτήρας των μέσων παραγωγής, όπως έχουμε αναλύσει σε προηγούμενες παραγράφους.

Στο πλαίσιο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων ιδιαίτερη σημασία, για να φτάσουμε στο σημείο ώστε η κοινωνική δημοκρατία να λειτουργεί αποτελεσματικά, έχει η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου του λαού και κυρίως η ανάπτυξη της πολιτικής συνείδησης και η εγχώραξη στους ανθρώπους της αντίληψης της αμοιβαίας συνεργασίας και του κοινού συμφέροντος. Οι άνθρωποι θα πρέπει να φτάσουν σ' ένα τέτοιο επίπεδο συνειδητοποίησης του κοινού συμφέροντος ώστε αυτό και μόνο ν' αποτελεί τη βάση και το κριτήριο για να συναποφασίζεται ο σχεδιασμός και η διαχείριση της οικονομίας. Με την ανάπτυξη της πολιτικής συνείδησης σε υψηλό επίπεδο και την εγχώραξη της αντίληψης του κοινωνικού συμφέροντος διαμορφώνεται στην κοινωνία ένα κοινό σύστημα αξιών που αποτελεί τη βασικότερη προϋπόθεση για την αποτελεσματική λειτουργία της κοινωνικής δημοκρατίας με την έννοια που την ορίσαμε παραπάνω.

Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και του κοινωνικού χαρακτήρα των μέσων παραγωγής, που χρειάζεται για να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις αποτελεσματικής λειτουργίας της κοινωνικής δημοκρατίας, είναι μια ιστορική διαδικασία συνεχών και ριζικών αλλαγών στην οικονομική πολιτική και ιδεολογική δομή της κοινωνίας. Όπως έχουμε τονίσει, ο ιστορικός προορισμός τους σοσιαλιστικού κράτους στο στάδιο μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία είναι ακριβώς να προωθήσει αυτή τη διαδικασία αλλαγής.

Ιδιαίτερο ρόλο εδώ για την ανάπτυξη της πολιτικής συνείδησης και την εγχώραξη της αντίληψης του κοινού συμφέροντος και της αμοιβαίας συνεργασίας μπορεί να παίξουν τα σοσιαλιστικά κόμματα. Το σοσιαλιστικό κόμμα μπορεί ν' αποτελέσει τον ισχυρότερο μηχανισμό πολιτικής διαπαιδewγησης των ανθρώπων στην ιδέα της κοινωνικής δημοκρατίας. Λόγω της σημασίας που έχει η εγχώραξη της ιδέας αυτής για τη λειτουργία της κοινωνικής δημοκρατίας το σοσιαλιστικό κόμμα θα πρέπει να είναι περισσότερο όργανο ιδεολογικής και πολιτικής διαπαιδewγησης και λιγότερο όργανο πολιτικής εξουσίας. Βασική προϋπόθεση για να επιτελέσει αυτόν το ρόλο είναι ότι το ίδιο το σοσιαλιστικό κόμμα θα πρέπει να είναι δημοκρατικά οργανωμένο.

Όπως προκύπτει από τις παραπάνω παρατηρήσεις, στο στάδιο μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία δεν έχουν δημιουργηθεί ακόμη οι προϋποθέσεις για αποτελεσματική λειτουργία της κοινωνικής δημοκρατίας με την έννοια που την έχουμε ορίσει. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις και δεν πρέπει να λειτουργούν οι γνωστές μορφές πολιτικής δημοκρατίας στη σφαίρα λήψεως των πολιτικών αποφάσεων. Αυτό θα πρέπει ιδιαίτερα να τονιστεί γιατί σε πολλές χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, που θεωρούν ότι βρίσκονται στο στάδιο μετάβασης στο σοσιαλισμό, δεν λειτουργεί η πολιτι-

κή δημοκρατία με τον κομματικό πλουραλισμό. Εξάλλου στο στάδιο μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία θα μπορούσαν να λειτουργούν και στη σφαίρα λήψης των οικονομικών αποφάσεων κάποιες, έστω και ατελείς, μορφές δημοκρατίας που θα τελειοποιούνται βαθμιαία με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και κυρίως του μορφωτικού επιπέδου και της πολιτικής συνείδησης. Λόγου χάρη στο μεταβατικό στάδιο στο σοσιαλισμό είναι δυνατό το οικονομικό σχέδιο στους γενικούς του στόχους να είναι, σε μεγάλο βαθμό, αποτέλεσμα επεξεργασίας με βάση την πρωτοβουλία των εργαζομένων, δηλ. να συγκεντρώνει και να συντονίζει τις εμπειρίες και τα σχέδια του εργαζόμενου λαού. Αλλά και στο επίπεδο της διαχείρισης στις σφαίρες της παραγωγικής και διανομής είναι δυνατό να εφαρμοστούν μορφές δημοκρατίας, όπως είναι η συνδιοίκηση ή αυτοδιαχείριση κ.α.

Ελληνική Εταιρία Κοινωνικών Επιστημών

ΣΥΝΕΔΡΙΟ 1984

«Παραγωγή και Αναπαραγωγή της Ελληνικής Κοινωνίας
5-9 Νοεμβρίου 1984

Η Ελληνική Εταιρία Κοινωνικών Επιστημών (ΕΕΚΕ) διοργανώνει τον Νοέμβριο συνέδριο με το πάρα πάνω θέμα.

Η θεματική του συνεδρίου προσδιορίζεται σε πέντε ενότητες — τάξεις, πολιτική τους έκφραση και οι αντιθέσεις στην ελληνική κοινωνία.

— πολιτικοί και κοινωνικοί θεσμοί.

— επιστήμη και έρευνα στην Ελλάδα.

— εκβιομηχάνιση και οικονομική ανάπτυξη.

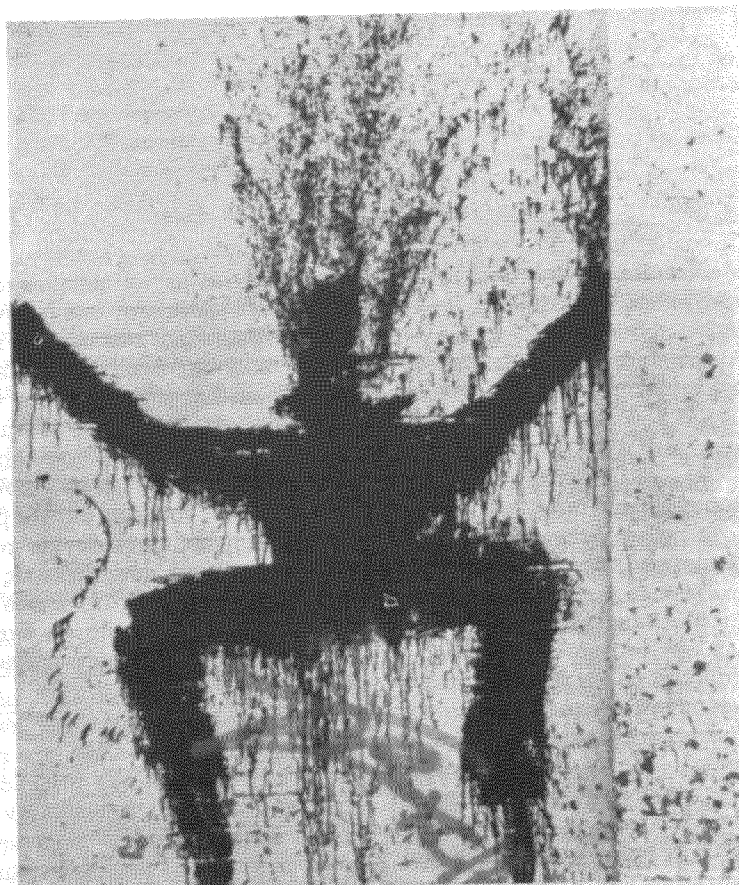
— η Ελλάδα προς το 2000 μ.Χ. Κοινωνική αλλαγή:

Προϋποθέσεις, μορφές, δυνατότητες.

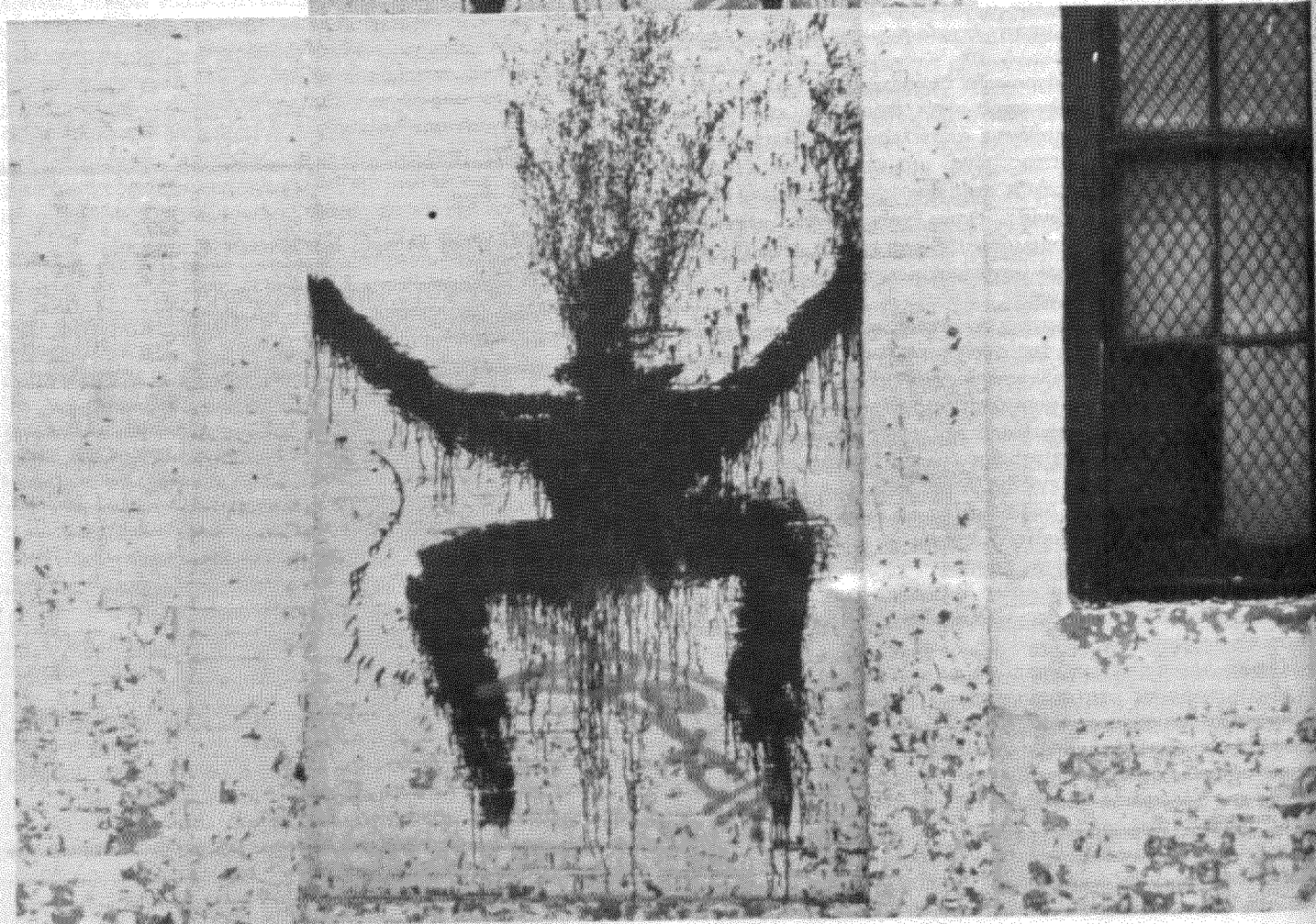
Καλούνται οι ενδιαφερόμενοι επιστήμονες να υποβάλουν προτάσεις για επιστημονικές ανακοινώσεις, μέχρι τέλος Φεβρουαρίου.

Ζητείστε πληροφορίες, από την ΕΕΚΕ, Στουρνάρα 5, Αθήνα.
τηλ.: 3640061

3637878

Η γλυπτική του Γαλίας Ζαρίσης είναι μια μορφή που αναζητά την απλότητα και την καθαρότητα. Η σκulpture που βλέπουμε εδώ είναι ένα κατόρθωμα, μια μορφή που είναι τόσο δυνατή όσο και τόσο ευαίσθητη. Η χρήση του σκουρόχρωμου υλικού, που μοιάζει με πέτρα ή ξύλο, δίνει στην έργο μια αίσθηση βάρους και σταθερότητας. Τα φτερά ή τα χέρια, όπως κι αν τα ονομάσουμε, είναι το κέντρο της σύνθεσης, μια έκταση που θέλει να αγγίξει τον χώρο. Η απλότητα της μορφής δεν είναι φτώχεια, αλλά μια επιλογή, μια προσπάθεια να φτάσει στην ουσία του αντικείμενου. Η γλυπτική του Ζαρίση είναι μια γλυπτική που μιλάει με τη σιωπή, που αφήνει χώρο για την ερμηνεία του θεατή.

ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ «ΙΔΙΟΙ ΠΟΡΟΙ» ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΕΜΠΛΟΚΗ

Μ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΑΚΗΣ

1. Οι πόροι των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) είναι, με οποιοδήποτε κριτήριο, ανεπαρκέστατοι.

Τα συνολικά έσοδα, από δικές τους πηγές ή από κρατικές επιχορηγήσεις, των ΟΤΑ το 1980 ήταν 34,6 δισεκατομμύρια δραχμές, δηλαδή περίπου 3600 δραχμές κατά κάτοικο το χρόνο!

Οι κρατικές επιχορηγήσεις αυξάνονται συνεχώς: 1,9 δις το 1976, 3,8 το 1978, 26,8 το 1984 (προϋπολογισμός). Μένουν όμως σε πολύ χαμηλό επίπεδο, ως ποσοστό των εσόδων του κρατικού προϋπολογισμού: 0,9% το 1976, 1,3% το 1978, 2,6% το 1984.

Τα προαναφερθέντα ποσά μπορούν να εκτιμηθούν συγκρινόμενα, τηρουμένων όλων των αναλογιών, με τον προϋπολογισμό του δήμου του Παρισιού (150 δισεκατομμύρια δρχ. το 1982) ή του δήμου της Άγκυρας (25 δισεκατομμύρια δρχ. το 1977...), για να περιοριστούμε σε δυο χαρακτηριστικά παραδείγματα από την αναπτυγμένη καπιταλιστική Δύση και από την «καθ' ημάς Ανατολή». Και οι δυο συγκρίσεις είναι συντριπτικές και δεν χρειάζονται άλλα σχόλια.

2. Οι δαπάνες των ΟΤΑ είναι συχνά, στο σύνολό τους, κατά 5-10% κατώτερες από τα έσοδά τους. Πράγμα που δεν δείχνει βέβαια κορεσμένες ανάγκες, αλλά δυο άλλα πολύ ανησυχητικά φαινόμενα: την καθυστέρηση στην είσπραξη των εσόδων τους, που φθάνουν στα ταμεία κατόπιν εορτής, ή μάλλον μετά τις γιορτές τους τέλους του χρόνου, και την αδυναμία των ΟΤΑ να «απορροφήσουν» τα, έστω ασήμαντα, έσοδα τους, να τα μετατρέψουν δηλαδή σε δαπάνες. Η αδυναμία αυτή δεν αφορά βέβαια τις δαπάνες που γίνονται περίπου «αυτόματα» (πληρωμές μισθών, ενοικίων κ.λπ.), αλλ' εκείνες που για να γίνουν απαιτούν λήψεις αποφάσεων, μελέτη έργων, οργάνωση της παραγωγής έργων και διεκπεραίωσή τους.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των δαπανών των ΟΤΑ είναι ότι οι λεγόμενες «ανελαστικές» δαπάνες, δηλαδή εκείνες που δεν μπορούν να μη γίνουν (μισθοί, μέγα μέρος των «γενικών εξόδων», τοκοχρεωλύσια κ.λπ.) απορροφούν το μεγαλύτερο μέρος του συνόλου. Αφήνουν δηλαδή στη διακριτική ευχέρεια των τοπικών αρχών ένα ελάχιστο ποσοστό, ένα πολύ στενό περιθώριο επιλογών και επομένως άσκησης πολιτικής. Στην πραγματικότητα η δυνατότητα να γίνουν επενδύσεις από τους πόρους των ΟΤΑ είναι γενικά περίπου ανύπαρκτης. Ως εκ τούτου επενδύσεις γίνονται μόνο εφόσον αυτές χρηματοδοτηθούν από άλλες πηγές, τελικά από κρατικές επιχορηγήσεις και δάνεια.

Εξαιρέσεις φυσικά υπάρχουν. Οφείλονται συνθηκότα στην ύπαρξη πόρων που προέρχονται από εξαιρετικές φυσικές και ιστορικές συνθήκες (π.χ. δημοτική ιδιοκτησία ιαματικών λουτρών), από δωρεές ή και κληρονομίες ιδιόρρυθμων δημοτών ή τέλος, από άλλες εξαιρετικές συνθήκες (απαλλοτριώσεις δημοτικών ή κοινοτικών εκτάσεων για εκτέλεση έργων κ.α.).

Γενικότερα πάντως, τόσο οι δαπάνες αυτές καθαυτές όσο και οι αποφάσεις και επιλογές των ΟΤΑ που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν νέες δαπάνες ή, κυρίως, νέου τύπου δαπάνες (αναπτυξιακά σχέδια ή προγράμματα, επιχειρήσεις, νέες δρα-

στηριότητες και αρμοδιότητες...) υπόκεινται σε περίπου απαγορευτικούς ελέγχους και συστήματα προληπτικής έγκρισης από τις κεντρικές αρχές ή και απαγορεύονται άνευ άλλου, μια και το ισχύον σύστημα βασίζεται χονδρικά στην αρχή ότι «απαγορεύεται ό,τι δεν επιτρέπεται ρητώς από κάποιο νόμο» και όχι στο αντίθετό του που θα μπορούσε να διατυπωθεί με την αρχή ότι «επιτρέπεται ό,τι δεν απαγορεύεται ρητώς από το νόμο».

3. Συμπερασματικά, η οικονομική βάση της συνολικής δραστηριότητας τα ΟΤΑ είναι διαμορφωμένη με τέτοιο τρόπο που δεν επιτρέπει να διακλυθεί τίποτε το ιδιαίτερα σημαντικό για τους δημότες, αλλ' ούτε και από την άποψη του συνόλου της ελληνικής κοινωνίας ή της εθνικής οικονομίας. Όσο σ' αυτόν τον τομέα δεν επιχειρούνται βαθιές αλλαγές, η συζήτηση περί τοπικής αυτοδιοίκησης, του ρόλου της και της σημασίας και τα σχετικά, θα διέπονται από την ίδια ακριβώς ανία και θα κολυμπούν στην ίδια ακριβώς, έστω ευγενή, αδιαφορία που χαρακτηρίζουν τις εθνικές επετείους και άλλες εορταστικές και κοσμικές επετείους.

Η ανατροπή της κατάστασης αυτής φαίνεται να συγκεντρώνει σήμερα μια σχεδόν συγκινητική ομοψυχία και ομοφωνία. Είτε γιατί έτσι, φαίνεται, επιβάλλουν οι ανέκαθεν παραδόσεις μας και η ιδιομορφία μας («των Ελλήνων οι κοινότητες»... λες και οι άλλοι Ευρωπαίοι π.χ. ζούσαν «έρημοι κι απρόσωποι» σε παλαιές αγέλες...!), είτε γιατί η τοπική αυτοδιοίκηση είναι «κύτταρο δημοκρατίας» και ένα από τα τρία στηρίγματα του «σοσιαλιστικού μετασχηματισμού», είτε γιατί το επιβάλλει το Σύνταγμα, είτε γιατί το απαιτούν οι ίδιοι οι ΟΤΑ, είτε, τέλος, γιατί άρχισαν πια να το απαιτούν οι ίδιοι οι πολίτες τους.

4. Δεν είναι της στιγμής να εξετάσουμε το πώς και γιατί, στην αναπτυξιακή διαδικασία των τελευταίων χρόνων, φούντωσε η ανάγκη για ενασχόληση της τοπικής αυτοδιοίκησης με εκθετικά αυξανόμενο αριθμό προβλημάτων για τα οποία το κράτος είναι πολύ μεγάλο, όσο ακριβώς, κατά τη γνωστή ρήση, είναι πια πολύ μικρό για τα μεγάλα, παγκόσμια χαρακτηριστικά, ζητήματα.

Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι απαντήσεις σ' αυτή την πρόκληση δίνονται ή μπορούν να δοθούν πολλαπλές και πολυσήμαντες, κι ότι η «τακτοποίηση» των σχετικών προβλημάτων δεν ανήκει αποκλειστικά ούτε καν κατά προτεραιότητα στις μόνες δυνάμεις της κοινωνικής αλλαγής, και ιδιαίτερα στην αριστερά.

Στην τελευταία ανήκει ίσως αποκλειστικά η προβληματική που προσπαθεί να εντάξει τις αναγκαίες λύσεις σε μια προοπτική ενίσχυσης της «κοινωνίας των πολιτών» απέναντι στο κράτος, πολλαπλασιασμού των αυτόνομων πρωτοβουλιών και εξουσιών σε όλες τις συντεταγμένες, και την χωρική επομένως, του κοινωνικού συνόλου, οικοδόμησης δηλαδή νέων μηχανισμών για το σχηματισμό και την έκφραση του γενικού, κοινωνικού συμφέροντος.

Αυτή η προβληματική είναι η κύρια πηγή από την οποία είναι δυνατό να απορρέει σήμερα στην Ελλάδα η διεκδίκηση της αποκέντρωσης και της αυτοδιοίκησης, πολύ περισσότερη από

κάποια μυθική και ιδιόμορφη ιστορική παράδοση. Για την οποία δεν πείθουν, όσο κι αν κοπιάζουν, όσοι αναζητούν και προβάλλουν δείγματα αυτοδιοικούμενων μορφών στο αιώτερο παρελθόν. Κυρίως γιατί αυτά, ακόμα κι αν ήσαν γενικεύσιμα, δεν εξελίχθηκαν, αδιάσπαστα αν και περιπετειωδώς, όπως σε άλλες ευρωπαϊκές περιπτώσεις, ανάμεσα σε αποφασιστικούς κοινωνικούς μετασχηματισμούς, διατηρώντας πάντως σταθερή, κυρίαρχη ή σχετικά δευτερεύουσα, την αντίθεσή τους προς την κεντρική εξουσία: καμιά σύγκριση δεν είναι δυνατή ανάμεσα στην ιστορική εξέλιξη των ελληνικών τοπικών μορφών εξουσίας και σε κείνη θεσμών τόσο διαφορετικών όπως τα «φουέρος» της πάντοτε πολυεθνικής Ισπανίας, οι «ελεύθερες κοινότητες» της φεουδαρχικής Ευρώπης, οι περιφερειακές, πραγματικές αυτή τη φορά, ιδιομορφίες της Γερμανίας ή της Ιταλίας.

5. Αν έτσι έχουν τα πράγματα και αν χονδρικά είναι παραδεκτοί οι αφοριστικοί ισχυρισμοί που προηγήθηκαν, η ανάπτυξη της τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα είναι μια υπόθεση που ξεκινάει περίπου απ' την αρχή: πόροι και δαπάνες, αρμοδιότητες και υποχρεώσεις, δικαιώματα και ευθύνες, εξουσίες και καταναγκασμοί, επιλογές και έλεγχοι ανατοποθετούνται ενιαία και αξεχώριστα από τις γενικότερες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και ιδεολογικές επιλογές. Και τότε η ομοφωνία και η ομοψυχία αποδεικνύονται αυταπάτες ή προφάσεις για τη δικαιολόγηση απραξίας και απολιτικότητας. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι αναπόφευκτες διαιρέσεις επί του θέματος αντιστοιχούν σημείο προς σημείο με αυτές που διαμορφώνονται ως προς την κεντρική κρατική εξουσία. Η ανάπτυξη των πρώτων μάλιστα ίσως ωθήσει και προς αναδιάρθρωση των τελευταίων.

6. Σε μια τέτοια θεώρηση του προβλήματος, θα ήταν εύκολο να θεωρήσει κανείς ότι τα «οικονομικά» των ΟΤΑ έρχονται σε δεύτερη μοίρα. Ένας σοβαρός δημόσιος διάλογος για την αναβάθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης θα έπρεπε να φτάσει ως ή να αρχίσει με «συντακτικά» προβλήματα.

Η οργάνωση της πολιτείας και της πολιτικής στην Ελλάδα απαγορεύει συστηματικά και περίπου ανέκαθεν στους άρχοντες της τοπικής αυτοδιοίκησης να συμμετέχουν ενεργά στις διαδικασίες για τη διαμόρφωση της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας. Η ίδια η αυτοδιοίκηση αγκυλώνεται με τον περιορισμό της σε μονάδες βάσης που στο μεγαλύτερο μέρος τους δεν έχουν (πια;) λειτουργικότητα και βιωσιμότητα, ενώ ο προβληματισμός πάνω στη «δευτεροβάθμια», ή «τριοβάθμια» αυτοδιοίκηση είναι τα σπάργανα. Η «καριέρα» της τοπικής αυτοδιοίκησης απαγορεύεται σε σημαντικές και δυναμικές κατηγορίες του ντόπιου πληθυσμού, που δεν διαθέτει εξ ορισμού πληθώρα διαθεσιμότητων, όπως οι εκπαιδευτικοί και οι άλλοι δημόσιοι υπάλληλοι.

Μ' αυτά και με άλλα μέσα έχει περιθωριοποιηθεί η λειτουργία της τοπικής αυτοδιοίκησης, η οποία δεν επενδύεται από κανένα εθνικής εμβέλειας ενδιαφέρον, δεν απαιτεί, όπως αλλού, τη φυσική και περίπου απαραίτητη βάση εκτόξευσης ηγετών ή σχεδίων εθνικού διαμερισματος, δεξαμενή κομματικών και συνδικαλιστικών στελεχών.

Αλλαγές ως προς τα κομβικά αυτά σημεία δεν εκκρεμούν, δεν βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη κανενός προγράμματος, κανείς δεν τις έχει κάνει δημόσια υπόθεσή του. Μ' αυτές τις βα-

ρύτερες υποθήκες, επιχειρείται η ανακαίνιση του οικοδομήματος και η σχετική συζήτηση διεξάγεται γύρω από τη νομοθετική διόγκωση του θεσμού, που σημαίνει νέες αρμοδιότητες και υποχρεώσεις του και τα σχετικά «οικονομικά» του, αλλά ως έχει τώρα. Αξίζει τον κόπο;

Αδιαμφισβήτητα ναι, υπό την προϋπόθεση ότι θα γίνει παραδεκτό ότι αυτή η ανακαίνιση δεν είναι δυνατό να γίνει χωρίς διαρθρωτικές αλλαγές, από τις οποίες άλλες είναι ώριμες και δυνατές, ακόμη και σήμερα, ενώ άλλες θα καταστούν αναπόφευκτες, θέτοντας σημαντικά πολιτικά προβλήματα, μόλις οι πρώτες αρχίσουν να πραγματοποιούνται και να αφομοιώνονται από τις ΟΤΑ όπως υπάρχουν σήμερα. Αν αυτό είναι γνωστό από τώρα, τότε τα πολιτικά προβλήματα είναι ήδη εδώ... 7. Και αυτό είναι ολοφάνερο από τότε που ανήλθε στην κυβέρνηση το ΠΑΣΟΚ. Αντίθετα απ' ό,τι συμβαίνει σε άλλους χώρους, ως προς την τοπική αυτοδιοίκηση μένει χονδρικά πιστό στις προεκλογικές του αναλύσεις και εξαγγελίες, που ήσαν εξάλλου σε μεγάλο βαθμό κοινές με εκείνες των αριστερών δυνάμεων και του ΚΚΕ. Οι κριτικές που οι πλευρές αυτές απευθύνουν τώρα στο ΠΑΣΟΚ είναι περιορισμένες και χονδρικά... άδικες. Απλούστατα οι τότε αναλύσεις δεν άντεχαν στην κριτική (που όμως δεν έγινε...) και η τότε εξαγγελίες δεν μπορούν σε σημαντικό βαθμό, να πραγματοποιηθούν! Κι ίσως το πρώτο εξηγεί το δεύτερο...

Η προεκλογική ομοφωνία αφορούσε την παροχή μεγαλύτερων ελευθεριών στους ΟΤΑ (στο πολιτικό επίπεδο αυτό είναι εύκολο και προωθήθηκε αρκετά...) και περισσότερων αρμοδιοτήτων μαζί με τους ανάλογους πόρους. Το καίριο αυτό θέμα συνθηματοποιήθηκε με τη διεκδίκηση ενός μυθικού ποσοστού: 8% των πόρων του κρατικού προϋπολογισμού, θα έπρεπε να παραχωρηθεί στους ΟΤΑ για τη χρηματοδότηση παλιών και νέων δραστηριοτήτων τους. Αυτό σήμαινε τότε τετραπλασιασμό των κρατικών επιχορηγήσεων προς τους ΟΤΑ και δύσκολα το αποιοδότησε δημοτικό ή κοινοτικό ή κομματικό στέλεχος μπορούσε να αμφισβητήσει αυτό το «σύνθημα ζύμωσης».

Έμεινε όμως στη σκιά το πρόβλημα του πώς θα χρηματοδοτηθεί, όποτε η «ζύμωση» θα έδινε τόπο στην «υλοποίηση», η σημαντική αυτή αύξηση: νέοι κρατικοί πόροι (δηλαδή φόροι;), μείωση άλλων δαπανών και μεταφορά των σχετικών πόρων στους ΟΤΑ; και ποιών; απλή μεταφορά πόρων προς τους ΟΤΑ μαζί με τη μεταφορά αρμοδιοτήτων (και σχετικών... δαπανών) από το κέντρο προς τους ΟΤΑ;

Η τρίτη περίπτωση, αν είναι εφικτή, είναι ασφαιρος κανονισμός, αφού μ' αυτή τη λογιστική αναδιάρθρωση, οι ΟΤΑ θα έπαιρναν τόσα έσοδα όσα και έξοδα και ως εκ τούτου θα αποκλειόταν κάθε νέα πολιτική ή νέα δραστηριότητα. Άσε πού έτσι κι αλλιώς δεν είναι εφικτή: εύκολο να μεταφερθούν οι πόροι, δύσκολο όμως να γίνουν από τους ΟΤΑ οι δαπάνες: απαιτείται προσωπικό και μηχανισμοί που δεν διαθέτουν, που πολλοί απ' αυτούς δεν μπορούν να συντηρήσουν και που, τέλος, το κράτος δεν θέλει ή δεν μπορεί (τεράστιες αντιδράσεις των ενδιαφερομένων...) να τους παραχωρήσει.

Η δεύτερη λύση επιτρέπει νέα «συνθήματα ζύμωσης»: να μειωθούν οι στρατιωτικές δαπάνες, οι επιχορηγήσεις στο μεγάλο κεφάλαιο, η σπατάλη και άλλα ανάλογα. Δεν διατυπώθηκαν ποτέ ως συγκεκριμένο και «ποσοτικοποιημένο, πρόγραμ-

μα, αλλά ήταν και είναι πάντα διάχυτα στην ατμόσφαιρα, βολικά και πολλαπλών χρήσεων. Ανενεργά όμως ως εργαλεία πολιτικής.

Η πρώτη, τέλος, λύση αποκλείεται γενικώς από μια «φιλολαϊκή», πολιτική, εκτός κι αν αφορά την καταπολέμηση της «φοροδιαφυγής των 100, 150 ή 200 δις» ή τη φορολόγηση του μεγάλου κεφαλαίου. Και εδώ πάντως, ίδια παραμένει η απόσταση ανάμεσα στη «ζύμωση» και την «υλοποίηση» και ίδια η ασάφεια ως προς την επιθυμητή και μακροχρονιότερη δομή του προϋπολογισμού, μετά από την πάταξη των καταγγελλειών αυθαιρεσιών και παραλείψεων...

Στο απόλυτο σκοτάδι έμεινε επίσης ένα δεύτερο πρόβλημα: εκείνο των σχέσεων ΟΤΑ - κράτους μετά από μια τέτοια μαζική αύξηση της χρηματοδότησης των πρώτων από το δεύτερο. Η από 'κει απορρέουσα εξάρτηση, σε απόλυτη αντίφαση με τη διεκδικούμενη αυτοδιοίκηση, δεν φάνηκε να ενοχλεί ιδιαίτερα τους υποστηρικτές της υπό συζήτηση θέσης. Ίσως γιατί στη φάση της «υλοποίησης» το κράτος, ενδεδυμένο πλέον το μανδύα της «φιλολαϊκής» και «αντι-ιμπεριαλιστικής» πολιτικής, θα ήταν ανίκανο να έχει ή να ασκεί επεκτατικές βλέψεις εις βάρος των ΟΤΑ ή ακόμη γιατί τέτοιες ενδεχόμενες βλέψεις θα ήταν για το καλό της αυτοδιοίκησης, συστατικού στοιχείου της έννοιας της «αλλαγής».

Τέλος ούτε καν γινόταν τότε δεκτό να συζητηθούν άλλα εξίσου σημαντικά θέματα όπως ο τρόπος και τα κριτήρια κατανομής των κονδυλίων που το κράτος όφειλε να επιδιαικίλει στους ΟΤΑ ή η δυνατότητα να έχουν οι τελευταίοι δικούς τους, «ιδίους» πόρους, πράγμα που στο επίπεδο των αρχών έλυνε πολλά, αν όχι όλα τα προαναφερθέντα προβλήματα. Οι ΟΤΑ δεν μπορούσαν να εμφανισθούν ως «φορομπήχτες» (sic) του λαού, πολύ λιγότερο μάλιστα που ήδη από τότε οι διοικήσεις τους ήσαν στα χέρια των «δημοκρατικών δυνάμεων».

Φορτωμένο με αυτή την κληρονομιά το ΠΑΣΟΚ δεν μπορούσε επομένως με κανένα τρόπο να εφαρμόσει την «αλλαγή», που θα μετέφερε στους ΟΤΑ το 8% του προϋπολογισμού, ούτε καν το 5 ή 6% που ζητούν άλλα κόμματα ως άμεσο στόχο για σήμερα και πολύ λιγότερο το 12% που ξανάρχισε να τίθεται από ορισμένες πλευρές ως «στρατηγικός» στόχος (σε ανάμνηση του προπολεμικού ίσως ποσοστού - σε εντελώς διαφορετικές οικονομικές και πολιτικές συνθήκες...).

8. Μετά την άνοδο στην κυβέρνηση, το ΠΑΣΟΚ ανακάλυψε πρακτικά και οι λουπές δυνάμεις άρχισαν να υποψιάζονται, ότι τα προβλήματα που είχαν προεκλογικά απωθηθεί στο παρασκήνιο, είναι εκείνα ακριβώς που καθιστούν σχεδόν αδύνατη την πραγματοποίηση των τότε «προγραμματικών» διακηρύξεων. Οι απαντήσεις στα προβλήματα αυτά δεν είναι απλές, η δε τοπική αυτοδιοίκηση δεν είναι παρά ένας από τους υποψήφιους αποδέκτες των νέων πόρων, αν αυτοί μπορούν να δημιουργηθούν. Ανακάλυψαν δε, επιπλέον, ότι ο τρόπος και τα κριτήρια κατανομής υπαρχόντων ή νέων πόρων θέτει ανυπέρβλητα πολιτικά προβλήματα, μετά και η αντικειμενικότητα (που διεκδικούσαν ή υπόσχονταν) είναι εξ' ορισμού ανέφικτη (που κατανομή γίνεται κεντρικά και οι πόροι δεν είναι ανεξάντλητοι, και απαιτείται επομένως επιλογή, δηλαδή πολιτική απόφαση. Απόδειξη η αυξανόμενη κριτική που απευθύνεται σε όποια τέτοια κατανομή οποιουδήποτε κονδύλιου κάνει η κυ-

βέρνηση (πρόσφατα από το Ριζοσπάστη, σχετικά με την επιχορήγηση, από το Υπουργείο Νέας Γενιάς, πολιτιστικών δραστηριοτήτων σε δήμους της Αττικής).

9. Η αίσθηση του αδιεξόδου που δημιουργείται απ' αυτές τις διαπιστώσεις, γενικότερης αποδοχής σήμερα, δεν διορθώνεται ούτε από την αυξημένη δραστηριότητα στο χώρο της αυτοδιοίκησης, ούτε από το «πασπάλισμα» κάποιων πρόσθετων κονδυλίων στις ΟΤΑ για διάφορους συγκυριακούς λόγους (φεστιβάλ, συντήρηση πεζοδρομίων κ.λπ.), ούτε από τις ειλικρινείς διαθέσεις για μεταφορές αρμοδιοτήτων, ενίσχυση και βελτίωση της δημοτικής πίστης και του νομικού καθεστώτος των Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων.

Εκκρεμεί λοιπόν μια άλλη αντίληψη της λειτουργίας της αυτοδιοίκησης και των σχέσεών της με το κράτος και την πολιτική.

Η διεκδίκηση πόρων και στήριξης από το κράτος αποδείχθηκε ατελέσφορη και εν πάση περιπτώσει η ικανοποίησή της εξαρτάται από τη λογική της κεντρικής διαχείρισης της οικονομίας και της πολιτικής. Είναι ίσως καιρός να περάσει σε δεύτερη μοίρα, να πάρει μόνο βοηθητικό και συμπληρωματικό χαρακτήρα. Στη θέση της επιβάλλεται από τα «πράγματα», αλλά και από την ιστορία και τις αρχές της αυτοδιοίκησης όπου ασκείται σήμερα, η διεκδίκηση του δικαιώματος για θεσμοθέτηση «ιδίων» πόρων και χρήση τους χωρίς άλλον καταρχήν έλεγχο παρά εκείνον που δικαιούνται να ασκούν εκείνοι που παρέχουν τους πόρους αυτούς, δηλ. οι πολίτες.

Αυτή η τοποθέτηση είναι γενική και επιβάλλει ορισμένες παρατηρήσεις ως προς τη μεθόδευση της και τις ενδεχόμενες κριτικές που μπορούν να της απευθυνθούν.

10. Η αντίληψη που θεωρεί ότι οι ΟΤΑ δεν πρέπει να έχουν «ιδίους» πόρους, που προέρχονται κυρίως από φόρους, γιατί γίνονται «φορομπήχτες» του λαού είναι δημιουργική και αντιδραστική. Δημαγωγική, μια και υπόσχεται παράλληλα αυξημένες δραστηριότητες και εξυπηρέτησεις από τους ΟΤΑ και υπονοεί ότι αυτό μπορεί να γίνει εκ του μηδενός ή με πόρους του κράτους τους οποίους προφανώς πληρώνουν... άλλοι φορολογούμενοι. Αντιδραστική γιατί δένει μόνιμα την τοπική αυτοδιοίκηση στην οποιαδήποτε, κρατική πολιτική και επομένως, αρνείται το περιεχόμενο του ίδιου του όρου, ετυμολογικό και ιστορικό. Γιατί, και σ' αυτό θα ήταν και πρωτότυπη η επικράτηση της αντίληψης αυτής, δεν υπήρξε ποτέ ούτε υπάρχει ανά τον κόσμο τοπική αυτοδιοίκηση χωρίς δικούς της πόρους. Η θεσμοθέτηση των πόρων αυτών, η κατανομή των βαρών, η διαχείρισή της και ο έλεγχος της αποτελέσαν δε και αποτελούν πάντα το ουσιαστικό περιεχόμενο της πολιτικής και, αν όλα γίνονται ελεύθερα και ανοιχτά, της δημοκρατίας. Η εν λόγω δηλαδή άποψη είναι και βαθύτατα απολιτική. Και αυτό σε όλες τις περιστάσεις, τόσο τώρα όσο και μετά το «μεγάλο βράδυ» της όποιας «επαναστατικής αλλαγής», γιατί στο κάτω-κάτω η άσκηση της πολιτικής και της δημοκρατίας δεν πηγάζουν απ' αυτήν αλλά αντίθετα είναι προϋπόθεσή της. Κι απ' αυτή την άποψη είναι εκπληκτικό το ότι η υπό συζήτηση αντίληψη μπόρεσε να εμφανίζεται για τόσον καιρό ως «αριστερή» μόνο και μόνο επειδή δηλώνονταν ως τέτοια...

Φυσικά οι πιο επιδέξιοι από τους εκφραστές της αντίληψης αυτής έχουν πάρει κάποιες φραστικές προφυλάξεις, που τους

επιτρέπουν να δέχονται στο επίπεδο των αρχών την αναπόδραστη ανάγκη για «ιδίους πόρους» αλλά και να παραπέμπουν την ικανοποίηση αυτής της ανάγκης σε χρόνους απώτερους και ευθετότερους, μια και σήμερα ο λαός δεν αντέχει» άλλους φόρους ή γιατί προέχει να δεχτεί η κεντρική εξουσία να επανορθώσει τις «αδικίες» του παρελθόντος, να επιστρέψει δηλαδή τους πόρους που αφαιρέσε από τους ΟΤΑ τις τελευταίες δεκαετίες.

Έτσι διατηρείται μεν η ομοψυχία και η ομοφωνία με όλους τους άλλους που είναι τελείως αδιάφοροι ή εχθρικοί προς όποια αλλαγή στον ευαίσθητο αυτό χώρο. Αλλά δεν προωθείται ούτε κατά ένα πόντο μια άλλη, χωρίς αδιέξοδα, αντίληψη για την τοπική αυτοδιοίκηση και τη σχετική πολιτική δραστηριότητα.

11. Η ατολμία και η απολιτικότητα των όσων αρνούνται «ιδίους» πόρους για τους ΟΤΑ εξηγείται επίσης από τις βασικές ελλείψεις της εικόνας που έχουν για την κατάσταση και τις εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας, τόσο στο σύνολό της όσο και στο τοπικό επίπεδο. Έστω και μια γρήγορη θεώρηση των τελευταίων, καθιστά τουλάχιστον κομικό τον ισχυρισμό ότι μια τοπική φορολογία που θα διακυμαινόταν π.χ. από 1000 ως 6000 ή 10000 (αυθαίρετα παραδείγματα) κατά κεφαλή το χρόνο θα ήταν... αβάσταχτη και... αντιλαϊκή. Καταρχήν θα έπρεπε να εκτιμηθεί η αντίληψη που έχουν για κάτι τέτοιο οι ίδιοι οι πολίτες, σε σχέση μάλιστα με τις άμεσες ή έμμεσες ανταποδόσεις που θα συνεπαγόταν μια τέτοια πρόσθετη επιβάρυνση. Εξάλλου κανείς δεν αποπειράθηκε ούτε να κάνει αυτή την εκτίμηση, ούτε, ακόμα λιγότερο, να την επηρεάσει (αυτό δεν είναι το νόημα της ενεργού πολιτικής;) σε διάλογο με τους εν λόγω πολίτες. Δείχνοντας π.χ. ότι οι πολίτες πληρώνουν, σε ιδιωτική βάση, πολύ περισσότερα από όσα θα συνεπαγόταν κατά κεφαλή η κάλυψη από τους ΟΤΑ αναγκών που σήμερα καλύπτουν οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες, άναρχα και ανεξέλεγκτα, σε όλους τους τομείς (εκπαίδευση, καθαριότητα, χρήση ελεύθερου χρόνου, βελτίωση της «ποιότητας της ζωής», στοιχειώδεις τεχνικές εξυπηρετήσεις...).

Ενδείξεις περί του πόσο επαχθής και ασήκωτη θα ήταν η υπό συζήτηση φορολογία είναι επίσης δυνατό να παρασχεθούν συγκρίνοντας το υποτιθέμενο ύψος της με άλλες δαπάνες των εν λόγω πολιτών. Στο κάτω-κάτω στο παράδειγμα που προαναφέρθηκε, και που δεν είναι ιδιαίτερα εξωπραγματικό, τα όρια της επιβάρυνσης κυμαίνονται ανάμεσα στην τιμή ενός μπουκαλιού ούισκυ σε ένα μέσης κοσμιότητας «σκυλάδικο», μιας επαρχιακής πόλης, και σε ένα αξιοπρεπές γαμήλιο δώρο προς πρόσωπα στενού συγγενικού χαρακτήρα!

Τέλος, είναι γνωστό ότι οι μέσοι όροι αποκρύπτουν σημαντικές ανισότητες. Η δημοτική φορολογία δηλαδή θα μπορούσε σχετικά εύκολα να έχει «προοδευτικό» χαρακτήρα ανάλογα με το ύψος του εισοδήματος και ανάλογα με τον χαρακτήρα της δραστηριότητας που φορολογείται. Η τεχνική όψη του πράγματος είναι σχετικά απλή και τα παραδείγματα αφθονούν εκεί όπου η αυτοδιοίκηση λειτουργεί, δεν είναι δύσκολη ούτε καν δαπανηρή η εν προκειμένω «μεταφορά τεχνολογίας».

Εκεί που ενοχλεί περισσότερο είναι η πολιτική όψη, τουλάχιστο όσο οι κοινωνικές και ιδεολογικές αντιθέσεις στα πλαίσια της κοινότητας ή του δήμου δεν αναπτύσσονται. Άλλα αναπτύσσονται ραγδαία στις μέρες μας. Και το ερώτημα εί-

ναι πόσο «προοδευτική» είναι η αγωνιώδης προσπάθεια για την αποσιώπηση και συγκάλυψή τους στο όνομα της «ενότητας» ή άλλων ανάλογων ιδεολογημάτων.

Και πόσο είναι δυνατό να συνεχιστεί η σημερινή πρακτική; Όταν αναπτύσσονται διαρκώς δραστηριότητες που όχι μόνο «τρώνε» το φυσικό και κοινωνικό κεφάλαιο του τόπου (ελεύθεροι χώροι, περιβάλλον, ησυχία, υγεία...) αλλά και προκαλούν και αυξημένο κόστος, σε χρήμα, στις λειτουργίες της τοπικής καθημερινής ζωής χωρίς καμιά απολύτως συμμετοχή στην κάλυψη αυτού του κόστους.

Μια πολιτική που θα βασιζόταν σε τέτοιες θεωρήσεις και εκτιμήσεις θα μπορούσε να προδίδει σε κατανομή των βαρών τέτοια που να ελαφρύνει την απαραίτητη παντως συμμετοχή στις δαπάνες («παλιές» και «νέες») των χαμηλότερων εισοδημάτων και των πολιτών που δεν επιβαρύνουν τους ΟΤΑ παρά μόνο με τη στοιχειώδως αξιοπρεπή διαβίωσή τους.

12. Ο ελεύθερος χειρισμός των οικονομικών υποθέσεων τους από τους ίδιους της ΟΤΑ θα επέτρεπε και την, με τοπικά κριτήρια επιβάρυνση ή σχετική απαλλαγή διαφορετικών κατηγοριών πληθυσμού και δραστηριοτήτων ώστε να ασκηθεί τοπική οικονομική, κοινωνική ή πολιτιστική πολιτική: μέριμνα για την «πρώτη» ή την «τρίτη» ηλικία, προσέλκυση επενδύσεων και εγκαταστάσεων ή αποθάρρυνσή τους, προσανατολισμός της οικοδομικής ή τουριστικής δραστηριότητας κ.λπ. Πράγματα δηλαδή που σήμερα σχεδιάζονται, όσο σχεδιάζονται..., στα γραφεία της Αθήνας με την συνεπακόλουθη αναποτελεσματικότητά, αλλά και κατά καιρούς σύγκρουση με τις τοπικές προτιμήσεις ή ευαισθησίες. Οι συγκρούσεις αυτές θα μεταφέρονταν στο τοπικό επίπεδο, πράγμα που θα έδινε περισσότερο ρεαλισμό και σημασία στις εκεί πολιτικές διαδικασίες και διεργασίες, θα έδινε δηλαδή σάρκα και οστά σε διαφορετικά προγράμματα, αντιπαράθεση και δημοκρατικό έλεγχο από τους πολίτες, στις εκλογές και έξω απ' αυτές.

Οι ενδεχόμενες αυθαιρεσίες, παρατυπίες ή και παρανομίες των τοπικών αρχών που μια τέτοια απελευθέρωση θα ενίσχυε, σύμφωνα με ορισμένους, είναι δυνατό να ελεγχθούν, τουλάχιστο όσο τώρα, αν όχι περισσότερο, από ένα σύνολο διατάξεων και εκ των υστέρων ελέγχων που θα προβλέπει ένας ριζικά αναμορφωμένος κώδικας των ΟΤΑ: κατώτατα και ανώτατα όρια φορολόγησης, πρόβλεψη για υποχρεωτική κάλυψη ορισμένων δαπανών, πρόβλεψη προσφυγών και ένδικων μέσων για τους πολίτες, ατομικά ή συλλογικά, οικονομικοί έλεγχοι από ανεξάρτητα σώματα λογιστών, δημοσιότητα και δημοσίευση αποφάσεων και διαχείρισης κ.λπ.

14. Ανάλογες συνολικές, αλλά όχι αναγκαστικά κεντρικές, ρυθμίσεις μπορούν επίσης να προβλέπονται για τη θεραπεία των ενδεχόμενων τεράστιων ανισοτήτων ανάμεσα σε δήμους και, ιδιαίτερα, κοινότητες ως προς τους πόρους και τις δυνατότητες κάλυψης βασικών αναγκών τους. Οι, δευτερευόντος ρόλου, κρατικές επιχορηγήσεις, όπως και η συμμετοχή των ευπορότερων ΟΤΑ, με ένα προκαθορισμένο σύστημα παραχώρησης ποσοστών των πόρων τους, θα μπορούσαν να λύνουν ένα μέρος των προβλημάτων αυτών, έως ότου προωθηθούν η δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια αυτοδιοίκηση.

15. Τα πιο πάνω αποτελούν απλώς μιάν άσκηση πάνω στη βιωσιμότητα μιας άλλης ανάπτυξης στο χώρο της τοπικής αυ-

τοδιοίκησης. Τα αμφισβητήσιμα σημεία που συζητήθηκαν επι-
λεχθηκαν με βάση την ελευθερία από τις τρέχουσες συζητήσεις
και αντιρρήσεις. Υπάρχουν και άλλα και όχι αναγκαστικά με
βάση τον προβληματισμό πάνω στα οικονομικά των ΟΤΑ. Η ε-
κτίμηση ότι και αυτά μπορούν να αντιμετωπιστούν αποτελε-

σματικά στην προοπτική της απελευθέρωσης της αυτοδιοίκη-
σης από την κεντρική εξουσία δεν είναι απλώς ένα στοίχημα.

Πηγάζει και από την αντίληψη ότι τα ενδεχόμενα προβλήμα-
τα επί του προκειμένου, όπως και γενικότερα, ξεπερνιούνται ό-
ταν αλλάζουν οι συντεταγμένες που τα όριζαν έως τώρα. ■

373 Σόρος: Υπογραφή: Πετρίδης

ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ
.. ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ ..

Τάκης Σαρίδης
Αποχέντρωση στη Νέα Υόρκη

ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

ΑΡΙΣΤΟΣ ΔΟΞΙΑΔΗΣ

Το όραμα ενός σοσιαλισμού που στηρίζεται σε αυτοδιαχειριζόμενες και μικρές (όσο γίνεται) μονάδες, τοπικά κέντρα αποφάσεων και σε δημοκρατικό προγραμματισμό (με την έμφαση στη ροή απόψεων από τα κάτω προς τα πάνω) ποιόν δεν συγκινεί; Σε ένα κόσμο που δοκιμάζει την κυριαρχία των γιγάντιων πολυεθνικών εταιρειών, την καταπιεστική συγκεντρωτική γραφειοκρατία των ανατολικών χωρών, τις αυταρχικές κυβερνήσεις της ολιγαρχίας του Τρίτου Κόσμου, αλλά και την ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία που διατήρησε κάποιες ισορροπίες δύναμης μόνο μέσα από φιλτραρισμένες αντιπροσωπευτικές δομές σε ένα συγκεντρωτικό οικονομικό και πολιτικό σύστημα, η πρόταση για ένα οικονομικό σύστημα που στηρίζεται στην άμεση συμμετοχή και στην αποκέντρωση μοιάζει να ενσαρκώνει τα ξεχασμένα ιδανικά του σοσιαλισμού και άρα τον τρίτο δρόμο του. Μια τέτοια κοινωνία, αν και όταν υπάρξει, θα υλοποιεί όλες τις αξίες για τις οποίες πάλεψαν γενιές και γενιές σοσιαλιστών. Πέρα από αυτό, θα συναντάει ακόμα και τα οράματα της φιλελεύθερης ιδεολογίας αφού, προφανώς, οι ατομικές ελευθερίες, όπως τις ορίζει η ιδεολογία αυτή, θα ανθίζουν καλύτερα απ' ό,τι και στο πιο τέλει ανταγωνιστικό καπιταλιστικό αστικοδημοκρατικό σύστημα. Η σύγκρουση ανάμεσα στις ελευθερίες των διαφορετικών ομάδων θα περιορίζεται σε λίγα ζητήματα και όπου υπάρχει θα λύνεται με πλουραλιστικές δημοκρατικές διαδικασίες.

Αν λοιπόν θεωρήσουμε ότι η οικονομία χωρίζεται σε τρεις τομείς, τον ιδιωτικό, τον κρατικό και τον κοινωνικό, τότε φαίνεται εκ πρώτης όψεως λογικό ότι ο κάθε σοσιαλιστής, μαζί με αρκετούς μη σοσιαλιστές, πρέπει να θέλει την ανάπτυξη του τρίτου και τη σχετική συρρίκνωση των δύο άλλων. Σήμερα η ανάπτυξη του «κοινωνικού τομέα» παρουσιάζεται ως ένα βασικό συστατικό στοιχείο του «τρίτου δρόμου» όπως τον καταλαβαίνει, ή καλύτερα τον αναζητάει, μια μεγάλη μερίδα στελεχών του ΠΑΣΟΚ. Με τον όρο κοινωνικός τομέας νοούνται οι συνεταιριστικές και αυτοδιαχειριζόμενες μονάδες, οι δημοτικές επιχειρήσεις και διάφοροι συνδυασμοί αυτών. Έτσι λοιπόν προτείνεται να ιδρυθούν συνεταιριστικές, δημοτικές και δημοσυνεταιριστικές επιχειρήσεις που θα αποκτούν σταδιακά όλο και μεγαλύτερο βάρος στην οικονομία μέχρι που θα αποτελέσουν την κύρια, ή μια από τις κύριες, μορφές παραγωγής.

Αντίρρηση στο να ιδρυθούν τέτοιες μονάδες, έστω ως κοινωνικά πειράματα, δεν υπάρχει. Αν μάλιστα αποδειχτεί ότι ριζώνουν και πολλαπλασιάζονται, αυτό θα είναι πολύ θετικό. Τα προβλήματα αρχίζουν από τη στιγμή που οι προσπάθειες αυτές βγάζουν ζητήματα επιλογής: θα ενισχυθούν αυτές σε βάρος των ιδιωτικών είτε των κρατικών; Και ακόμα: αν πρέπει να δοθεί πολιτική προτεραιότητα, θα δοθεί στην ίδρυση αυτών, ή στην αύξηση της ισχύος των εργαζομένων στους άλλους δυο τομείς; Σε αυτά τα ερωτήματα σκοντάφτει όλη η αντίληψη των οπαδών του «κοινωνικού τομέα». Άλλο το να επιδιώξεις τον αυτοδιαχειριζόμενο και αποκεντρωμένο σοσιαλισμό, και άλλο το να προβάλλεις ως κύρια στρατηγική την ανάπτυξη ενός περιθωριακού σήμερα «τομέα» αντί για τον εκδημοκρατι-

σμό και τον μετασχηματισμό των κυρίαρχων μορφών συσσώρευσης.

Σχετικά με το πολιτικό ζήτημα: μπορεί να φαίνεται πιο προωθημένο και άρα πιο επαναστατικό, να παρακάμπτει κανείς εντελώς την εκμετάλλευση από το κεφάλαιο ή τον κορσέ της κρατικής ιεραρχίας με το να ιδρύει μονάδες που ελέγχονται από τους άμεσους παραγωγούς ή από τις δημοτικές αρχές. Μπορεί να μοιάζει ρεφορμιστική η προσπάθεια για βελτίωση της διαπραγματευτικής ισχύος των εργαζομένων απέναντι στο κεφάλαιο και περιττή πολυτέλεια προσωρινά ο εκδημοκρατισμός των σχέσεων παραγωγής και διοίκησης μέσα στον δημόσιο τομέα. Η αλήθεια όμως είναι ότι σήμερα οι προσπάθειες για τη δημιουργία του κοινωνικού τομέα προωθούνται με σχετικά μεγαλύτερη συνέπεια απ' ό,τι τα άλλα μέτωπα, ακριδώς επειδή αυτές ελάχιστα ενοχλούν. Αν εξαιρέσουμε τους γεωργικούς συνεταιρισμούς, που η ανάπτυξή τους είναι κεντρικό ζήτημα της οικονομικής μας ζωής (και που δεν τους συζητάμε εδώ), η δημιουργία συνεταιριστικών ή αυτοδιαχειριζόμενων μονάδων και δημοτικών επιχειρήσεων δεν συναντά συνήθως ισχυρές αντιδράσεις από «κατεστημένα συμφέροντα», ή και αν συναντά, δεν είναι αυτός ο κύριος περιοριστικός παράγοντας στην ανάπτυξή τους. (Αν δεν αναπτύσσονται, αυτό οφείλεται μάλλον στο ότι, για χίλιους δυο λόγους, δεν ενδιαφέρονται οι... ενδιαφερόμενοι φορείς). Έτσι λοιπόν το ότι «προωθούνται» τέτοιες προσπάθειες τη στιγμή που αναστέλλονται ή που εκτρέπονται οι διαδικασίες για περισσότερη συμμετοχή των εργαζομένων στις αποφάσεις του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα, δείχνει μάλλον ότι η πολιτική ασκείται στη γραμμή της «ήσσονος αντιστάσεως» παρά το ότι υπάρχει κάποια στρατηγική μετασχηματισμού μέσα από ένα τρίτο «κοινωνικό» δρόμο. Βέβαια οι δυσκολίες για να προχωρήσει ο μετασχηματισμός μέσα στον ιδιωτικό ή στον κρατικό τομέα (ή ακόμα και με την επέκταση του δεύτερου σε βάρος του πρώτου) είναι τεράστιες και δεν οφείλονται μόνο στις αντιστάσεις του κεφαλαίου αλλά και στις αδυναμίες της προοδευτικής παράταξης, τα λάθη της κορυφής και τον συνεχνιακό ορίζοντα της βάσης. Μπροστά σε αυτά τα εμπόδια που μοιάζουν να φράζουν το δρόμο του μετασχηματισμού στα κυρίαρχα κέντρα των οικονομικών αποφάσεων, είναι ελκυστική η ιδέα να φέρουμε το σοσιαλισμό από το πλάι, αναπτύσσοντας νέα κέντρα, τον κοινωνικό τομέα. Είναι προφανές, αλλά όχι σε όλους, ότι αυτό το εγχείρημα δεν θα πρέπει να είναι μοναδικό ή το κυρίαρχο στη στρατηγική του μετασχηματισμού. Είναι όμως και αρκετά βολική η ιδέα ότι αφού τα άλλα σκέλη είναι δύσκολα αξίζει να δοθεί ιδιαίτερο βάρος στην ανάπτυξη του κοινωνικού τομέα γιατί έτσι θα υπάρξει μία τουλάχιστο σημαντική κατάκτηση.

Πόσο όμως μπορεί να αναπτυχθεί ο κοινωνικός τομέας σαν ξεχωριστό σύνολο μονάδων (και όχι σαν μετεξέλιξη του ιδιωτικού και του κρατικού τομέα); Δυστυχώς η απάντηση είναι: πολύ λίγο. Επειδή η αναφορά γίνεται σε τομέα παραγωγής και όχι μόνο ζήτησης, ή διανομής του πλεονάσματος, πρέπει να μελετήσουμε κατά πόσο οι κοινωνικές σχέσεις παραγωγής και ι-

διοποίησης που τον χαρακτηρίζουν ανταποκρίνονται στην τεχνολογία και στα πρότυπα κατανάλωσης που αναπτύσσονται σήμερα και στο ορατό μέλλον. Τόσο η τεχνολογία όσο και η κατανάλωση είναι κοινωνικά φαινόμενα με μεγάλη αδράνεια – δεν αλλάζουν εύκολα, και όταν καμιά φορά αλλάζουν γρήγορα, αυτό οφείλεται σε κάποια ανεξάρτητη νομοτέλεια που δεν υπόκειται σε πολιτικό προγραμματισμό. Ακόμα λοιπόν και αν υπήρχε η πολιτική βούληση να αναπτυχθούν νέες σχέσεις παραγωγής και ιδιοποίησης, και ακόμα και αν η πολιτική βούληση αρκούσε για να εγκαθιδρύσει τις σχέσεις αυτές (που δεν αρκεί), πάλι θα έμπαιναν οι περιορισμοί:

- τι προϊόντα θα παραχθούν; και
- με ποιά οργάνωση παραγωγής και διάθεσης, δηλαδή με ποιά τεχνολογία;

Επειδή ανάμεσα στην τεχνολογία, στα καταναλωτικά πρότυπα και στις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής υπάρχει στενή αλληλεπίδραση αυτά τα ερωτήματα είναι καθοριστικά για να προσδιοριστούν οι προοπτικές και τα όρια της ανάπτυξης του κοινωνικού τομέα.

Τα σημερινά καταναλωτικά πρότυπα, δηλαδή το σύνολο των προϊόντων και υπηρεσιών που χρησιμοποιούν τα ελληνικά κοικοκυριά, έχουν μικρά περιθώρια να εξυπηρετηθούν από μικρής κλίμακας μονάδες. Το ψυγείο, το αυτοκίνητο, ο σιδηρόδρομος, ο δρόμος, το μπλουζάκι, το τηλέφωνο, το βιβλίο, το κατεψυγμένο κοτόπουλο, τα περισσότερα στοιχεία της ατομικής και της συλλογικής κατανάλωσης παράγονται ή διανέμονται καλύτερα ή φθηνότερα σε κλίμακα που ξεπερνά τις μονάδες που μπορεί να στηρίξει ένας δήμος ή ένας συνεταιρισμός βιοτεχνών. Βέβαια μέσα στο κύκλωμα παραγωγής ή διανομής ή συντήρησης αυτών των προϊόντων παίζουν ρόλο και πάμπολλες μικρές μονάδες, που όμως είτε είναι υποταγμένες στη λειτουργία των πιο μεγάλων είτε επιδιώκουν γιατί οι μεγαλύτερες δεν έχουν αναπτυχθεί ακόμα αρκετά. Και υπάρχουν και προϊόντα ή υπηρεσίες που μπορούν με σχετική αυτονομία να παραχθούν, σε μικρή, τοπική κλίμακα και να είναι πιο καλά, πιο χρήσιμα, πιο «προσωπικά» ή πιο φθηνά. Αλλά δεν είναι πολλά και δεν είναι κρίσιμα στην αναπτυξιακή διαδικασία. Οι συνεταιριστικές ή δημοτικές μονάδες μπορούν ίσως να δουλέψουν πολύ καλύτερα από άλλες μορφές στην αξιοποίηση τοπικών ειδικών πόρων (λ.χ. λουτρά) ή της τοπικής πολιτιστικής παράδοσης, (λ.χ. υφαντά) ή για την παροχή υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο (λ.χ. συγκοινωνίες) – και, το σπουδαιότερο, στο αγροτοβιομηχανικό κύκλωμα, που είναι κρίσιμο για την ανάπτυξη αλλά είναι ξεχωριστό θέμα. Από κει και πέρα κάποια πειράματα πρέπει να γίνουν σε τομείς πιο υψηλής τεχνολογίας, αλλά κανένας δεν μπορεί να πιστεύει ότι αυτά θα πετύχουν σε τέτοια κλίμακα και τόσο γρήγορα ώστε να καθορίσουν από τώρα, έστω και στο ελάχιστο, είτε την αναπτυξιακή στρατηγική είτε τη στρατηγική του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού.

Προκύπτει εδώ το ερώτημα: ναι μεν, με τα σημερινά πρότυπα κατανάλωσης δεν υπάρχει μεγάλο πεδίο για τις μονάδες αυτές, αλλά δεν πρέπει να αλλάζουν παράλληλα και τα πρότυπα αυτά, για να ζούμε σε πιο ανθρώπινη κλίμακα, σε καλύτερο περιβάλλον και με καλύτερες προσωπικές σχέσεις; Σε αυτό άς πάρουμε ένα παράδειγμα: ένα από τα πολλά θετικά που έχουν οι ήπιες μορφές ενέργειας (ηλιακή, αιολική) είναι και η μεγα-

λύτερη αυτάρκεια που εξασφαλίζουν στη μικρή κλίμακα, δηλαδή στο κάθε σπίτι ή χωριό. Πώς θα φτάσουμε όμως να ικανοποιούμε ένα μεγάλο ποσοστό των αναγκών μας με τέτοιες μορφές; Η έρευνα και η παραγωγή των κατάλληλων συστημάτων μπορεί να γίνει σήμερα μονάχα σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο. Άλλο η χρήση της ανεμογεννήτριας που θα εξασφαλίσει ενεργειακή αυτάρκεια στο χωριό και άλλο η παραγωγή της που μπορεί να χρειάζεται πολύ μεγάλη μονάδα. Έτσι λοιπόν και η ανάπτυξη εκείνης της τεχνολογίας που θέλουμε για μια καλύτερη ποιότητα ζωής δεν φαίνεται να προωθείται ιδιαίτερα με τον κοινωνικό τομέα. Οι δυνατότητες ανάπτυξης του κοινωνικού τομέα μάλλον ακολουθούν την ανάπτυξη και διάδοση της κατάλληλης τεχνολογίας και δεν προπορεύονται.

Μια παρένθεση: με το ίδιο παράδειγμα φαίνεται και μια άλλη διάσταση του ρόλου των δήμων και των κοινοτήτων στην οικονομική ζωή, που πρέπει να είναι πιο σημαντική σήμερα: η συμμετοχή τους στη διαδικασία της κατανομής των πόρων για κοινωνική και αναπτυξιακή υποδομή (δηλαδή στον λεγόμενο «δημοκρατικό προγραμματισμό»). Πριν φτάσουμε στο πρόβλημα ποιός θα παράγει τις ανεμογεννήτριες και τα άλλα κατάλληλα προϊόντα για μια καλύτερη ποιότητα ζωής, το κρίσιμο πρόβλημα είναι ποιός θα αποφασίσει να διατεθούν πόροι για την ανάπτυξη και την αγορά τους, όπως και για μια σειρά άλλες υπηρεσίες και έργα. Γιατί αν τα επιθυμητά προϊόντα δεν αναπτύσσονται με τον ρυθμό που θέλουμε, δεν είναι επειδή το κεφάλαιο ή ο συγκεντρωτικός κρατικός τομέας δεν μπορούν να τα παράγουν, αλλά επειδή η «ελεύθερη αγορά» και οι κεντρικές πολιτικές διαδικασίες δεν προσανατολίζουν τους πόρους προς αυτά. Για δε τις κοινωνικές υπηρεσίες το πρόβλημα είναι σχεδόν αποκλειστικά η πολιτική απόφαση της κατανομής των πόρων, ή η επιλογή του «πρότυπου ανάπτυξης». Είναι προφανές ότι έχει μεγάλη πολιτική και οικονομική σημασία να αυξηθεί ο ρόλος της αυτοδιοίκησης σε αυτές τις διαδικασίες κατανομής και αυτό είναι ανεξάρτητο από το αν μπορεί παράλληλα να αναπτυχθεί και ο κοινωνικός τομέας της παραγωγής. Διαδικασίες κατανομής σημαίνει: ποια και πόσα είναι τα έσοδα του δημόσιου τομέα, (μαζί με των ΟΤΑ) και ποιες και πόσες είναι οι δαπάνες του. Αν η προσπάθεια για αύξηση του βάρους της αυτοδιοίκησης σε αυτές γίνεται σήμερα σοβαρά και σωστά είναι ένα άλλο ζήτημα, στο οποίο αναφέρεται το άρθρο του Μ. Παπαγιαννάκη στο ίδιο αυτό τεύχος.

Γιατί δεν μπορούν να δημιουργηθούν πολλές και ισχυρές δημοτικές και συνεταιριστικές επιχειρήσεις σε τομείς βιομηχανικούς ή πολύπλοκων υπηρεσιών, όπου σήμερα δεσπόζει το ιδιωτικό κεφάλαιο είτε οι μεγάλες δημόσιες επιχειρήσεις; Αυτό θέλει μεγάλη συζήτηση αλλά η απλή (έστω υπεραιλουστεμένη) απάντηση είναι η εξής: Πρώτο, χρειάζονται σχετικά μεγάλα μέσα κεφαλαίου για να λειτουργήσουν. Δεύτερο και πιο σημαντικό, οι κοινωνικές σχέσεις παραγωγής δεν δημιουργούνται στο κενό. Ο καταμερισμός εργασίας μέσα και ανάμεσα στις παραγωγικές μονάδες, η ιεραρχία και η τεχνολογία έχουν αναπτυχθεί με βάση τη σχέση κεφάλαιο-εργασία, και αυτές έχει κληρονομήσει και ο δημόσιος τομέας. Αν οι δήμοι λειτουργήσουν όπως ο κάθε άλλος εργοδότης και αν ξεπεράσουν την απειρία και τη γραφειοκρατία, μπορούν να διευθύνουν επιχειρήσεις μέσα σ' αυτά τα πλαίσια. Αν όμως θέλουν να ιδρύσουν

μονάδες από την αρχή με διαφορετικές σχέσεις παραγωγής πρέπει να εφεύρουν νέα οργάνωση παραγωγής, νέο σύστημα κινήτρων, νέες διαδικασίες οικονομικών αποφάσεων, που να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά τις προκλήσεις της αγοράς ή του προγράμματος, αλλά χωρίς ιεραρχία και εκμετάλλευση. Κανένας δεν έχει ισχυριστεί σοβαρά ότι κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει σε μεγάλη έκταση. Στη μαρξιστική παράδοση, τουλάχιστο, η προοπτική για την ανάπτυξη τέτοιων νέων κοινωνικών σχέσεων δεν περνάει μέσα από εφεύρεση, αλλά μέσα από τη μετεξέλιξη των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής του καπιταλισμού. Μετεξέλιξη που προωθείται με αγώνες των εργαζομένων και στηρίζεται στην αντίφαση ανάμεσα στην αυξανόμενη κοινωνικοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας (όπως την εννοεί ο Μαρξ και όχι το ΠΑΣΟΚ) και στην ατομική ιδιοκτησία και διοίκηση. Αν υπερεκτιμηθούν οι δυνατότητες ανάπτυξης του κοινωνικού τομέα, δημιουργούνται τρεις κίνδυνοι:

α) *Για την πολιτική ζωή:* Να γίνει ο κοινωνικός τομέας το άλλοθι για την οπισθοχώρηση σε άλλους τομείς. Δηλαδή, όπως σημειώθηκε πιο πάνω, αντί να δίνεται βάρος στον εκδημοκρατισμό και την πρόοδο στα κρίσιμα κέντρα της συσσώρευσης, να στρέφονται τα πιο προοδευτικά στελέχη σε προσπάθειες πολύ μικρότερης σημασίας.

β) *Για την ανάκαμψη και ανάπτυξη:* Στο όνομα της ενίσχυσης του κοινωνικού τομέα να μπουν εμπόδια σε δραστηριότητες του ιδιωτικού ή του δημόσιου τομέα, που μπορούν να συμβάλλουν στην ανάκαμψη και στην ανάπτυξη. Η κατάσταση της οικονομίας μας είναι τόσο κρίσιμη και ο κίνδυνος από τις χαμένες ευκαιρίες τόσο μεγάλος ώστε είναι επιτακτική ανάγκη να δραστηριοποιηθεί τόσο ο ιδιωτικός, όσο και ο δημόσιος τομέας για να λειτουργήσουν πιο παραγωγικά. Δεν υπάρχουν περιθώρια να αναβληθούν οι οποιεσδήποτε δραστηριότητες για να προωθηθούν σε αόριστο μέλλον και με άγνωστα αποτελέσματα από τον κοινωνικό τομέα. Ίσα-ίσα, οι άξονες ανάπτυξης του κοινωνικού τομέα πρέπει να είναι εκεί όπου δεν δραστηριοποιείται ούτε το κράτος ούτε το κεφάλαιο, επειδή έχουν άλλα κριτήρια και προτεραιότητες.

γ) *Για την περιφερειακή ανάπτυξη:* Με την ελπίδα της ανά-

πτυξης του κοινωνικού τομέα, να μην προωθηθούν αρκετά από την αυτοδιοίκηση τα κλασικού τύπου αναπτυξιακά μέτρα, που μια ρεαλιστική ανάλυση θα έδειχνε ότι μπορούν να οφελήσουν περισσότερο. Για παράδειγμα, πόσοι δήμοι ενεργούν σήμερα για να εγκατασταθούν κοντά στις βιομηχανικές περιοχές, με κατάλληλη χωροθέτηση και διαρρύθμιση; Πού θα υπάρξει μεγαλύτερη απασχόληση και δημιουργία εισοδήματος; Εκεί που θα εγκατασταθούν τρεις σύγχρονες βιομηχανικές μονάδες ή εκεί που θα οργανωθούν τρεις συνεταιριστικές επιχειρήσεις για παραδοσιακά βιοτεχνικά προϊόντα που μπορεί και να φυτοζωούν; Καμιά περιφέρεια δεν μπορεί να στηρίξει την ανάπτυξη της στα υφαντά και στα λουτρά.

Οι σκέψεις αυτές δεν συνηγορούν στο να εγκαταλειφθούν οι προσπάθειες για την ανάπτυξη του κοινωνικού τομέα στις μη αγροτικές δραστηριότητες. Επισημαίνουν όμως ότι οι προσπάθειες πρέπει να στραφούν σε ορισμένους άξονες με σαφή κριτήρια, για ν' αποφύγουμε τους παραπάνω κινδύνους. Για να μη μένουμε μόνο στα προβλήματα να, συνολτικά, ποια μπρούν να είναι τα πολύ θετικά αποτελέσματα από τη δράση κοινοτικών ή συνεταιριστικών μονάδων:

— Όσοι δήμοι και κοινότητες αποκτήσουν βιώσιμες επιχειρήσεις θα έχουν μια σημαντική πηγή ιδίων πόρων, και, το κυριότερο, θα αναλάβουν ευθύνες για τη ζωή της περιοχής τους που ξεπερνάν την απλή διεκδίκηση από τα ανώτερα όργανα. Αυτό και μόνο θα είναι μεγάλη συμβολή στην πολιτική και κοινωνική ζωή.

— Σε πολύ μικρή τοπική κλίμακα, η δημιουργία συνεταιριστικών βιοτεχνικών μονάδων για παραδοσιακά προϊόντα μπορεί να έχει πολύ θετικά αποτελέσματα. Αυτό ισχύει για αγροτικές κοινότητες και για ομάδες πληθυσμού που μένουν εντελώς στο περιθώριο με οποιαδήποτε άλλη διαδικασία και που με την αυτοοργάνωση μπορούν να βελτιώσουν τη θέση τους για ένα ανενεχτό επίπεδο διαβίωσης. Φτάνει να συνειδητοποιήσουμε ότι η μορφή αυτή είναι μεν καλύτερη από την ολοκληρωτική απραξία ή τη μεμονωμένη οικοτεχνία, αλλά δεν μπορεί να υποκαταστήσει τις πιο αναπτυγμένες δραστηριότητες.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΜΕ ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΗ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΤΩΝ ΟΡΩΝ ΓΙΑ ΜΙΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

ΘΕΑΝΩ ΓΙΑΛΥΡΗ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ

1. Το πρόβλημα

Η μέχρι σήμερα ιστορική εξέλιξη του τόπου, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα, παρ' ότι διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στους δημοκρατικούς αγώνες του λαού μας, κύρια χαρακτηρίστηκε και χαρακτηρίζεται από εγγενή αδυναμία ουσιαστικής παρέμβασης για τοπική ανάπτυξη και αυτοδύναμη διαχείριση των τοπικών προβλημάτων.

Τα αίτια είναι πολιτικά και ανάγονται στην πολιτική βούληση των κυβερνήσεων της δεξιάς, που αρνήθηκαν να προχωρήσουν έστω και σε στοιχειώδη εκσυγχρονισμό του καπιταλιστικού συστήματος. Κι αυτό, γιατί σωστά διέβλεψαν, ότι με την όποια αποκεντρωτική πολιτική, θα άνοιγαν τους ασκούς του Αϊόλου και θα έδιναν διέξοδο σε ισχυρά κύματα δημοκρατικών πιέσεων, για ανατροπή του συσχετισμού δυνάμεων προς όφελος της πλειοψηφίας του λαού.

Με την κυβερνητική αλλαγή του Οκτώβρη, άνοιξε κάποια προοπτική για μεταρρυθμίσεις, ιδιαίτερα σε θέματα που σχετίζονται με την αποκέντρωση. Τα βήματα όμως εκσυγχρονισμού που έγιναν μέχρι τώρα είναι μικρά, και δεν έχουν ακόμα αποσαφηνιστεί ορισμένα καθοριστικά ερωτήματα που αφορούν το μοντέλο της αποκέντρωσης συνολικά.

Γι' αυτό το λόγο η περίοδος κρίνεται κατάλληλη για ένα πλατύ διάλογο γύρω από αυτά τα ζητήματα, ιδιαίτερα μετά την καθυστερημένη έναρξη της επεξεργασίας του Νέου Κώδικα της Αυτοδιοίκησης

Κομβικό σημείο στην αποκέντρωτική διαδικασία συνιστά ο Α' βαθμός Αυτοδιοίκησης, και είναι σημείο καθολικής αποδοχής το αίτημα «αρμοδιότητες στην Τοπική Αυτοδιοίκηση». Όμως ταυτόχρονα πρέπει να μπαίνει το ερώτημα: «Ποιά Τοπική Αυτοδιοίκηση;», «Και με ποιές λαϊκές συμμετοχικές διαδικασίες;», ιδιαίτερα όταν μιλάμε για ένα δημοκρατικό δρόμο για το σοσιαλισμό με αυτοδιαχείριση.

Ορισμένα στοιχεία είναι αναγκαία για να φωτίσουμε το πρόβλημα. Σήμερα στο σύνολο της χώρας υπάρχουν 6.038 δήμοι και κοινότητες (264 δήμοι και 5.774 κοινότητες), που δρουν ανεξάρτητα διαχωρίζοντας τις πόλεις από τα χωριά, με τεράστια πληθυσμιακή και κοινωνικοοικονομική ανομοιογένεια.

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι μεταξύ 5.000 και 10.000 κατοίκων υπάρχουν μονάχα 51 δήμοι και κοινότητες με 3,6% του πληθυσμού της χώρας και 9,8% του συνολικού αριθμού των Ο.Τ.Α. Μεταξύ 10.000 και 30.000 κατοίκων υπάρχουν 36 δήμοι με 6,6% του πληθυσμού της χώρας, και 0,6% του συνολικού αριθμού των Ο.Τ.Α. Μεταξύ 30.000 και 50.000 κατοίκων υπάρχουν 17 δήμοι με 6,9% του πληθυσμού της χώρας και

0,3% του συνολικού αριθμού των Ο.Τ.Α. Μεταξύ 50.000 και 500.000 κατοίκων υπάρχουν 6 δήμοι με 6% του πληθυσμού της χώρας και 0,1% του συνολικού αριθμού των ΟΤΑ. Μεταξύ 500.000 και 1.000.000 κατοίκων υπάρχουν δύο δήμοι με το 38,4% του πληθυσμού της χώρας και 0,3% του συνολικού αριθμού των Ο.Τ.Α.

Ενώ μεταξύ 0 και 499 κατοίκων υπάρχουν 3.815 κοινότητες με 12,1% του πληθυσμού της χώρας και 64,3% του συνολικού αριθμού των ΟΤΑ. Τέλος είναι χαρακτηριστικό το μέγεθος ότι μεταξύ 0 και 2.000 κατοίκων κυμαίνεται το 94,1% του συνολικού αριθμού των Ο.Τ.Α, με πληθυσμό μόνο το 30,7% του πληθυσμού της χώρας.

Τα στοιχεία αυτά προσδιορίζουν την αντικειμενική ανικανότητα των δήμων και κοινοτήτων να ασκήσουν ρόλο εξουσίας, εκτός βέβαια από το γεγονός ότι δείχνουν εμφανώς τη μέχρι σήμερα πολωμένη ανάπτυξη ή υπανάπτυξη των οικισμών μας.

Κάθε συζήτηση για εκχώρηση αρμοδιοτήτων ή πόρων καταντά ανώφελη, αν το πρόβλημα δεν αντιμετωπιστεί στη ρίζα του. Ταυτόχρονα η όποια λαϊκή συμμετοχική διαδικασία θα καταλήξει πάλι σε κίνημα διαμαρτυρίας, γιατί ακριβώς θα συναντά αδιέξοδα.

Αναγκαία συνθήκη και ουσιαστική πολιτική επιλογή είναι η διοικητική αναδιάρθρωση των ΟΤΑ με συγχωνεύσεις σε νέους μεγάλους δήμους, ώστε να μετατραπούν σε βιώσιμες μονάδες με αναπτυξιακές δυνατότητες, που να είναι σε θέση να σχεδιάζουν και να προγραμματίζουν το οικιστικό φυσικό και πλουτοπαραγωγικό τους περιβάλλον.

Η ελληνική ιστορία μας δείχνει ότι μέχρι το 1912 το διοικητικό ανάπτυγμα του Α' βαθμού ήταν ριζικά διαφορετικό, μια και υπήρχαν οι παλιοί μεγάλοι δήμοι, που μετά τη φιλελευθροποίηση άρχισαν να κατατεμαχίζονται για να φτάσουν στη σημερινή τους μορφή.

Με την πρόσφατη τροποποίηση του Κώδικα δήμων και κοινοτήτων που ψηφίστηκε από τη Βουλή, άνοιξε κάποιος δρόμος για ενοποιήσεις, κύρια των μικρών κοινοτήτων σε μεγαλύτερες διοικητικές μονάδες, με πολιτική οικονομικών κινήτρων. Όμως οι επιλογές συνενώσεων αφέθηκαν ελεύθερες, με αποτέλεσμα οι συγχωνεύσεις να γίνονται σίγουρα τυχαία, χωρίς να διασφαλίζεται η οριοθέτηση των νέων μονάδων με κριτήρια χωροταξικά και αναπτυξιακά.

Και αυτό γιατί τα κριτήρια που θα πρυτανεύσουν θα είναι τοπικιστικού χαρακτήρα, ή στενά κομματικά, την ίδια δε στιγμή είναι αμφίδολο ακόμα και το αν θα λειτουργήσουν.

Από την άλλη πλευρά θεσμοθετήθηκε η ίδρυση αναπτυξιακών συνδέσμων δήμων και κοινοτήτων, που επιδοτούνται από

το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, και για τους οποίους ο προδιορισμός των γεωγραφικών ορίων θα γίνεται με προτάσεις των Υπουργών Χωροταξίας, Εθνικής Οικονομίας και Εσωτερικών. Αυτό σημαίνει ότι για μεν τους ΟΤΑ, ο δραστηκός περιορισμός του διοικητικού κατατεμαχισμού τους αφήνεται στην «φιλοπατρία των Ελλήνων», ενώ για τους αναπτυξιακούς συνδέσμους των ΟΤΑ, έχει εκδηλωθεί έντονο κυβερνητικό ενδιαφέρον σωστής οριοθέτησης.

Με αποτέλεσμα βέβαια το σύστημα του Α' βαθμού αυτοδιοίκησης να βρεθεί σε ασυναρτησία, σε σχέση με το σύστημα των αναπτυξιακών συνδέσμων, γεγονός που είναι απόλυτα λαθεμένο, γιατί αποσυνδέει ουσιαστικά την Τοπική Αυτοδιοίκηση από τον αναπτυξιακό της χαρακτήρα.

2. Οι προϋποθέσεις για τη λύση του προβλήματος

Είναι απαραίτητο να προσδιοριστεί αρχικά σε θεωρητική βάση η «έννοια» του Α' βαθμού αυτοδιοίκησης, και η έννοια της λαϊκής συμμετοχής, από άποψη δομής του οικιστικού συστήματος της χώρας και από άποψη των αναγκών κοινωνικοοικονομικών δυνατοτήτων κάθε γεωγραφικής μονάδας. Αυτό γιατί τα όποια διοικητικά όρια πρέπει να καθορίζονται όχι τυχαία, αλλά με βάση μια εθνική χωροταξική πολιτική και μια φιλοσοφία του ρόλου που κάθε επίπεδο καλείται να παίξει στη διαδικασία της αποκέντρωσης (πολιτική, διοικητική, οικονομική, πολιτισμική, κοινωνική).

Με τον πιο κάτω πίνακα επιδιώκεται να δοθούν οι έννοιες αυτές:

	ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ
Άμεση συμμετοχή συνοικιακό συμβούλιο	• μικρός αγροτικός οικισμός • νησί με μικρό αγροτικό οικισμό • συνοικία αστικού κέντρου ή • δορυφόρος οικισμός - Κοινότητα κοντά ή στις παρυφές του αστικού κέντρου. Πληθυσμός αστικά κέντρα 5 - 10.000 κάτ. Λοιπή χώρα - 2.000 κάτ.	— άμεση λαϊκή συμμετοχή — ο μικρότερος βαθμός ανθρωπογεωγραφικής ενότητας — έλλειψη αντικειμενικής βάσης για κοινωνική και οικονομική ολοκλήρωση — αδυναμία εξασφάλισης πόρων και δραστηριότητας για στοιχειώδη διοικητική μονάδα
Ά επίπεδο προγραμματισμού Α' βαθμός αυτοδιοίκησης	• ομάδα μικρών αγροτικών οικισμών γύρω από ένα κεφαλοχώρι της περιφέρειας της χώρας ή • δήμος με ενδοχώρα ή • νησί με αστικό κέντρο και ενδοχώρα ή • μικρό σύμπλεγμα νησιών ή • μεγάλος δήμος αστικού συγκροτήματος ή • αστικό κέντρο με δορυφόρους οικισμούς Πληθυσμός: Αστικά κέντρα: 70 - 150.000 κάτ. Λοιπή χώρα 2.500 και άνω κάτ.	— ενότητα εργασίας και κατοικίας — δυνατότητα συγκροτήμενης ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και αξιοποίησης τοπικών πόρων — δυνατότητα κατασκευής και συντήρησης του στοιχειώδους κοινωνικού εξοπλισμού — ιστορικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά που μπορούν να συνθέσουν τη βάση μιας ιδιαίτερης πολιτιστικής φυσιογνωμίας.

Καθοριστικό κριτήριο για τη συγκρότηση του μεγάλου δήμου συνιστά το ελάχιστο πληθυσμιακό μέγεθος των 2.500 κατοίκων, που διαθέτει την οικονομική βάση για σχετικά ολοκληρωμένη μονάδα εκπαίδευσης με εξαθέσιο Δημοτικό σχολείο, εξαθέσιο Γυμνάσιο και εξαθέσιο Λύκειο.

Βέβαια το τελικά απαιτούμενο μέγεθος πληθυσμού (ελάχιστο) είναι οι 5.000 κάτοικοι, γιατί σε μια τέτοια βάση η κύρια εκπαιδευτική μονάδα λειτουργεί με αυτόρκεια. Συνολικά όμως η προοπτική αυτή συναρτάται με την επιτυχία της πολιτικής για Περιφερειακή Ανάπτυξη, και αναγέννηση του καταρρακωμένου οικιστικού δικτύου της χώρας.

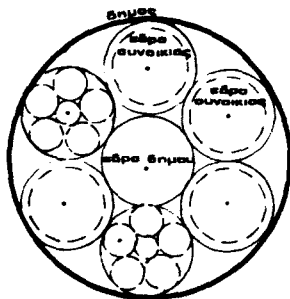
Με βάση το πλαίσιο αυτό προτείνεται η ριζική αναδιοργάνωση των διοικητικών ορίων των ΟΤΑ. Ειδικότερα προτείνονται ορισμένα πρότυπα, χωροταξικής και διοικητικής οργάνωσης των νέων μεγάλων δήμων, που κατατάσσονται σε τέσσερεις κατηγορίες:

• μητροπολιτικές περιοχές
• πολεοδομικά συγκροτήματα
• νησιώτικα συμπλέγματα
• πλέγματα αγροτικών οικισμών

Μητροπολιτικές περιοχές
Σαν τέτοιες χαρακτηρίζονται το Λεκανοπέδιο της Αθήνας και το βασικό αστικό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης. Τα βασικά τους γνωρίσματα είναι ότι αποτελούν τις ισχυρότερες μο-

διοικητική οργάνωση του δήμου στα αστικά κέντρα των μητροπόλεων

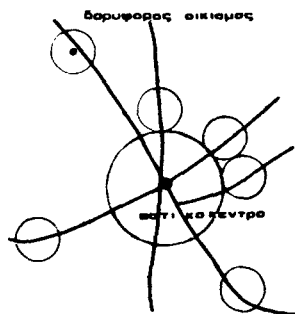
Διαγράμμα

——— δήμος - δήμος συμβούλιο
——— συνοικία - συνοικιακό συμβούλιο
----- γειτονία - παλαιά επιτροπή γειτονίας

σημερινή διοικητική οργάνωση πολεοδομικών συγκροτημάτων

Διαγράμμα

——— δήμος
——— κοινοότητα

νάδες αστικής συγκέντρωσης της χώρας, με οικονομική βάση τη μεταποίηση και τις υπηρεσίες και ταυτόχρονα διαθέτουν το 45% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας.

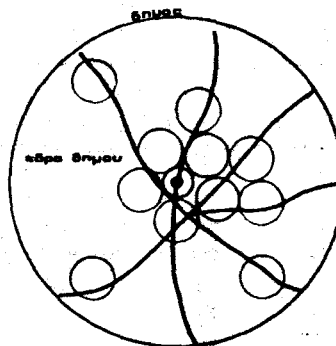
Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι οι μητροπολιτικές περιοχές κατά πλειοψηφία είναι οργανωμένες σαν ενιαίοι μητροπολιτικοί δήμοι με εσωτερική διαίρεση σε διαμερίσματα (Ρώμη, Λος Άντζελες, Παρίσι, Μόσχα κ.λπ.). Για τα ελληνικά δεδομένα κρίνεται σκοπιμότερο, τουλάχιστον σε πρώτη φάση, μια και οι αντίστοιχοι δήμοι που υπάρχουν σήμερα είναι συγκριτικά δραστηριοποιημένοι, οι μητροπολιτικές περιοχές της χώρας να οργανωθούν σαν Β' βαθμός αυτόδιοίκησης.

Συγχρόνως όμως προτείνεται η δραστηριοποίηση συνδέσεων κατά ομάδες δήμων, για αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων, και η εσωτερική διάρθρωση κάθε δήμου εντός πολεοδομικού ιστού σε συνοικίες με εκλεγμένα Συνοικιακά Συμβούλια. Κάθε συνοικία αποτελείται από μία ή περισσότερες γειτονίες (για τις περιπτώσεις των πυκνοδομημένων περιοχών), με εκλεγμένες πολεοδομικές επιτροπές γειτονίας (ΠΕΓ), που εισηγούνται προς το Συνοικιακό Συμβούλιο για όλα τα πολεοδομικά προβλήματα του χώρου τους.

Πολεοδομικά Συγκροτήματα

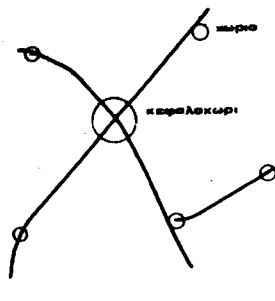
Το χαρακτηριστικό των πολεοδομικών συγκροτημάτων είναι ότι συνιστούν ενιαίο οικιστικό σύμπλεγμα με ένα σημαντικό αστικό κέντρο και ορισμένους δορυφόρους οικισμούς (π.χ. Βόλος και τα χωριά του, τα Χανιά και οι γειτονικοί οικισμοί). Το σύνολο των οικισμών του συγκροτήματος έχουν κοινά προβλήματα, που απαιτούν ενιαίο σχεδιασμό και έργα εφαρμογής (π.χ. κοινά δίκτυα δρόμων, κοινή ύδρευση και αποχέτευση, α-

πρόταση νέας διοικητικής οργάνωσης πολεοδομικών συγκροτημάτων

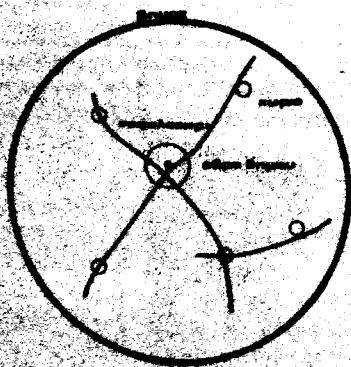

——— δήμος
——— συνοικία

Βιογράμμο
σημερινή οργάνωση πλεγματός αγροτικών οικισμών

πρόταση οργάνωσης πλεγματός αγροτικών οικισμών

σμού, σχεδιασμού, και εφαρμογών, με ορθολογική κατανομή επενδύσεων από κοινό ταμείο.

Προτείνεται η μετατροπή του πολεοδομικού συγκροτήματος, με το σύνολο των δήμων και κοινοτήτων που το συναποτελούν σε ένα μεγάλο δήμο με εσωτερική διάρθρωση σε συνοικίες - γειτονιές και τοπικά όργανα τα συνοικιακά συμβούλια και τις πολεοδομικές επιτροπές γειτονιάς.

Νησιώτικα συμπλέγματα (μικρής κλίμακας)

Τα πολύ μικρά συμπλέγματα νησιών προτείνεται να οργανωθούν σε νέο δήμο, το ίδιο δε προτείνεται και για τα σχετικά μεγάλα νησιά που διαθέτουν αστικό κέντρο και ενδοχώρα και που σήμερα, εμφανίζουν διοικητική πολυκατάτμηση (π.χ. Σαλαμίνα).

Πλέγματα αγροτικών οικισμών

Πρόκειται για τα γειτονικά χωριά γύρω από ένα κεφαλοχώρι που σήμερα συνιστούν ξεχωριστές μικρές κοινότητες. Προτείνεται να οργανωθούν σαν ένας δήμος με συνοικιακά συμβούλια στη θέση των κοινοτήτων. Έδρα του δήμου το Κεφαλοχώρι.

3. Προτάσεις μεθόδευσης για τη λύση του προβλήματος

Προκειμένου να πραγματοποιηθεί η διοικητική αναδιάρθρωση απαιτούνται λύσεις πολιτικές που μπορούν να κινηθούν ανάμεσα σε δύο εναλλακτικές στρατηγικές.

— Ή σε μια πολιτική ισχυρών κινήτρων, εφόσον οι ΟΤΑ δέχονται να συγχωνεύονται σε νέες μονάδες και σε δεδομένο γεωγραφικό σύστημα που έχει προσδιοριστεί από την κυβέρνηση με πλήρεις συμμετοχικές διαδικασίες και με κριτήρια χωροταξικά.

— Ή σε μια υποχρεωτική διοικητική συγχώνευση.

Η άποψη της εισήγησης είναι βασικά η πρώτη, γιατί εκτιμάται ότι με ένα ανοιχτό διάλογο, η Αυτοδιοίκηση έχει την ωριμότητα να διαβλέψει που εντοπίζεται το λαϊκό συμφέρον.

Όμως, αν σε μια τέτοια επιλογή παρεισφύσουν άλλοι παράγοντες, κύρια η αντίσταση των αντιδραστικών δυνάμεων, και μετά από πολύχρονη προσπάθεια, θα ήταν εθνικά ωφέλιμο μετά από ένα δημοψήφισμα και εφόσον η πλειοψηφία του λαού απαντήσει θετικά, να προχωρήσει η κυβέρνηση σε υποχρεωτική διοικητική συγχώνευση των ΟΤΑ

Είναι γεγονός ότι η συγκρότηση νέων μεγάλων δήμων δεν λύνει το πρόβλημα της αναδόμησης του θεσμού. Γιατί καθοριστικά είναι τα προβλήματα των αρμοδιοτήτων σχεδιασμού, προγραμματισμού και εφαρμογής, καθώς και το πρόβλημα της οικονομικής αυτοδυναμίας.

Όμως η αναδιάρθρωση, χωροταξική και διοικητική, που αποτελεί και το στόχο της εισήγησης, οικοδομεί τις βάσεις για τη διασφάλιση της καταρχήν δυνατότητας για ανάληψη αρμοδιοτήτων.

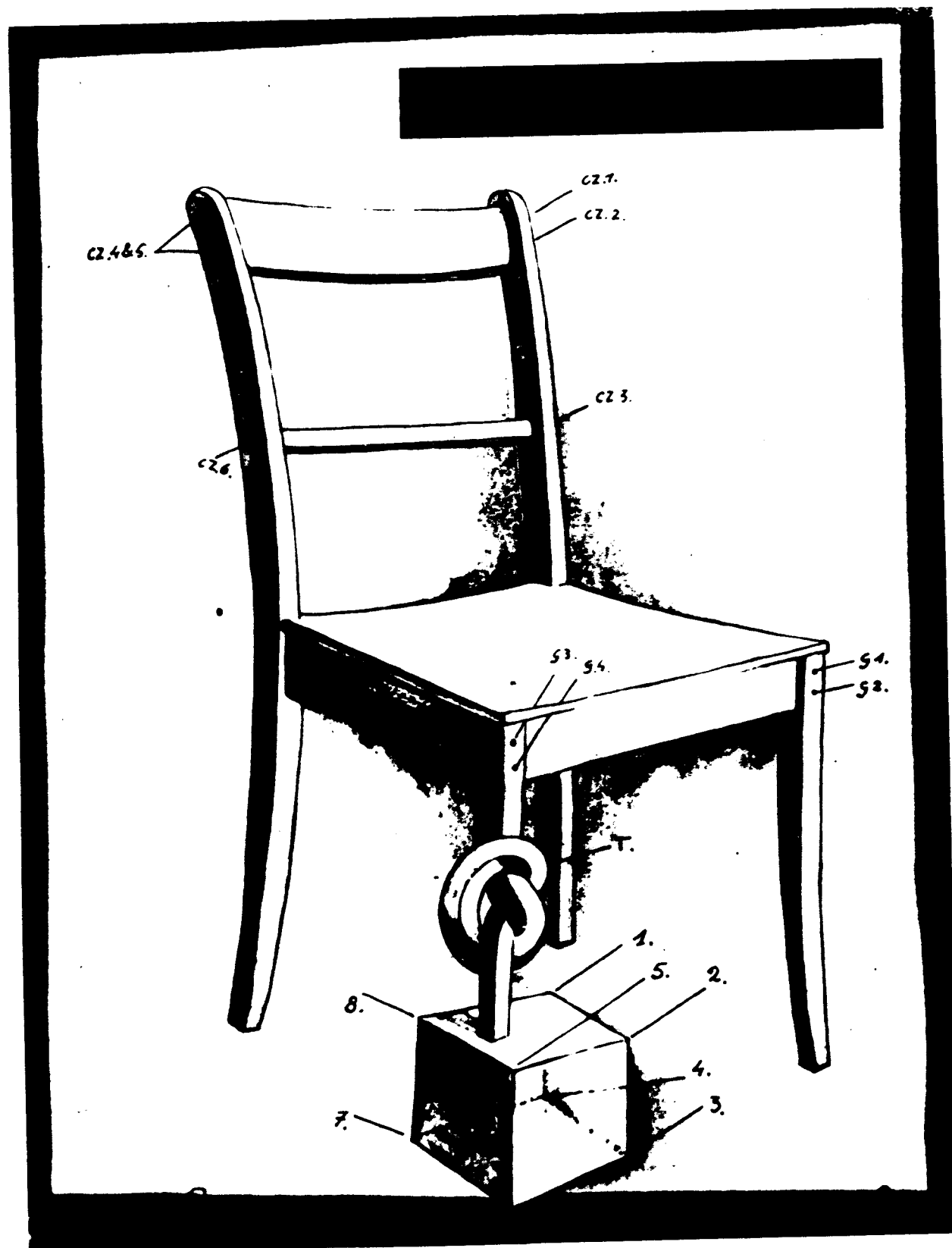
Ταυτόχρονα συγκροτεί το πλαίσιο για τη σχεδιασμένη ανάπτυξη του οικιστικού δικτύου της χώρας και ενθαρρύνει τις τοπικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες.

Το ξεκίνημα του διαλόγου στα ζητήματα αυτά αποτελεί ευθύνη κάθε πολίτη, κοινωνικού φορέα, δημοτικού οργάνου ή κόμματος.

νάγκη ενιαίου σχεδιασμού του κοινωνικού εξοπλισμού κ.λπ.).

Όμως η σημερινή διοικητική τους οργάνωση είναι κυριολεκτικά παράλογη και δυσχεραίνει τη συνεργασία για την επίλυση των κοινών προβλημάτων, προξενώντας τριβές.

Ο κύριος πολεοδομικός ιστός αποτελείται από ένα μεγάλο σχετικά δήμο και πιθανόν και από μερικές ακόμη κοινότητες. Ταυτόχρονα οι δορυφόροι οικισμοί, στις παρυφές του κύριου πολεοδομικού ιστού ή σε μικρή απόσταση από αυτόν, είναι μικρές κοινότητες. Προφανώς η σημερινή διοικητική τους οργάνωση αδυνατεί να καλύψει την ανάγκη ενιαίου προγραμματι-

ΓΙΑ ΤΟ ΧΤΙΣΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΟΡΙΣΜΟΥΣ - ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥΣ ΑΝΑΓΚΗ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗΣ ΕΝΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

ANNY ΒΡΥΧΕΑ

Αν σαν χτισμένο περιβάλλον οριστεί το σύνολο από τους ιδιωτικούς και δημόσιους χώρους κίνησης-στάσης, καθημερινής δράσης/απόδρασης ή καθήλωσης. Ένα σύνολο που αγκαλιάζει, καλύτερα, πιέζει στις διάφορες κλίμακες τις δραστηριότητές μας, από την κλίμακα της πόλης, του δρόμου, του τετραγώνου, μέχρι την κλίμακα της κατοικίας και παραπέρα φτάνει μέχρι το χωλ, το προχώλ, το υπνοδωμάτιο, το παράθυρο...

Από τα έπιπλα, τα αντικείμενα, τα μικροαντικείμενα, τα λουλούδια, ακόμα και τα ψεύτικα, τις ηλεκτροσυσκευές, τις κασέλες, τις ντιβανοκασέλες και τα σύνθετα μέχρι τα υπερκαταστήματα τροφίμων, τα γήπεδα, τις αίθουσες αναμονής για τρών, τις αίθουσες προβολών, θεάτρου και κινηματογράφου, τους μικροπωλητές και τις τράπεζες... Ένα σύνολο δηλαδή που φτιάχνει τον μεγαλύτερο και μικρότερο, φτιασιδωμένο τεχνητό κόσμο μας.

Είναι αυτό το χτισμένο περιβάλλον που παράγεται, κι αναπαράγεται βέβαια, έξω από τον καθένα αλλά που με τη σειρά του καθορίζει έναν πολύ συγκεκριμένο τρόπο ζωής. Είναι αυτό το περιβάλλον που καθορίζει κι εξουσιάζει σε μεγάλο βαθμό την καθημερινή ζωή στο σύνολό της, την πραγματικότητα με τις συγκρούσεις και τις αντιφάσεις της.

— Ποιός προγραμματίζει, ποιός οργανώνει, ποιός διαμορφώνει αυτό το περιβάλλον, έτσι ορισμένο σαν σύνολο; Ποιός καθορίζει τις ανθρώπινες σχέσεις και την καθημερινή μας ζωή τελικά;

— Η κεντρική εξουσία προγραμματίζει ή με συνειδητή επιλογή ενισχύει την άναρχη ανάπτυξη, οι λίγοι σχεδιάζουν, οι πόλεις χτίζονται, το περιβάλλον διαμορφώνεται από τους εργολάβους, τους βιομηχάνους, τους κάθε λογής εμπόρους και «πονηρούς πολιτευτές».

Οι σχέσεις εξουσίας στεριώνουν καθώς αναπαράγονται και μέσα από τη σχετική αυτονομία του χώρου. Η εικόνα του χώρου παγιώνεται σε μια δοσμένη αναντίρρηση πραγματικότητα, λιγότερο αμφισβητήσιμη ίσως κι απ' τον τρόπο παραγωγής και τις σχέσεις παραγωγής. Η διαφήμιση κι η μαζική κουλτούρα πριμοδοτούν, μετασχηματίζουν, και μυθοποιούν αυτή την εικόνα. Βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα καινούριο «προλεταριάτο της υποταγής και της παθητικότητας» στα ζητήματα χώρου;¹ Υπάρχει αντίσταση; και που η διέξοδος; Η συμμετοχή όλων των άμεσα ενδιαφερομένων στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος. Ένας μύθος ή μια νέα κατεύθυνση που ανοίγει καινούριες προοπτικές και διεξόδους;

Β. Ύστερα από την κρίση τίς...

Η κρίση των πόλεων και η κρίση στο χτισμένο περιβάλλον συνολικά είναι πια σήμερα γεγονός διαπιστωμένο. Έχουν πολλά γραφτεί και συζητηθεί πάνω στο θέμα. Μια κρίση με πολλές πτυχές, όχι μόνο οικονομικές αλλά κυρίως αξιών, προτύπων, πολιτισμού, τρόπου ζωής.

Μέσα όμως στη γενικευμένη αυτή κρίση, και μέσα στη γενικευμένη πραγματικότητα κάποιων κυρίαρχων μοντέλων που με πληθωρικό τρόπο δηλώνουν μονότοπα την αποτυχία τους, υπάρχουν πια σήμερα κάποιες «συμμετοχικές εμπειρίες» στη διαμόρφωση του χώρου, που αναζητούν λύσεις σε μια ποιοτικά διαφορετική κατεύθυνση.

Έχουν τεθεί ζητήματα όπως η αυτοδιαχείριση στο χτισμένο περιβάλλον, «αυτοκατασκευή της κατοικίας» «αυτοέλεγχος στο χώρο», αυτοζωντάνεμα της γειτονιάς, «αυτοσχεδιασμός της γής».

Αποτελούν βέβαια λίγες (ποσοτικά) και περιθωριακές περιπτώσεις, τις ιδιαιτερότητες του λόγου μέσα στους προκαθορισμένους κανόνες μιας ισοπεδωτικής καταναλωτικής γλώσσας, τα κάποια (λίγα) αλλά τα μόνα όμως σημεία αντίστασης. Αρχικά όμως για να δείξουν και να αποδείξουν κι έμπρακτα μια ριζικά καινούρια κατεύθυνση, ενταγμένες βέβαια αυτές οι εμπειρίες σε μια στρατηγική για τα ζητήματα χώρου και περιβάλλοντος. Το θετικό τους, ότι αυτό που προτείνουν δεν είναι ένα καινούριο μοντέλο αλλά μια άλλη συνολική διαδικασία και για όλες τις φάσεις προγραμματισμού/σχεδιασμού / εφαρμογής / λειτουργίας, μ' άλλα λόγια μια άλλη ποιότητα στο χώρο και στις σχέσεις

Γ. Για τη «συμμετοχή»

Έχει υποστηριχθεί ότι οι συμμετοχικές αυτές εμπειρίες έχουν τις ρίζες τους στους ουτοπικούς σοσιαλιστές του 19^{ου} αιώνα.²

Όμως –αν και κάποια στοιχεία αυτών των εμπειριών (όπως η ενσωμάτωση κοινόχρηστων λειτουργιών στους ιδιωτικούς χώρους μιας ομάδας) υπάρχουν πράγματι στις επεξεργασίες του Φουριέ για το «κοινωνικοποιημένο παλάτι»– η ιστορία τους, με τη συγκεκριμένη της μορφή, περιορίζεται, τα τελευταία 20 χρόνια κυρίως.

Και μένει ακόμα να γραφτεί αυτή η ιστορία. Η προβληματι-

1. Η έκφραση είναι του Ρ.Η. Chombart de Lauwe από την ομιλία του στη διεθνή συνάντηση για τη χάρτα των Αθηνών (β' κύκλος 13-14 Ιανουαρίου '84).

2. Ο Φουριέ ονειρεύεται τα πλεονεκτήματα που θα έδινε καθώς γράφει ο ίδιος «...η συστέγαση ενός αριθμού ζευγαριών σ' ένα και μόνο κτίριο όπου θάβρισκαν κατοικίες σε διάφορες τιμές, αλλά προφυλαγμένες, κυκλοφορίες, εστιατόρια, αίθουσες ανάπτυξης, τράπεζες, βιβλιοθήκες κλπ...». Το όραμα του Φουριέ πραγματοποιήθηκε σ' ένα και μόνο παράδειγμα, πούμινε λύση περιθωριακή από τον J.B. Godin το «Famillistère» 1859-65.

Η ιδέα του «κοινοδιαικού σπιτιού» ή της ενσωμάτωσης κοινόχρηστων λειτουργιών στην κατοικία ξαναζωντανεύει το 1920 στη Δύση με το μοντέρνο κίνημα και τον Λεορμπυζιέ και στη Σοβιετική Ένωση, όπως ήταν φυσικό, μετά την επανάσταση.

κή γύρω από μια συμμετοχική πολύ περισσότερο αυτοδιαχειριστική διαδικασία, που να αφορά την κατοικία και τον χώρο γενικότερα γεννιέται λοιπόν τα τελευταία χρόνια καθώς γενικεύεται η συνολική κρίση αξιών και τρόπου ζωής.

— Καθώς αναπτύσσονται τα νέα κινήματα που θέτουν με καινούριους όρους ζητήματα ποιότητας στη ζωή και στις σχέσεις — Καθώς προχωρούν οι επεξεργασίες — θεωρίας και πράξης — πάνω στην έννοια της συμμετοχής και της αυτοδιαχείρισης σαν συνολικής πολιτικής πρότασης για μια καινούρια μορφή κοινωνικής οργάνωσης.

Και μ' αυτή την έννοια οι συμμετοχικές εμπειρίες στα θέματα χώρου — στο συνολικό λαϊκό κίνημα για αυτοδιαχείριση, άμεση πράξη και δημοκρατία.

— Ειδικότερα στα θέματα περιβάλλοντος, καθώς αποτυχαίνει το μοντέλο του κεντρικού προγραμματισμού και σχεδιασμού, της «χωρίς σύνεσιν» οργανωμένης δόμησης με απάνθρωπο πρόσωπο, αλλά με βάση τις ανάγκες του «μέσου χρήστη» κι αυτό για εκατομμύρια ανθρώπους είναι ένα μοντέλο που εμφανίζεται σαν λύση κι ελπίδα στη δεκαετία του 30, και από τους πρωτοπόρους του μοντέρνου κινήματος, στη Δύση, και από τους σοβιετικούς αρχιτέκτονες και πολεοδόμους που αναζητούν καινούριες μορφές στο χώρο για τον «καινούριο άνθρωπο» που γεννήθηκε μετά την επανάσταση.³ Αποτυχαίνει καθώς διασύρεται από τους κάθε λογής κερδοσκόπους ή γραφειοκράτες μέσα από την πιο άγρια ποσοτικοποίηση της «διαίρεσης και του κατατεμαχισμού» της πόλης, της γειτονιάς, της κατοικίας, της ζωής, τελικά, εκατομμυρίων ανθρώπων.⁴

Ίσως γιατί ένας κεντρικός προγραμματισμός και σχεδιασμός από τους λίγους και ερήμην των πολλών δεν μπορεί παρά να οδηγήσει στο μοντέλο. Κι αναπόφευκτα η έννοια του μοντέλου όχι απλά είναι ενσωματώσιμη αλλά αποδεικνύεται αξιοποιήσιμη προς ίδιον συμφέρον κι αλλότριους σκοπούς από τη διεθνή κερδοσκοπία στις καπιταλιστικές χώρες ή την κρατική γραφειοκρατία, όπως εξελίχθηκε στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού.

— Καθώς τέλος βαθαίνει η κρίση στο επάγγελμα του αρχιτέκτονα και του πολεοδόμου, φουντώνει η συζήτηση στις αρχιτεκτονικές σχολές για έναν επαναπροσδιορισμό του ρόλου των «ειδικών» στα ζητήματα χώρου: την ίδια στιγμή που και η έρευνα οδηγείται σε αξιέξοδα στερίωσης: όσο ανακυκλώνεται στα ίδια στερεότυπα κι αναζητάει κι αυτή καινούριες κατευθύνσεις μέσα από τις ιδιαιτερότητες ενός χαμένου ποιητικού λόγου, και μιας άλλης διαδικασίας.

Σήμερα, αν και λίγα ακόμα τα παραδείγματα, αποτελούν πάντως μια πραγματικότητα στις περισσότερες χώρες οι εμπειρίες μιας συμμετοχικής αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας. Αποτελούν πια μια πραγματικότητα κάποιες ομάδες ατόμων ή μαζικοί φορείς ή και δήμοι, που θέτουν, διεκδικούν και πραγματοποιούν τη συμμετοχή όλων στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος.

Γ Τέτοιες ομάδες συγκροτούνται και λειτουργούν γύρω από τα παρακάτω θέματα / προβλήματα:

— Για παρεμπόδιση κατεδαφίσεων παλιών κτιρίων — ιστορίας και μνήμης — ή συγκροτήματος κτιρίων, συνήθως σε κεντρικά σημεία των πόλεων, κατεδαφίσεις που προτείνονται στο όνομα κάποιας αμφιλεγόμενης ανάπτυξης.

— Για θέματα «επιβίωσης» ομοιογενείς ομάδες κατοίκων σε περιοχές «υποβαθμισμένες» προσπαθούν να αποτρέψουν τη μεταστέγηση και το ξερίζωμα, στο όνομα και πάλι μιας αμφιλεγόμενης ανάπτυξης.

— Και ακόμα με σκοπό μια συνολική παρέμβαση στον προγραμματισμό και σχεδιασμό της γειτονιάς ή μιας ολόκληρης περιοχής, ή ενός πολεοδομικού σχεδίου ή ακόμα και γύρω από τον σχεδιασμό και τη λειτουργία ενός πολύ συγκεκριμένου κοινόχρηστου χώρου.

— Ειδικότερα στον τομέα της κατοικίας αποτελούν πια πραγματικότητα σήμερα κάποιες ομάδες που ξεκινώντας από την επιθυμία να «ζήσουν διαφορετικά» πήραν στα χέρια τους συλλογικά την υπόθεση της κατοικίας τους.⁵

Προχώρησαν δηλαδή συλλογικά σ' όλες τις φάσεις σύλληψης / σχεδιασμό / κατασκευή / λειτουργία, μέσα από δουλειά της συγκεκριμένης ομάδας, προσφέροντας έτσι καινούριες εμπειρίες σε πολλές κατευθύνσεις τεχνικές, κοινωνικές, αισθητικές και με πρόθεση να παρέμβουν σε δύο επίπεδα, οικονομικό και ιδεολογικό.

Οι ομάδες αυτές που συγκεντρώνουν συνήθως ιδιώτες (οικογένειες ή άτομα) και «ειδικούς» (αρχιτέκτονες, τεχνικούς, δικηγόρους, πανεπιστημιακούς δασκάλους, φοιτητές κ.λπ.), λειτουργούν με καταστατικό και στη Γαλλία έχουν συγκροτήσει και εταιρεία σε εθνικό επίπεδο. (Εταιρεία συλλογικής αυτοδιαχειριζόμενης κατοικίας). Στηρίζονται δε σε κάποιες γενικές αρχές, που κάθε φορά καθορίζονται από τη συγκεκριμένη ομάδα.

Απαραίτητη προϋπόθεση οι «ειδικοί» που συμμετέχουν σε μια τέτοια ομάδα να αμφισβητούν τον καθορισμένο ρόλο τους και ν' αναζητούν κι αυτοί καινούριες σχέσεις μέσα από την άσκηση του επαγγέλματός τους. Που σημαίνει καταρχήν μια καινούρια αποστολή του ειδικού, όχι του καθοδηγητή, του εξουσιαστή αλλά εκείνη του μεταφραστή / ερμηνευτή των αναγκών των χρηστών. Η σχέση ειδικού / χρήστη, σχέσεις εξουσιαστικές, δοκιμάζονται στην πράξη. Αλλά και οι καθιερωμένοι κανόνες της τεχνικής της γλώσσας, οι γνωστοί κώδικες, υποχρεώνονται ν' αναζητήσουν καινούριες μορφές έκφρασης, ικανής να εξυπηρετήσει μια συνεχή κι αμφίδρομη σχέση διαλόγου ειδικού / χρήστη.

Δ. Οι συμμετοχικές εμπειρίες

Η ποιότητα αυτών των εμπειριών ως προς τις εναλλακτικές λύσεις που προτείνουν για την παρέμβαση στο χτισμένο περιβάλλον μπορεί να γίνει κατανοητή προφανώς με την καταγραφή και τη μελέτη κάθε περίπτωσης χωριστά. Κάτι τέτοιο δεν

3. Anatole Kopp: «Ville et revolution». Αρχιτεκτονική και πολεοδομία σοβιετική του '20 ed. Anthropos.

4. Fr. Chauy: Η πολεοδομία, ουτοπία και πραγματικότητες ed. du Seuil

M. Castells: Το πρόβλημα των πόλεων ed. F. Maspero

5. «Η κοινοβιακή κατοικία». Καινούριες εμπειρίες συμμετοχικής ή αυτοδιαχειριζόμενης κατοικίας, έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την D. Sainte-Laghe. Κέντρο πληροφόρησης «Sur les innovations sociales (C.I.I.S). Απρίλιος 1979.

ίναι δυνατό να γίνει στα πλαίσια αυτής της παρουσίας. Ενδεικτικά μόνο αναφέρω ορισμένες τέτοιες εμπειρίες.⁶

1. Η ανάπλαση της πλατείας Trafalgar στο κέντρο του Λονδίνου.

Το 1974 το Δημοτικό Συμβούλιο της περιοχής εγκρίνει άμεσα οικοδόμησης της πλατείας.

Η άδεια περιλαμβάνει γκρέμισμα ενός κομματιού της πλατείας (κτισμάτων που είναι αντιπροσωπευτικά της βικτωριανής αρχιτεκτονικής και που στεγάζουν κατοικίες χαμηλού εισοδήματος και 150 μικρά μαγαζιά, εμπόριο κι άλλες εξυπηρετήσεις) ενώ στη θέση τους προτείνεται η κατασκευή μεγάλων εμπορικών καταστημάτων. Οργανώνεται δε και μια έκθεση από το ήμο με τα σχέδια, την οποία ονομάζουν «άσκηση συμμετοχής».

Ο σύλλογος των χρηστών της περιοχής (κάτοικοι και εργαζόμενοι) σε συνεργασία με το αρχιτεκτονικό περιοδικό «The Architects' Journal» (AJ) οργανώνουν μία αντι-έκθεση όπου καταγγέλλουν την επιχείρηση, και την έκθεση, ανοίγουν μια μεγάλη συζήτηση σε δημόσιες συγκεντρώσεις με όλους τους ενδιαφερόμενους. Καταφέρνουν να μαζέψουν 8.000 υπογραφές νάντια στο γκρέμισμα και την κατασκευή υπερκαταστημάτων και υπέρ της επισκευής των υπαρχόντων κτιρίων και της διατήρησής των λειτουργιών. Καταλήγουν, δηλαδή, και σε μία ολοκληρωμένη αντιπρόταση. Η επιτροπή πολεοδομίας του δήμου και τελικά κι ολόκληρο το Δημοτικό Συμβούλιο πείθονται για τη σημασία της πρότασης των κατοίκων και του A.J. Σήμερα η πλατεία Trafalgar έχει καταγραφεί στις σημαντικές ποιοτικά παρεμβάσεις σε κέντρα παλιών πόλεων, είναι ένα πολύ ζωντανό κομμάτι στο Λονδίνο.

2. Το 1977 το Chambery (στη Γαλλία) ονομάζεται «συμμετοχική πόλη» από το Δημοτικό Συμβούλιο που εκλέγεται την ίδια χρονιά. Με βασικά συνθήματα «η πόλη να διοικείται από τους κατοίκους της», «πληροφόρηση και δυνατότητα έκφρασης για όλους», ο δήμος, σε συνεργασία με το δημοτικό γραφείο πολεοδομίας, οργανώνει την πληροφόρηση και τη συμμετοχή όλων στα διάφορα επίπεδα κεντρικά, συνοικίες, γειτονίες και με όλα τα δυνατά μέσα εφημερίδες, γραφεία πληροφόρησης, αφίσες, ομάδες εργασίας για διάφορα προβλήματα, συζητήσεις. Σε 2 χρόνια κάθε γειτονιά, σε συνεργασία με ειδικούς, είχε το δικό της πρόγραμμα έργων και το ποσό να διαχειριστεί σε συνεργασία με το δήμο.

3. Η πόλη του Poitiers στη Γαλλία περιλαμβάνει στον προγραμματισμό της για λαϊκή στέγη το 1978 ένα ειδικό πρόγραμμα –για όσους θέλουν– «κατοικιών με χώρους για κοινές δραστηριότητες». Οι «χώροι κοινών δραστηριοτήτων» γύρω από 4-5 κατοικίες αποφασίζονται, οργανώνονται και σχεδιάζονται από τους ίδιους τους κατοίκους σε συνεργασία με τους αρχιτέκτονες του έργου. Δημιουργούνται έτσι χώροι 20-30 m² για μικρές ομάδες «γη για την ομάδα» όπως τους ονομάζουν, χώροι παιχνιδιού για μικρούς και μεγάλους, χώροι για παιδότοπους ή χώροι για μεγάλες συγκεντρώσεις φίλων.

4. Η κοινότητα «FARUM» στη Δανία από το 1972, –από τα κλασικά παραδείγματα «τοπικής δημοκρατίας»– αποτελείται από 28 κτίρια με 40 ή 60 κατοικίες το καθένα, εσωτερικό δρόμο και κοινόχρηστους χώρους 200 m² για κάθε κτίριο. Οι κοινόχρηστοι χώροι αποφασίστηκαν κι οργανώθηκαν από τους

κατοίκους του κάθε κτιρίου. Οι κάτοικοι επίσης οργάνωσαν και λειτουργούν μια συνεργατική για τα είδη πρώτης ανάγκης, ένα εστιατόριο που συγχρόνως είναι και τόπος συνάντησης και παιδότοπος.

5. Οι φοιτητές της Ιατρικής, από το 1969,⁷ διεκδικούν μία αντί-πρόταση για την πανεπιστημιούπολη Woluwé έξω από τις Βρυξέλες. Σε συνεργασία με τον αρχιτέκτονα του έργου προτείνουν ένα ολοκληρωμένο σχέδιο. Ένω προχωρεί η 1η φάση το έργο σταματά κι η διοίκηση δεν δέχεται να προχωρήσει με τα συγκεκριμένα σχέδια. Ο αγώνας των φοιτητών συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

6. Οι μαζικοί φορείς και το συμβούλιο γειτονιάς, δημιούργησαν ένα πολυδύναμο κέντρο γειτονιάς, σε μια εγκαταλελειμμένη εκκλησία και στο Μοναστήρι S. Lorenzo στη Βενετία (1977-1979). Σήμερα το σύνολο επισκευασμένο κι ύστερα από προτάσεις των κατοίκων στεγάζει πολλές δραστηριότητες.

7. Από το 1965 μέχρι το 1982 πραγματοποιήθηκε η ανάπλαση του Byker –εργατική γειτονιά– με 10.000 κατοίκους στο Newcastle με τη συμμετοχή όλων των κατοίκων και του δήμου. Το γραφείο των αρχιτεκτόνων εγκαταστάθηκε επί τόπου και λειτούργησε σα κέντρο πληροφοριών σ' όλες τις φάσεις. Στόχους του έργου να μη θιγούν οι κοινωνικές σχέσεις που είχαν αναπτυχθεί στη γειτονιά. Ο καθένας είχε τη δυνατότητα να διαλέξει τη θέση της κατοικίας του την ομάδα της γειτονιάς του, να καθορίσει την κάτοψη του σπιτιού του. Σήμερα το Byker σχολιάζεται σαν χαρακτηριστικό δείγμα μεταμοντέρνας έκφρασης στην αρχιτεκτονική.

8. 40 άτομα (19 ενήλικες και 21 παιδιά) αποφάσισαν να σχεδιάσουν και να χτίσουν μία κατοικία αυτοδιοικούμενη. 10 κελύφη κατοικίας ιδιωτικά και 13% κοινόχρηστους χώρους για την ομάδα αλλά ανοιχτούς και στην κοινότητα στο Mendon - Γαλλία, 1972-1975. «Ανακαλύψαμε τη χαρά του χώρου, τη χαρά των όγκων, την ουσία της επικοινωνίας, κάθε γωνιά του σπιτιού μας είναι τόσο διαφορετική... Σεβόμαστε την ομάδα, το άτομο, την οικογένεια, κι έτσι κανένα πρόβλημα δεν έχει προκύψει στις συλλογικές μας αποφάσεις», ισχυρίζονται κάποιιοι από τους κατοίκους ύστερα από 4 χρόνια λειτουργίας της μικρής αυτής κοινότητας.

9. Στη Vasikkahaka, μια γειτονιά στο Jorras στη Φινλανδία, 8 οικογένειες αποφασίζουν (1971) να μελετήσουν μία μεθοδολογία συμμετοχής για τον σχεδιασμό και την πραγματοποίηση μιας κοινότητας. Η πράξη του συνεχίζεται.

10. Οι εργαζόμενοι σε μία μονάδα παραγωγής σιδήρου στη Gironde - Γαλλίας, διεκδικούν καλύτερες συνθήκες εργασίας. Σε συνεργασία με μια διεπιστημονική ομάδα προτείνουν έναν συγκεκριμένο προγραμματισμό και αρχιτεκτονική λύση. Η πρόταση πραγματοποιείται. Το έργο παίρνει πρώτο βραβείο σε διαγωνισμό για βιομηχανικά κτίρια, το 1977.

6. Τα περισσότερα παραδείγματα είναι από το πολύ σημαντικό βιβλίο καταγραφής τέτοιων εμπειριών, «Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία, Συμμετοχική», των D. Bernfeld, M. Mayerl, R. Mayerl. ed. Ciedart - Fichier de la Participation / 3, 1980.

7. Βλ. επίσης «Technique et Architecture», No 311, Οκτωβρ.- Νοέμβρ. 1976.

11. Τέλος, η εμπειρία της παλιάς εργατικής συνοικίας Alma-Gare⁸ στο Rorebaix, μέσα από μια συνεχή πρωτοποριακή διαδικασία συμμετοχής 15 χρόνων, αποτελεί σήμερα έναν τόπο για έρευνα, εργαστήρι καινούριων ιδεών και πρακτικής. Αποτελεί την εναλλακτική πρόταση στο γνωστό πρόβλημα της «ανάπλασης» υποβαθμισμένων περιοχών. Το 1974, ύστερα από πολλούς αγώνες των κατοίκων να αποτρέψουν το ξεριζωμά τους και την υποτιθέμενη ανάπλαση προς όφελος των μεγάλων κατασκευαστών ιδρύουν, με δική τους πρωτοβουλία, το «λαϊκό εργαστήρι πολεοδομίας» από κατοίκους και ειδικούς με στόχο να επεξεργαστούν μια ολοκληρωμένη αντί-πρόταση. Μπροστά στην πολυπλοκότητα των γνώσεων των πληροφοριών που ήταν αναγκαίες για την εναλλακτική πρόταση προστίθενται στην ομάδα αρχιτέκτονες, κοινωνιολόγοι, νομικοί. Διεκδικούν και πετυχαίνουν τη χρηματοδότηση για τη μελέτη από το «λαϊκό εργαστήρι πολεοδομίας». Σήμερα η γειτονιά Alma-Gare λειτουργεί σαν ένα σύνολο ενώ προχωρούν και σε συνεταιριστικές επιχειρήσεις κοινωνικών παροχών (π.χ. κοινά πλυντήρια, κουζίνα έτοιμων φαγητών κ.λπ.).

Ε. Για την έρευνα και τον «συμμετοχικό σχεδιασμό»

Πέρα όμως από το επίπεδο των εμπειριών ή των διεκδικήσεων που απορρέουν ή προωθούνται από πολιτικούς ή κοινωνικούς φορείς, από αυτόνομες ομάδες ή από την τοπική αυτοδιοίκηση⁹ είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι σήμερα η προβληματική γύρω από μία συμμετοχική διαδικασία στον σχεδιασμό του Περιβάλλοντος έχει τεθεί σαν μία ιδιαίτερη καινούρια περιοχή που απασχολεί την επιστημονική έρευνα στα θέματα χώρου.¹⁰ Μία καινούρια περιοχή επιστημονικής έρευνας προς διερεύνηση, που έχει θέσει ερωτήματα θεωρίας και πράξης, και που προχωρεί κατακτώντας όλο και περισσότερο ένα διεπιστημονικό χαρακτήρα.

Γιατί το να «ξανα-δοθεί επί της ουσίας ο λόγος στους κατοίκους» αποτελεί ένα σύνθετο πρόβλημα σήμερα που καταρχήν περνάει από τη γνώση, την ανάγνωση, τη συνειδητοποίηση της υπάρχουσας καθημερινής ζωής σαν σύνολο της πραγματικότητας με τις συγκρούσεις της και τις αντιφάσεις της. Κι όχι την υποτίμησης αυτού του τρόπου ζωής, μιας υποτίμησης που μεθοδεύεται με δόλο για να επιβάλλει ένα ξένο μοντέλο τρόπου ζωής εν ονόματι «της ανάπλασης» / κερδοσκοπίας.

Γι' αυτόν άλλωστε το λόγο πληθαίνουν σήμερα μελέτες που προσπαθούν να καταγράψουν κάποια απομεινάρια κοινωνικών σχέσεων / σημεία αντίστασης και πως αυτές εκφράζονται στον χώρο με μία πολυπλοκότητα μηνυμάτων – συνήθως σε περιοχές «υποβαθμισμένες», από άποψη υποδομής.

Από το 1953, που κυκλοφορεί το σημαντικό βιβλίο των M. Young και P. Willmott «Το χωριό μέσα στην πόλη», μια μελέτη για τις δυνατές σχέσεις που επιδιώκουν σε μια γνωστή εργατική γειτονιά στο Λονδίνο, ανοίγοντας καινούριους δρόμους μιας εθνολογίας των πόλεων» και μέχρι σήμερα, η μαζοποιημένη πολεοδομική παρέμβαση της οργανωμένης δόμησης, στην προσπάθειά της να επιβάλει ένα μοντέλο επιχείρησε να οδήσει από την κοινωνική μνήμη τέτοιες δομές που με πείσμα εξακολουθούν να υπάρχουν σε ομοιογενείς, συνήθως, κοινωνικές ομάδες.

Σήμερα όμως – ίσως γιατί η καταστοφή υπήρξε μεγάλη – η

αναζήτηση της χαμένης πολυπλοκότητας και ποιότητας στο χώρο και στην καθημερινή ζωή οδήγησε τα βήματα πολλών ερευνητών και πάλι σ' όσες τέτοιες νησίδες γλίτωσαν από την διεθνή κερδοσκοπία ή την κρατική γραφειοκρατία.

Ακόμα πάρα πέρα η συλλογή, η καταγραφή, η ανάλυση κι η ερμηνεία όλων των συμμετοχικών εμπειριών θεωρείται σαν το πρώτο απαραίτητο δήμα «...για την προετοιμασία μιας επιστήμης (κι όχι πια ενός ιδεολογικού ονείρου) της συμμετοχής όλων στο χτίσιμο ενός περιβάλλοντος οικείου... κι όχι έξω απ' όλους, κι απ' τον καθένα.

— Σε πολλές αρχιτεκτονικές σχολές σήμερα στις διάφορες χώρες τις Ευρώπης λειτουργούν συγκεκριμένα εκπαιδευτικά προγράμματα ή και ολόκληροι τομείς¹² που ασχολούνται και διερευνούν αυτό το θέμα ή ομάδες διδασκόντων και φοιτητών που συνδέονται με κάποιο συγκεκριμένο κοινωνικό πρόβλημα, δοκιμάζοντας συγχρόνως και μια άλλη ποιότητα για το τι σημαίνει εκπαιδευτική διαδικασία. Ή και ιδιώτες μελετητές κατευθύνουν την επαγγελματική τους πρακτική σε τέτοιες εμπειρίες. Ακόμα και κάποιοι κρατικοί ή ημικρατικοί φορείς χρηματοδοτούν προγράμματα μελέτης και έρευνας σε μια τέτοια κατεύθυνση ίσως – όπως ισχυρίζονται οι φανατικοί – σε μια προσπάθεια ενσωμάτωσης των δυναμικών κι επαναστατικών στοιχείων που περιέχει μια τέτοια προβληματική ίσως όμως για να διευκολύνουν τα αδιέξοδα που έχουν δημιουργηθεί.

Ακόμα είναι χαρακτηριστικό ότι ο καθιερωμένος διεθνής διαγωνισμός της U.I.A. (Διεθνής Ένωση Αρχιτεκτόνων) που οργανώνεται κάθε 3 χρόνια ανάμεσα σε φοιτητές αρχιτεκτονικών σχολών (800 σε όλο τον κόσμο περίπου) προκηρύσσεται για το 1984 με θέμα «Ο αρχιτέκτονας στην υπηρεσία των χρηστών-δημιουργών της κατοικίας τους.*

— Όλες αυτές οι ομάδες αρχιτεκτόνων κι επιστημόνων γενικότερα διαφοροποιούνται σήμερα σε σχέση με τις ομάδες που αποτέλεσαν την προϊστορία της συμμετοχής το '65 κυρίως στην

8. Quand les Habitants prennent la Parole» εκδ. του «Plan Construction» μια συλλογική δουλειά με την επίδραση του F. Bloch-Laine, επίσης «Alma-Gare» εκδ. I.F.A.

9. Είναι πολύ γνωστό το πείραμα στη «Bologna», επίσης βλ. «Recuperar Madrid» έκδοση Δήμου Μαδρίτης - δημοτικό γραφείο πολεοδομίας, επίσης το περιοδικό Hinterland No 1978 αφιέρωμα «Αρχιτεκτονική και Τοπική Αυτοδιοίκηση μια ιστορία ευρωπαϊκή. Ισπανία-Γαλλία-Ιταλία».

10. Η δουλειά του Dan Bernfeld και της ομάδας του στη συλλογή στοιχείων για συμμετοχικές εμπειρίες είναι πολύτιμη για το προχώρημα της έρευνας. Με πρωτοβουλία του CIEDART-Centro Internazionale per l'educatione, la ricerca, la promozione e la documentazione - στη Βενετία ενός ερευνητικού κέντρου στα πλαίσια της Ουνέσκο γίνεται προσπάθεια μιας ολοκληρωμένης τεκμηρίωσης πάνω στο θέμα, και για όλες τις χώρες.

11. Από το 1953 το βιβλίο κυκλοφορεί σε 250.000 αντίτυπα, πρόσφατα μεταφράζεται στα γαλλικά και τελευταία ξαναεμφανίζεται και εμφανίζεται στην επικαιρότητα από τους Times.

12. Βλ. μεταξύ άλλων το πείραμα ενός τομέα της αρχιτεκτονικής σχολής του Μιλάνου για το ρυθμιστικό σχέδιο του Μιλάνου. Επίσης Α. Χριστοφέλλη «Η ανώτατη παιδεία στην Ιταλία» Τεχνικά Χρονικά 10-11/1976.

Αμερική με το κίνημα του Advocacy Planning και στην Ευρώπη μέχρι το 1970.¹³

Γιατί ενώ οι πρώτες ομάδες του 60-70 στράφηκαν στις «υποδαθμισμένες» περιοχές με κύριο στόχο «...να υπερασπιστούν τα συμφέροντα μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας... ενάντια στα μονοπώλια της διοίκησης ή της οικοδομής...», σαν στρατευμένοι δηλαδή επιστήμονες.

Σήμερα, πέρα από την πολιτική επιλογή αυτής της διαδικασίας, οι αρχιτέκτονες κι οι ειδικοί αναζητούν και μέσα από τα δικά τους αδιέξοδα, επί της ουσίας καινούριες ιδέες / απαντήσεις και μία ριζική ανανέωση στα προβλήματα που θέτει η ίδια η αρχιτεκτονική, ή οι κοινωνικές επιστήμες. Δηλαδή α. Στοιχεία που τεκμηριώνουν μια πολυπλοκότητα στις κοινωνικές σχέσεις, στη σχέση ιδιωτικής ζωής / κοινωνικής ζωής, ενάντια στη διαίρεση και τον κατακερματισμό.

β. Στοιχεία που τεκμηριώνουν μια πολυπλοκότητα στο χώρο και αξιοποιούν την εξέλιξη στο χρόνο, που τεκμηριώνουν το παράλογο και το περιττό ενάντια σε μία ισοπεδωτική μυθοποίηση του λειτουργικού και ενός μηχανιστικού μοντέλου... της μορφής που ακολουθεί τη λειτουργία... Τις ιδιαιτερότητες μέσα στις ομοιότητες ενάντια στην χωρίς περιορισμούς επανάληψη του «μέσου όρου».

γ. Στοιχεία που αμφισβητούν τον κώδικα των «ειδικών» σε μια προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της σχέσης χρήστη / ειδικού που στοχεύει στην αποκατάσταση ενός διαλόγου, στην καταστροφή των σχέσεων εξουσίας.

δ. Στοιχεία που αναγκαστικά δεν μπορεί παρά να ανανεώνουν και να πλουτίζουν τα μέσα σχεδιασμού, την αρχιτεκτονική γλώσσα, τις τεχνικές που χρησιμοποιούνται για την επικοινωνία.

ε. Τέλος μέσα από τέτοια στοιχεία δίνονται καινούριες δυνατότητες και στην εκπαιδευτική διαδικασία.

ΣΤ. Στην Ελλάδα.

Μετά τις εκλογές του Οκτώβριου του '81 το θέμα της «συμμετοχής» βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη και στο γενικό πολιτικό επίπεδο και στα θέματα χώρου, στις διακηρύξεις.

Το «ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση ο λαός στην εξουσία» υπήρξε ένα από τα βασικά προεκλογικά συνθήματα ενώ ο υπουργός ΧΟΠ σε συγκέντρωση, τον Νοέμβριο του '82, κάνει «πρόσκληση» για μια «συμμετοχική διαδικασία συνευθύνης όλου του λαού στη λήψη των αποφάσεων». Σας καλώ, είχε πει «...να συμμετάσχετε άμεσα και συνυπεύθυνα σ' αυτή τη διαδικασία ανάπτυξης, σχεδιασμού και περιβαλλοντικής αναβάθμισης της Αθήνας...»

Τι γίνεται όμως στην πράξη;

Η συγκεντρωτική αντίληψη, η αυτάρεσκη μονοκομματική επάρκεια, η άρνηση της κυβέρνησης να στηριχτεί πρώτα και κύρια στους εργαζόμενους, όλα αυτά τα στοιχεία που συγκροτούν στο γενικό πολιτικό επίπεδο την πολιτική πρακτική της κυβέρνησης, τα δύο αυτά χρόνια, αναπαράγονται και στην αντιμετώπιση ενός επιμέρους προβλήματος που είναι τα ζητήματα του περιβάλλοντος.

Στον τομέα των διακηρύξεων λοιπόν και για τα θέματα χώρου (ΕΠΑ, ΡΣΑ κλπ.) έχουν ειπωθεί πολλά και καλά. Αυτό όμως που μετράει και θα μετρήσει και θα καθορίσει την αλλαγή

της καθημερινής μας ζωής είναι η πολιτική πρακτική, που μέχρι σήμερα τουλάχιστον φθείρει έννοιες καθοριστικής σημασίας —όπως είναι «ή συμμετοχική διαδικασία σχεδιασμού». Και θα ήταν αφέλεια βέβαια να ισχυριστεί κανείς ότι ο θέμα της συμμετοχής ειδικά στην Ελλάδα είναι μια απλή και εύκολη υπόθεση, καθώς η ιστορία του περιγράφεται με ελάχιστες εμπειρίες.

Χωρίς συνολικά να έχει καν νομιμοποιηθεί σαν αίτημα το δικαίωμα στην ποιότητα του χώρου.

Το χειρότερο όμως κι όπου δημιουργείται κάποιο κίνημα γειτονιάς «...καταλυτική πράξη για την ανασυγκρότηση της Αθήνας...», η φράση από τους στόχους του Ρ.Σ.Α. '83, πώς αντιμετωπίζονται οι προτάσεις του; Ας θυμηθούμε τις κινητοποιήσεις μέσα από την «ομάδα πρωτοβουλίας» των κατοίκων της Κυψέλης για να σταματήσουν τη μεταφορά των Δικαστηρίων στο χώρο της σχολής Ευελπίδων, ένα χώρο που διεκδικούσαν για πολιτιστικό κέντρο και πράσινο. Κι όμως τα δικαστήρια μεταφέρθηκαν.

Παρ' όλα αυτά και στην Ελλάδα έχουν αρχίσει να πυκνώνουν κάποιες (λίγες ακόμα) κινήσεις κατοίκων που διεκδικούν τη χρήση χώρων στη δική τους λογική και μέσα από τις δικές τους ανάγκες. Ακόμα λιγότερες είναι οι κινήσεις που υλοποιούνται στην πράξη και χτίζουν μια συμμετοχική εμπειρία. Είναι ελάχιστα όλα αυτά αλλά πολύτιμα. Φορείς μιας άλλης προοπτικής, αν δεν υποτιμηθούν και με σεβασμό καταγραφούν.

Πέρα όμως κι ανεξάρτητα, όσο και παράλληλα, με τα κινήματα και τους αγώνες για το περιβάλλον, η καθιέρωση μιας συμμετοχικής αντίληψης για την αρχιτεκτονική και στη Ελλάδα θα πρέπει να μολιάσει και τη διδασκαλία και την έρευνα. Από το σχολείο, τις αρχιτεκτονικές σχολές, τη λαϊκή επιμόρφωση, τα ερευνητικά προγράμματα. Το δομημένο περιβάλλον πρέπει να αναγνωριστεί σαν ξεχωριστό πρόβλημα κι η συμμετοχική διαδικασία σχεδιασμού σαν ξεχωριστός τομέας για επιστημονική έρευνα. Το πρόβλημα έχει διατυπωθεί: «Από τη χάρτα των Αθηνών στη χάρτα των κατοίκων». Το σίγουρο είναι ότι η δεύτερη δεν μπορεί να φτιαχτεί μόνο από «ειδικούς» δεν μπορεί να οδηγήσει σε μοντέλο.

Οι εμπειρίες που ήδη έχουν καταγραφεί έχουν και τούτο το πλεονέκτημα να μην προσφέρουν ένα μοντέλο αλλά να δίνουν κατευθύνσεις ενώ γεννούν καινούρια ερωτήματα. Μέσα στη συνολική κρίση το αισιόδοξο τούτο. Δεν έχουμε πια τη σιγουριά και την ασφάλεια του μοντέλου μπροστά μας, όμως η πρόκληση να γεντούμε τη γοητεία μιας εξελικτικής κι εξελίξιμης διαδικασίας, τη ζωντάνια και την έκπληξη του κοινωνικού γίγνεσθαι και μέσα από την αρχιτεκτονική. Μια τέτοια διαδικασία δεν μπορεί παρά να προσφέρει στοιχεία ποιοτικά ανανέωσης και στον χώρο (ιδιωτικό-δημόσιο) και στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό.

13. Roger Katan «Προς τι ανακατεύονται οι πολεοδόμοι»; ed. Actes / Sud, συλλογή χώρος - χρόνος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

— Αυτή η βιβλιογραφία διεκδικεί να αποτελέσει μια καταρχή βάση ώστε και στον ελληνικό χώρο να αρχίσει συστηματικά και μεθοδικά η διερεύνηση του θέματος.

— Συντάχθηκε με βάση κάποιες προσωπικές επιλογές από:

Ένα κατάλογο δημοσιεύσεων που κυκλοφόρησε η U.I.A. και ο οποίος συντάχθηκε από τον John Turner τα πλαίσια των ερευνών του στο Ινστιτούτο A.H.A.S. του Λονδίνου.

Την πρόταση βιβλιογραφίας που δημοσιεύτηκε από την CIEDART στο «fichier de Participation /3.

Από υλικά και πληροφορίες που έδωσε σε συζητήσεις που είχαμε ο Α. Χριστοφέλλης και, τέλος, από ότι μπόρεσα να συγκεντρώσω σκόρπια κι αποσπασματικά, κυρίως τα δύο τελευταία χρόνια που με απασχολεί περισσότερο το θέμα.

— Μένει άρα να συμπληρωθεί και να συμπληρώνεται με τα καινούρια δεδομένα αυτή η βιβλιογραφία.

Α. Γενικής αναφοράς

BARTHES R. «La rherorique de l' image, Communication No 4 Bau-drillard jean «Le système des objets, Gallimard

CASTELLS Manuel la question urbaine Ed. François Maspero /1972

CASTELLS Manuel «Lutttes urbaines Ed. François Maspero / 1973.

CHOAY Françoise L' urbanisme, utopies et réalités, une anthologie, Ed. du Seuil, 1965.

FRIEDMAN Yona «L' Architecture de survie - où s' invente aujourd'hui le monde de demain. Ed. Casterman 1978.

ILLICH Ivan «Liverer d' avenir», Ed. du Seuil 1971.

LEFE BVRE Henri «Le droit a la ville» Ed. Anthropos / 1967.

MOLES A. Abraham «Theorie des actes - vers une ecologie des actions» Ed. Gasterman / 1977

RAGON Michel «L' architecte, le Prince et la Democratie - Vers une democratisation de l' Architecture?», Ed. Albin Michel / 1977.

CHOMBART de LAUWE: Des hommes et des villes, Petite Bibliothèque Payot.

Β. Εξειδικευμένη (συλλογικές εργασίες και μονογραφίες)

— Architecture et Urbanisme Participatifs (Experiences Françaises dans le contexte europeen) — CIEDART, FICHER DE LA PARTICIPATION

— ALMA - GARE, ed. I.F.A. 1981

— L' HABITAT COMMUNAUTAIRE, Experiences nouvelles d' habitat autogeré on participatif, Centre d' information sur les innovations Sociales (C.I.I.S) Τόμ. 2 1979, 1981.

— Quand les habitants prennent la Parole / Plan construction.

— Participation des habitants à la conception et a la realisation du cadre bati «synthèse d' experiences / Plan Construction / 1973.

— Autocostruzione oggi ed Ente fiere di Bologna

— CORNA PELLEGRINI, Giacomo «Periferie urbane nel terzo mondo» Bon yuà quartiere periferico di Salvador - Bahia, ed. Vita e Pensiero Milan 1978.

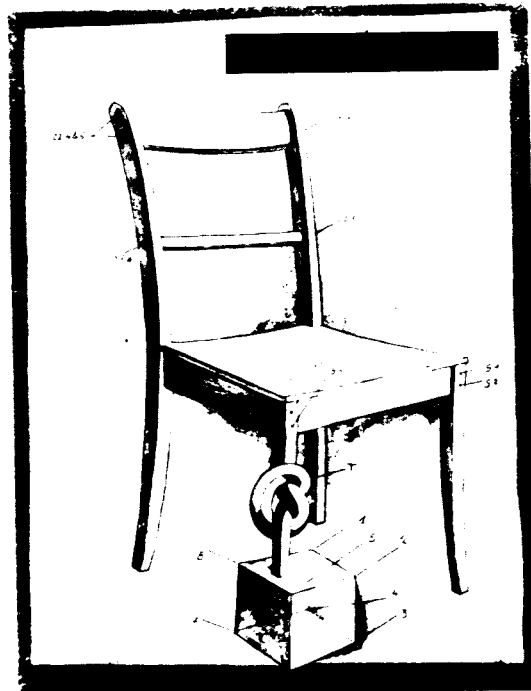
— PATHY Hassan «Construire avec le peuple»

— Giorgio de Carlo L' arcitettura della partecipazione

— KATAN Roger «De quoi se melent des Urbanistes?», ed. Actes / Sud

— Turner John «Housing by People: towards, autonomy in building environments Marion Bojars London.

— Ward, Peter, «Self-Help Housing», Alexandrine Press

Γ. Περιοδικά

— Ad (VI75)

— Annales de la recherche urbaine No 17 1982

— Architecture d' Auzourd' hui No 196

— «The Architects' Journal / 1974

— Batir ensemble / 1978 ειδικά

— Katan P. Atelier Populaire s' Urbanisme à Poubaix

— Casabell, 421/422

— LOTUS international No 18

— «OPEN HOUSE» No 2 (1979) No 4

— Technique et Architecture / Οκτ. Νοεμβρ. 1976, Φεβρ. 78, Δεκέμβρ. 1982.

Δ. Από τα σημαντικά συνέδρια

— 1976: Participation et Urbanisme στο Marly με την ευθύνη του J.P. Muret ed. du CRU, 1977.

— 1978 Amenagement Urbain et mouvements sociaux Οργανώθηκε από το κέντρο έρευνας και πολεοδομίας (CRU) ed. CRU / 1978.

Ε. Από τις εκδόσεις του C.C.I. (Centre Georges Pompidou)

— Qui decide de la ville? ο κατάλογος της έκθεσης No 2 / 1977.

— Alternances Urbaines / 1979.

ΣΤ. Εκδόσεις από ή αναφορικά με δήμους (ενδεικτικά)

— Bologna, πολλές εκδόσεις του Δήμου

— Partecipazione a Bologna, Milano, Venezia, Ciedart, fichier de la Participation.

— Recuperar Madrid: έκδοση του γρ. Πολεοδομίας του δήμου της Μαδρίτης.

ΛΑΪΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΚΑΙ ΜΑΖΙΚΑ ΜΕΣΑ

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Γ. ΘΕΟΔΟΣΟΠΟΥΛΟΣ

Οι διεκδικητικοί αγώνες για τη μεταβολή των ΟΤΑ (Όργανοι Τοπικής Αυτοδιοίκησης) από διεκπεραιωτές ασήμαντων καθημερινών θεμάτων σε φορείς άσκησης λαϊκής εξουσίας, έχουν διαγράψει ένα σαφή κύκλο.

Προηγήθηκαν αγώνες που κορυφώθηκαν τα τελευταία χρόνια με συμμετοχή όλων των δημοκρατικών δυνάμεων. Έτσι η σημερινή κυβέρνηση άρχισε τη διαδικασία υλοποίησης του κοινού αυτού αιτήματος – προϋπόθεση για το βάθεμα της δημοκρατίας στον τόπο μας.

Η διαδικασία αυτή εξελίσσεται σήμερα μέσα από τη διαμόρφωση του αναγκαίου θεσμικού πλαισίου για την εκχώρηση στους ΟΤΑ αρμοδιοτήτων και πόρων.

Η εξασφάλιση όμως των δεδομένων αυτών, δεν σημαίνει και την αποκατάσταση της αυτοδιοίκησης στον ουσιαστικό της ρόλο, ο οποίος προϋποθέτει την εξασφάλιση της λαϊκής συμμετοχής σε πολλά επίπεδα.

Η λαϊκή συμμετοχή δεν υλοποιείται με θεσμικές ρυθμίσεις, αλλά μέσα από μια μακριά διαδικασία κινητοποιήσεων και πλατιάς πληροφόρησης πάνω στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του πολίτη.

Η κρίσιμη αυτή διαδικασία δεν αποτελεί κάποια κυβερνητική υποχρέωση, αλλά χρέος όλων των προοδευτικών δυνάμεων, που θα πρέπει να δραστηριοποιηθούν έντονα και συντονισμένα προς την κατεύθυνση αυτή.

Η κυβέρνηση έχει αντίστοιχα την ευθύνη για την προώθηση κάθε ανάλογης προσπάθειας, με την εξασφάλιση των αναγκαίων μέσων που απαιτούνται.

Η διαδικασία πληροφόρησης και κινητοποίησης των πολιτών, είναι τόσο σύνθετη, όσο πολύπλοκη και πολυεπίπεδη είναι και η έννοια της λαϊκής συμμετοχής. Γι' αυτό και απαιτείται και η έννοια της λαϊκής συμμετοχής, για αυτό και απαιτείται αντίστοιχα μια ποικιλία μέσων και τρόπων για την εξασφάλιση του αναγκαίου αποτελέσματος.

Η ενεργοποίηση του πολίτη θα πρέπει σταδιακά να συντελείται από την πόρτα του σπιτιού του, στο οικοδομικό τετράγωνο, (για την επίλυση κοινών προβλημάτων καθημερινής σημασίας) και από κει στη γειτονιά του (για τη συμμετοχή του στην οργάνωση και τον εξοπλισμό της) για να μπορέσουν να αποκτήσουν σημασία τα θεσμοθετημένα και θεσμοθετούμενα όργανα, (πχ. πολυεπίπεδη επιτροπή γειτονιάς) και οι ανάλογες διαδικασίες.

Η πληροφόρηση πάνω στη σημασία της δράσης του κάθε πολίτη σ' αυτό το επίπεδο και η ενεργοποίησή του για την άσκηση αυτών των πρωτογενών λειτουργιών, διαμορφώνει συνειδητοποιημένες ομάδες, που θα μπορέσουν να δράσουν σε ανώτερα επίπεδα συμμετοχικών διαδικασιών, με τελικό αποτέλεσμα την άσκηση πραγματικής λαϊκής εξουσίας, μέσα από τους ΟΤΑ.

Η διαπίστωση όμως σήμερα είναι ότι τα πράγματα δεν εξελίσσονται προς αυτήν την κατεύθυνση.

Η μακρόχρονη άσκηση μιας αυταρχικής συγκεντρωτικής εξουσίας, η αναγωγή του «ιδιωτικού» σαν του μόνου τρόπου

επίδωσης, η ανασφάλεια και το ρίσκο που περιείχε το «δημόσιο», σφράγισαν βαθιά την κοινοτική ζωή του τόπου.

Ο πολίτης που ολοκλήρωνε τη «συμμετοχή» του με κάποια ψήφο κάθε τέσσερα χρόνια, μη επηρεάζοντας με κανένα τρόπο τα κέντρα εξουσίας και τις αποφάσεις που τον αφορούσαν, δε μπορεί να μεταβληθεί ξαφνικά σε ενεργό κύτταρο της κοινωνίας του, ασκώντας τα δικαιώματά του, σε όλα τα επίπεδα.

Έτσι σήμερα, στην καλύτερη περίπτωση, μπορούμε να διαπιστώσουμε την εμφάνιση τοπικών ομάδων με συλλογικούς στόχους και δράση, που ψηλαφούν ακόμη το δρόμο τους (πολιτιστικοί σύλλογοι κλπ.).

Οι παραπάνω διαπιστώσεις κάνουν ξεκάθαρο ότι:

α) Είναι επείγουσα η πληροφόρηση και συνειδητοποίηση των πολιτών, για την ενεργοποίησή τους σε πολυεπίπεδες συμμετοχικές διαδικασίες, γιατί σε περίπτωση καθυστέρησης κινδυνεύουν οι θεσμοί να μείνουν χωρίς περιεχόμενο και να φθαρούν.

β) Τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν για την πληροφόρηση αυτή θα πρέπει να είναι άμεσα, πλατιού φάσματος και σημαντικής διάρκειας. Επομένως, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης θα πρέπει να παίξουν τον κύριο ρόλο σ' αυτή την εκστρατεία.

Πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι οι μέχρι σήμερα ανάλογες προσπάθειες, δεν έχουν συμβάλει παρά ελάχιστα. Η ύπαρξη κάποιας εκπομπής για την αυτοδιοίκηση, οι δηλώσεις συζητήσεις «ειδικών» και η προβολή της δράσης και των αιτημάτων των δήμων, δεν αποτελούν απάντηση στην προσπάθεια που προτείνεται.

Η «πληροφόρηση» δε θα πρέπει να ταυτίζεται με την «είδηση» γιατί είναι συναρτημένη με την ενεργοποίηση του θεατή και όχι απλά με τη «θέαση» των γεγονότων. Σ' αυτή την περίπτωση, δεν ενδιαφέρει να κερδηθούν οπαδοί μιας πολιτικής, αλλά πολίτες που μεταβάλλουν την πληροφορία σε άμεση πράξη.

Για παράδειγμα, η απλή ενημέρωση για τον τρόπο υλοποίησης της αποκέντρωσης από την κυβέρνηση και η συναίνεση των πολιτών στην πολιτική αυτή, δεν προεξοφλεί την επιτυχία της προσπάθειας, αφού μπορεί να εξελιχθεί απλά σε μια στείρα χωροθέτηση του σημερινού γραφειοκρατικού μηχανισμού και των κέντρων αποφάσεων.

Επομένως η σωστή πληροφόρηση θα πρέπει να συναρτηθεί με τον τρόπο που οι πολίτες παίρνουν την υπόθεση αυτή στα χέρια τους.

Το σημείωμα αυτό δεν έχει πρόθεση να προτείνει ένα συγκεκριμένο και ολοκληρωμένο πρόγραμμα δράσης, το οποίο θα πρέπει να είναι προϊόν σοβαρής συλλογικής προσπάθειας. Η πρόθεση απλά ήταν να επισημάνει ένα σοβαρό πρόβλημα για το οποίο γίνεται η διαπίστωση ότι είναι «ανοιχτό». Οι αρμόδιοι ας αναλάβουν τις ευθύνες τους, και εμείς, ας είμαστε έτοιμοι να ενισχύσουμε κάθε προσπάθεια που θα τείνει στην κατεύθυνση του λαϊκού παράγοντα σαν βασικού φορέα άσκησης εξουσίας.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ ΛΑΪΚΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΟΠΙΚΩΝ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΩΝ

Θ. ΧΑΛΑΤΣΗΣ
ΝΟΜΑΡΧΗΣ ΚΟΖΑΝΗΣ

Παρουσιάζουμε τα βασικά στοιχεία της εμπειρίας του Νομού Κοζάνης, μετά από 18 μήνες άσκησης της κυβερνητικής πολιτικής.

Το σχετικά μικρό αυτό διάστημα δεν δίνει στοιχεία ενός ολοκληρωμένου απολογισμού, αναμφισβήτητα όμως αποτελεί την αντανάκλαση μιας δυναμικής που βρίσκεται σε εξέλιξη. Η εμπειρία που μεταφέρουμε εδώ, για μας, στοιχειοθετεί τη σύγχρονη λαϊκή πρόκληση απέναντι στους ποικίλους προβληματισμούς πάνω στο θέμα της τοπικής ανάπτυξης.

Ποιά είναι, όμως, τα βασικά στοιχεία αυτής της λαϊκής πρόσκλησης; Και πως αυτή η πρόκληση επιχειρεί να ολοκληρώσει την έκφρασή της μέσα από τη λαϊκή συμμετοχή; Πρόκειται για δύο καίρια ερωτήματα στα οποία η εμπειρία της Κοζάνης έρχεται να δώσει συγκεκριμένες και, πιστεύουμε, θετικές απαντήσεις.

Πριν προχωρήσουμε στην κατάθεση της εμπειρίας μας θα θέλαμε να κάνουμε ορισμένες επισημάνσεις που αφορούν τη σύγχρονη λαϊκή έκφραση στην ελληνική ύπαιθρο, σαν ενιαία διαδικασία συνείδησης και πράξης:

1. Έχει σε μεγάλο βαθμό συνειδητοποιηθεί η πολιτική βούληση της κυβέρνησης ν' αναγνωρίσει και να στηρίξει τον κοινωνικό λόγο στο θέμα της ανάπτυξης.
2. Είναι σαφή τα χαρακτηριστικά του μετασχηματισμού του κοινωνικού ριζοσπαστισμού και της κοινωνικής διεκδίκησης σε συμμετοχή και διαχειριστική πρωτοβουλία.
3. Είναι φανερό το διαλεκτικό ξεπέρασμα του παλιού από το καινούριο, μέσα από μια αυθόρμητη αλλά σταθερή τάση για τη συλλογικοποίηση των τοπικών προβλημάτων κι ακόμα πιο φανερή η ένταξη συγκεκριμένων κοινωνικών αναγκών μέσα στη λαϊκή συνείδηση, που τώρα δεν περιορίζεται στην περιγραφή του αποτελέσματος αλλά προσεγγίζει ερευνητικά και το αίτιο.
4. Κατοχυρώνεται κάθε μέρα και πιο πολύ η αξιοπιστία των θεσμών λαϊκής συμμετοχής, στο μέτρο που σ' αυτούς τους θεσμούς έχει παραχωρηθεί στην πράξη το άμεσο διαχειριστικό δικαίωμα πάνω στα θέματα της τοπικής ανάπτυξης και είναι άμεσα ορατά τα πρώτα διαχειριστικά αποτελέσματα.
5. Με βάση τα παραπάνω, τα άλματα προς την εναλλακτική μορφή ανάπτυξης, με υποκείμενο παρέμβασης το κοινωνικό υποκείμενο, με διαδικασίες συλλογικής διαχείρισης και πρωτοβουλίες αυτοδιαχείρισης, δεν είναι άλματα μεταφυσικά αλλά καθαρή αντανάκλαση της λαϊκής πρόκλησης και δυναμικής,

που δεν αφήνει πολλά περιθώρια για παρέκκλιση των όποιων «μεταβατικών» σταδίων.

Ο χώρος της εμπειρίας μας.

Η εμπειρία μας προέρχεται από ένα κατεξοχήν συντηρητικό χώρο, που σήμερα αντικατοπτρίζει τις δυο όψεις της ανάπτυξης στην Ελλάδα.

Στο Νομό Κοζάνης συνυπάρχει η έντονη, στρεβλή και σχεδόν βίαια βιομηχανοποίηση (λιγνίτης, λιπάσματα, αμίαντος, χρώμιο) που καλύπτει τον άξονα Κοζάνης - Πτολεμαΐδας, με υψηλούς οικονομικούς δείκτες, με πληθυσμιακή ασφυξία, με περιβαλλοντική και πολιτιστική ρύπανση, από τη μια, και η υπανάπτυξη, με την εγκατάλειψη των τοπικών δυνατοτήτων, την διαρροή του παραγωγικού δυναμικού και τον μαρασμό από την άλλη (άξονας Βοίου - Σερβίων).

Η βίαια βιομηχανική μεταβολή της τελευταίας 25ετίας, δεν ανέτρεψε μόνο τις παραδοσιακές δομές της τοπικής οικονομίας. Κύρια, προκάλεσε μια έντονη κοινωνική κινητικότητα, παραμόρφωσε την παραγωγική ταυτότητα του πληθυσμού, καλλιέργησε το «βιομηχανικό όνειρο» στη νεολαία και αποπροσανατόλισε κάθε τάση για μια σωστή ροή προς την ισόρροπη ανάπτυξη.

Απέναντι σ' αυτή την κατάσταση, η κοινωνική οργάνωση ήταν φυσικό να έχει μια νόθα εξέλιξη, με έντονα τα στοιχεία του κατακερματισμού, του απόλυτου οικονομικού ετεροκαθορισμού και, βέβαια, της δυσπιστίας απέναντι σε κάθε διεργασία συγκρότησης των συλλογικών μορφών κοινωνικής έκφρασης και δράσης.

Ιδιαίτερο και πολύ χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ο εφησυχασμός απέναντι στη νομοτελειακή βίαια διακοπή της βιομηχανικής ανάπτυξης (καθώς είναι γνωστό ότι αυτή σήμερα ορίζεται σε μη ανανεώσιμους πόρους (λιγνίτης) έτσι ώστε σε 25-30 χρόνια είναι βέβαιο ότι αν δεν ιδωθεί από τώρα η εναλλακτική λύση, θα βρεθούμε μπροστά σε ένα σεληνιακό τοπίο που θα το περιτριγυρίζουν στρατιές ανέργων.

Η διαδικασία κατάρτισης του 5ετούς προγράμματος

Για μας η διαδικασία κατάρτισης του 5ετούς Προγράμματος ήταν πρόκληση και μέσο για την ενεργοποίηση της λαϊκής συμμετοχής. Χωρίς συγκεκριμένη θεσμική κατοχύρωση και χωρίς την καθιέρωση ενδιάμεσων σταδίων, κάναμε ένα αποφασιστικό και συγκροτημένο άνοιγμα κατευθείαν στη λαϊκή βάση, που αιφνιδιάστηκε αλλά αμέσως ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα.

Έτσι, για την κατάρτιση του Προγράμματος:

α. Διοργανώθηκαν σε όλες τις πόλεις και χωριά λαϊκές συνελεύσεις, που στο επαρχιακό επίπεδο κορυφώθηκαν με τις Επαρχιακές Συνελεύσεις. Το υλικό αυτής της δουλειάς τελικά διαμόρφωσε κι επικύρωσε το Συνέδριο της ΤΕΔΚ.

β. Διοργανώθηκαν σ' όλους τους κλαδικούς χώρους αντίστοιχες συνελεύσεις που έδωσαν προτάσεις για όλους τους αναπτυξιακούς τομείς. Τις προτάσεις επεξεργάστηκαν σε τελικό στάδιο άτυπα εκλεγμένα όργανα των μαζικών φορέων του νομού.

Ο μέχρι τότε πανίσχυρος λόγος του κράτους πέρασε σε δεύτερο συμβουλευτικό ρόλο και του κομματικού παραγοντισμού στο περιθώριο.

Στο νομό, μέσα από τις παραπάνω διαδικασίες καταγράψαμε τη συμμετοχή, μόνο σε όργανα, 2.500 ατόμων, ενώ στις πλατιές διαδικασίες βάσης συμμετείχαν χιλιάδες άτομα.

Η νομαρχιακή έκθεση του 5ετούς Προγράμματος, έγινε έτσι για το λαό του νομού ένα γνωστό και δικό του πρόγραμμα ανάπτυξης, που μπορεί να το υλοποιεί, να το ελέγχει και να το εμπλουτίζει καθημερινά.

Τα όργανα της λαϊκής συμμετοχής στο νομό

Μέσα στους επόμενους 6 μήνες, με κατακτημένες αυτές τις πρώτες σχέσεις επικοινωνίας, συγκροτήθηκαν τα όργανα της λαϊκής συμμετοχής στο νομό: Το Νομαρχιακό Συμβούλιο, τα Επαρχιακά Συμβούλια και οι Τομεακές Εισηγητικές Επιτροπές. Το γεγονός ότι μόνο το Νομαρχιακό Συμβούλιο είναι νομοθετικά κατοχυρωμένο ενώ τα υπόλοιπα είναι άτυπα, πιστεύουμε ότι αντανάκλα τις κατακτήσεις στην ίδια τη λαϊκή συνείδηση που εμφανίστηκαν και κατοχυρώθηκαν πριν από τη θεσμοποίηση, δημιουργώντας την υποδομή για την επίσηυσή της.

Το Νομαρχιακό Συμβούλιο, σαν πρόδρομος καθιέρωσης της β' - γ' βαθμίδας Τοπικής Αυτοδιοίκησης έχει δώσει ήδη την απάντηση στο ζήτημα της εναλλακτικής διαχείρισης του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων στο νομό, στη θέση της κρατικής αυταρχικής διαχείρισης. Αλλά η δυναμική του δεν σταμάτησε εδώ. Μέσα σε ελάχιστο χρόνο λειτουργίας το Ν.Σ. όχι μόνο αγκάλιασε το τοπικό πρόβλημα, αλλά σαν όργανο συνολικότερης κοινωνικής έκφρασης άρχισε να προσεγγίζει και να παρεμβαίνει στα θέματα της τοπικής ανάπτυξης ενεργοποιώντας την ίδια την κοινωνική παρουσία, όπως ειδικότερα αναφερόμαστε παρακάτω.

Τα Επαρχιακά Συμβούλια, έμμεσα εκλεγμένα από την Τ.Α. και τους μαζικούς φορείς των 4 επαρχιών του Νομού δικαιώσαν πολύ γρήγορα και την ιστορία τους στα χρόνια της Εθνικής Αντίστασης αλλά και τη διαχίτηση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, όσο αυτή βρισκόταν μέσα στον κλοιό της κεντρικής κρατικής εξουσίας.

Σήμερα τα επαρχιακά συμβούλια, μ' όλες τις αδυναμίες ενός άτυπου οργάνου, περνούν στη λαϊκή συνείδηση σαν συλλογικοί εκφραστές της βούλησης της επαρχίας για την τοπική ολοκλήρωση ανάπτυξής της. Η αξιοπιστία τους δεν κατοχυρώνεται μόνο μέσα από την διαχείριση οικονομικής εξουσίας και την αντιμετώπιση των τοπικών προβλημάτων. Παράπέρα, μετατρέπεται σε γνήσια μορφή κύρους καθώς γίνεται αποδεκτή η διαιτητική παρέμβαση τους ακόμα και σε οξύμενες διακοινοτικές διαφορές.

Τέλος, οι Τομεακές Εισηγητικές Επιτροπές, που είναι έμμεσα εκλεγμένα όργανα των κλαδικών χώρων του Νομού, έχουν αναλάβει:

α. Να μεταφέρουν τον λόγο του οργανωμένου παραγωγικού και κοινωνικού χώρου, στο Κέντρο Χάραξης κι Ελέγχου της αναπτυξιακής πολιτικής.

β. Να προωθούν και να στηρίζουν μέσα στους κοινωνικούς χώρους πρωτοβουλίες και προσπάθειες για την εμπέδωση της συλλογικής συνείδησης και διαχείρισης της τοπικής ανάπτυξης.

γ. Να λειτουργούν σαν αγωγός πρόσβασης του κοινωνικού

λόγου στον λειτουργικό χώρο της κρατικής μηχανής, ώστε να συμβάλλουν στον σταδιακό μετασχηματισμό της.

Η φυσιογνωμία των οργάνων λαϊκής συμμετοχής

Παρακολουθώντας στη λειτουργία τους αυτούς τους νέους θεσμούς διαπιστώνουμε έντονα τα στοιχεία μιας συμπεριφοράς που αιφνιδιάζεται και αιφνιδιάζει. Η εγκλωδισμένη δυναμική της λαϊκής εμπειρίας, γνώσης και πράξης μετά τον πρώτο της αιφνιδιασμό μπροστά στην πρόκληση για συμμετοχή, απελευθεώνεται και επιχειρεί θεαματικές υπερβάσεις του «κατά παραχώρησιν» διαχειριστικού ρόλου στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων.

Ακόμα, η συμμετοχή στα όργανα αυτά στελεχών όλου του πολιτικού φάσματος, χωρίς εξαιρέσεις και αποκλεισμούς, με μοναδικό προνομιούχο συμμετοχο το ίδιο το μαζικό κίνημα, κατοχυρώνει την πολιτική αξιοπιστία κάθε προσπάθειας που σπάει τα φράγματα του τοπικισμού, του οικονομισμού, και του κομματισμού.

Βέβαια, υπάρχουν αδυναμίες. Κι αυτές εντοπίζονται στη λειψή επιστημονική στήριξη, την επιφυλακτική στάση του κρατικού μηχανισμού, και τα διαφορετικά επίπεδα συνείδησης μέσα στα όργανα. Ωστόσο, οι αδυναμίες αυτές αρχίζουν και ξεπερνιούνται τόσο με την θεσμική αποδοχή και στήριξη από την πλευρά της κυβέρνησης, όσο και με τη σταδιακή κατάκτηση της ισορροπίας στη συμπεριφορά των ιδίων των οργάνων.

Ιδιαίτερα θα θέλαμε να τονίσουμε τις συναγωνιστικού χαρακτήρα σχέσεις των οργάνων της λαϊκής συμμετοχής απέναντι στους συνδικαλιστικούς φορείς. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις σύμπτυξης κοινών μετώπων δράσης μέσα στο μαζικό χώρο, πάνω σε θέματα αναφοράς που έχουν κοινό ενδιαφέρον.

Η απόδοση και διαφαινόμενη δυναμική των νέων θεσμών

Τα στοιχεία που παραθέτουμε από την εμπειρία του νομού Κοζάνης είναι ενδεικτικά μιας πορείας κι ενός περάσματος που προσδιορίζουν και τον χαρακτήρα αυτού του πρώτου αλλά θεμελιακού μεταβατικού σταδίου προς την «άλλη» ανάπτυξη. Πρόκειται για μια πολυσύνθετη και πολυσήμαντη διεργασία, που εμάς τουλάχιστον, μας έχει πείσει για την ορθότητα συγκεκριμένων πολιτικών επιλογών.

Αλλά ας αναφερθούμε στο τι πέτυχαν οι νέοι θεσμοί στην ολιγόχρονη λειτουργία τους:

1. Κατάρτιση του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων 1984.

Τα επαρχιακά συμβούλια άρχισαν να λειτουργούν από τον Ιούνιο 1983, με συγκεκριμένο κανονισμό λειτουργίας, γραφεία στις έδρες των επαρχιών, τεχνική υποστήριξη από την Υπηρεσία Προγραμματισμού - Ανάπτυξης της Νομαρχίας και χρηματοδότηση των λειτουργικών τους δαπανών από την ΤΕΔΚ. Με απόφαση του Νομαρχιακού Συμβουλίου ανατέθηκε στα επαρχιακά συμβούλια, με την πιο πλατιά λαϊκή συμμετοχή να συμβάλλουν στην κατάρτιση του ΠΔΕ 1984. Έτσι, κάθε Επαρχιακό Συμβούλιο συγκροτήθηκε σε 3 κλιμάκια, ώστε κάθε κλιμάκιο να χρεωθεί συγκεκριμένο αριθμό χωριών. Έπρεπε στο διάστημα Αυγούστου - Οκτωβρίου 1983 τα κλιμάκια αυτά να

334. Κοκκινιά, Πειραιάς

διοργανώσουν σε όλα τα χωριά του νομού λαϊκές συνελεύσεις με θέμα το Π.Δ.Ε. 1984.

Με τον τρόπο αυτό τα $(4 \times 3) = 12$ κλιμάκια καθημερινά χωρίζουν την παρουσία του Νομάρχη, διοργανώνουν λαϊκές συνελεύσεις.

Αν σκεφθεί κανείς ότι την ίδια μέρα μπορούσαν ταυτόχρονα μέσα στα όρια ενός νομού να γίνονται 12 λαϊκές συνελεύσεις, συνειδητοποιεί την ένταση και την κινητικότητα αυτής της διεργασίας.

Στις αρχές Νοεμβρίου, με την ολοκλήρωση των λαϊκών συνελεύσεων, οι προτάσεις οδηγήθηκαν στην Επαρχιακή Συνέλευση όπου σε ολομέλεια τα Επαρχιακά Συμβούλια, η Υπηρεσία Προγραμματισμού - Ανάπτυξης και οι Τεχνικές Υπηρεσίες διαμόρφωσαν τις επαρχιακές προτάσεις με στόχο τη σύνθεση της Λαϊκής επιθυμίας και εμπειρίας με την επιστημονική ορθότητα και την προγραμματική δυνατότητα.

Παράλληλα, επεξεργασία των ίδων προτάσεων κατά αναπτυξιακό τομέα έγινε κι από τις Τομεακές Εισηγητικές Επιτροπές, π.χ. Πρωτογενούς Τομέα, Δευτερογενούς, Παιδείας, Πολιτισμού κλπ.

Έτσι, στο Ν.Σ. δεν απέμενε παρά η τελική διαμόρφωση και έγκριση ενός προγράμματος που το κάλυπτε αποφασιστικά η λαϊκή σφραγίδα.

2. Κοινοτικές πρωτοβουλίες - κοινοτική έκφραση

Τα κοινοτικά συμβούλια του Νομού, ύστερα από μια σειρά από επιμορφωτικά σεμινάρια και με την καθοδηγητική παρέμβαση των επαρχιακών συμβουλίων, άρχισαν να παίρνουν πρωτοβουλίες, αυτοδιαχειριστικού χαρακτήρα, αξιολογες. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόνα τους πλέον διοργανώνουν λαϊκές συνελεύσεις, όπου παίρνονται αποφάσεις που αφορούν τα χωριά. Κι ακόμη πιο χαρακτηριστικό είναι ότι μέσα από αυτή την πρακτική καταφέρνουν και κινητοποιούν τους κατοίκους. Ο θεσμός της εθελοντικής λαϊκής εργασίας έχει περάσει παντού.

Μέσα στο 1983 στο Νομό 80 κοινότητες εκτέλεσαν ή εκτελούν έργα (π.χ. τσιμεντοστρώσεις, αποχετεύσεις, πλατείες, πολιτιστικές λέσχες κ.λ.π.), με υλικά που παραχωρεί το επαρχιακό συμβούλιο και με την εθελοντική εργασίας των κατοίκων. Ακόμα στα χωριά παίρνονται μια σειρά από πρωτοβουλίες (π.χ. εκδηλώσεις, δημιουργία κοινοτικής τράπεζας αίματος, επιτροπές βάσης) που πιστοποιούν την κοινοτική αναδόμηση σαν απάντηση στην αστικοποίηση των τελευταίων χρόνων.

3. Παραγωγικές πρωτοβουλίες - Ο ρόλος των νέων θεσμών.

Στο νομό οι συνθήκες για παραγωγικές πρωτοβουλίες στα πλαίσια μιας εναλλακτικής μορφής ανάπτυξης είναι ευνοϊκές. Κι αυτό γιατί:

- Η κρατική παρέμβαση στο παραγωγικό επίπεδο έχει σχεδόν ολοκληρωθεί (βιομηχανίες).
- Οι τοπικοί φυσικοί πόροι και άλλες δυνατότητες του Πρωτογενούς και Δευτερογενούς Τομέα είναι σήμερα αντικείμενο κοινωνικής ιδιοκτησίας ή χρήσης ώστε και τα υποκείμενα της αξιοποίησής τους να μπορεί να είναι κοινωνικά. (Λατομεία, δάση, λίμνη, βοσκότοποι, εποίκιστικές εκτάσεις κ.λ.π.)
- Ο κατακερματισμός του ίδιου του παραγωγικού δυναμικού

από τη βιομηχανική επέλεση μπορεί να αντιμετωπισθεί μόνο με συλλογικές μορφές εκμετάλλευσης.

Κι εδώ ο ρόλος των οργάνων της λαϊκής συμμετοχής είναι καταλυτικός. Υπερβαίνει τα όρια της διαχείρισης των Δημόσιων Επενδύσεων και περνάει σε μια πρωτογενή παρέμβαση που έχει ήδη δώσει και τους πρώτους της καρπούς. Πρέπει να ξεκαθαρίσουμε εδώ τη σχέση των οργάνων της λαϊκής συμμετοχής απέναντι τόσο στους παραγωγικούς - αναπτυξιακούς φορείς που γεννιούνται, όσο και στην κρατική μηχανή. Ο ρόλος των οργάνων της λαϊκής συμμετοχής (Ν.Σ., Επαρχιακά Συμβούλια, Τομεακές Εισηγητικές Επιτροπές) απέναντι στον κοινωνικό χώρο που εκδηλώνεται ή πρέπει να εκδηλωθεί η παραγωγική - αναπτυξιακή πρωτοβουλία είναι ρόλος ενεργοποίησης, εμπύχωσης, και στήριξης. Δεν είναι, ούτε μπορούν ποτέ να γίνουν, τα όργανα αυτά παραγωγικοί - αναπτυξιακοί φορείς, αλλά να είναι οι δημιουργοί τέτοιων φορέων.

Στην προσπάθειά τους αυτή χρησιμοποιούν για τα θέματα της τεχνικόοικονομικής στήριξης την κρατική μηχανή σαν εργαλείο. Πιστεύουμε ότι επιχειρώντας την εναλλακτική μορφή της τοπικής ανάπτυξης, θα ήταν λάθος η ουδετεροποίηση του κράτους, όπως το ίδιο ήταν λάθος η εν λευκώ ανάθεση στο κράτος, του προβλήματος της ανάπτυξης.

Έτσι, όταν εμφανίζεται στα χωριά το Επαρχιακό Συμβούλιο επικεφαλής και ακολουθούν μαζί οι υπηρεσίες, η πρωτοβουλία που προωθείται, π.χ. συνεταιρισμός, βρίσκει έρεισμα στη φερέγγυα στήριξη ενός λαϊκού οργάνου, που χρησιμοποιεί σύμφωνα με την δική του βούληση την κρατική μηχανή. Κι αυτό προσδιορίζει ποιοτικά την ίδια την πρωτοβουλία.

Παραθέτουμε μια σειρά από τέτοιες πρωτοβουλίες, που ξεκίνησαν από παρέμβαση των θεσμών της λαϊκής συμμετοχής:

- Δημιουργήθηκαν και λειτουργούν Συνεταιρισμοί νέου τύπου, που συγκεντρώνουν και διακινούν τοπικά προϊόντα (πατάτα, φασόλια, κρόκος, φρούτα).
- Δημιουργήθηκαν δασικοί και κτηνοτροφικοί συνεταιρισμοί για την αξιοποίηση της ξυλείας και των κτηνοτροφικών

- προϊόντων καθώς και τη διακίνησή τους.
3. Δημιουργήθηκαν και λειτουργούν δύο γυναικείοι βιοτεχνικοί συνεταιρισμοί που παράγουν είδη τοπικής παραδοσιακής χειροτεχνίας.
 4. Δημιουργήθηκαν οι πρώτες, δημοσυνεταιριστικού τύπου, αγροτικές εκμεταλλεύσεις, δηλαδή ομαδικές καλλιέργειες εκτάσεων, με τη συμμετοχή της κοινότητας και ακτημόνων καλλιεργητών.
 5. Το Επαρχιακό Συμβούλιο Σερβίων προχώρησε στην δημιουργία δημοσυνεταιριστικού φορέα με τη συμμετοχή όλων των παρακείμενων στη λίμνη Πολυφύτου κοινοτήτων και κατοίκων της περιοχής, με σκοπό την ιχθυοκαλλιέργεια.
 6. Μια σειρά από κοινότητες έχουν αρχίσει μελέτες για τη δημιουργία δημοσυνεταιριστικών επιχειρήσεων εκμετάλλευσης λατομείων.
 7. Ανασυγκροτήθηκε και διευρύνθηκε ο Συνεταιρισμός Μαρμάρων του Τρανοβάλτου με τη συμμετοχή των κατοίκων.
 8. Πρόσφατα μέσα από συνοικιακές συνελεύσεις - Δήμος Κοζάνης - αποφάσισε τη δημιουργία επιχείρησης ύδρευσης - αποχέτευσης.

Πρέπει εδώ να τονίσουμε ότι ειδικά για τις δημοτικές επιχειρήσεις προχωρούμε με πολλή προσοχή, γιατί πρέπει να ξεπεραστούν κάποιες αδυναμίες που αφορούν τα πρώτα στάδια (μελέτη - χρηματοδότηση).

Οι αναπτυξιακές πρωτοβουλίες.

Η παρέμβαση των οργάνων της λαϊκής συμμετοχής δεν εξαντλείται στο παραγωγικό (οικονομικό) επίπεδο, γιατί το φάσμα της ανάπτυξης είναι ευρύ. Έτσι, σε ισότιμη βάση, προωθούνται και οι πρωτοβουλίες κοινωνικού και ιδιαίτερα πολιτικού χαρακτήρα. Μερικά παραδείγματα:

α. Η Λαϊκή Επιμόρφωση έχει αναβαθμιστεί σε αναγκαίο όρο για τη λαϊκή ενεργοποίηση και συμμετοχή. Βασική μας αρχή είναι ότι πρέπει να λειτουργήσουν το ίδιο εντατικά και οι δύο όροι της διαλεκτικής σχέσης *Γνώση - συμμετοχή* γιατί η ικανοποίηση του ενός όρου προωθεί τον άλλον και αντίστροφα. Έτσι μέσα στο πρώτο δμηνο του 1983 λειτουργήσαν 220 τμήματα λαϊκής επιμόρφωσης με 6.000 επιμορφούμενους. Ιδιαίτερη έμφαση στα τμήματα συνεταιριστικής και συνδικαλιστικής επιμόρφωσης, καθώς και σ' εκείνα της ποιότητας ζωής και των ανθρωπίνων σχέσεων.

Τώρα προχωρούμε στη συστηματική επιμόρφωση των ιδίων των οργάνων της λαϊκής συμμετοχής στα θέματα δημοκρατικού προγραμματισμού και τοπικής ανάπτυξης, ώστε να μεγιστοποιήσουμε τις προσωπικές και συλλογικές τους δυνατότητες.

β. Με την ουσιαστική συμβολή των επαρχιακών συμβουλίων έγινε αποφασιστική παρέμβαση για την πολιτιστική ανάπτυξη των επαρχιών. Το καλοκαίρι 1983, σε κάθε επαρχία διοργανώθηκαν διαδοχικά πολιτιστικές εκδηλώσεις που κάλυψαν 48 χωριά και 6 εργοστασιακούς χώρους.

Είναι χαρακτηριστικό ότι κάθε κύκλος ήταν υπόθεση της επαρχίας και των λαϊκών οργάνων της.

Πρέπει ακόμα να σημειώσουμε ότι το πολιτιστικό και το νεολαϊστικό κίνημα του νομού έχει εκλεγμένο μέσα από συνέδριο δικό του όργανο, που είναι η Τομεακή Εισηγητική Επιτροπή Πολιτισμού - Νέας Γενιάς του Νομαρχιακού Συμβουλίου.

γ. Επιχειρήθηκε και αποδίδει μια πειραματική παρέμβαση στον τοπικό ραδιοφωνικό σταθμό. Εδώ και 5 μήνες ένα μέρος του προγράμματος έχει αποδοθεί στους τοπικούς μαζικούς φορείς και την Τ.Α., που παράγουν μόνοι τους τις εκπομπές τους.

Αυτή τη στιγμή έχουμε 6 «αυτοδιαχειριζόμενες» εκπομπές με στόχο τη δημιουργία και άλλων. Το πρόγραμμα του σταθμού συντονίζεται από όργανο λαϊκής συμμετοχής, που είναι η *Εισηγητική Επιτροπή Μαζικών Μέσων Ενημέρωσης* του Ν.Σ.

Στο ραδιόφωνο, που σταδιακά, μετατρέπεται από πομπός σε δέκτη, βρίσκει το δικό του βήμα το κοινωνικός λόγος μέσα από τα όργανα της δικής του έκφρασης.

Παρατηρήσεις

Δεν έχουμε αυταπάτες για τις δυσκολίες που παρουσιάζει αυτή η προσπάθεια, σαν μια εναλλακτική πρόταση για την ανάπτυξη. Ωστόσο η εμπειρία μιας προσπάθειας 18 μόνο μηνών μπορούμε να πούμε ότι είναι θετική.

Θα θέλαμε, κλείνοντας, να επισημάνουμε τον ρόλο που θα μπορούσαν να διαδραματίσουν στην προσπάθεια αυτή, το κράτος, τα πολιτικά κόμματα και η πανεπιστημιακή κοινότητα.

α. Η προσπάθεια που γίνεται βρίσκει το στίγμα της στην κυβερνητική πολιτική. Η κρατική μηχανή πρέπει να μετατραπεί από υποκείμενο σε μέσο παρέμβασης.

Κι αυτό θα γίνει στο μέτρο που, πέρα από την πολιτική καθοδήγηση της λειτουργίας της, οι λαϊκοί θεσμοί θα αποκτούν πρόσβαση στις ίδιες τις λειτουργικές της δομές. Την πρόσβαση αυτή θα την κατοχυρώσει η καθημερινή διεκδίκηση και συμμετοχή αλλά και η νομοθετική θεσμική παρέμβαση.

β. Για τα κόμματα, οι διεργασίες που γίνονται αποτελούν υλικό για δημιουργική δράση. Το γεγονός ότι οι νέοι θεσμοί της λαϊκής συμμετοχής δεν εξαιρούν και δεν αποκλείουν κανένα, αποτελεί μια θετική προϋπόθεση για το διαλεκτικό ξεπέρασμα των αντιθέσεων και την κοινή δράση μέσα στους χώρους της πρωτοβουλίας όπου γεννιούνται τα κύτταρα της κοινωνικής έκφρασης με προοπτική την κοινωνική εξουσία. Είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι στο νομό Κοζάνης οι βάσεις συχνά υπερφαλαγγίζουν τις επιφυλάξεις των τοπικών ηγεσιών και συμμετέχουν ανεπιφύλακτα μέσα σ' ένα φανερά ενωτικό πολιτικό κλίμα.

γ. Τέλος, πρέπει άμεσα να υπάρξει επικοινωνία των λαϊκών θεσμών με την πανεπιστημιακή κοινότητα. Είναι τώρα η ώρα να συναντήσει το πανεπιστήμιο την κοινωνία.

Στο νομό μας έχουμε ήδη εξασφαλίσει κάποιες συνεργασίες με συγκεκριμένους τομείς πανεπιστημιακών Σχολών και ήδη το Νομαρχιακό Συμβούλιο ετοιμάζει ολοκληρωμένη πρόταση προς το ΕΣΑΠ.

Ενδεικτικά, αναφερόμαστε στα παρακάτω θέματα συνεργασίας:

α) Επιμόρφωση τοπικών στελεχών σε συγκεκριμένους κύκλους θεμάτων

β) Συνεργασία του Πανεπιστημίου στη μελέτη συγκεκριμένων θεμάτων ανάπτυξης.

γ) Συμμετοχή των λαϊκών θεσμών σε φροντιστηριακές ασκήσεις των τομέων κ.λπ.

Η μέχρι τώρα συνεργασία του Ν.Σ. Κοζάνης με το πανεπιστήμιο έδωσε θετικά αποτελέσματα.

Η ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΜΠΡΟΣΤΑ Σ' ΕΝΑ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ

Γ. ΚΛΑΔΟΣ

ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΑΝΩΓΕΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

Η επιτροπή που έχει συγκροτηθεί από το Υπουργείο Εσωτερικών για τη σύνταξη του Κώδικα Τοπικής Αυτοδιοίκησης άρχισε τις εργασίες της.

Όπως είναι γνωστό η επιτροπή, για πρώτη φορά στα χρονικά της τοπικής αυτοδιοίκησης, είναι τόσο αντιπροσωπευτική. Με τη συμμετοχή των κομμάτων, της ΚΕΔΚΕ, των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της ΓΣΕΕ κ.λπ.

Γίνεται φανερό ότι η προσπάθεια για τη σύνταξη του νέου κώδικα, με την προϋπόθεση πως θα δώσει λύσεις στα οξύτα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο θεσμός, θα επιχειρήσει βαθιές θεσμικές αλλαγές. Αλλαγές που είναι ώριμες αλλά και αποτελούν αίτημα της αυτοδιοίκησης από πολλές δεκαετίες. Με την προϋπόθεση πως θάναί ένας κώδικας τομή στο καθεστώς που είχαν επιβάλλει στην τοπική αυτοδιοίκηση εκείνες οι πολιτικές δυνάμεις που κυβέρνησαν τη χώρα τα τελευταία πενήντα χρόνια. Τότε, ναι, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η αυτοδιοίκηση περνά ποιοτικά σ' ένα άλλο επίπεδο, σε μια άλλη βαθμίδα. Τότε, ναι, μπορούμε χωρίς το φόβο της υπερβολής να πούμε ότι η αυτοδιοίκηση, ύστερα από μια βασανιστική πορεία, βρίσκεται μπροστά σ' ένα σταυροδρόμι.

Θα γεννηθεί εύλογα το ερώτημα. Καλά όλα αυτά αλλά δεν έχει γίνει τίποτε από την αλλαγή του 1981; Και βέβαια έχει γίνει και μάλιστα έργο σημαντικό. Η απόσταση που μας χωρίζει από τις συνθήκες που η μακρόχρονη κυριαρχία μιας δεξιάς αντιλήψης για το ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι μεγάλη. Οι αλλαγές και θεσμικού χαρακτήρα ακόμα, δεν είχαν το βάθος και την τόλμη που απαιτούσε ο θεσμός. Ακόμα και με το μεταβατικό νόμο που ψηφίστηκε πρόσφατα και που σε πολλές περιπτώσεις αγγίζει κρίσιμα, αποφασιστικής σημασίας για την πορεία του θεσμού θέματα. Η εικόνα δεν αλλάζει στα κρίσιμα, τα οριακά σημεία. Στα σημεία κλειδιά.

Στο σημείο αυτό θάταν ίσως χρήσιμη μια σύντομη αναδρομή στις περιπέτειες της αυτοδιοίκησης τα τελευταία πενήντα χρόνια. Με τη δικτατορία του Μεταξά αρχίζει η μεγάλη νύχτα του θεσμού. Που στραγγαλίζει και αφαιρεί όλες τις κατακτήσεις, μικρές και μεγάλες και εκμηδενίζει τις δημιουργικές πρωτοβουλίες. Στη συνέχεια, με την κατοχή, αποδιοργανώνεται κι αυτό που είχε απομείνει στα κατεχόμενα διαμερίσματα της χώρας. Αλλά ταυτόχρονα στην ελεύθερη Ελλάδα αρχίζει να ανθεί ένας πρωτόγονος λαϊκός θεσμός. Μια τοπική αυτοδιοίκηση με καθημερινή, άμεσα ζωντανή, την παρουσία του δημότη-πολίτη.

Είναι μια φωτεινή, ελπιδοφόρα στιγμή που δεν πρόκειται να διαρκέσει.

Ακολουθεί το μεταδεκεμβριανό και μεταεμφυλιοπολεμικό

κράτος. Που μεθοδικά και ακούραστα έπλεκε ένα δίχτυ από νόμους και θεσμούς που έκαναν δύσκολη και βασανιστική την πορεία. Με τις πρώτες επιτυχίες στους δήμους γύρω από την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και σποραδικά στην άλλη Ελλάδα που είχαν οι προοδευτικές και αριστερές δυνάμεις, αρχίζει ένας διωγμός άμεσα ενάντια στους εκλεγμένους δημοτικούς και κοινοτικούς άρχοντες. Αλλά και η προσπάθεια να αφαιρεθεί από το θεσμό ότι είχε, αν είχε, απομείνει. Καθιερώνεται ένας έλεγχος αποπνικτικός από το Νομάρχη. Οι τιμωρίες με αργίες, παύσεις, οριστικές απολύσεις είναι στην ημερήσια διάταξη. Ταυτόχρονη είναι η αφαίρεση πόρων και αρμοδιοτήτων. Κάτω από τα μέτρα αυτά διαπιστώνει κανείς χωρίς δυσκολία ένα ενστικτώδη, ένα παθολογικό φόβο για τη δυνατότητα να αναπτυχθεί μέσα από το δήμο και την κοινότητα ένα κίνημα με μια άλλη αντίληψη για το θεσμό και το ρόλο του. Για τη δυνατότητα του δημότη να παρέμβει άμεσα καθημερινά σ' ότι τον αφορούσε στην πόλη του ή στο χωριό του. Και που ανάμεσα στ' άλλα θα καταργούσε το δήμο και την κοινότητα (πιο ειδικά το Δήμαρχο και τον Κοινοτάρχη σαν δύναμη και παράγοντα εκλογικής πελατείας). Στην ιστορία της αυτοδιοίκησης η δεκαετία του 1950 και αρχές του '60 είναι γεμάτες από αγώνες και προσπάθειες, κόπους και προσωπικές θυσιές δεκάδων και δεκάδων εκλεγμένων εκπροσώπων στο χωριό και στην πόλη. Με ένα μικρό διάλειμμα η στρόφιγγα ξανακλείνει ασφυκτικά με την απριλιανή λαίλαπα που δημιουργεί ένα σώμα διορισμένων, που, στην ουσία, η μόνη αρμοδιότητά του είναι να στέλνει συγχαρητήρια τηλεγραφήματα ή να καταδικάζει με ψηφίσματα τους αγώνες και τους αγωνιστές κατά της χούντας. Η περίοδος αυτή είναι από τις πιο μελανές, και τραυμάτισαν βαθιά το θεσμό και τη σχέση του με τον πολίτη.

Με τη μεταπολίτευση το οικοδόμημα που έστηνε η χούντα των απριλιανών καταρρέει. Γίνονται κάποιες αλλαγές αλλά δεν αλλάζουν την εικόνα σε ότι έχει σχέση με τις αρμοδιότητες, το β' βαθμό αυτοδιοίκησης, τους πόρους. Κανένα ουσιαστικό μέτρο για την αναβάθμιση του θεσμού. Αντίθετα κυριαρχεί η αντίληψη του φορέα εκλογικής πελατείας, της εξάρτησης από τον τοπάρχη.

Σ' αυτή την περίοδο αναπτύσσεται στον χώρο της αυτοδιοίκησης ένα μεγάλο διεκδικητικό κίνημα, που καλύπτει όλο το πολιτικό φάσμα. Αποδείξη της οξύτητας των προβλημάτων, της κυριαρχικής επιβολής της κρατικής εξουσίας και της ανάγκης να διαμορφωθεί μια άλλη κατάσταση και μια άλλη δυναμική.

Εκείνο ωστόσο που χαρακτηρίζει αυτό το πλατύ και δυναμικό κίνημα είναι μια στάση διαμαρτυρίας, συνθηματολογική. Χωρίς να διαμορφώνει ένα πρόγραμμα παρέμβασης για βαθιές θεσμικές αλλαγές.

Η αδυναμία αυτή και οι συνέπειές της έγιναν πιο φανερές με την αλλαγή στο πολιτικό σκηνικό της χώρας ύστερα από τις εκλογές του Οκτώβρη 1981 που έφεραν στην εξουσία την κυβέρνηση της Αλλαγής. Επιβεβαίωση αυτού του ισχυρισμού αποτελεί ασφαλώς το γεγονός ότι η αυτοδιοίκηση σαν θεσμός και οι φορείς της, με κορυφαίο όργανό τους την ΚΕΔΚΕ, δεν είχε και δεν έχει ακόμα ένα σύνολο προτάσεων, ιδεών και λύσεων. Μια σύνθεση των διαφορετικών απόψεων, που να υπο-

βάλλει στην κυβέρνηση και να ζητήσει την θεσμοθέτησή τους.

Η έλλειψη αυτή φάνηκε ανάγλυφα στο συνέδριο της ΚΕΔ-ΚΕ στο Ηράκλειο της Κρήτης το Γενάρη του 1982 όπου η ΚΕΔΚΕ δεν είχε να υποβάλει ένα σύνολο επεξεργασμένων προτάσεων και λύσεων που θα έδιναν μια εντελώς διαφορετική διάσταση σ' αυτό το ίδιο το συνέδριο και θα εγκαινίαζε μια άλλη ποιοτικά αντίληψη για το ρόλο της αυτοδιοίκησης στις συνθήκες που δημιουργήθηκαν με τη νίκη των δυνάμεων της αλλαγής. Έτσι για πρώτη φορά η αυτοδιοίκηση, σ' αυτό το συνέδριο, εμφανίστηκε σα να μην διεκδικούσε και η κυβέρνηση, με το ίδιο τον πρόεδρο της και την ηγεσία του Υπουργείου Εσωτερικών, να ξεπερνά τις διεκδικήσεις εκείνη τη στιγμή με τις γνωστές εξαγγελίες για την αυτοδιοίκηση.

Ποιά βρισκόμαστε σήμερα; Ύστερα από δύο και πάνω χρόνια διακυβέρνησης από το ΠΑΣΟΚ, ύστερα από τις δημοτικές εκλογές του '82, που έφερε στη διοίκηση του δήμου και της κοινότητας σ' όλη τη χώρα νέο αίμα, νέους ανθρώπους στην ηγεσία και τις αντιλήψεις με διάθεση και κέφι για δουλειά; Πρώτα - πρώτα αυτό που οφείλουμε να διαπιστώσουμε είναι πως στον τομέα της τοπικής αυτοδιοίκησης, με όποιες επιφυλάξεις, έχει προχωρήσει με γοργότερο και πιο σταθερό ρυθμό το έργο της αλλαγής των θεσμών και των δομών, έργο που θα πρέπει να ολοκληρωθεί με τον νέο κώδικα.

Μέσα στις καινούριες συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί ποιά είναι σήμερα, στο πρακτικό επίπεδο πρώτα, η δραστηριότητα του δημοτικού και κοινοτικού συμβουλίου, του Δημάρχου και του Κοινοτάρχη; Πώς προσαρμόζεται στις νέες κατστάσεις, στις διευρυμένες αρμοδιότητες, πώς τις αξιοποιεί και πώς με τη συνολική δραστηριότητά τους βοηθούν στη σταθεροποίηση αλλά και στη διεύρυνσή τους; Μια πρώτη παρατήρηση-απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα είναι πως τώρα φαίνονται πιο χειροπιαστά οι συνέπειες της μακρόχρονης προσπάθειας χειραγώγησης που έγινε από την κεντρική εξουσία, μια εξουσία δεξιάς πολιτικής και αντίληψης. Η διαμόρφωση μηχανισμού τοπικής αυτοδιοίκησης για ένα αυστηρά καθορισμένο έργο συμπληρωματικού χαρακτήρα, το έργο της διοίκησης. Με τη δημιουργία μιας υποδομής που να ανταποκρίνεται σ' αυτό το στόχο. (Πιστοποιητικά - καθαριότητα - μικροέργα, ύδρευση αποχέτευση, και όχι πάντα).

Έτσι ο δήμος και πολύ περισσότερο η κοινότητα φαίνεται σήμερα ένας απονευρωμένος οργανισμός. Που βαρύνει πιεστικά πάνω του η δύναμη της αδράνειας. Γιατί οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι παρά τις προσπάθειες που γίνονται εδώ και κεί, η συνολική εικόνα που δίνει η αυτοδιοίκηση δεν μπορεί να είναι και δεν είναι, αυτό που απαιτούν οι περιστάσεις. Εκεί που θα κριθεί το έργο της αυτοδιοίκησης σήμερα δεν είναι μόνο αν έχει να παρουσιάσει - και έχει - έργα όπως η αποχέτευση, η ύδρευση, ο αγροτικός δρόμος, η τσιμεντόστρωση ή ο ασφαλτόστρωση μιας πλατείας. Αυτό με την αύξηση των πιστώσεων αλλά και του τρόπου διάθεσης μέσω του Νομαρχιακού Συμβουλίου γίνεται και καλύτερα και σε πολύ πιο μεγάλη έκταση από χτες.

Πέρα από αυτούς τους τομείς δράσης το καινούριο, το κρίσιμο ερώτημα είναι με ποιές δραστηριότητες και πρωτοβουλίες ο δήμος ή η κοινότητα οριοθετεί τους τομείς και τους χώρους παρέμβασης στην προσπάθειά της να θεμελιώσει μια άλλη

προοπτική για την πόλη και το χωριό, για τη γειτονιά. Για το παιδί, για τον νέο, για τη μητέρα, για την κοινωνική πολιτική, την υγεία, την άθληση, την ψυχαγωγία, τη μόρφωση. Πώς αντιμετωπίζει το πρόβλημα του ελεύθερου χρόνου. Πώς ενεργοποιεί το δημότη, με ποιούς ζωντανούς άμεσους και καθημερινούς τρόπους τον κάνει συμμετοχο για να βρεθούν και, γίνουν καθημερινή πράξη οι λύσεις που θάναι πρακτικές, βιώσιμες και συμμετοχικές.

Πέρα από αυτά, με ποιές μορφές και με ποιές δραστηριότητες η αυτοδιοίκηση θα δώσει μια νέα ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη στην περιοχή ευθύνης της; Πώς, με άλλα λόγια, ο δήμος και η κοινότητα θα προγραμματίσει, θα οργανώσει και θα θέσει σε εφαρμογή την υλοποίηση αυτής της παρέμβασης; Μια παρέμβαση που είναι καθοριστικής σημασίας ιδιαίτερα για τις ορεινές άγονες περιοχές, τα νησιά, τις περιοχές για τις οποίες καμία ιδιωτική πρωτοβουλία αλλά και ο δημόσιος τομέας της οικονομίας δεν πρόκειται να πάρουν πρωτοβουλίες για να γίνουν οι αναγκαίες αναδιαρθρώσεις και αλλαγές.

Αυτό το έργο μπορεί να γίνει μόνο με την αυτοδιοίκηση, τον συνεταιρισμό, τη συμμετοχή του δημότη. Κι αυτό απαιτεί μια δουλειά και μια προεργασία με πολλές ταυτόχρονα διαστάσεις. Γίνεται φανερό ότι μια τέτοια αντίληψη αλλά και προσπάθεια εφαρμογής στην πράξη προϋποθέτει τη σύνταξη ενός τοπικού προγράμματος, που θάναι όσο γίνεται πιο ολοκληρωμένο. Προγράμματος που θα βασίζεται στα τοπικά δεδομένα και ταυτόχρονα θα οραματίζεται την παραπέρα ανάπτυξή τους. Το πρόγραμμα αυτό πρέπει να αποτελεί καθημερινό σημείο αναφοράς στις δραστηριότητες της αυτοδιοίκησης, του συνεταιρισμού, των δημοτών, ένα πρόγραμμα που θα βρίσκεται σε λειτουργική σχέση με τα προγράμματα των γειτονικών δήμων και κοινοτήτων. Με το νομαρχιακό πρόγραμμα. Η εμμονή στην υλοποίηση του προγράμματος που δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί πρόσκαιρο εκλογικό χαρακτηρισμό, ακόμα και στην περίπτωση που οι δυσκολίες στην εφαρμογή του δεν επιτρέπουν τη συνολική πραγματοποίησή του. Θα πρέπει έστω και αυτά που εκτελούνται αποσπασματικά να είναι κομμάτια από τον ιστό του προγράμματος. Να μπορούν να συνδεθούν και να λειτουργήσουν μέσα σ' αυτό. Αυτό απαιτεί με όλη τη σημασία που αποδίδουμε στον όρο δημοτική έμπνευση και φαντασία, πραγματικό μεράκι και όχι μια τυπική και τελετουργική εκτέλεση της ευθύνης που έχουν αναθέσει οι πολίτες στους εκπροσώπους του κι ακόμα τολμηρή και θεμελιωμένη στήριξη μιας διεκδικητικής πολιτικής προς την κυβέρνηση και τη διοίκηση που πάντα θάχει κάποιες αναστολές στη μετάδιδασήν αρμοδιοτήτων και πόρων στην τοπική αυτοδιοίκηση. Διεκδίκηση που δεν αντιστρατεύεται αλλά πυροδοτεί με νέα δυναμική την αλλαγή. Διευρύνει τα ερείσματά της, παρέχει στον κάθε πολίτη μεγάλες δυνατότητες και του γεννά την ανάγκη και να τη στηρίξει και να την προωθήσει.

Σήμερα δύο είναι τα στοιχεία, οι όροι που θα καθορίσουν την πάρα πέρα πορεία της, ο ένας, που παραμένει καθοριστικός, είναι η ολοκλήρωση της πορείας που άρχισε μετά τις εκλογές του 1981 και πρέπει να λήγει με τη σύνταξη και την εφαρμογή του νέου κώδικα. Κι αυτό είναι πρώτα και κύρια ευθύνη της κυβέρνησης.

Ο άλλος όρος έχει να κάνει με την ίδια την τοπική αυτο-

209. Βόνιτσα

διοίκηση. Με τους δημότες που η ψήφος των συμπολιτών τους τους έχει αναδείξει στο αξίωμα του δημοτικού και κοινοτικού άρχοντα. Η αξιοποίηση των σημερινών δυνατοτήτων, τα νέα περιθώρια που δίνει ο μεταβατικός νόμος που ανοίγει νέους ορίζοντες και προοπτικές. Αλλά και οι προηγούμενες ρυθμίσεις και βελτιώσεις στον Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων, περιέχουν νέα στοιχεία και νέες δυναμικές. Αλλά δεν πρόκειται να γίνουν πραγματικότητα με μόνο το γεγονός ότι έγιναν νόμοι και διατάγματα. Χρειάζεται μια μεγάλη καθημερινή και ακούραστη προσπάθεια για την πραχτική εφαρμογή τους. Μια καθημερινή δοκιμασία που θα αποδείχνη και θα επιβεβαιώνη τις δυνατότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης που θα παρακάμπτει εμπόδια, συνήθειες και παραλυτικές καταστάσεις, αποτέλεσμα μακρόχρονης αδράνειας και παραμερισμού. Αυτή η ευθύνη και η υποχρέωση που φέρνουν στους ώμους τους οι δημοτικές και κοινοτικές αρχές που εκλέχτηκαν στις εκλογές του 1982. Είναι

ένα συστατικό στοιχείο για την παραπέρα πορεία, το μέλλον της τοπικής αυτοδιοίκησης. Είναι ένας όρος που σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να υποτιμηθεί ή να περιοριστεί η σημασία του. Θα πρέπει ίσως να σημειωθεί πως είναι ένας όρος που δεν προβάλλεται ιδιαίτερα και δεν υπογραμμίζεται η αποφασιστική σημασία που αποκτά σήμερα. Δεν προβάλλεται ή και υποτιμάται η βάσιμη προοπτική να γίνει έτσι η αυτοδιοίκηση μια σοβαρή δύναμη που με την καταξίωσή της στη ζωή, να διευρύνει και, γιατί όχι, να ανατρέπει τις όποιες αντιστάσεις που θα υπάρξουν σ' αυτή την πορεία.

Από την πλευρά αυτή οι σημερινοί εκπρόσωποι της τοπικής αυτοδιοίκησης, οι τοπικές ενώσεις και η ΚΕΔΚΕ έχουν μια ευθύνη πιο μεγάλη και πιο αυξημένη από άλλες φορές.

Γιατί καλούνται να αποδείξουν και να επιβεβαιώσουν στην πράξη, στην καθημερινή ζωή, να στηρίξουν με την δικαίωση τους αγώνες της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Αυτό πώς εξηγείται; Ότι η Τ.Α. σήμερα στην Ελλάδα, δεν έχει την οντότητα που θα της εξασφάλιζε, μια άμεση παρέμβαση, στην αναπτυξιακή διαδικασία και πιο πέρα στη διαμόρφωση των παραγωγικών σχέσεων.

Έτσι λοιπόν ακίνδυνη όπως είναι, δίνει την ευκαιρία να μικροπολιτεύεται η συντήρηση ότι τάχα είναι υπέρ της αναβάθμισης της. Στη Δανία όμως π.χ. όπου η Τ.Α. είναι σε πολύ υψηλό επίπεδο από πλευράς δομής και αρμοδιοτήτων, εκεί είναι σαφείς οι διαφορετικοί πολιτικοί στόχοι της συντήρησης (που θέλει τον περιορισμό της γιατί την φοβάται ελεύθερη) και των προοδευτικών σοσιαλιστικών κομάτων (που επιδιώκουν την απελευθέρωσή της και τη συμμετοχή της στην παραγωγική διαδικασία για όφελος των εργαζομένων και λαϊκών στρωμάτων). Έτσι οργανωμένη η Τ.Α. παύει να είναι στείρο εξάρτημα ενός γραφειοκρατικού - τεχνοκρατικού μηχανισμού κι αποκτά οντότητα πολιτικού φορέα άσκησης πραγματικής λαϊκής εξουσίας.

Έτσι θα αποκλειστεί και ο κίνδυνος να γίνει και εξάρτημα κομματικού μηχανισμού οποιουδήποτε κόμματος, αλλά αντίθε-

τα τα κόμματα θα υπηρετούν αυτά την Τ.Α., για να εκτελέσει την σημαντική της αποστολή. Θα κινηθούν τα κόμματα για να αξιοποιηθούν πολιτικά οι δυνατότητες της Τ.Α. και δεν θα ξοδεύονται οι όποιες, έστω και μικρές ή ασήμαντες, δυνατότητες των Ο.Τ.Α. για να προβληθούν και εντυπωσιάσουν τα κόμματα, όπως δυστυχώς σε πολλές περιπτώσεις μέχρι σήμερα συμβαίνει.

Θεμιτή τότε και η κομματικοποίηση των δημοτικών εκλογών και οι διαφανείς (όχι ψευτοκαλυμμένες) κομματικές προεκλογικές συνεργασίες, εφόσον προβάλλουν στο λαό ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα πολιτικής συμπεριφοράς των δημοτικών και κοινοτικών συμβουλίων, που θα απελευθερώνει και θ' αξιοποιεί τις σημαντικές αναπτυξιακές - παραγωγικές δυνατότητες μιας ακμαζουσας Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Μια έτσι αναβαθμισμένη Αυτοδιοίκηση έχουμε σήμερα τις δυνατότητες ν' αποκτήσουμε και αναμφισβήτητα τον πρώτο λόγο και τη βασική ευθύνη φέρνει η σημερινή κεντρική εξουσία και όλα τα προοδευτικά κόμματα και μετά οι Δημοτικοί άρχοντες.

Η ΛΑΪΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

ΝΙΚΟΣ ΠΕΤΡΑΚΗΣ
ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΣΗΤΕΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

1. Τα τοπικά αναπτυξιακά συνέδρια, εμπειρίες της τελευταίας δεκαετίας.

Υπάρχει μια πλούσια εμπειρία στην Κρήτη πάνω σε θέματα λαϊκής συμμετοχής. Η εμπειρία αυτή είναι πολύ παλιά και αφορά όλες τις μορφές λαϊκής συμμετοχής, και την πολιτική και οικονομική και την κοινωνική – αν έτσι ονομάζουμε αντίστοιχα τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων, τη συνεταιριστική παραγωγή και τους κοινωνικούς θεσμούς και συνήθειες.

Ιδιαίτερα πλούσια είναι η εμπειρία την τελευταία δεκαετία από την πτώση της χούντας μέχρι σήμερα.

Είναι ίσως και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η εμπειρία αυτή σήμερα που άρχισαν να εφαρμόζονται θεσμοί και διαδικασίες λαϊκής συμμετοχής σε ολόκληρη τη χώρα και θα εξαρτηθούν πολλά από την επιτυχία τους.

Εδώ θα ασχοληθούμε με τρεις θεσμούς λαϊκής συμμετοχής: Τα Τοπικά Αναπτυξιακά Συνέδρια, τον Σύνδεσμο Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης και τους Κοινωνικοποιημένους Επιχειρηματικούς φορείς.

Τα τοπικά αναπτυξιακά συνέδρια

Τοπικά Αναπτυξιακά Συνέδρια – δηλ. Συνέδρια που ασχολήθηκαν με την ανάπτυξη μιας μικρής περιοχής – έχουν πραγματοποιηθεί έξι την τελευταία δεκαετία στην Κρήτη.

Τα δύο πρώτα πραγματοποιήθηκαν στη Σητεία (Ν. Λασιθίου 1976 και 1978) με οργανωτή τον δήμο Σητείας και θέμα την ανάπτυξη της ομώνυμης επαρχίας.

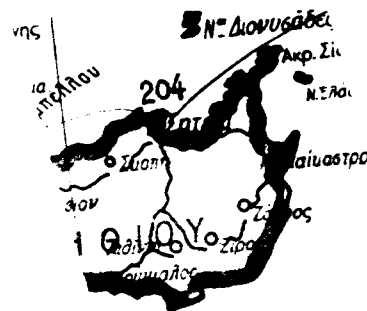
Ακολούθησαν το Συνέδριο ανάπτυξης επαρχίας Κισσάμου (Νομός Χανίων 1979) με οργανωτή τον δήμο Κισσάμου, το Συνέδριο ανάπτυξης της επαρχίας Αποκορώνου (Ν. Χανίων) με οργανωτή ένα σύλλογο Αποκορωνιωτών και τα συνέδρια ανάπτυξης της Μεσαράς (Ν. Ηρακλείου 1980), του Οροπεδίου Λασιθίου (Ν. Λασιθίου 1983) με βασικό οργανωτή τα δύο τελευταία, το Τμήμα Ανατολικής Κρήτης του Τεχνικού Επιμελητηρίου της Ελλάδας (ΤΕΕ/ΤΑΚ).

Στις γραμμές που ακολουθούν θα αναφερθούμε στην εμπειρία (διαδικασίες, οργάνωση, πορίσματα, αποτελέσματα, συμπεράσματα κ.λπ.) των συνεδρίων της Σητείας.

Σημειώνουμε όμως ότι όμοια με της Σητείας ήταν και η εμπειρία των άλλων συνεδρίων.

Η αναγκαιότητα

Η ανάγκη της αυτογνωσίας και του αυτοπροσδιορισμού γέννησαν τα αναπτυξιακά συνέδρια: να μάθουμε και να μελετήσουμε καλύτερα τα προβλήματα και τις δυνατότητες του τόπου μας, να προσδιορίσουμε εμείς οι ίδιοι τη ζωή μας, το είδος της ανάπτυξης που επιθυμούμε και να καθορίσουμε τις προτε-

ραιότητες μας, να ιεραρχήσουμε τα προβλήματα και τις επιδιώξεις μας.

Ακόμη η ανάγκη να έχουμε έναν οδηγό δράσης για μας και ταυτόχρονα μια πρόταση και ένα κριτήριο για τη δράση των άλλων. Αυτές οι ανάγκες γέννησαν τα Αναπτυξιακά Συνέδρια. Ωστόσο εκείνα δεν ικανοποίησαν μόνο τις παραπάνω ανάγκες. Όπως θα δούμε η χρησιμότητά τους ήταν πολύ μεγαλύτερη.

Σύνθεση και διαδικασία

Η πλήρης αντιπροσωπευτικότητα (ή καλύτερα η αντιπροσώπευση) ολόκληρης της επαρχίας και η δημοκρατική διαδικασία ήταν βασικές αρχές της οργάνωσης των συνεδρίων μας.

Η πρώτη εξασφαλίστηκε με το να κληθούν ως μέλη των συνεδρίων όλοι οι εκλεγμένοι επικεφαλής φορέων της επαρχίας (Ο.Τ.Α., παραγωγικών τάξεων, όπως γεωργ. συν/σμών και επαγγελματικών οργανώσεων, επιστημονικών, κοινωνικών και πολιτισμικών φορέων, σωματείων απόδημων συνεπαρχιωτών μας και η δεύτερη με την εφαρμογή ενός δημοκρατικού κανονισμού του συνεδρίου.

Κλήθηκαν επίσης ως παρατηρητές όλα τα μέλη των συμβουλίων των παραπάνω φορέων, καθώς και οι γραμματείς κοινοτήτων, οι δάσκαλοι και οι εφημέριοι των χωριών.

Και φυσικά το κοινό δικαίωμα λόγου είχαν οι πάντες, με προτεραιότητά στους συνέδρους.

Για την παρακολούθηση των εργασιών του συνεδρίου κλήθηκαν εκπρόσωποι της εκκλησίας, της πολιτείας, των κομμάτων, των κρατικών υπηρεσιών και οργανισμών των ΟΤΑ και άλλων φορέων σε όλα τα επίπεδα (Επαρχία, Νομός, Περιφέρεια, Κέντρο) καθώς και εκπρόσωποι των μέσων ενημέρωσης.

Η προετοιμασία

Η προετοιμασία (όπως και η μετασυνεδριακή δουλειά) είναι κρίσιμης σημασίας θέμα για ένα συνέδριο. Αναφέρουμε συνοπτικά τα βήματα και τις διαδικασίες της προετοιμασίας, που κράτησε πάνω από έξι (6) μήνες.

- Απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου για το γενικό πλαίσιο του συνεδρίου (σκοποί, σύνθεση, θέματα διαδικασίας, οργανωτικά, οικονομικά).

- Συγκρότηση Οργανωτικής Επιτροπής από τους εκπροσώπους των μεγαλύτερων φορέων. (Είναι χαρακτηριστικό ότι η Οργανωτική Επιτροπή είχε τη σύνθεση των σημερινών Νομαρχιακών - Επαρχιακών Συμβουλίων, που θεσμοθετήθηκαν έξι χρόνια αργότερα, το 1982 με τον νόμο 1235.

- Συσκέψεις των φορέων της πόλης με θέμα το συνέδριο.

- Συνεδριάσεις της Ο.Ε. (Οργανωτικής Επιτροπής) για τη συστηματική προετοιμασία.

- Γραπτή ενημέρωση όλων των φορέων και αποστολή σχετικού ερωτηματολογίου και οδηγιών για την οργάνωση συγκεντρώσεων στα χωριά και τους μαζικούς χώρους με θέμα το συνέδριο.

- Ορισμός (από την Ο.Ε.) των εισηγητών, παροχή σε αυτούς όλων των διαθέσιμων στοιχείων και συνεχής συνεργασία.

- Ενημέρωση (με έντυπα κ.λπ. μέσα) του κοινού και πρόσκληση να πάρουν μέρος και να βοηθήσουν.

- Συγκέντρωση εισηγήσεων πριν το συνέδριο και συζήτηση Ο.Ε. και εισηγητών.

Οι παραπάνω διαδικασίες προετοιμασίας εξασφάλισαν συ-

Τα τελευταία χρόνια πολλοί μετανάστες από τη Σητεία, κάτοχοι τεχνολογίας και κεφαλαίου, θέλουν να επιστρέψουν στην

επαρχία μας (τάση πολιννόστησης). Διαπιστώνουν όμως ότι δεν υπάρχουν εδώ οι συνθήκες (κυρίως από έλλειψη έργων υποδομής) για παραγωγική επένδυση των κεφαλαίων τους και αξιοποίηση των τεχνολογικών τους γνώσεων και έτσι παραμένουν στο εξωτερικό.

Αλλά και οι περισσότεροι από όσους επιστρέφουν αναγκάζονται να επενδύουν και να ασχολούνται σε μη παραγωγικές δραστηριότητες (οικοδομές, υπηρεσίες αναψυχής κλπ.) Όλοι παρατηρούν και παίρνουν υπόψη τους επίσης την ανεπάρκεια και χαμηλή στάθμη των υπηρεσιών υγείας.

Η παραπάνω δυσάρεστη κατάσταση (αδυναμία παραγωγικής απορρόφησης προσφερομένης ελληνικής τεχνολογίας και κεφαλαίου) δεν είναι απώλεια μόνο για την τοπική αλλά και για την εθνική οικονομία.

Αλλά και η ανθρώπινη πλευρά της κατάστασης (να σε διώχνει ή να μη δέχεται την επιστροφή σου το τόπος σου) έχει όχι μόνο διαστάσεις τραγικές αλλά και το σπέρμα της αυτοκατάλυσης.

Η επαρχία Σητείας μπορεί και πρέπει να αναπτυχθεί. Θέληση του λαού της επαρχίας Σητείας είναι η ανάπτυξη της να είναι ολόπλευρη (κοινωνική, οικονομική, πολιτιστική), λαϊκή (προς όφελος του συνόλου του λαού και όχι του κεφαλαίου). Ισόρροπη (όχι μονομερής, αλλά σε όλους τους τομείς). Αυτοδύναμη (με βάση δικές μας δυνάμεις χωρίς ξένη διείσδυση και εξάρτηση).

Εξαιτίας της κρίσιμης γεωπολιτικής και στρατηγικής θέσης της Κρήτης οποιασδήποτε μορφής ξένη διείσδυση και παρουσία είναι εξαιρετικά επικίνδυνη, τόσο για τα εθνικά μας συμφέροντα όσο και για την κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική μας εξέλιξη και προοπτική.

Η ανάπτυξη της επαρχίας Σητείας στις παραπάνω αρχές και κατευθύνσεις είναι δυνατή.

Για την ανάπτυξη της επαρχίας στις παραπάνω κατευθύνσεις βασικό ρόλο έχουν να παίξουν: Οι οργανωμένες κοινωνικές και πολιτιστικές λαϊκές δυνάμεις, οι οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οι Συνεταιρισμοί και οι επαγγελματικές οργανώσεις, οι εκπρόσωποι, οι επιστήμονες, οι πνευματικοί και προοδευτικοί άνθρωποι της επαρχίας.

Καθήκον του κράτους είναι να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για τη σωστή ανάπτυξη. Βασικές τέτοιες προϋποθέσεις είναι:

Έρευνες και μελέτες

Έργα υποδομής και υπηρεσίες αποκέντρωσης,

Κίνητρα.

Καθήκον του λαού είναι να αξιοποιεί τις δυνατότητες της ανάπτυξης, να γίνεται ο πρωτοβουλιακός και υπεύθυνος φορέας της ανάπτυξης.

Στη σημερινή φάση, που δεν υπάρχουν ή είναι εντελώς ελλείψεις οι βασικές προϋποθέσεις της ανάπτυξης, καθήκον του λαού είναι να αγωνίζεται για τη δημιουργία τους.

Όπου το κράτος αναλαμβάνει προσπάθεια για τη δημιουργία των προϋποθέσεων της ανάπτυξης (μελέτες, έργα, μέτρα κλπ.), ο λαός και όλοι όσοι μπορούν οφείλουν να συμπαραστέκονται, να διευκολύνουν και να βοηθούν τις κρατικές προσπάθειες.

Διαρκές καθήκον του λαού είναι να περιφρουρεί τις προο-

πτικές για ανάπτυξη σύμφωνα με τη θέλησή του και να αποκρούει τους κινδύνους και τις καταστάσεις που θα αποτελούσαν εμπόδιο στην ανάπτυξη όπως τη θέλει.

Η επαρχία της Σητείας, όπως και κάθε άλλη περιοχή της χώρας δεν μπορεί να αποτελέσει μια νησίδα ανεξάρτητη και ανεπηρέαστη από την κρατική πολιτική και την κρατική δράση στα θέματα της ανάπτυξης.

Αντίθετα ο ρόλος της κρατικής πολιτικής και της κρατικής δράσης στην ανάπτυξη του τόπου μας, όπως και κάθε άλλου τόπου, είναι πολύ μεγάλος, σχεδόν καθοριστικός.

Καθήκον μας είναι να αγωνιστούμε μαζί με όλες τις δυνάμεις της χώρας, που έχουν την ίδια θέληση με μας στα θέματα των αρχών και κατευθύνσεων της ανάπτυξης για την επικράτηση της πολιτικής της ολόπλευρης, λαϊκής ισόρροπης και αυτοδύναμης ανάπτυξης.

Υπάρχει όμως ένα άλλο σοβαρό θέμα:

Η σημερινή χωροταξική διάρθρωση της χώρας, που χαρακτηρίζεται από τον αυξανόμενο υδροκέφαλο της Αττικής και την προϊούσα ερήμωση της επαρχίας συνιστά βαριά εθνική ανωμαλία.

Η περιφερειακή ανάπτυξη αποτελεί σήμερα όχι μόνο διαίωμα της ελληνικής επαρχίας αλλά όρο επιβίωσης του Έθνους.

Θεωρούμε καθήκον μας να αγωνιστούμε μαζί με όλες τις επαρχίες της Κρήτης και της Ελλάδας, ιδιαίτερα τις φθίνουσες και ακριτικές, για την επιβολή μιας εκτεταμένης και αποτελεσματικής πολιτικής περιφερειακής ανάπτυξης που θα έχει στόχο την αξιοποίηση των παραγωγικών πόρων της ελληνικής επαρχίας και την εξίσωση του επιπέδου ζωής μεταξύ Κέντρου και Περιφέρειας.

Για την επιτυχία των παραπάνω στόχων αλλά και για άλλους σοβαρούς λόγους υπάρχει επιτακτική ανάγκη Εθνικού και Περιφερειακού Χωροταξικού Σχεδιασμού και Προγραμματισμού.

Διαπιστώνουμε την έλλειψη βασικών μελετών απαραίτητων για τη σύνταξη των Εθνικών και Περιφερειακών Σχεδίων και Προγραμμάτων, όμως κτηματολόγια, υδρογεωλογικές, εδαφολογικές και κλιματολογικές μελέτες, μελέτες ορυκτού πλούτου κ.λπ.

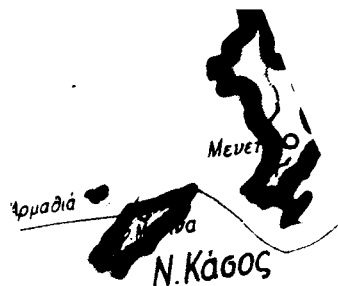
Με ανησυχία διαπιστώνουμε ότι τα τελευταία χρόνια δεν έχει γίνει σοβαρή πρόοδος ούτε στο θέμα των μελετών, ούτε στο θέμα του προγραμματισμού. Απεναντίας έχει υπάρξει στασιμότητα ή έχουν γίνει αποσπασματικές και εντελώς σπασμωδικές ενέργειες συγκυριακού χαρακτήρα και γι' αυτό αποτυχημένες.

Είναι επιτακτική ανάγκη να αρχίσει αμέσως και με τον ταχύτερο ρυθμό μια σοβαρή, συστηματική και μακρόπνοη εργασία εθνικού περιφερειακού και τοπικού σχεδιασμού και προγραμματισμού της ανάπτυξης.

Διαπιστώθηκε ακόμη πως απαραίτητες προϋποθέσεις για μια σωστή ανάπτυξη της περιφέρειας είναι:

— Η δημιουργία ουσιαστικής Τοπικής Αυτοδιοίκησης (με διοικητική αυτοτέλεια και οικονομική αυτοδυναμία)

— Η ουσιαστική αποκέντρωση (με τη ματαδίδωση αρμοδιοτήτων και πόρων από το κέντρο στην περιφέρεια και κυρίως από το κράτος στην τοπική αυτοδιοίκηση).

- Η πάταξη της γραφειοκρατίας (τόσο με την πολιτική της έννοια όσο και με την διαδικαστική).
- Η λαϊκή συμμετοχή σε όλα τα επίπεδα και όλους τους τομείς.

Όλες οι παραπάνω αλήθειες είναι απλές γι' αυτό και σημαντικές. Ωστόσο πρέπει να διαπιστώσουμε ότι δεν έχουν συνειδητοποιηθεί όσο πρέπει ούτε από τους ειδικούς, ούτε από τους αρμόδιους της Αθήνας (ιδιαίτερα σε ότι αφορά τη σημασία τους, την αξιολόγησή τους) και αυτό ας μην φανεί υπερβολικό.

Μπορούμε άλλωστε να κάμουμε ένα τεστ: απαντήστε στο ερώτημα από τις χίλιες προϋποθέσεις, που χρειάζεται ένας πολίτης για να μείνει σε ένα τόπο, ή, με διαφορετική διατύπωση, από τις πολλές προϋποθέσεις (υπηρεσίες, συνθήκες, ευκαιρίες) που πρέπει να προσφέρει ένας τόπος στους κατοίκους του για να τους κρατήσει, ποιές είναι οι δυό πιο απαραίτητες, οι δυό πιο σπουδαίες; Είναι καταπληκτικό ότι σε εξαιρετικά σπάνιες περιπτώσεις (για να μην πούμε ποτέ) απάντησαν σωστά αρμόδιοι και ειδικοί — κάτοικοι της Αθήνας, ενώ σωστά απάντησαν όλοι όσοι είχαν αναγκαστεί να φύγουν από τα χωριά τους;

Πρόκειται βέβαια για τις υπηρεσίες, την υγεία και την εργασία. Γιατί για να μείνει κάποιος σε έναν τόπο, τα πρώτα που χρειάζεται είναι υπηρεσία υγείας, που να του εξασφαλίζουν ένα αίσθημα ασφάλειας για τη ζωή του (και τη ζωή των δικών του) και μια δουλειά που να του εξασφαλίζει ένα εισόδημα από το οποίο μπορεί να ζήσει (με την οικογένειά του).

Να ένας λόγος για τον οποίο η λαϊκή συμμετοχή — που μόνο αυτή μπορεί να δώσει τέτοιες απλές και μεγάλες αλήθειες — είναι διαδικασία αναντικατάστατη.

Η μετασυνεδριακή δουλειά

Τα αποτελέσματα

Το συνέδριο είναι απλώς το αποκορύφωμα. Και αν δεν υπάρξει προσυνεδριακή και μετασυνεδριακή δουλειά τα αποτελέσματα του δεν μπορεί να είναι σημαντικά. Για την προσυνεδριακή δουλειά μιλήσαμε ήδη. Συνίσταται στις ενέργειες και τις πρωτοβουλίες που απαιτούνται για την προώθηση και υλοποίηση των πορισμάτων του. Συνίσταται κυρίως στα εξής:

- Στην υποβολή των πορισμάτων στους αρμόδιους φορείς (κυβέρνηση, κρατικές υπηρεσίες, κόμματα, τοπικούς φορείς κ.λπ.).
- Στη δημοσίευση των πορισμάτων.
- Στην προβολή των πορισμάτων σε κάθε παρουσιαζόμενη ευκαιρία (επισκέψεις υπουργών, ανάληψη τοπικών πρωτοβουλιών για υλοποίηση συγκεκριμένων έργων και προγραμμάτων — για κινητοποίηση του λαού στους άξονες — και πορισμάτων.

Αποτελέσματα και συμπεράσματα

Οι ανάγκες που γέννησαν τα συνέδρια, η αυτογνωσία, ο αυτοπροσδιορισμός, ο οδηγός-κριτήριο, ικανοποιήθηκαν πλήρως. Ωστόσο τα συνέδρια, όπως άλλωστε έχει ήδη φανεί, είχαν και άλλα αποτελέσματα, οδήγησαν και σε άλλα συμπεράσματα.

Αποδείχτηκε πως οι διαδικασίες λαϊκής συμμετοχής έχουν μια δική τους δυναμική, μια δική τους διαλεκτική αρκετά αυτόνομη και συχνά αδυσώπητη...

Έτσι πέρα από τη συμβολή των συνεδρίων στην προώθηση της λύσης των τοπικών προβλημάτων στα υφιστάμενα τότε

πλαίσια, υπήρξε μια βαθύτερη συνειδητοποίηση των ιδίων προβλημάτων, της φύσης τους, των αιτίων της ύπαρξής τους και των προϋποθέσεων και των σωστών τρόπων της επίλυσής τους.

Υπήρξε συνειδητοποίηση των αιτίων της καθυστέρησης, των λόγων της ερήμωσης της ελληνικής επαρχίας, των συνεπειών της στρεβλής ανάπτυξης, σε εθνική κλίμακα, αλλά και των κινδύνων από μια κακή τοπική ανάπτυξη — τα παραδείγματα τα προς αποφυγήν δεν είναι ούτε λίγα ούτε όλα μακριά μας (Αγ. Νικόλαος, Ηράκλειο κ.λπ.).

Η αναζήτηση των γενικότερων προϋποθέσεων και της δικής μας ευθύνης για μια σωστή ανάπτυξη (ισόρροπη, αυτοδύναμη, προς όφελος του λαού) ήταν κάτι το κυρίαρχο και συχνά ο προβληματισμός πήγαινε πολύ βαθιά.

Έτσι: Η ανάγκη βαθιών αλλαγών στο γενικότερο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο και η ανάγκη υπεύθυνης μελέτης και συλλογικής δράσης για τη λύση των προβλημάτων ήταν πράγματα που συνειδητοποιήθηκαν από όλους.

Η συγκεκριμενοποίηση, η υπευθυνότητα και η τεκμηρίωση αντικατάστησαν νεφελώματα, προχειρότητες και συνθηματολογίες και προσδώσαν κύρος στους αγώνες και στις διεκδικήσεις μας.

Η επισήμανση, η ανάλυση, η επεξεργασία λύσεων, η ιεράρχηση και η προβολή των προβλημάτων και των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της επαρχίας ήταν πλήρεις. Πολλές, πλάνες ή λαθεμένες, εντυπώσεις κατέρρευσαν ενώ νέες δυνατότητες αποκαλύφθηκαν, νέοι ορίζοντες ανοίχτηκαν.

Ωστόσο η κινητοποίηση του δυναμικού της επαρχίας (κοινού, φορέων, και ατόμων) για την ανάπτυξή της δεν ήταν πλήρης ικανοποιητική και δεν κατορθώθηκε να συστηματοποιηθεί και να εδραιωθεί.

Τα αίτια κατά τη γνώμη μας είναι πολλά. Άλλα έχουν εκλείψει και άλλα εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα. Ωστόσο η κινητοποίηση που υπήρξε και η μετέπειτα (μέχρι σήμερα) πείρα μας, επιτρέπει να πιστεύουμε πως μια ευρεία και συστηματική ενεργοποίηση και κινητοποίηση του λαού και των φορέων του είναι δυνατή.

Πρέπει ακόμη να σημειώσουμε πως τα συνέδρια αυτά – τα πρώτα τοπικά Αναπτυξιακά Συνέδρια στην Ελλάδα – έπαιξαν ρόλο καταλύτη και βρήκαν μιμητές σε πολλές άλλες περιοχές της χώρας.

Ένα σωστό συνέδριο - Τα πριν και τα μετά

Η οργάνωση ενός συνεδρίου ήταν σχεδόν πάντα εύκολη υπόθεση. Δύσκολη εξακολουθεί να είναι η οργάνωση ενός σωστού συνεδρίου και μάλιστα τοπικού αναπτυξιακού, με τη σωστή προσυνεδριακή δουλειά και με ουσιαστική μετασυνεδριακή συνέχεια.

Οποσδήποτε οι σημερινές συνθήκες είναι ευνοϊκότερες από τις παλιές. Ωστόσο εξακολουθούν να υπάρχουν δυσκολίες.

Η προσυνεδριακή δουλειά συνίσταται στις διαδικασίες έκφρασης της λαϊκής θέλησης και της λαϊκής σοφίας πάνω στα θέματα ανάπτυξης στην επιστημονική επεξεργασία των θεμάτων και τη σύνδεση αυτών των δύο.

Η μετασυνεδριακή δουλειά συνίσταται στις ενέργειες και πρωτοβουλίες για τη γνωστοποίηση των πορισμάτων και την υλοποίησή τους.

Η έκφραση της λαϊκής θέλησης και λαϊκής σοφίας απαιτούν διαδικασίες λαϊκής συμμετοχής και χρειαζόμαστε γι' αυτό οργανωτές-εμπνευστές (οι οποίοι θα παίξουν και τον ρόλο του λαϊκού επιμορφωτή, γιατί χρειάζεται και λαϊκή παιδεία πάνω στους νέους θεσμούς, που σχετίζονται με την ανάπτυξη).

Το βάρος αυτό πέφτει στους ώμους της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με την ευρύτερη έννοια. Από τον χώρο της κυρίως πρέπει να βρεθούν οι εμπνευστές.

Η επιστημονική επεξεργασία χρειάζεται επιστήμονες ειδικούς και σύνδεση των δύο με κατάλληλα συλλογικά όργανα.

Οι επιστημονικοί φορείς, οι κρατικές υπηρεσίες και οργανισμοί καθώς και τα μεμονωμένα άτομα πρέπει να είναι οι πηγές των επιστημονικών και ειδικών και οι φορείς της Τ.Α., των παραγωγικών τάξεων και των κοινωνικών και επιστημονικών οργανώσεων οι πηγές των συλλογικών.

Οι τοπικοί φορείς έχουν την ευθύνη της γνωστοποίησης των πορισμάτων, ενώ η ευθύνη της υλοποίησης – μια πολύ μεγάλη

υπόθεση – ανήκει σε όλους, ιδιαίτερα όμως στους τοπικούς φορείς και το κράτος.

Σε ποιόν πέφτει το κύριο βάρος, εξαρτάται από το θέμα. Σίγουρα όμως η διαρκής παρακολούθηση των τοπικών θεμάτων και η ανάληψη σχετικών πρωτοβουλιών ανήκει στους τοπικούς φορείς.

Που είναι τώρα οι δυσκολίες;

Σε ότι αφορά το κράτος είναι η γραφειοκρατία (με την πολιτική και τη διαδικαστική της έννοια) και γενικότερα οι φοβερές αδυναμίες της δημόσιας διοίκησης).

Σε ότι αφορά την Τοπική Αυτοδιοίκηση, είναι ο εξοντωτικός φόρος της και η έλλειψη μέσων (οικονομικών και στελέχωσης κυρίως) και σε ότι αφορά τους πολίτες, ο μικρός ή μεγάλος καταναλωτισμός και ατομικισμός, κακές κληρονομίες και καταστάσεις, αλλά η αλήθεια πρέπει να λέγεται και ας είναι πικρή.

Τι πρέπει να γίνει

Η αποφασιστική προώθηση της αποκέντρωσης, η μεγαλύτερη ενίσχυση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και η καταπολέμηση της γραφειοκρατίας είναι μέτρα πολιτικής και προϋποθέσεις απόλυτα αναγκαίες για την υλοποίηση ακόμη και των πιο απλών και συντηρητικών αναπτυξιακών προγραμμάτων.

Σε ότι αφορά την αλλαγή της νοοτροπίας είναι μια πολύ μεγάλη υπόθεση, που πηγαίνει σε μεγάλο βάθος και βέβαια δεν μπορεί να γίνει πολύς λόγος εδώ. Εκείνο που είναι σίγουρο, είναι πως κάτι πρέπει να αλλάξει με την νοοτροπία μας και τη στάση μας απέναντι στη ζωή και ιδιαίτερα εκείνων, που από τη μόρφωση και την εμπειρία τους «κάτι έχουν καταλάβει από τη ζωή», κάτι ξέρουν για τις αιτίες των κοινωνικών προβλημάτων και έχουν τη δυνατότητα να συμβάλλουν στη μελέτη και τη λύση τους και γενικότερα στην οικοδόμηση μιας νέας καλύτερης κοινωνίας.

Η κοινωνική εθνή είναι κάτι που όλοι πρέπει να αρχίσουμε να θυμόμαστε κάθε μέρα και πιο πολύ. Ένα νέο τύπο πολίτη απαιτούν οι καιροί μας, τον ενημερωμένο, υπεύθυνο και ενεργά δημοκρατικό πολίτη. Τα τοπικά αναπτυξιακά συνέδρια είναι διαδικασίες, που τον προϋποθέτουν και τον δημιουργούν. Τον προϋποθέτουν σ' ένα βαθμό που υπάρχει και τον δημιουργούν, τον προάγουν τον συνειδητοποιούν κατά τον αποτελεσματικότερο τρόπο.

Είναι ανάγκη όμως να υπάρξουν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό οι προϋποθέσεις που ευνοούν τα συνέδρια (με την προσυνεδριακή δουλειά και μετασυνεδριακή τους συνέχεια) η αποκέντρωση, η ισχυρή Τοπική Αυτοδιοίκηση και η μη υπονομευτική ευέλικτη και αποτελεσματική δημόσια διοίκηση.

Οι προϋποθέσεις αυτές θα συμβάλλουν και στην απελευθέρωση των στελεχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τα οποία έτσι θα μπορέσουν να αναλάβουν τον ρόλο των επιφυλακτών-οργανιστών αυτών των συνεδρίων.

Είναι δε τα στελέχη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης – από τη θέση και την εμπειρία τους – οι φυσικοί και καταλληλότεροι φορείς αυτών των θεσμών και διαδικασιών.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΑΛΑΦΑΤΗΣ

Το αίτημα της συμμετοχής αναφέρεται πολύ συγκεκριμένα και χαρακτηριστικά στον περιφερειακό σχεδιασμό, που η αναγκαιότητά του, καθώς και αυτή της αποκέντρωσης αποτελούν καίρια προβλήματα στη χώρα μας, ιδιαίτερα εξαιτίας της στρεβλής ανάπτυξης του κέντρου που συνδέεται ταυτόχρονα με υποχώρηση στην περιφέρεια. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι και για το κέντρο και για την περιφέρεια οι γοργές μεταβολές δημιουργήσαν την ανάγκη μιας διαφορετικής προβληματικής από εκείνη που μέχρι τώρα είχε προταθεί, για τα θεωρητικά μοντέλα³, το αίτημα για τη συμμετοχή των πολιτών στην αναπτυξιακή διαδικασία αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά κίνητρα για μια ολοκληρωμένη εξέλιξη. Στη συμμετοχή των κατοίκων μιας περιοχής σε ολόκληρη τη φάση της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης μπορούμε να διακρίνουμε σε μια πρώτη φάση τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, που αναφέρονται στις οικονομικές και κοινωνικές επιλογές και σε μία δεύτερη τη συμμετοχή στην εφαρμογή των προγραμμάτων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Και στις δύο κατηγορίες η σύνδεση έ-

Η Λευκάδα ανήκει στα Ιόνια Νησιά, έχει όμως και γεωγραφικά και μορφολογικά μεγαλύτερη σχέση με την Στερεά Ελλάδα, από όπου την χωρίζει διάλυος 50 μέτρων⁴. Ως προς τις αναπτυξιακές δυνατότητες ο Νομός παρουσιάζει ιδιομορφίες των μικρών ελληνικών νησιών⁵. Ο πρωτογενής τομέας εμποδίζεται από εγγενείς δυσκολίες, που συνδέονται με τη φυσική

1. Βλ. Jaroslav Vanek: «The Participatory Economy» Cornell University Press / N.York, London 1974.
2. Για την έννοια του στρατηγικού προγραμματισμού, ιδιαίτερα σε μακροοικονομικό επίπεδο, βλέπε Αιμίλιο Ζαχαρέα «Ο Στρατηγικός πολιτικός προγραμματισμός της οικονομίας» Εκδόσεις «Οδυσσέας», Αθήνα, 1978.
3. Βλ.: Γ. Πρεβελάκη: «Γεωγραφικά και εννοιολογικά πλαίσια της αποκέντρωσης» Πολίτης, Τεύχος 64-65, Αθήνα, 1983.
4. Για μια ανάλυση του φυσικού περιβάλλοντος βλ. Νομαρχιακό Ταμείο Λευκάδας «Οργάνωση του χώρου Νομού Λευκάδας σε σχέση με τους υπάρχοντες πόρους και τις διαφαινόμενες τάξεις εξέλιξης του συστήματος των Οικισμών» Συλλογική εργασία, Αθήνα 1981.
5. Βλ. αναλυτικότερα Θανάση Καλαφάτη «Ερμηνεία της Τουριστικής Διαδικασίας, επιπτώσεις της και πλαίσιο στρατηγικής αναπτυξιακής παρέμβασης», Εφημερίδα Δημοκρατική Λευκάδα, Φύλλο 51, 1980.

διαμόρφωση του εδάφους, τις οικονομίες μικρής κλίμακας⁶ και τα απαγορευτικά θεσμικά πλαίσια.⁷ Ο δευτερογενής τομέας δεν μπορεί να θεωρηθεί βιώσιμος (αν και σένα ευρύτερο πλαίσιο ενδοπεριφερειακής ανάπτυξης είναι δυνατόν να εξελιχθούν κάποιοι κλάδοι του) από πλευράς μεγέθους απασχόλησης, εγκατεστημένης ισχύος και ανταγωνιστικής ικανότητας. Οι δυνατότητες του τριτογενή τομέα περιορίζονται στην τουριστική δραστηριότητα. Η κατανομή της έκτασης του νομού σε βασικές κατηγορίες χρήσης (βλ. πίνακα 1) αποκαλύπτει εμφανέστατα τις δυσκολίες που παρουσιάζει η οικονομική ανάπτυξη του νησιού. Με γεωμορφολογική δομή καθαρά ορεινή η Λευκάδα έχει το 72,6% του εδαφικού χώρου ορεινό, το 17,2% ημιορεινό και το 10,2% πεδινό.⁸

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Κατανομή έκτασης Νομού και Δήμου Λευκάδας κατά βασικές κατηγορίες χρήσης. (σε χιλ. στρεμ.)

Α.Α.	Βασικές Κατηγορίες	Νομός Λευκάδας		Δήμος Λευκάδας	
		Απόλυτο Μέγεθος	%	Απόλυτο Μέγεθος	%
	Συνολική Έκταση	323,0	100,00	11,0	100,00
1	Καλλιεργούμενη Έκταση	102,4	31,46	4,0	36,36
2	Βοσκότοπου	118,9	36,81	1,0	9,09
3	Ώαση	57,2	17,71	0,7	6,37
4	Έκταση καλυπτόμενη από Ύδατα	1,7	0,53	2,0	18,18
5	Έκταση ορεινών	12,4	3,84	1,0	9,09
6	Υπόλοιπη Έκταση	6,2	1,92	0,1	0,91

Πηγή: ΕΣΥΕ, Κατανομή της Έκτασης της Χώρας κατά Βασικές Κατηγορίες, Αθήνα 1970.

Μια δεκαετία πριν οι προοπτικές για την οικονομική ανάπτυξη του νησιού παρουσιάζονταν δυσοίωνες. Οι οικονομικές δραστηριότητες αναπτύσσονταν στα ίδια παραδοσιακά πλαίσια, η παραγωγή των κύριων προϊόντων (λάδι-κρασί) παρουσίαζε κάμψη, η μετανάστευση αλλοίωσε την πληθυσμιακή και κοινωνική υφή του νησιού και ο δείκτης της τουριστικής πυκνότητας ήταν σχετικά χαμηλός.⁹

Η Λευκάδα, και οι νομοί Ευρυτανίας, Γρεβενών, και Θεσπρωτίας, αποτελούσαν την ομάδα των πιο προβληματικών ελληνικών περιοχών. Οι μελέτες που διατυπώνουν κάποιες προτάσεις για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του νομού, τα τελευταία χρόνια, συμφωνούν όλες ότι η δυσμενής δημογραφική εξέλιξη θεωρείται ο πιο απαγορευτικός παράγοντας ανάπτυξης.¹⁰ Αληθινή πληθυσμιακή συρρίκνωση παρουσιάζεται τα τελευταία 40 χρόνια. Τη δεκαετία 1940-1951 ο πληθυσμός μειώθηκε 1,9%, την περίοδο 1951-61 4,9%, την περίοδο 1961-71 15,2%, ενώ σύμφωνα με την απογραφή του 1981 η μείωση είναι 11,4%.¹¹

Ως προς την κατανομή του εισοδήματος, το διάστημα 1961-1971 που έχουμε διαθέσιμα στοιχεία, παρουσιάζεται επιδείνωση σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα.¹² Ενώ το 1961 το κατά κεφαλή ιδιωτικό εγχώριο εισόδημα αποτελούσε το 75% του μέσου εισοδήματος της χώρας και το 50% της περιφέρειας της

πρωτεύουσας, το 1971 οι δείκτες ήταν αντίστοιχα 53% και 39%. Θα πρέπει να συμπληρώσουμε ότι το επίπεδο που αναφέραμε παρουσιάζει βελτίωση 20% εξαιτίας της συμβολής που έχει η αναδιανεμητική λειτουργία του φορολογικού συστήματος και οι εισοδηματικές επιδράσεις από την εισροή των μεταναστευτικών εμδασμάτων.

Σ' αυτές τις δημογραφικές και οικονομικές συνθήκες, παράλληλα με δυσεπίλυτα προβλήματα ποικίλων μορφών, που δημιουργούν τα ανεκτέλεστα έργα ύδρευσης και αποχέτευσης στην πόλη, αρχίζει από το 1975 ένα γρήγορο κύμα τουριστικής ανάπτυξης. Η έντονη τουριστική πίεση είχε σαν αποτέλεσμα να τριπλασιαστεί ο αριθμός των ξένων επισκεπτών την περίοδο 1977-1979 και να καλύψει τον μισό πληθυσμό του νησιού, ανοίγοντας διεξόδους και πρόσθετα προβλήματα.¹³

Την περίοδο που ακολουθεί τη δεκαετία του '50, σ' αυτό το πλαίσιο, αναπτύσσεται ένα ιδιόρρυθμο πολιτικό και πολιτιστικό κίνημα. Το μεν πολιτικό κίνημα έρχεται σαν συνέχεια των αγώνων της εθνικής αντίστασης και δεν είναι αρθρωμένη έκφραση της κοινωνικής διαπάλης μέσα από εργασιακούς χώρους. Το πολιτιστικό έχει βαθιές διασυνδέσεις με τον επανησιακό πολιτισμό και, στο μεταπολεμικό του τουλάχιστον ξεκίνημα, εμπεριέχει στοιχεία πολιτικής διαμαρτυρίας, και αντίδρασης σε γενικότερες οικονομικές επιλογές.¹⁴ Οι τοπικές υπερβολές επηρεάζουν τον χαρακτήρα της ζωής και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις από εξελίξεις που σφραγίζουν την περίοδο του θεσμοποιημένου αντικομμουνισμού χάνουν γρήγορα την κοινωνική τους αιχμή. Εκτός από την οργανωμένη συνδικαλιστική και πολιτική δράση και κάποιες σκόρπιες έντυπες φωνές σε πρώτη φάση την περίοδο αυτή η ενεργοποίηση των πολιτών για την προώθηση και τη λύση των συλλογικών προβλημάτων έχει πολύ περιορισμένο χαρακτήρα. Το 1962 στα πλαίσια της σύνδεσης του φοιτητικού κινήματος με το άμεσο κοινωνικό του περιβάλλον οργανώθηκε από τον τοπικό Σύλλογο Λευκαδίων Φοιτητών το Α' Συνέδριο Μελέτης Τοπικών προβλημάτων με αποτέλεσμα να τεθεί σφαιρικά στην ολότητά του το πρόβλημα της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης στους ίδιους τους κατοίκους του νησιού.¹⁵ Η πρωτοβουλία δεν είχε άμεση συνέ-

6. Βλ. Θ. Καλαφάτη, «Τουριστική Πολιτική και Οικονομική Ανάπτυξη» Εφημερίδα «Δημοκρατική Λευκάδα» Φύλλο 4-5, 1976.

7. Βλ. σημ. 4.

8. Βλ. Νομαρχιακό Ταμείο Λευκάδας «Ρυθμιστικές και Ρυμοτομικές Μελέτες Πόλης Λευκάδας» Συλλογική εργασία, Αθήνα 1980.

9. Βλ. σημ. 5.

10. Βλ. σημειώσεις 4 και 8.

11. Βλ. σημείωση 5.

12. Βλέπε: Υπουργείο Συντονισμού, Γενική Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών «Εκτιμήσεις Περιφερειακού προϊόντος της Ελλάδας 1970 και 1974», Αθήνα 1979, και Ε. Βολουδάκη και Ε. Πανουργιά «Μία εκτίμηση της περιφερειακής (κατά Νομούς) κατανομής».

13. Βλ. σημείωση 5.

14. Ενδιαφέροντα στοιχεία για τις πολιτιστικές εκδηλώσεις περιέχονται στην εφημερίδα «Λευκαδίτικες Σελίδες», αξιολογικό φύλλο του μουσικοφιλολογικού ομίλου «Ορφείας».

15. Βλέπε εφημερίδα «Λευκαδίτικες σελίδες», Φύλλο 14, Ιούλιος 1962 και τις Αθηναϊκές εφημερίδες της εποχής.

χεια γιατί οι προσπάθειες που ακολούθησαν καταγγέλλθηκαν σαν «ύπουλες εθνικά» από την αντίδραση και εξοστρακίστηκαν από την κρατική κατασταλτική βία. Οι τοπικές πρωτοβουλίες αυτοδιοικητικής μορφής αναζωπυρώθηκαν μετά το 1975 ενεργοποιώντας με ιδιαίτερο τρόπο τον πληθυσμό. Είναι αυτή ακριβώς η περίοδος που μελετάμε.

2. Κωδικοποίηση, εκλαΐκευση και προώθηση των τοπικών προβλημάτων (1975-1983)

Την περίοδο 1975-1983 μπορούμε να διακρίνουμε καταρχήν την τοπική πρωτοβουλία αυτοδιοικητικής μορφής με άξονα τις προσπάθειες που συσπειρώνονται γύρω από την τοπική εφημερίδα. «Δημοκρατική Λευκάδα» και αργότερα τις προσπάθειες του νεοδημιουργημένου Σύλλογου Μελέτης και Αντιμετώπισης των Λευκαδικών Προβλημάτων (ΣΜΑΛΕΠ).¹⁶ Και στις δύο περιπτώσεις, παρά τον διαφορετικό χρόνο εκδήλωσής τους, παρατηρούμε το ίδιο μοντέλο λειτουργίας, που συστατικά του στοιχεία έχει πρώτον την καταγραφή, κωδικοποίηση και εκλαΐκευση των τοπικών προβλημάτων και δεύτερον την αντιμετώπιση και προώθησή τους. Οι δύο περιπτώσεις, ανάμεσα στις οποίες υπάρχει μια ανατροφοδότηση, διαφέρουν στην έκταση της καταγραφής των προβλημάτων και στον βαθμό προώθησής τους.

Οι παράγοντες που λειτούργησαν σαν κίνητρο στις προηγούμενες πρωτοβουλίες είναι πολλαπλοί. Υπογραμμίζουμε δύο, που θεωρούμε σαν τους πιο βασικούς. Το σοκ που προκάλεσε η τουριστική επέκταση και η ανάγκη της πολιτικής και κοινωνικής έκφρασης που η δικτατορία είχε καταπνίξει.

Η τουριστική επέκταση δημιούργησε προσδοκίες και φόβους καθώς καινούρια στοιχεία εμφυλοχωρούν στον καθυστερημένο οικονομικά κοινωνικό ιστό.¹⁷ Οι πολιτιστικές αξίες ανακατατάχθηκαν και το εύκολο χρήμα μετέβαλε τις προοπτικές ορισμένων στρωμάτων και περιοχών. Η κρατική παρέμβαση για την υποδομή της αναγκαίας τουριστικής υποδομής έθεσε προβλήματα επιλογών με αποτέλεσμα να ζημιωθούν μερικοί και να κερδίσουν κάποιοι άλλοι. Η οικιστική διάρθρωση άλλαξε, και όχι μόνο αυτή, και έγινε απαραίτητο να δικαιολογηθεί το γιατί και το πώς.

Ο δρόμος της παρέμβασης άνοιξε τη στιγμή που οι πολιτικοί και δημοτικοί φορείς ήταν ανέτοιμοι για μια δραστική παρουσία.

Αιτήματα που αναφέρονταν σε εργασιακές σχέσεις, απωθημένα, και περιορισμένα σε πολύ μικρή έκταση, εκφράστηκαν ευκολότερα στο οικονομικό και κοινωνικό πεδίο στο ήπιο πολιτικό κλίμα, που διαμορφωνόταν από τη μεταπολίτευση διευκολύνοντας έτσι τις λαϊκές παρεμβάσεις, που από μία άλλη άποψη η τουριστική επέκταση τροφοδότησε και επέβαλε σ' αυτή την ιστορική στιγμή.

Η ομάδα που περιβάλλει την Δ.Α. από την ίδρυση της εφημερίδας έγινε φορέας καταγραφής και εκλαΐκευσης των τοπικών προβλημάτων με σχετικά ρεπορτάζ, έρευνες, διάλογο με τους αναγνώστες, κυκλοφορία ερωτηματολογίων, επισκέψεις σε μαζικούς τόπους δουλειάς, σύνδεσης της πόλης με την ύπαιθρο. Ειδικότερα την περίοδο 1975-1978 μελετούνται σαν επείγοντα θέματα μελέτης και προώθησης σε επιπτώσεις της τουριστικής επέκτασης, η ύδρευση, η αποχέτευση, η ζεύξη του νη-

40. Μυτιλήνη (Χώρα)

σιού με τη Στερεά Ελλάδα. Στα πλαίσια της προβληματικής αυτής κινητοποίησης οργανώθηκε το 1976 σύσκεψη των τοπικών παραγόντων με θέμα «Τουρισμός και Λευκάδα» και πραγματοποιήθηκαν επί μέρους πανλευκαδίες συγκεντρώσεις για τα υπόλοιπα θέματα. Το 1978 η διαπίστωση ότι η επίλυση των στοιχειωδών τοπικών προβλημάτων αφήνει αδιάφορη την κυβέρνηση και απαιτείται σφαιρικότερη θεώρηση και μεγαλύτερη κινητοποίηση από τους κατοίκους, οδήγησε σε μια σειρά από συσκέψεις, όπου νέοι επιστήμονες, συνδικαλιστές (κυρίως από τον επαγγελματικό κόσμο) και εκπρόσωποι πολιτιστικών φορέων προσπαθούν να αναλύσουν, αλλά και να αντιμετωπίσουν, την πραγματικότητα. Αποτελέσματα των ζυμώσεων αυτών είναι η δημιουργία του ΣΜΑΛΕΠ το 1979.

Έχει περάσει η πρώτη τετραετία της μεταπολιτευτικής περιόδου και η συντηρητική δημοτική αρχή ελάχιστα μπορεί να επενεργήσει θετικά στη συνεχή επιδείνωση των τοπικών προβλημάτων. Εμπλεγμένη στην ίδια της την πολιτική, είναι ανίκανη και να συλλάβει το βάθος τους και να ενεργοποιήσει τους δημότες. Στις συνθήκες αυτές ο ΣΜΑΛΕΠ ενεργοποιείται ταχύτατα και επιτυγχάνει μια ενότητα από τη βάση που αυτή και μόνη προσφέρει τη δυνατότητα μιας πολύπλευρης παρέμβασης των πολιτών στα δημόσια πράγματα. Το διάστημα 1980-1983

16. Η Δ.Α. ιδρύθηκε το 1975 από μια ομάδα ανένταχτων αριστερών σε ισότιμη συνεργασία με τις οργανωμένες ανανεωτικές τοπικές δυνάμεις.

17. Για μια παλαιά εκδοχή της τουριστικής επίδρασης βλέπε Φιλ. Λουκίσσα: «The impact of tourism on Regional Development», University of Korneil Press, Ithaca, N. York, 1977.

πραγματοποιήθηκαν δύο τοπικά συνέδρια και οργανώθηκαν με επιτυχία μαχητικά συλλαλητήρια και πορείες για την επίλυση των τοπικών προβλημάτων, με την καθοδήγηση του ΣΜΑΛΕΠ, κάτω από ορισμένες ευνοϊκές κοινωνικές και ιστορικές συντυχίες που δεν υπάρχουν πια.

Στον πίνακα που ακολουθεί προσπαθούμε να δώσουμε με αριθμητικά στοιχεία τις σπουδαιότερες συνεδριακές εκδηλώσεις στη Λευκάδα την περίοδο 1976-79.

Οι συνεδριακές εκδηλώσεις την περίοδο 1975-1983 δεν αποτελούν απλώς φάσεις καταγραφής και εκλαΐκευσης των τοπικών προβλημάτων. Ενδιάμεσα δημιουργούνται ζυμώσεις και γίνονται αγωνιστικές προωθήσεις των προβλημάτων, σε τρόπο που να μπορούμε να πούμε ότι τα ίδια προβλήματα αντιμετωπίζονται κάθε φορά σε διαφορετικό επίπεδο συνειδητοποίησης, ανεξάρτητα από τον συγκεκριμένο οργανωτικό φορέα.¹⁸ Η δεύτερη αποτελεί φυσική συνέχεια της πρώτης και η τρίτη της δεύτερης όχι τόσο στην ποιότητα όσο στην κατεύθυνση. Η πρώτη έθεσε απλά το πρόβλημα της τουριστικής ανάπτυξης σε σχέση με τη γενικότερη ανάπτυξη, την ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής ειδικότερα και υπογράμμισε ορισμένα προβλήματα πολεοδομικής αναρχίας που η τουριστική επέκταση δημιουργήσε. Η δεύτερη είχε σαν γενικό πλαίσιο αναφοράς και πάλι την τουριστική ανάπτυξη, προσπάθησε όμως να διευρενήσει πιο συστηματικά τις ισορροπίες που θα πρέπει να επιτευχθούν και τις συγκρούσεις που θα πρέπει να αποφευχθούν στη διάρκεια της αναπτυξιακής διαδικασίας. Μέσα από το πρίσμα αυτό έτυχαν μιας ιδιαίτερης εξέτασης οι προτάσεις για ένα τοπικό αναπτυξιακό πρόγραμμα και τα μέσα προτεραιότητας, δηλαδή τα έργα υποδομής που οδηγούν στον σκοπό αυτό, όπως η ύδρευση, οι συγκοινωνίες, η αποχέτευση. Η σημασία της δεύτερης συνεδριακής εκδήλωσης σε σχέση με την πρώτη δεν περιορίζεται στον ευρύτερο και πιο καλοδιαρθρωμένο χαρακτήρα της. Βαραίνει ιδιαίτερα το γεγονός, ότι σε μια περίοδο που οι υπεύθυνοι κρατικοί φορείς εκπονούσαν μελέτες και σχέδια για έργα υποδομής και η εκτέλεσή τους ξεκινούσε σ' ένα δημόσιο χώρο, οι προτάσεις των τεχνικών υπηρεσιών και των κρατικών υπευ-

θύνων συνεξετάζονταν με τις προτάσεις ιδιωτικών επενδύσεων (όπως η περίπτωση της γύρας) και εισηγήσεις των ίδιων των κατοίκων.

Για πρώτη φορά οι υπεύθυνοι των υπηρεσιών περιφερειακής ανάπτυξης βρέθηκαν αντιμέτωποι όχι μόνο με την κριτική αλλά και τις εναλλακτικές προτάσεις των ίδιων των ενδιαφερομένων.

Η τρίτη συνεδριακή εκδήλωση δεν είναι απλά μια αναφορά στα τοπικά προβλήματα ενός ποιοτικότερου επιπέδου. Διαγράφει έναν διαφορετικό τρόπο τοποθέτησης των προβλημάτων. Επιλέγοντας προβλήματα, στα οποία τα δύο προηγούμενα συνέδρια αναφέρθηκαν, ο ΣΜΑΛΕΠ προχώρησε στην έκθεση μελετών, θα λέγαμε σκοπιμότητας, που έγιναν από ειδικούς επιστήμονες και ενδιαφερόμενους συλλογικούς φορείς (Σύλλογος Ψαράδων, Αγροτικός Σύλλογος) ενώ ταυτόχρονα εμπλέχθηκαν στον διάλογο οι υπεύθυνοι των κρατικών οικονομικών υπηρεσιών της περιοχής.

Η έκθεση των δεδομένων θέτει αβίαστα το ερώτημα. Πόσο ευρύς ήταν ο λαϊκός χαρακτήρας των συνεδριακών εκδηλώσεων και μέχρι ποιού σημείου μαρτυρεί μια ευρεία συμμετοχή των πολιτών; Αν λάβουμε υπόψη ότι ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός της πόλης κυμαίνεται στους 3000 κατοίκους, βλέπουμε ότι το ποσοστό συμμετοχής στα συνέδρια από 3% το 1976 ανέβηκε σε 6% το 1980 και σταθεροποιήθηκε στα ίδια επίπεδα το 1983.

18. Η θεματολογία των συνεδριακών εκδηλώσεων έχει ως εξής: 1975: Τουριστική Πολιτική και Οικονομική Ανάπτυξη, Πολεοδομικά και Ανθρωπιστικά προβλήματα Τουρισμού. 1980: Ο τουρισμός στην Αγία Μαύρα 1850-1950, Ερμηνεία της Τουριστικής Διαδικασίας, Επιπτώσεις της και πλαίσιο Αναπτυξιακής Παρέμβασης, Τουρισμός και Ισορροπη Ανάπτυξη, Προτάσεις για ένα Πενταετές πρόγραμμα ανάπτυξης του Νομού, Μέση οδός, Τουρισμός και βιοτεχνία, οικότεχνία εμπορική αναπτυξιακή περίπτωση της Λευκάδος, Τα πολεοδομικά προβλήματα στην Λευκάδα - αξιοποίηση περιοχών, Ύδρευση - αποχέτευση, Προστασία Περιβάλλοντος, Συγκοινωνιακά προβλήματα της Λευκάδας, Πολιτιστική κίνηση και τουρισμός (περίπτωση Λευκάδος), Βιβλιοθήκες - μουσεία - παραδοσιακά στοιχεία (περίπτωση Λευκάδος), Τουρισμός - αλλαγή και κοινωνικοποιητικές επιδράσεις, η ιδεολογία της τουριστικής πολιτικής και οι κοινωνικές προεκτάσεις. 1983: Η ανάπτυξη των ιχθυοτροφείων - η αξιοποίηση του κάμπου της Βασιλικής, Αλυκές, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Αξιοποίηση Κάστρου, Πνευματική και Πολιτιστική κίνηση, Γιορτές Λόγου και Τέχνης, Ρόλοι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Οικονομική Ανάπτυξη (συζήτηση στρουγγυλής τραπέζης).

Πηγή: Εφημερίδα Δημοκρατική Λευκάδα, πολυγραφημένα πρακτικά Α' Συνεδρίου ΣΜΑΛΕΠ Λευκάδα 1981.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Ποσοτικές όψεις των συνεδριακών εκδηλώσεων

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΕΤΟΣ	ΓΕΝΙΚΟ ΘΕΜΑ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ (Μέρες)	ΕΙΣΗΓΗΤΕΣ (Αριθμού)	ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ Αριθμού	ΣΥΝΕΔΡΟΙ Μέσος όρος
Δημοκρατική Λευκάδα	1976	Λευκάδα και Τουρισμός	1	3	13	100
ΣΜΑΛΕΠ	1980	Τουρισμός στη Λευκάδα	3	12	46	200
ΣΜΑΛΕΠ	1983	Αναπτυξιακά θέματα Λευκάδας	3	13	20	200

Όσον αφορά τη σύνθεση των εισηγητών, μελετώντας τον πίνακα 3 βλέπουμε ότι είναι άτομα υψηλού μορφωτικού επιπέδου γενικά, διαφοροποιούνται όμως προοδευτικά, και η συμμετοχή διευρύνεται με άτομα μη πανεπιστημιακής κατάρτισης στο δεύτερο και τρίτο συνέδριο. Διαφοροποιήσεις παρουσιάζονται και στην προέλευση των εισηγητών. Με την πάροδο του χρόνου μεγαλώνει η συμβολή μη Λευκάδιων εισηγητών, εξισορροπείται η συμβολή των Λευκάδιων εκτός Λευκάδας και μειώνονται οι τοπικές υπερβολές.

Οι μεταβολές που παρατηρήσαμε θα θέλαμε να πιστεύουμε ότι δεν οφείλονται σε τυχαία γεγονότα, αλλά αντικατοπτρίζουν μιαν ωριμότερη φάση στον γενικότερο προβληματισμό των συνεδρίων.

Το ποσοστό παρέμβασης σε σχέση με τους συνέδρους παρακολουθεί την ανοδική πορεία του ποσοστού συμμετοχής των συνέδρων μέχρι το 1980 και παρουσιάζει κάποια κάμψη στην επόμενη φάση. Τα αίτια αυτής της εξέλιξης ποικίλουν. Η δεύτερη συνεδριακή εκδήλωση έγινε σε κλίμα ευφορίας και αισιοδοξίας για το μαζικό κίνημα, που δεν συμπίπτει με το κλίμα πολιτικής αναμονής που επικρατεί από τον Οκτώβριο 1981 σαν ένα γενικό κλίμα και για το άμεσο διεκδικητικό κίνημα και για εκδηλώσεις ευρύτερου χαρακτήρα. Το κλίμα κινητοποίησης και ευφορίας που επικρατούσε απηχείται και στις παρεμβάσεις του 1ου Συνεδρίου του ΣΜΑΛΕΠ που γίνονται από άτομα υψηλότερου οπωσδήποτε μορφωτικού επιπέδου από το 1976 και είναι κάποτε ισάξιες των εισηγήσεων.

Μηχανικοί (πολιτικοί, μηχανολόγοι, αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι) νομικοί, οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, γεωπόνους, εκπαιδευτικούς και εκπρόσωποι του επαγγελματικού κόσμου συμβάλλουν με τρόπο ιδιαίτερα εποικοδομητικό με την παρέμβασή τους.

Σ' αυτή την άμεση και ποσοτικά μετρήσιμη συμμετοχή θα πρέπει να προσθέσουμε και τη δευτερογενή συμμετοχή, που ιδιαίτερα χαρακτηρίζει τις μικρές πολιτείες. Είναι η μεταφορά των συζητήσεων από τον επίσημο χώρο στα καφενεία, στα σπίτια, ή σε άλλους μαζικούς χώρους. Η δευτερογενής συμμετοχή υπήρξε αξιόλογη και στα τρία συνέδρια που μελετάμε.

379. Κορυδαλλός, Πειραιάς

3. Η προώθηση των προβλημάτων.

Οι λαϊκές κινητοποιήσεις, που παράλληλα συνοδεύουν τις συνεδριακές περιορισμένες χωρικά εκδηλώσεις, απλώνονται σ' ένα πολύπλοκο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο μικρής πόλης. Δεν είναι αντικείμενο της ανάλυσής μας η εξέταση των παραγόντων που εμπλέκονται στη διαδικασία της μαζικής πάλης. Θα επιχειρήσουμε μόνο κάποιες διαπιστώσεις, αποκύημα της επαφής με τις συγκεκριμένες καταστάσεις.

Οι κινητοποιήσεις μέχρι το 1979.

Την περίοδο αυτή οι κινητοποιήσεις από την ομάδα της Δ.Α. έχουν χαρακτήρα εκλαϊκιστικό και στοχεύουν άμεσα να πληροφορήσουν τους κατοίκους για τις εξελίξεις που σημειώνονται στα διάφορα έργα υποδομής, και να κοινολογήσουν κάποιες τεχνικές λύσεις. Μέλη της συντακτικής επιτροπής δεσμεύονται προσωπικά να εκπονήσουν τεχνικές εναλλακτικές προτάσεις, και με δημόσιες συζητήσεις, γίνεται προσπάθεια να διαμορφωθεί ένα εφικτό σύστημα άρσης των κοινωνικών συγ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Μορφωτικό επίπεδο και προέλευση Σώματος Εισηγητών

ΕΤΟΣ	ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ			ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ			
	Πανεπιστημιακό %	Μή Πανεπιστημιακό %	Σύνολο %	Λευκάδιου		Μη Λευκάδιου	
				Κάτοικοι Λευκάδας %	Εκτός Λευκάδας %	Κάτοικοι Λευκάδας %	Εκτός Λευκάδας %
1976	100.0	-	100.0	-	100.0	-	-
1980	90.0	10.0	100.0	58.0	25.0	8.5	8.5
1983	60.0	40.0	100.0	31.0	31.0	7.0	31.0

κρούσεων που διαφαίνονται. Όταν οι συγκρούσεις επεκτείνονται στην ίδια τη συντακτική επιτροπή της Δ.Α. η προσπάθεια ατονεί.

Οι κινητοποιήσεις από το 1980 και μετά.

Την περίοδο αυτή ενεργοποιείται βασικά ο ΣΜΑΛΕΠ. Σε μια πρώτη ημιπερίοδο που φθάνει μέχρι τις εκλογές του 1981 το κύριο πρόβλημα που προωθεί ο ΣΜΑΛΕΠ είναι εκείνο της ύδρευσης της πόλης και των γειτονικών 12 κοινοτήτων. Οι δυσμενείς υδρογεωλογικές συνθήκες και η ανυπαρξία υπόγειων υδάτων δημιουργούν προβλήματα άρδευσης και ύδρευσης στο νησί. Το πρόβλημα ιδιαίτερα έντονο στην πόλη, όπου η ποσότητα και η ποιότητα της κύριας πηγής, της Μεγάλης Βρύσης κρίνονται μη ικανοποιητικές, φάνηκε πως θα μπορούσε να διευθετηθεί με την παροχή νερού από την πηγή Μοναστηρακίου Ακαρνανίας. Η συμφωνία, ενώ οι σωληνώσεις είχαν αρχίσει να τοποθετούνται, δεν έγινε ποτέ και η κλασική μικρόθωρη αντιδικία δύο κοινοτήτων για την αξιοποίηση πλουτοπαραγωγικών πόρων, επαναλήφθηκε ακόμη μια φορά. Παρά τις κινητοποιήσεις, που με την καθοδήγηση του ΣΜΑΛΕΠ οργανώθηκαν με σκοπό πιέσεις προς την Κυβέρνηση για μια ενεργό κυβερνητική παρέμβαση, η λύση του προβλήματος αποτελεσματώθηκε με τις παρατεταμένες διαβουλεύσεις, και την ουσιαστική αδιαφορία της συντηρητικής δημοτικής αρχής. Οι κινητοποιήσεις που συνεχίστηκαν δεν ευδοκίμησαν πρακτικά. Αν και το πρόβλημα παραμένει άλυτο, πολλές θετικές επιδράσεις παρουσιάστηκαν στον μαζικό χώρο. Καθολική συμμετοχή (μερικές φορές περισσότερη από 2500 άτομα) και λαϊκή ενότητα ήταν το κλίμα στο οποίο έγιναν οι κινητοποιήσεις για την άρδευση.

Από το 1982 η δραστηριότητα του ΣΜΑΛΕΠ υποχωρεί. Η εναπόθεση της λύσης όλων των προβλημάτων στην κυβερνητική αλλαγή επηρέασε και την ενεργοποίηση του ΣΜΑΛΕΠ και την οργάνωση της τρίτης συνεδριακής εκδήλωσης που ύστερα από αναβολές έγινε μόλις το 1983, αντί το 1982 όπως είχε αρχικά προγραμματιστεί.

4. Θετικά και αρνητικά στοιχεία της λαϊκής παρέμβασης

Συμπεράσματα.

Οι προηγούμενες εκδηλώσεις βοήθησαν να δημιουργηθεί μια νέα κοινωνική και πολιτική δυναμική, έστω κι αν δεν αποτελούν μορφές λαϊκής συμμετοχής, όπως ο όρος σκιαγραφήθηκε στο πρώτο μέρος. Ειδικότερα μπορούμε να επισημάνουμε. — Ο διάλογος και η ελεύθερη ανταλλαγή από την ανάπτυξη αυτών των εκδηλώσεων κατοχυρώθηκαν σαν απαραίτητα συστατικά στοιχεία της δημόσιας και κοινωνικής ζωής, προηγούμενα για οποιαδήποτε παρόμοια μελλοντική συλλογική προσπάθεια.

— Ιδέες που συνδέονται με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και αφορούν τη σχέση στους διάφορους οικονομικούς κλάδους, που μπορούν να οδηγήσουν σε μια δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος, εξειδικευμένες στη συγκεκριμένη κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική δομή, απέκτησαν συγκεκριμένη αξία για την καθημερινή ζωή.

Οι εξελίξεις που σημειώθηκαν με ανοικτές συγκρούσεις για τη χρήση στις ζώνες γης για τουριστικούς ή γεωργικούς σκοπούς¹⁹ ή για τη μεταφορά λυμάτων από την μία περιοχή στην

άλλη²⁰ καταδείχνουν τη σημασία που έχει το σύστημα της άρσης των συγκρούσεων.²¹

Η κυβερνητική απόφαση για την αξιοποίηση του Κάμπου της Βασιλικής και η δημιουργία μονάδας χειροτεχνμάτων με την πρωτοβουλία των ιδίων των γυναικών-παραγωγών αποτελούν μικρούς, αλλά ενδεικτικούς καρπούς των προηγούμενων εκδηλώσεων.

— Το πρότυπο οργανωτικών μεθοδεύσεων και πολιτικής συμπεριφοράς, που δημιουργήθηκε, επηρεάζει σ' ένα βαθμό την πρακτική των τοπικών πολιτικών σχηματισμών.

— Η διατύπωση γενικών απόψεων και εξειδικευμένων λύσεων από τους ενδιαφερομένους κατοίκους απομυθοποίησε την αντίληψη ότι ο προγραμματισμός είναι έργο ειδικών.

Ταυτόχρονα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι:

— Για μια σειρά ειδικότερα προβλήματα η αναγκαία συσπείρωση των άμεσα ενδιαφερομένων δεν ευκοκίμησε, π.χ. για την αξιοποίηση του ιχθυοτροφείου, και το απαραίτητο συνεταιριστικό πνεύμα δεν υπήρξε, π.χ. κάμπος της Βασιλικής.

— Για λόγους σύνθετους, που δεν περιορίζονται στην έλλειψη μόνο ολοκληρωμένης στρατηγικής μεθόδευσης σε κρίσιμα θέματα ανοικτών συγκρούσεων, η παρεμβάση ήταν υποτονική.

— Δεν στάθηκε δυνατό να αξιοποιηθεί η συμμετοχή στις διάφορες Επιτροπές Τοπικού Προγραμματισμού.

Οι προηγούμενες αυτοδιοικητικές μορφές αναπτύχθηκαν σε ιδιόρρυθμο πολιτικό και συνδικαλιστικό πλαίσιο επέτρεψαν (μαζί με άλλους παράγοντες που έχουν αναλυθεί προηγούμενα) την αυτόματη δράση από τη βάση, εξ αιτίας της αδυναμίας των πολιτικών και συνδικαλιστικών φορέων να παρέμβουν σε μια πρώτη φάση, στις οικονομικές εξελίξεις. Μένει ανοικτό ερώτημα αν η ενδυνάμωση των προηγούμενων φορέων θα επιτρέψει ή όχι την αυτόματη δράση. Παράλληλα προς τα πιθανά περιοριστικά όρια δεν θα πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι οι προηγούμενες εκδηλώσεις αναπτύχθηκαν ταχύτατα, στο βαθμό που οι συγκρούσεις ανάμεσα στα διάφορα στρώματα και περιοχές ήταν αμβλυμένες και κάμφθηκαν όταν οι αντιθέσεις έγιναν πιο έντονες, χωρίς να παραγνωρίζουμε ότι οι αντιθέσεις θα ήταν μεγαλύτερες αν έλειπε η παρέμβαση.

Στα συμπεράσματά μας δεν θέλουμε να αγνοήσουμε την πολυπλοκότητα της κοινωνικής δυναμικής. Οι διαπιστώσεις μας, ιδιαίτερα σε ότι αφορά τη μελλοντική εξέλιξη, δεν διατηρούν παρά έναν ενδεικτικό χαρακτήρα, σκιαγραφούν μία πιθανότητα και δεν διεκδικούν με βεβαιότητα την απολυτότητα.²²

19. Οι ελαιοπαραγωγοί ζητούν την εγκατάσταση μονάδων επεξεργασίας γεωργικών προϊόντων στην τουριστική περιοχή του Νυδριού σε αντίθεση με τους κατοίκους της περιοχής.

20. Πρόκειται για το πρόβλημα των λυμάτων αποχέτευσης, για το οποίο οι κάτοικοι 2 περιοχών βρίσκονται σε σύγκρουση.

21. Βλ. Πρακτικά Εργασιών Α' Συνεδρίου ΣΜΑΛΕΠ.

22. Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον αγαπητό φίλο και στέλεχος της Δ.Α. Σπύρο Θάνο για την ευγενή του διάθεση να συμβάλει με πληροφορίες και συγκέντρωση υλικού στη σύνθεση της παρούσης εργασίας.

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΕΝΟΣ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ Ή ΠΟΤΕ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΕΜΕ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ ΣΤΟΝ ΛΑΟ

ΣΠΥΡΟΣ ΑΡΣΕΝΗΣ
ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΙΘΑΚΗΣ

Το δημοψήφισμα που έγινε στην Ιθάκη τον Ιούλιο του 1981 για τον παραδοσιακό οικισμό είναι πια ένα ιστορικό γεγονός. Ένα γεγονός που σημάδεψε το μέλλον του ιστορικού νησιού αλλά και τις διαδικασίες λαϊκής συμμετοχής στην αντιμετώπιση βασικών τοπικών ζητημάτων που διαιρούν αρχικά την τοπική ηγεσία και το λαό.

Το ζήτημα άρχισε με την απόφαση του Υπουργού Χωροταξίας κ. Μάνου το 1978, που μ' ένα προεδρικό διάταγμα χαρακτήρισε 400 οικισμούς της χώρας παραδοσιακούς και μεταξύ αυτών και την Ιθάκη.

Με το ίδιο Π.Δ. έδινε τη δυνατότητα στην αρμόδια Δ/ση του Υπουργείου του να προχωρήσει στην κατάρτιση ενός ιδιαίτερου κανονισμού δόμησης για κάθε οικισμό χωριστά.

Η απόφαση ήταν σωστή από κάθε άποψη, γιατί είχε παραγίνει το κακό. Ιδιαίτερα μετά το 1967 ο σεβασμός στην αρχιτεκτονική μας κληρονομιά μειωνόταν συνεχώς, αν υπήρχε ευσυνείδητα κάποτε! Και ορισμένες ελληνικές πόλεις είχαν γίνει παράδειγμα προς αποφυγή. Ενώ όμως πραγματοποιήθηκε το πρώτο σκέλος της απόφασης, εμούχλιασε το δεύτερο που ήταν το πιο σημαντικό.

Δηλαδή η σύνταξη του κανονισμού της ιδιαιτερότητας κάθε οικισμού. Έτσι οι 400 πόλεις έγιναν «Μουσεία» με τους μεγάλους περιορισμούς της δόμησης, νέκρωσε η οικοδομή και ανέθηκε η ανεργία και όπου υπήρχε και το πολιτικό μέσο ξεφύτρωνε και ένα Πρ. Διαταγματάκι που αποχαρακτήριζε έναν οικισμό (π.χ. Παραμυθιά).

Μέσα σ' αυτή την ατμόσφαιρα οι κάτοικοι της Ιθάκης, και δικαίως, ζήτησαν από τη δημοτική αρχή και το Δημ. Συμβούλιο άμεση παρέμβαση για την επίλυση του προβλήματος. Εκείνη την εποχή οι ναυτικοί, που αποτελούν και την πλειοψηφία στο νησί, άρχισαν να αγοράζουν ομαδικά διαμερίσματα στην Αθήνα και την Πάτρα γιατί εδώ η οικοδομή είχε φθάσει σε πολύ υψηλές τιμές. Αυτό σήμαινε ότι σε λίγο καιρό θάφευγαν και οικογενειακώς. Δεν μας έφθανε η εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση μετά τον πόλεμο, μετά το 53 είχε αρχίσει να γίνεται ορατή και η «Μανοϊκή», όπως κάποιος συμπολίτης την χαρακτήριζε.

Δυό περίπου χρόνια ζητούσαμε εγγράφως και προφορικώς από το αρμόδιο Υπουργείο τη σύνταξη του κανονισμού δόμησης της πόλης, ματαιώς όμως παρά τις φιλότιμες προσπάθειες ορισμένων υπηρ. παραγόντων του ΥΧΟΠ.

Η αγανάκτηση του κόσμου μεγάλωνε και η «αντίδραση» εύ-

ρισκε εύκολο έδαφος για να προπαγανδίσει τη θέση της, που ήταν τα συμφέροντά της. Και άνθρωποι αντιδραστικοί ανήκουν δυστυχώς σε κάθε τόπο, σ' όλα τα κόμματα, ακόμη και τα προοδευτικά.

Μέσα στα τρία χρόνια που πέρασαν από τη δημοσίευση του διαταγματος συνέβη το εξής ανεπανάληπτο!

Η Ιθάκη μετά τους σεισμούς του 1953 είχε ανοικοδομηθεί χωρίς ουσιαστικά κανένα κρατικό έλεγχο πάνω στα προηγούμενα πρότυπα, επειδή οι πατεράδες μας θέλγαν να κρατήσουν αυτή την αρχιτεκτονική κληρονομιά με τις κεραμοσκεπείς στέγες, τα μπαλκόνια, τις κληματαριές, αυτή την «πέτρινη» ζεστασιά!

Λοιπόν: 'Οτι αρχιτεκτονικό τερατούργημα έχει γίνει σ' αυτό το νησί, έγινε κατά 80% την εποχή που υποτίθεται ότι απαγορευόταν! Από το 1978 έως το 1981. Ας διατάξει μια έρευνα ο φίλος Υπουργός Χωροταξίας και θα βγάλει χρήσιμα συμπεράσματα για το πως λειτούργησε εκείνη την εποχή το Πολ. Γραφείο Κεφ/νίας.

Σε μια καταγγελία μου εκείνη την εποχή έγγραφα στο Νομάρχη πως τις άδειες ασφαλώς θα τις υπογράφει η καθαρίστρια του γραφείου. Φυσικά δεν πήρα απάντηση. Έτσι φθάσαμε να οργανώσουμε μια λαϊκή συνέλευση για το ζήτημα, στο Μορφωτικό Κέντρο της πόλης. Εκεί οι δημότες χωρίστηκαν σε δύο κατηγορίες. Σ' αυτούς, που έλεγαν «θέλουμε να φτιάχνουμε τα σπίτια μας όπως εμείς θέλουμε, δεν μας χρειάζονται οι νόμοι». Κάποιους φυσικά βόλευε, αλλά εμπρός στην κρατική αδιαφορία πολλά μπορείς να δεχτείς. Και στους άλλους: «Δεν θέλουμε να κάνουμε το Θιάκι τσιμεντούπολη».

«Οι εργολάβοι και οι μηχανικοί κατάστρεψαν την ομορφιά». Υπερβολές; Μέσα στη σύγχυση, που γράφει και ο ΚΥΡ, κάποιος φώναξε από τη μέση της αίθουσας: «Είμαστε μισοί και μισοί και το ζήτημα δεν μπορούμε να το παίξουμε στο τάβλι».

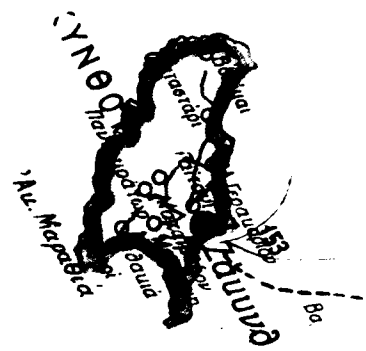
Επίσης όπως φαίνεται διαφωνεί και ο Δήμαρχος με τους περισσότερους Συμβούλους. Είμαστε εδώ λίγοι για να πάρουμε απόφαση για όλους. Προτείνω να εξετάσει το Δημ. Συμβούλιο την περίπτωση δημοψηφίσματος αφού πρώτα όμως «ο λαός ενημερωθεί».

Είχε δίκιο. Συζητήσαμε την πρόταση στο Δημ. Συμβούλιο και αποφασίσαμε κατά πλειοψηφία (8 έναντι 1) την οργάνωση του δημοψηφίσματος με τους ακόλουθους όρους:

1. Να προηγηθεί μια τετράμηνη αντικειμενική ενημέρωση των κατοίκων με κάθε τρόπο, με φορέα το Δημό.
2. Να ψηφίσουν όσοι Ιθακήσιοι έχουν σπίτι στην Ιθάκη και όσοι είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογ. καταλόγους.
3. Να ψηφίσουν οι 18άρηδες (ψηφίσαν για πρώτη φορά στην Ελλάδα)
4. Να υπάρχει μια βδομάδα ελεύθερη στα δύο μέρη να οργανώσουν όπως θέλουν αυτά τις θέσεις τους. Και ορίστηκε ημερομηνία η 29 Ιουλίου 1981 να γίνει το δημοψήφισμα.
5. Να υπάρχουν δύο ψηφοδέλτια: το «ΝΑΙ με νέους όρους» και το «ΟΧΙ».

Από πλευράς ενημέρωσης έγιναν τέσσαρες δημόσιες συγκεντρώσεις με μεγάλη συμμετοχή των κατοίκων.

Μίλησαν αντιπρόσωποι του ΥΧΟΠ, Ε.Ο.Τ., Τεχ. Επι/ριου, Δήμων και Κοινοτήτων, Βουλευτές, αντιπρόσωποι κομμάτων

της Ελληνικής Εταιρείας, Δημοσιογράφοι κλ.π. τοπικών φορέων.

Ο σύλλογος Αρχιτεκτόνων έστειλε μόνο ένα ολιγόλογο τηλεγράφημα (μήπως από τύψεις;)

Ο Δήμος τύπωσε ενημερωτικά φυλλάδια και έστειλε σε όλους τους δημότες ονομαστικά και με τις δύο απόψεις με τα επιχειρήματά τους.

Και τα κόμματα;

α. Η Ν.Δ. δήλωσε ότι θα σεβαστεί τη θέληση του λαού! (ήταν ακόμη κυβέρνηση).

β. Για το ΠΑΣΟΚ δημοσίευσε ο κ. Τρίτσης άρθρο στην εφημερίδα ΑΛΛΑΓΗ της Κεφ/νίας υπέρ του χαρακτηρισμού με όρους και η εφημερίδα εξαφανίστηκε από την Ιθάκη!

γ. Το Κ.Κ.Ε. Η Νομ. Επιτροπή ήταν υπέρ του χαρ/σμού και η Τ.Ε. κατά!

Τα άλλα κόμματα ΚΚΕσωτ. - ΕΔΗΚ και ΚΟΔΗΣΟ τάχθηκαν υπέρ του χαρακτηρισμού με νέους όρους δόμησης.

Την τελευταία βδομάδα, που ήταν και η πιο γραφική, κυκλοφόρησαν τα εξής πανό:

«ΨΗΦΙΖΟΝΤΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ ΨΗΦΙΖΕΙΣ ΤΟ ΞΕΠΟΥΛΗΜΑ ΤΗΣ ΓΗΣ ΜΑΣ ΣΤΟΥΣ ΞΕΝΟΥΣ»

«ΨΗΦΙΖΟΝΤΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ ΨΗΦΙΖΕΙΣ Ν.Δ.»

Ήταν σε πολύ κακή χρονική στιγμή το δημοψήφισμα, τρεις μήνες πριν τις βουλ. εκλογές.

Μια γριούλα ήρθε σπίτι μου την παραμονή του δημοψηφίσματος και μούπε «Δήμαρχέ μου σε ψηφίζω από το 1975 αλλά αυτή τη φορά δεν θάμαι μαζί σου γιατί φοβάμαι μήπως το σπίτι μου το πάρουν οι Γερμανοί» *Μα αν δεν πούμε σε μια δύσκολη στιγμή την αλήθεια τότε θα την πούμε; ΑΛΛΙΩΣ τότε ο Λαός θα μας πιστέψει πως τον οδηγάμε σωστά;*

Και ήρθε η Κυριακή της εκλογής που με τις διαδικασίες που ορίζει ο νόμος για τις άλλες εκλογές οι Ιθακήσιοι, από την ανατολή μέχρι τη δύση, πήγαν στο Δημαρχείο και ψήφισαν αυτό που πίστεψαν. Ψήφισε το 85% των εκλογέων και το αποτέλεσμα ήταν 70% «ΟΧΙ» και 30% «ΝΑΙ με νέους όρους δόμησης»

Ήξεραν από την αρχή ότι η ψήφος τους δεν έχει καθοριστική σημασία για την πολιτεία. Δέσμευσαν όμως την Τοπ. Αυτοδ.σ. Αλλιώς δεν θάχε και νόημα το Δημοψήφισμα. Δέχθηκε το αποτέλεσμα το Δημ. Συμβούλιο και το εισηγήθηκε στην κυβέρνηση που εν τω μεταξύ στο ΥΧΟΠ υπουργός ήταν ο κ. Πλυτάς, που είχε υιοθετήσει την ιδέα του Δημ/τος σαν πρόταση και είχε στείλει και στην Ιθάκη μια ομάδα μηχανικών κ.λ.π. να μελετήσει τον οικισμό.

Τον Οκτώβρη του 1981 έγινε κυβέρνηση το ΠΑΣΟΚ και τον Φλεβάρη του 1982 ο νέος Υπουργός Χωρ/ξίας κ. Τρίτσης δήλωσε μέσα στο Δημαρχείο στην ερώτηση συνδημότη. «Τι θα κάνεις κ. Υπουργέ. Θα σεβαστείς το δημοψήφισμα;»

«Σαν Κυβέρνηση είμαι υποχρεωμένος ν' ακούσω κάθε άποψη. Της Τ.Α., των επιστημονικών φορέων, των κομμάτων και του ίδιου του λαού, όπως εκφράστηκε στην Ιθάκη, ακόμη και της ομάδος του Υπουργείου που μελέτησε τον οικισμό σας.

Άκουσα όλες τις απόψεις και η κυβέρνηση, που έχει την ευθύνη της πολιτικής απόφασης κατά το σύνταγμα, αποφάσισε η Ιθάκη να παραμείνει παραδοσιακός οικισμός με νέο κανονισμό δόμησης, που σύντομα θα δημοσιευθεί στην εφημερίδα της Κυβέρνησης.

387. Καβάλα. Πανό τσίρκων.

«Και εμείς τότε γιατί ψηφίσαμε»; «ακούστηκε η ίδια φωνή»

«Και ο Υπουργός:

Αν είχαν ψηφίσει μαζί με σας όχι οι γενιές που φύγανε αλλά και οι γενιές που έρχονται θα είχε δεχθεί το αποτέλεσμα. Ένας τόπος όμως δεν ανήκει μόνο σ' αυτούς που ζουν τώρα». Ο νέος κανονισμός δημοσιεύτηκε 29.10.82 και η Ιθάκη συνεχίζει το δρόμο της προς την εξέλιξη με σεβασμό στην παράδοση. Στις 30.11.83 λειτούργησε για πρώτη φορά στο νησί Πολεοδομικό Γραφείο για την προστασία της αρχιτ. ιδιαιτερότητας του οικισμού.

Δεν χρειάζεται πιστεύω να προσθέσω τίποτε άλλο!

Τα συμπεράσματα τα βγάζει εύκολα ο αναγνώστης.

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΤΗΣ ΑΡΑΧΩΒΑΣ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΡΑΧΩΒΑΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΕΦΕΡΛΗΣ

Σήμερα την αξία της διατήρησης των παραδοσιακών οικισμών δεν τη γνωρίζουν μόνον οι ειδικοί. Η ανάπτυξη των πόλεων, κάτω από το καθεστώς του εμπορευματοικού χαρακτήρα της οικοδομικής δραστηριότητας, έχει αρχίσει πλέον να δημιουργεί ένα πλαίσιο ζωής ασφυκτικό. Έτσι οι οικισμοί που διασώθηκαν στις «νεκρές» περιοχές της καπιταλιστικής ανάπτυξης, έχουν να αντιπαραθέσουν σαν χώροι μια διαφορετική, χαμένη, ποιότητα ζωής, που γίνεται άμεσα φανερή στον κάτοικο της πόλης. Αν όμως αυτή η διαφορά γίνεται κατανοητή, σύγχυση επικρατεί ως προς τους λόγους της ύπαρξής της. Σύγχυση που 'χει σχέση με την κατεστημένη, κυρίαρχη αρχιτεκτονική αντίληψη που αναζητά τα αίτια της κρίσης της έξω από την κοινωνική-οικονομική πραγματικότητα. Έτσι εδώ και πολύ καιρό παρακολουθούμε την ανάπτυξη μιας επιχειρηματολογίας, για ανθρώπινα και μη υλικά, για την «ομορφιά» του ξύλου και της πέτρας σ' αντίθεση με το «άσχημο» μπετόν της τεχνολογικής ανάπτυξης.

Το κράτος αντιλαμβάνεται αυτή τη «ζήτηση» και δεν αργεί να την εντάξει σ' ένα πρόγραμμα τουριστικής προσφοράς. Με τα Π.Δ. περί παραδοσιακών οικισμών θεσπίζει ειδικούς όρους δόμησης σε μια σειρά παραδοσιακών οικισμούς της χώρας. Αυτά τα Π.Δ., μακριά από το ν' αποτελούν μια μορφή πολιτικής διατήρησης, θεσπίζουν υποχρεωτικές διατάξεις για τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της κάλυψης των υψών, και κάποιων μορφολογικών στοιχείων. Γίνεται, δηλαδή, η προσπάθεια να διατηρηθεί ένα «όμορφο», τουριστικά καταναλώσιμο, σκηνικό και μάλιστα κάτω από το καθεστώς του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού. Για την εφαρμογή αυτών των διατάξεων θεσπίζει όργανα «λογοκριτικού» ελέγχου, τις κατ' ευφημισμό «αρχιτεκτονικές» επιτροπές. Το κράτος έχοντας οριστικά χάσει τη σχέση της πειθούς προς τους πολίτες του, τους επιβάλλει αυταρχικά την επιλογή του φορτώνοντας τα βάρη της στην πλάτη του άτυχου κατοίκου των παραδοσιακών οικισμών. Έτσι στους παραδοσιακούς οικισμούς, συνεχίζεται η διαδικασία της καταστροφής τους, μόνο που τώρα στη θέση των παλιών σπιτιών κάνουν την εμφάνισή τους πανομοιότυπα σπιτάκια σε «στυλ ρουστίκ».

Στην Αράχωβα

Η Αράχωβα της Λειβαδιάς είναι ένα τυπικό παράδειγμα θύματος αυτής της πρακτικής για τη διατήρηση. Η θέση της πάνω στον εθνικό δρόμο προς τους Δελφούς και η διερχόμενη τουριστική κίνηση την έχουν καταστήσει τουριστικό σταθμό.

1ης Κλάσης

Αυτός ήταν ο σημαντικότερος παράγοντας που ο οικισμός δεν ακολούθησε τη φθίνουσα πορεία άλλων γεωργικοκτηνοτροφικών οικισμών της χώρας. Έτσι εδώ και αρκετά χρόνια η Αράχωβα διατηρεί ένα σταθερό πληθυσμό 3000 περίπου κατοίκων όλων των ηλικιών. Σήμερα ολόένα και περισσότερο διαμορφώνεται σε χειμερινό τουριστικό κέντρο της Αθήνας, μιας και κοντά λειτουργούν οι χιονοδρομικές πίστες Παρνασσού. Ταυτόχρονα ο παραδοσιακός της χαρακτήρας προσφέρει το κατάλληλο πλαίσιο για την αναψυχή του κατοίκου της πρωτεύουσας.

Αυτός όμως ο χαρακτήρας υφίσταται καθημερινά τις καταστροφικές συνέπειες της προγραμματισμένης ανάπτυξης του οικισμού, ανάπτυξης που 'χει σχέση με τη βιωσιμότητά του, μαζί και συγχρόνως με τις πολιτιστικές επιρροές της πρωτεύουσας που επιβάλλονται εύκολα κάτω από το καθεστώς ανυπαρξίας πολιτικής διατήρησης. Το 1978 η Αράχωβα κηρύσσεται παραδοσιακός οικισμός και ισχύουν πλέον γι' αυτήν ειδικοί όροι δόμησης. Αυτό το διάταγμα είναι η μόνη και λειψή εφαρμογή του ρυθμιστικού της σχεδίου, που εκπονήθηκε ήδη το 1974. Η μονοδιάστατη και σε τελευταία ανάλυση άδικη για τους Αραχωδίτες πρακτική του κράτους αποτέλεσε έναν ακόμη παράγοντα αύξησης της λαϊκής δυσαρέσκειας. Αυτή η δυσαρέσκεια μορφοποιείται τα τελευταία χρόνια σε διεκδικητικό κίνημα. Αφορμή γι αυτό και κεντρικό του αίτημα γίνεται η τόσο γνωστή πλέον σε όλους υπόθεση του δρόμου της Αράχωδας.

Το πρόβλημα του δρόμου

Η εθνική οδός Αθηνών-Ναυπάκτου τώρα, όπως και παλιότερα, περνάει μέσα από την Αράχωβα. Κατά την τελευταία δεκαετία ανακαινίστηκε στο σύνολο του το τμήμα από Λειβαδιά μέχρι Ναύπακτο με πλάτος 12-15 μέτρα, εκτός από το τμήμα του δρόμου μέσα στην Αράχωβα που έχει μήκος 400 μέτρα και πλάτος 5-7 μέτρα. Το τμήμα αυτό αποτελεί και το κατεξοχήν ιστορικό-εμπορικό κέντρο του οικισμού. Η αξία του κέντρου βρίσκεται όχι τόσο στα μεμονωμένα κτίρια που το οριοθετούν —που 'χουν υποστεί σε σημαντικό βαθμό αλλοιώσεις— αλλά κύρια στους χώρους που διαμορφώνει.

Η συνεχής αυξανόμενη πυκνότητα της κυκλοφορίας με κάθε είδους οχήματα δημιούργησε μια ασφυκτική κατάσταση και για την κυκλοφορία και για την ασφάλεια των πεζών. Το κυκλοφοριακό παράγωγο της ανάπτυξης του ίδιου του οικισμού, γίνεται εκρηκτικό τις μέρες εξόδου των Αθηναίων προς τον οικισμό. Ενώ λοιπόν στην Αράχωβα περιμένουν τη διαπλάτυνση του υπάρχοντος δρόμου κατά το ισχύον ρυμοτομικό του 1970, το 1979 προωθείται από το Υ.Χ.Ο.Π. παράκαμψη από τα νότια του οικισμού.

Από εδώ και στο εξής οι Αραχωδίτες θα ζήσουν το δράμα της απομόνωσης του αγώνα τους και της ρουσφετολογικής εκμετάλλευσής του αιτήματός τους. Σ' αυτή την ιστορία, ιστορία με ποικίλες διαστάσεις, αξίζει να σημειωθεί η στάση των δημοκρατικών φορέων των τεχνικών και των επώνυμων επιστημονικών τους στελεχών. Στάση άκαμπτη, τεχνοκρατική, άσχετη με τη σκληρή πραγματικότητα της Αράχωδας, συμπαράστατιδα στην προσπάθεια του Υ.Χ.Ο.Π. να μετατρέψει την Αράχωβα από οικισμό που ζει σε οικισμό-σκηνικό για την αναψυχή του Αθηναίου σκιέρ. Όλα αυτά με την πλήρη υποστήριξη σύσσω-

- Πόρισμα επιτροπής στα πλαίσια του ICOMOS για την Αράχωβα, 1982.
- Αποφάσεις ΣΑΔΑΣ, ΤΕΕ, δήλωση Κουλουμπή, 1982.
- Φάκελος «Δρόμος» από το αρχείο του Δήμου Αράχωβας.
- Επιστολή Κ. ΓΚΑΡΤΖΟΥ: Αποχειρεθείστε την Αράχωβα, Ε.Δ.ΤΕΕ 1116.
- Επιστολή Α. ΣΕΦΕΡΛΗ: Η περίπτωση του μαζικού κινήματος της Αράχωβας, Δελτίο ΣΑΔΑΣ 1982.

ΜΙΑ ΑΝΩΝΥΜΗ ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΤΑ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΑ ΤΗΣ ΚΟΚΚΙΝΙΑΣ - ΕΝΑ ΔΕΙΓΜΑ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΒΡΥΟΥΛΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΑΪΔΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ-ΠΟΛΕΟΔΟΜΟΣ

Τα δείγματα σύγχρονης ανώνυμης αρχιτεκτονικής στον τομέα της κατοικίας είναι πολλά και αξιόλογα ακόμα και σήμερα στον τόπο μας, τα δείγματα όμως συλλογικής επένδυσης και διαμόρφωσης δημόσιου χώρου ελάχιστα.

Από την εποχή που στεγανοποιήθηκαν νομοθετικά τα όρια δημοσίου και ιδιωτικού χώρου ευνοχίστηκε και η διάθεση επένδυσης των ανθρώπων σε χώρους δημόσιας χρήσης. Το ιδιωτικό μέχρι την οικοδομική γραμμή και του φράκτη του οικοπέδου, το δημόσιο από εκεί και πέρα, και όπως οριοθετήθηκε ο χώρος έτσι οριοθετήθηκε και η κοινωνική ζωή, στεγανοποιημένη οικογένεια από τη μια - πληθυσμός πόλης από την άλλη, τομή, καταστροφή της καθημερινής επαφής, αδιέξοδα ζωής που μας οδηγούν σήμερα στην αναζήτηση της χαμένης χωρικής και κοινωνικής ενότητας της πόλης, τη γειτονιά, τη συνοικία.

Η πρωταρχική αξία αυτής της ανώνυμης πλατείας στην Κοκκινιά έγκειται στην ενίσχυση της ενότητας γειτονιά, στο ότι ένα τυχαίο Σάββατο του Γενάρη παίζουν, δούλευαν, συζητούσαν μέσα στα 500 περίπου τετραγωνικά της μέτρα 35 άτομα κάθε ηλικίας, ένα άτομο σχεδόν από κάθε οικογένεια του οικοδομικού τετραγώνου (27 συνολικά), μέσα στο οποίο διαμορφώθηκε η πλατεία.

Πριν τρία χρόνια στο ίδιο τετράγωνο η υποδάθμιση του υπαίθριου κοινόχρηστου χώρου είχε φθάσει σε απαράδεκτα όρια, παρά τα συχνά ασθεστώματα και τις φιλότιμες προσπάθειες συντήρησης.

Το παλιό πηγάδι είχε από καιρό μετατραπεί σε κοινόχρηστο βόθρο, που περιοδικά ξεχειλίζει, κουνούπια και βρώμα, εμπόδιζαν τη χρήση της χωματένιας αλάνας άμεσα όπου αυλίζονταν οι 12 εσωτερικές κατοικίες του οικοδομικού τετραγώνου.

Τότε εκφράστηκε, ενάντια σε μια λογική αναμονής ή στείρας διεκδίκησης, μια δυνατή πρωτοβουλία παρέμβασης και διαμόρφωσης του κοινόχρηστου χώρου.

Η κίνηση ξεκίνησε από τον Αργύρη Παπάζογλου οικοδόμο, κατεδαφιστή, που έπεισε και τους γείτονές του να ασχοληθούν συλλογικά, να συγκεντρώσουν τα χρήματα, να ζητήσουν ενίσχυση από το Δήμο και να διαμορφώσουν σταδιακά μόνοι τους τον κοινόχρηστο χώρο τους.

Πρώτα η υποδομή, αποχέτευση άδειασμα και μπάζωμα του

βόθρου, στη συνέχεια διαμόρφωση δύο υπερυψωμένων παρτεριών με πυκνή βλάστηση και κάλυψη με μπετόν των επιφανειών κίνησης και ύστερα φωτισμός και παγκάκια του δήμου. Θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς ότι το έργο είχε τελειώσει, αλλά εκεί πάνω ήρθε να αποτυπωθεί η πρόσθετη φαντασία και φροντίδα που τελικά διαφοροποιεί ποιοτικά τις ενέργειες και τα έργα των ανθρώπων. Μεταφέρθηκαν παλιά υλικά κατεδάφισης μάρμαρα, κρήνες. Στο ένα παρτέρι φτιάχθηκε το πηγάδι με το μαγκανό του, στο άλλο στήθηκε ένα μεγάλο κλουδί με πουλιά, παπαγάλους και φασιανούς, έτσι, σπονδή στον Απόλωνα για ν' απαλωθεί η αρμονία του ήχου στον γύρω χώρο. Στην κύρια είσοδο της πλατείας στήσαν μια πύλη με σιδερό-θεργες μπετόν και πάνω της κρεμάστηκαν αναρριχόμενες τριανταφυλλίες, κι έξω από κάθε πόρτα στήθηκαν τραπεζάκια και καθίσματα για να βγαίνουν να πίνουν τον καφέ τ' απόγευμα και το ούζο τα βράδια...

Το ποσό που στοίχισε αυτή η πλατεία δεν εκτιμάται με αριθμούς, 150.000 δρχ. ποσό εικονικό, χρήματα που δόθηκαν σταδιακά από τους γείτονες σε 2 χρόνια, μαζί και προσωπική εργασία, κατά περιόδους από τους, ή τον πρωτεργάτη, και σ' αυτά πρέπει να προστεθούν τα παγκάκια, τα δέντρα, τα φώτα, που παραχώρησε ο δήμος ενισχύοντας την προσπάθεια. Στη συνέχεια, άλλωστε, ο ίδιος ο δήμος συνέχισε να διαμορφώνει να ευπρεπίζει και τους άλλους εσωτερικούς ακάλυπτους χώρους των διπλανών προσφυγικών τετραγώνων, ήδη η διαμόρφωση είχε λειτουργήσει σαν παράδειγμα, μόνο που οι νέες πλατείες δεν μοιάζουν, σε κάτι διαφέρουν: λείπει η ικανότητα των σχεδιαστών; λείπει η έμπνευση; λείπει αυτό που λέμε αόριστα ποιότητα; άυλη, άπιαστη; απλά λείπει η αγάπη η ιδιοποίηση του δημόσιου χώρου μέσα από μια βαθιά προσωπική σχέση και επένδυση των κατοίκων.

Θάταν τώρα λάθος να ειπωθούν όλα ιδανικά. Σε κάθε συλλογική προσπάθεια υπάρχουν προβλήματα, άλλοι δουλεύουν πιο πολύ κι άλλοι λιγότερο, άλλοι πληρώνουν κι άλλοι όχι, άλλοι απολαμβάνουν και εξακολουθούν να γκρινιάζουν. Ανθρώπινες αδυναμίες, δυσκολίες, ανταγωνισμοί, αγάπες κι έχθρες μπορούν να καταστρέψουν ένα συλλογικό έργο που κι εμείς που το φτιάχνουμε ορισμένες φορές το υποτιμούμε. Δεν πιστεύω όμως πως είναι εκεί το ουσιαστικό πρόβλημα, ιδιαίτερα για την πλατεία στην Κοκκινιά.

Για την πόλη δύο είναι οι βασικοί κίνδυνοι η εκμετάλλευση και η υπερβολική επίδειξη, και οι κίνδυνοι εξακολουθούν να σκιάζουν αυτή την πλατεία στην Κοκκινιά - ο συντελεστής δόμησης, θεσμική αυθαιρεσία, μπορεί να την μετατρέψει ακόμα σε φωταγωγό παρά τη σοφία των παιδιών και των συνταξιούχων που τη χαίρονται και την περιποιούνται σήμερα όπως είναι περιστοιχισμένη από μικρά οικεία ανθρώπινα σπίτια. Οι θεσμοί για τις πόλεις μας δεν είναι καθόλου σοφοί, συντελεστές δόμησης, Γ.Ο.Κ., περιέχουν ακόμα μεγάλους βαθμούς κερδοσκοπίας και παραλογισμού που οδηγούν νομοτελειακά στην υποστάθμιση του χώρου. Τι περιμένουμε λοιπόν, νέες κρατικές απλοποιητικές λύσεις σοφότερες από το παρελθόν, ή μια συνεργασία δημοτών και τοπικών θεσμοθετημένων φορέων που να γονιμοποιεί κάθε πρωτοβουλία επένδυσης πάνω στην πόλη και να ελέγχει τόσο την ατομική όσο και την κρατική αυθαιρεσία;

πανάσταση που συντελέστηκε και στη γεωργία, που από το πα-
τροπαράδοτο ησίοδιο άρροτο περάσαμε στο τρακτέρ και τα
άλλα σύγχρονα γεωργικά μηχανήματα και εργαλεία, η Αρκα-
δία έπαψε να είναι προβληματική από άποψη πλουτοπαραγω-
γικών πηγών και παραγωγικών δυνατοτήτων. Έχει αρκετά α-
γαθά που της αρκούν να θρέψει και να καλοθρέψει πολύ μεγα-
λύτερο πληθυσμό απ' αυτόν που έχει σήμερα. Μην ξεχνάμε ότι
η Αρκαδία έχει ορισμένες αγροτικές καλλιέργειες με τις οποίες
κατέχει από τις πρώτες θέσεις στην παραγωγή όλης της χώρας.
Π.χ. στην παραγωγή βύσσινου κατέχει την πρώτη θέση, στην
παραγωγή κάστανου τη δεύτερη, στην παραγωγή πατάτας την
τρίτη. Επίσης μια απ' τις πρώτες θέσεις ανάμεσα στους νομούς
της Ελλάδας κατέχει στην παραγωγή μήλων -τα γνωστά μήλα
της Τρίπολης- στα κηπευτικά, ιδιαίτερα του Λεωνιδίου κλπ.
Έχει δάση για ξυλεία, με σοβαρές δυνατότητες δασικής εκμε-
τάλλευσης, δυνατότητες ανάπτυξης της αμπελουργίας και απε-
ριόριστες σχεδόν δυνατότητες ανάπτυξης μιας σύγχρονης και
πολύ αποδοτικής κτηνοτροφίας και μελισσοκομίας.

Επίσης έχει παράδοση στην ξυλογλυπτική, στα παραδοσια-
κά υφαντά και σε άλλα είδη οικιακής βιοτεχνίας. Όλα αυτά
δίνουν τη σίγουρη βάση για τη δημιουργία και ανάπτυξη, σε
πολύ μεγαλύτερο βαθμό, της βιοτεχνίας και της βιομηχανίας.

Η Αρκαδία προσφέρεται ακόμα και για έναν σοβαρό, εσω-
τερικό, έστω για την ώρα, τουρισμό. Συνδυάζει το βουνό και
τη θάλασσα. Το περίφημο ελατόδασος της Βυτίνας και τα άλλα
ωραϊότατα ορεινά τοπία του Μαινάλου και του Πάρνωνα, αλ-
λά και του βόρειου Ταύγετου, καθώς και η πεντακάθαρη, για
την ώρα, θάλασσα της Κυνουρίας, μπορούν να φιλοξενήσουν
και να προσφέρουν ομορφιά, καθαρόν αέρα και ξεκούραση σε
πολλές χιλιάδες Αρκάδες και άλλους τουρίστες, αν, βέβαια, α-
ξιοποιηθούν ορθολογιστικά με σύγχρονο τρόπο.

Αυτά μόνον τα λίγα είναι αρκετά για να πείσουν τον καθένα
ότι η Αρκαδία σήμερα δεν μπορεί να κατατάσσεται στις φτω-
χές περιοχές της χώρας. Αυτό γίνεται πιο φανερό, αν προσθέ-
σουμε το γεγονός ότι με την απάπτυξη της οδοποιίας, των μέ-
σων επικοινωνίας και μεταφοράς και των γεωργικών μηχανη-
μάτων και εργαλείων, ξεπερνιούνται και εξαφανίζονται οι πα-
λιές δυσκολίες λόγω του ορεινού και δύσδατου μεγάλης έκτα-
σης του νομού.

Αυτά σε ό,τι αφορά τις παραγωγικές-αναπτυξιακές δυνα-
τότητες της Αρκαδίας.

Ένας άλλος, πολύ σοβαρός, παράγοντας που κάνει να έρχο-
νται πιο έντονα στην επιφάνεια οι παραγωγικές αυτές δυνατό-
τητες της Αρκαδίας είναι η σταθερή κυβερνητική πολιτική για
την ανάπτυξη, πολύπλευρα και ολόπλευρα, της περιφέρειας
και γενικότερα για την αποκέντρωση σε συνδυασμό με τα κίνη-
τρα που παρέχονται για στροφή προς αυτή την κατεύθυνση.

Εκείνο που λείπει ακριβώς αυτή την στιγμή από την Αρκα-
δία, για την υλοποίηση αυτής της δυνατότητας και της πολιτι-
κής, είναι η μελέτη, ο σχεδιασμός και ο συγκεκριμένος προ-
γραμματισμός ενός αναπτυξιακού και πολιτιστικοκοινωνικού
προβληματισμού και το κυριότερο η κινητοποίηση των ίδιων
των Αρκάδων, ώστε να συνειδητοποιήσουν τον κίνδυνο που
διατρέχει η Αρκαδία και την ανάγκη να συσπειρωθούν γύρω
από τον τόπο τους και να πάρουν οι ίδιοι στα χέρια τους την
τύχη της, την ίδια τη δική τους την προοπτική για το μέλλον.

Για τον κάθε τόπο, αλλά για την Αρκαδία σήμερα ιδιαίτε-
ρα, αποφασιστικής σημασίας είναι ο παράγοντας άνθρωπος,
που λείπει από τα $\frac{3}{4}$ σχεδόν του νομού. Πώς θα λυθεί το πε-
λώριο αυτό πρόβλημα; Αυτό είναι το μεγάλο ερώτημα για τους
Αρκάδες, αλλά και την ίδια την πολιτεία.

Εδώ, σ' αυτό μας το άρθρο, θα προσπαθήσουμε να προσεγ-
γίσουμε τη μια μόνο πλευρά αυτού του παράγοντα, την πλευρά
των ξενιτεμένων Αρκάδων, των όπου γης Αρκάδων.

Σήμερα οι ξενιτεμένοι Αρκάδες, μέσα κι έξω από την Ελλά-
δα, ανέρχονται σε κάμποσες εκατοντάδες.

Όλοι οι ξενιτεμένοι Αρκάδες, που πολλοί απ' αυτούς είναι
δεύτερης και τρίτης γενιάς απόδημοι, διατηρούν, ή τουλάχισ-
στον φροντίζουν να διατηρούν, την επαφή τους με τη γενέτειρά
τους ή την προγονική τους πατρίδα την Αρκαδία και να καλ-
λιεργούν τους δεσμούς τους μ' αυτήν. Έκφραση αυτής της σύν-
δεσης είναι οι πολυάριθμες πατριωτικές οργανώσεις, σύλλογοι
και σωματεία, που υπάρχουν παντού σχεδόν όπου υπάρχουν
και ζουν Αρκάδες.

Υπάρχει στις ΗΠΑ η Παναρκαδική Ομοσπονδία Αμερικής
(ΠΟΕ) με σωματεία-μέλη σ' όλες σχεδόν τις πόλεις των ΗΠΑ,
όπου ζουν Αρκάδες. Αντίστοιχη αρκαδική οργάνωση υπάρχει
στον Καναδά και την Αυστραλία και δυνατότητες να δημιουρ-
γηθεί και στη Νοτιοαφρικανική Ένωση, στο Γιοχάνεσμπουργκ.

Στην Ελλάδα υπάρχει και λειτουργεί, πάνω από 30 χρόνια,
η Παναρκαδική Ομοσπονδία Ελλάδας με έδρα την Αθήνα και
με πάνω από 250 σωματεία - μέλη της μόνο στο λεκανοπέδιο
της Αττικής. Σύλλογοι Αρκάδων υπάρχουν ακόμα στην Πά-
τρα, στη Θεσσαλονίκη, στο Άργος και αλλού.

Εκτός από τα σωματεία και συλλόγους, που αντιστοιχούν
σχεδόν σε κάθε κοινότητα της Αρκαδίας, υπάρχουν και άλλες
δευτεροβάθμιες ενώσεις, που συσπειρώνουν στους κόλπους
τους τους συλλόγους περισσότερων χωριών, που ανήκουν σε
μια μικροζώνη, που αντιστοιχούν συνήθως στους παλιούς δή-
μους και που έχουν κοινές πολιτιστικές παραδόσεις, αλλά κυ-
ρίως κοινά προβλήματα κάτω στα χωριά τους. Τέτοιες ενώσεις
είναι η Ένωση Φαλαισιωτών, η Ένωση Λυκοσουραίων, η Έ-
νωση των ανατολικών χωριών της επαρχίας Μεγαλόπολης, η
Ένωση Γορτυνίων και ο Σύνδεσμος Τεγεατών κ.λπ. Οι ενώσεις
αυτές έχουν έδρα την Αθήνα.

Όλα αυτά τα πρωτοβάθμια σωματεία και οι δευτεροβάθμιες
ενώσεις και ομοσπονδίες αποτελούν πρωταρχικής σημασίας
παράγοντα για την ανάπτυξη των χωριών τους, αρκεί να κινη-
τοποιηθούν σύμφωνα με συγκεκριμένο πρόγραμμα, σε στενή
συνεργασία και συνεννόηση με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και
μέσα σ' ένα γενικότερο σχέδιο του νομού.

Το σύνολο αυτών των σωματείων και συλλόγων, οι Ενώσεις
και Ομοσπονδίες αναπτύσσουν ήδη σημαντική πατριωτική πο-
λιτιστική δραστηριότητα, για να διατηρήσουν και καλλιεργή-
σουν τους δεσμούς των ξενιτεμένων Αρκάδων με τον τόπο της
καταγωγής τους.

Εκτός από τη δραστηριότητά τους αυτή τα πατριωτικά αυτά
σωματεία και οι σύλλογοι αναπτύσσουν και άλλη δραστηριότη-
τα, που αποσκοπεί στη βελτίωση της κατάστασης του χωριού
τους με την κατασκευή κοινωφελών έργων όπως δρόμους, πλα-
τείες, ιατρεία, γεωτρήσεις, και υδραγωγεία και άλλα. Διενερ-

γούν κάθε τόσο εράνους μεταξύ των συμπατριωτών τους μελών του σωματείου ή συλλόγου τους ή φροντίζουν να βρίσκουν και άλλους οικονομικούς πόρους για να καλύπτουν τα παραπάνω έξοδα. Μ' ένα λόγο οι ξενιτεμένοι αυτοί Αρκαάδες όχι μόνο δεν ξέχασαν το χωρίο τους, αλλά δεν παραλείπουν καμιά σχεδόν ευκαιρία για να δείξουν την αγάπη τους και το ενδιαφέρον τους γι' αυτό.

Όχι μόνο οι σύλλογοι, αλλά και πολλοί συμπατριώτες μας ξενιτεμένοι, που με το μόχθο τους πετυχαίνουν να δημιουργηθούν, θυμούνται το μικρό τους χωριουδάκι και με δωρεές και άλλου είδους προσφορές και ενισχύσεις το βοηθάνε να βελτιώνει την κατάστασή του και να αλλάζει τη μοίρα του.

Όταν έχουμε υπόψη μας όλα αυτά δεν μπορούμε παρά να καταλήξουμε στο σίγουρο συμπέρασμα ότι οι ξενιτεμένοι συμπατριώτες μας βρίσκονται κοντά στα χωριά τους με το νου, με την καρδιά και την υλική τους αρωγή.

Η πατριωτική δράση των ενώσεων είναι από χρόνια γνωστή σε όλους τους Αρκαάδες, αλλά και πέρα από την Αρκαδία και το έργο τους προβλήθηκε επανειλημμένα από τα κρατικά μέσα μαζικής ενημέρωσης και τον αρκαδικό και αθηναϊκό Τύπο.

Λ.χ. η Ένωση Φαλαισιωτών μέσα στην εξαετία 1977-1983 πέτυχε με τις προσπάθειές της να στρέψει το κρατικό ενδιαφέρον προς τη μικρή και παραμελημένη μέχρι τότε γωνιά της Αρκαδίας και να λύσει το πρόβλημα οδοποιίας, με τη διάθεση σοβαρών πιστώσεων για το πρόβλημα αυτό, έτσι που μπορούμε να πούμε ότι το οδικό πρόβλημα της Φαλαισίας βρίσκεται στην ολοκλήρωσή τους. Επίσης η Ένωση Φαλαισιωτών, πρωτοπορώντας κυριολεκτικά, είναι η πρώτη που χαιρέτησε την ίδρυση και ενίσχυσε το Σύνδεσμο Δήμων και Κοινοτήτων Αρκαδίας, που έχει σαν σκοπό του τον εξοπλισμό της Αρκαδίας με μηχανήματα για την κατασκευή έργων οδοποιίας και άλλων στο νομό, ποιοτικά καλύτερα, φθηνότερα και σε πολύ συντομότερο χρονικό διάστημα. Στο Σύνδεσμο αυτό η Ένωση Φαλαισιωτών πρόσφερε, με εισφορά των συλλόγων - μελών της, 2.450.000 δραχμές και με το ποσό αυτό αγοράστηκε ένα ανατρεπόμενο φορτηγό αυτοκίνητο μάρκας Μ.Α.Ν. Η ίδια ένωση ενίσχυσε ηθικά την πρωτοβουλία του Συλλόγου Ποταμιτών Αθήνας και της Κοινότητας Ποταμιάς Φαλαισίας που δημιούργησαν την τελείως νέα εθνικολαϊκή γιορτή τα «Παρράσια» που γίνεται κάθε χρόνο τον Αύγουστο και που η επιτυχία της ξεπέρασε όχι μόνο τα όρια της Φαλαισίας αλλά και της Αρκαδίας και η προβολή της από την τηλεόραση έγινε πανελλήνια. Αλλά η μεγαλύτερη προσφορά της Ένωσης Φαλαισιωτών, προς τους Φαλαισιώτες και τη γενέτειρά τους ήταν η ενότητα που πέτυχε, όλων των Φαλαισιωτών, τόσο εκείνων που μένουν στην Αθήνα, όσο και εκείνων που ζουν κάτω στα χωριά της Φαλαισίας, ενότητα που διατρανώθηκε και επισφραγίστηκε με το συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στις 4 Μαΐου 1980 και στο οποίο πήραν μέρος εκτός από τους 22 συλλόγους των Φαλαισιωτών Αθήνας και αντιπροσωπείες των Κοινοτικών Συμβουλίων με επικεφαλής τους Προέδρους των Κοινοτήτων.

Το συνέδριο αυτό τόσο με την πλήρη συμμετοχή όλων των συλλόγων και Κοινοτήτων, όσο και με τη θερμότητα πατριωτική ατμόσφαιρα που κυριάρχησε, ατμόσφαιρα ζηλευτής λαϊκής ενότητας, αλλά και με τον πλούσιο και ακριδώς προς τη Φαλαισία στραμμένο προβληματισμό των συνέδρων, προβληματισμό που πραγματικά καθόρισε την παραπέρα δράση της Ένω-

99. 'Αθήνα (Λένορμαν) (υπογραφή δυσανάγνωστη)

σης Φαλαισιωτών και την ενίσχυσε ηθικά στην παραπέρα αποδοτική της δράση.

Καρπός όλης αυτής της καρποφόρας πατριωτικής δραστηριότητας ήταν και η έκδοση του καλλιτεχνικού λευκώματος «Η Φαλαισία στο δρόμο της ανάπτυξης», που είναι όχι μόνο καθρέφτης των προβλημάτων της Φαλαισίας και της πατριωτικής δράσης της Ένωσης Φαλαισιωτών, αλλά και μια υποδειγματική συλλογική εργασία, που επιβεβαιώνει το τι μπορεί να γίνει όταν υπάρχει ενότητα, αγάπη, πατριωτική συσπείρωση, συλλογικός προβληματισμός και κοινή προσπάθεια.

Το παράδειγμα της Ένωσης Φαλαισιωτών για την ενίσχυση του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων το μιμήθηκε γρήγορα και η Ένωση Λυκοσουραίων με τη διαφορά ότι την ξεπέρασε και αντί για ένα αυτοκίνητο πρόσφερε δύο.

Επίσης και η Ένωση των δέκα συλλόγων των ανατολικών χωριών της επαρχίας Μεγαλόπολης έχει κάμει δύο χρήσιμες μελέτες για τα προβλήματα αυτής της μικροζώνης, μελέτες που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό της Παναρκαδικής Ομοσπονδίας

Ελλάδας «ΡΙΖΕΣ» και υποβλήθηκαν και στις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες. Παρόμοια τέλος προσφορά και δραστηριότητα έχουν αναπτύξει και οι άλλες ενώσεις αρκαδικών συλλόγων.

Στα πλαίσια όλης της Ελλάδας εκφραστής και συντονιστής των δεσμών των Αρκάδων τόσο μεταξύ τους όσο και με την ιδιαίτερη πατρίδα τους την Αρκαδία, υπάρχει και αναπτύσσει δραστηριότητα τη Παναρκαδική Ομοσπονδία Ελλάδας (ΠΟΕ), που περιλαμβάνει στους κόλπους της περίπου 250 αρκαδικά σωματεία και συλλόγους του λεκανοπεδίου της Αττικής.

Η ομοσπονδία αυτή οργάνωσε μέσα στο 1982 συσκέψεις των σωματείων - μελών της κατά επαρχία, για τα θέματα ακριβώς της επαρχίας τους, με επιτυχία. Τα πορίσματα αυτών των συσκέψεων στάλθηκαν στη Νομαρχία Αρκαδίας σαν συμβολή στην επεξεργασία του Πενταετούς Προγράμματος και δημοσιεύτηκαν και στο περιοδικό της, στις «ΡΙΖΕΣ». Ειδική προσφορά της ΠΟΕ προς τους Αρκάδες και την Αρκαδία είναι η έκδοση του περιοδικού «ΡΙΖΕΣ», καθαρά αρκαδικό περιοδικό με αποστολή να μελετήσει και να προβάλλει τα προβλήματα της Αρκαδίας και να κινητοποιήσει τους ξενιτεμένους Αρκάδες σε μια σταυροφορία για την ενίσχυση και σωτηρία της καταρρέουσας Αρκαδίας. Το επιτυχημένο αυτό περιοδικό είναι και πρέπει να παραμείνει ένα ελεύθερο και τολμηρό βήμα συζήτησης και προβληματισμού γύρω από τη σημερινή αρκαδική πραγματικότητα και την επεξεργασία λύσεων για τα πραγματικά δύσκολα και επείγοντα προβλήματα της. Ιδιαίτερα με την κατάσταση που έχουμε σήμερα στην Αρκαδία ο ρόλος της ΠΟΕ και του περιοδικού της είναι πολύ σημαντικός, αποφασιστικός μπορεί να πει κανείς για το μέλλον της Αρκαδίας.

Η ΠΟΕ έχει τη δυνατότητα να κινητοποιήσει το πλούσιο επιστημονικό δυναμικό των Αρκάδων που ζουν στην Αθήνα και την υπόλοιπη Ελλάδα σε μια εκστρατεία για την αναδιπλωση της φθίνουσας πορείας της Αρκαδίας και τη δημιουργία προϋποθέσεων και δυνατοτήτων ανάπτυξης της.

Ενδεικτική περίπτωση αυτής της δυνατότητας είναι οι πάνω από 10 εργασίες - αναπτυξιακές μελέτες - για την Αρκαδία που έχει ετοιμάσει ομάδα καθηγητών του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου της Αθήνας και Γερμανούς ειδικούς με επικεφαλής τον Πρόεδρο της Παναρκαδικής Ομοσπονδίας Ελλάδας καθηγητή του Πολυτεχνείου Γιώργο Βαλκανά.

Η ΠΟΕ έχει πολλές και μεγάλες δυνατότητες να προσφέρει συγκεκριμένη βοήθεια οικονομική, ηθική, πνευματική, πολιτιστική και κάθε άλλη που θα χρειαστεί για την ανασυγκρότηση της ζωής στην προβληματική Αρκαδία. Μπορεί να πρωτοστατήσει στη μελέτη και την εξεύρεση των οικονομικών πόρων για το στήσιμο μοντέρνων οικονομικών μονάδων στην Αρκαδία, είτε γεωργοκτηνοτροφικών, είτε βιοτεχνικών, είτε βιομηχανικών είτε, τέλος, τουριστικών κλπ. Μπορεί να πρωτοστατήσει στην πολιτιστική αναζωογόνηση αυτού του τόπου με τις πανάρχαιες πολιτιστικές παραδόσεις και καταβολές. Μπορεί τέλος πολλά να κάνει και σ' όλους τους τομείς της ζωής.

Ακόμα η ΠΟΕ μπορεί να γίνει κέντρο και πόλος συσπειρώσης γύρω από τα προβλήματα της Αρκαδίας, και όλων των απόδημων Αρκάδων που ζουν σ' όλα τα μήκη και πλάτη της γης. Μπορεί να αναλάβει το ρόλο του συντονιστή ανάμεσα στην Παναρκαδική Ομοσπονδία Αμερικής.

Όλο αυτό το σκορπισμένο στα πέρατα του κόσμου και της Ελλάδας αρκαδικό στοιχείο αποτελεί δυνητικά μια τεράστια υ-

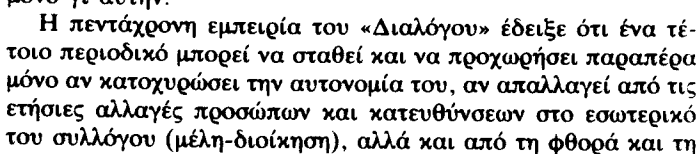
λική και ηθική δύναμη στην οποία μπορεί να ελπίζει πολλά ο τόπος καταγωγής του.

Είναι λάθος να λέμε πως όλος αυτός ο κόσμος ξέκοψε από την κοιτίδα του και δεν ενδιαφέρεται πια γι' αυτήν και ότι τον αφομοίωσε και τον κέρδισε ο ξένος, ο αμερικάνικος κλπ. τρόπος ζωής. Πάμπολλα είναι τα παραδείγματα ξενιτεμένων Αρκάδων που πρόσφεραν αξιόλογη βοήθεια στη γενέτειρά τους με τη μορφή δωρεών ή άλλων μορφών και που είναι αδύνατο να περιληφθούν εδώ. Μια σχετική έρευνα θα έδινε καταπληκτικά στοιχεία, που να επιβεβαιώνουν αυτή τη διαπίστωση. Θα περιοριστούμε μόνο να αναφέρουμε το πολύ γνωστό στους Αρκάδες γεγονός ότι το Παναρκαδικό Νοσοκομείο, που βρίσκεται χτισμένο σε μια πενυκόφυτη τοποθεσία έξω από την Τρίπολη και που είναι από τα πιο σύγχρονα και μεγαλύτερα νοσοκομεία της χώρας, είναι και έργο της Παναρκαδικής Ομοσπονδίας Αμερικής και προσφορά των Αρκάδων των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, που συνεχίζουν να το εφοδιάζουν με τα σύγχρονα επιστημονικά όργανα. Και ένα άλλο παράδειγμα. Πριν δύο χρόνια ο Σύλογος Μεγαλοπολιτών στην Αμερική ο «Πολύβιος» πρόσφερε στην επαρχία ένα νοσοκομειακό υπερσύγχρονο αυτοκίνητο για την εξυπηρέτηση των κατοίκων της. Και τα παραδείγματα αυτά, επαναλαμβάνουμε, δεν είναι τα μόνα. Είναι πολλά, πάρα πολλά.

Αν τώρα όλη αυτή την εκδηλωμένη, αλλά σε λανθάνουσα ακόμα κατάσταση για την Αρκαδία, δύναμη σε ανθρώπους και σε υλικά μέσα, την πάρει στα χέρια της μια συντονισμένη και προγραμματισμένη και με συγκεκριμένους στόχους προσπάθεια, μπορεί να αποδώσει πολλαπλάσια βοήθεια προς την Αρκαδία. Και εδώ ακριβώς είναι το ζήτημα. Ο συντονισμός και η ενεργοποίηση, στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, αυτού του τεράστιου και ανεξάντλητου δυναμικού.

Προς την κατεύθυνση αυτή πρέπει να στραφούμε όλοι και πρώτα οι διάφοροι φορείς. Από την κρατική πλευρά ο Νομάρχης μπορεί να παίξει αποφασιστικό ρόλο στην κινητοποίηση και αξιοποίηση αυτού του πολύτιμου δυναμικού.

Η σημασία του παράγοντα Αρκάδες μετανάστες γίνεται ακόμα μεγαλύτερη για την Αρκαδία αν πάρουμε υπόψη το πόσο υποβαθμισμένη είναι σήμερα η Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Αρκαδία. Από τις 245 κοινότητες της Αρκαδίας οι 57 έχουν πληθυσμό μέχρι 100 κατοίκους, οι 79 μέχρι 200, οι 37 μέχρι 300, οι 25 μέχρι 400, οι 13 μέχρι 500, οι 59 μέχρι 600, οι 6 μέχρι 700, οι 5 μέχρι 800, οι 3 μέχρι 900, 2 μέχρι 1000 και 4 μέχρι 1200 και 2 μέχρι 2.500 κατοίκους. Αν τώρα προχωρήσουμε περισσότερο στην ανάλυση των στοιχείων και σημειώσουμε ότι οι παραπάνω 245 κοινότητες αποτελούνται από 390 συννοικισμούς και ότι από τους οικισμούς αυτούς οι 206 έχουν μέχρι 100 κατοίκους ο καθένας, άλλοι 88 οικισμοί δεν ξεπερνούν τους 200 κατ., καταλαβαίνουμε τη μεγάλη διασπορά των κατοίκων, και αν τέλος σκεφτούμε ότι οι μικροί αυτοί οικισμοί αποτελούνται κατά κανόνα από γερασμένο πληθυσμό μπορούμε να σχηματίσουμε μια εικόνα του τι είναι και που παει η Αρκαδία σήμερα.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Σ. Κωνσταντινίδου ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΠΛΑΤΕΙΑΣ 128

286. Κοκκινιά (ἀνυπόγραφο ἔργο τοῦ Α. Κουμάντου)

μιζέρια του να δίνεις αναφορά για το παραμικρό σε μέλη που, επικαλούμενα την ιδιότητά τους και μόνο, σε υποχρεώνουν σ' έναν «κουφό διάλογο» και επομένως στην αδράνεια.

Η πεντάχρονη πείρα του «Διαλόγου» έδειξε ότι το περιοδικό ανήκει στους συνεργάτες του, αυτούς που το γράφουν και το φροντίζουν και στους αναγνώστες του. Δημιουργήθηκε μια σχέση που παρακάμπτει και ξεπερνά τα στενά και στενόκαρδα όρια ενός συλλόγου, που είναι υποχρεωμένος να βράζει μέσα στη γενικότερη θολή ατμόσφαιρα της ατέλειωτης πολιτικοποίησης.

Ο «Διάλογος» κατάφερε, με τα τελευταία κυρίως τεύχη του, να παρουσιάσει ένα νέο στυλ περιοδικού, που δεν είναι απλά περιοδικό ενός επαρχιώτικου πολιτιστικού συλλόγου, που δεν είναι μόνο φιλολογικό ή πολιτιστικό, αλλά ένα περιοδικό ζωντανό, που αξιοποιεί τις ντόπιες δημιουργικές και ποιοτικά αξιόλογες πνευματικές δυνάμεις, που παρεμβαίνει στα κοινωνικά ζητήματα όχι απλώς για να τα επισημάνει, αλλά για να αναπτύξει έναν γόνιμο προβληματισμό πάνω σ' αυτά, που είναι

ταυτόχρονα ένα περιοδικό τοπικό, αλλά που μπορεί να διαβαστεί άνετα από έναν Αθηναίο ή έναν επαρχιώτη.

Σήμερα ένας νέος δρόμος ανοίγεται για το περιοδικό: Ο δρόμος της αυτονόμησης. Ο σύλλογος από τον οποίο προήλθε οφείλει ξανά να του συμπαρασταθεί. Η αυτονόμηση του περιοδικού ή η έκδοση ενός νέου περιοδικού από τη συντακτική ομάδα του «Διαλόγου», δεν έχει την έννοια μιας αντιπαράθεσης ή ενός ξεκόμματος από τον σύλλογο. Σύλλογος και περιοδικό μπορούν να βαδίσουν παράλληλα. Ένας από τους βασικούς σκοπούς του συλλόγου είναι άλλωστε αυτός: η γενικότερη αυτοδύναμη πολιτιστική ανάπτυξη, αλλά και η πολυφωνία, η ενίσχυση της δημιουργικότητας των μελών του και των κατοίκων αυτού του τόπου. Μέσα στον σύλλογο μπορούν κάλλιστα να δοκιμασθούν άλλες δυνατότητες έντυπης έκφρασης. Η πολυφωνία και ο πλουραλισμός στην έκφραση δεν είναι πολυτέλεια, αλλά ανάγκη των καιρών μας. Να απελευθερώσουμε την έκφραση κι όχι να τη σκλαβώσουμε κάτω από οποιαδήποτε σκοπιμότητα.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΛΑΪΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

ΣΟΦΙΑ ΓΑΡΔΕΛΗ - ΜΑΝΟΣ ΔΑΝΕΖΗΣ

Το να συνδεθούν οι όροι εκπαίδευση από τη μια πλευρά και λαϊκή συμμετοχή από την άλλη, είναι γεγονός που ακόμα και σήμερα προκαλεί έκπληξη σε πολλούς.

Η έκπληξη αυτή πηγάζει από το γεγονός ότι μέρη σήμερα το σχολείο, στην κοινωπιά του να θεωρηθεί σαν το μόνο υπεύθυνο για την κοινωνική και πνευματική διαμόρφωση παιδιών και εφήβων, απομονώθηκε από τις επιδράσεις του έξω κόσμου ζητώντας τη δικαίωση του ανεκπλήρωτου εκπαιδευτικού μύθου του μέσα στα πλαίσια του ανθρώπινου και υλικού δυναμικού του.

Η έννοια της συμμετοχής στις εκπαιδευτικές διαδικασίες άλλων φορέων εκτός των καθηγητών, φάνταζε αδιανόητη. Ένας ολόκληρος πλούτος εμπειρικής γνώσης και λαϊκής σοφίας παρέμενε απαγορευμένος για τον μαθητή με την πρόφαση ότι ήταν επικίνδυνος.

Όμως παρ' όλες τις προφυλάξεις, η ιστορία δεν ήταν δυνατόν να αλλάξει πορεία και ήδη βρισκόμαστε καταμεσής του δρόμου προς τη μετάδοση από ένα αυταρχικό, αντιδημοκρατικό σχολείο σε ένα μελλοντικό αντιαυταρχικό, ανοιχτό, λαϊκό σχολείο. Αυτό όμως που θα πρέπει απαρχής να ξέρουμε είναι ότι κατά τη διάρκεια του δρόμου αυτού, υπάρχει ένα πλέγμα από δύσκολα προβλήματα που μπορούν να λυθούν μόνο αν δουλετούν με πραγματικές συνθήκες, για μια ολόκληρη περίοδο και αντιμετωπιστούν κάτω από τις ειδικές συνθήκες κάθε περιοχής.

Τελικά όμως το ερώτημα είναι, με ποιές διαδικασίες θα φθάσουμε στο επιθυμητό αποτέλεσμα.

Η εκπαίδευση σαν θεσμός

Αυτό στο οποίο σίγουρα θα συμφωνούμε είναι ότι μια γνήσια και ουσιαστική εκπαιδευτική αλλαγή είναι ένα βασικό θεσμικό μέτρο που έχει μια σημαντική στρατηγική σημασία για τη λειτουργία μιας νέας τάξης δομής.

Σαν θεσμός λοιπόν πρέπει να στηρίζεται στην κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας, την ανάλυση των κοινωνικών αντιθέσεων και την επισήμανση των ιδεολογικών διαφορών. Τα συμπεράσματα από την ανάλυση της πραγματικότητας πρέπει να τα εντάξουμε στη διαλεκτική της μετάδοσης και να ιεραρχήσουμε την τακτική μας και τις ανάγκες με τρόπο που να εναρμονίζονται με τους στρατηγικούς μας στόχους.

Κάθε επί μέρους στόχος πρέπει να δένεται οργανικά σε ένα συνολικό σχέδιο ριζικής αλλαγής. Είτε σαν βραχυπρόθεσμοι είτε σαν ενδιάμεσοι, οι στόχοι αυτοί, πρέπει ν' αποτελούν μέρος συνολικής διαδικασίας και όχι αυτοσκοπό. Οι στόχοι και οι ανάγκες πρέπει να προγραμματίζονται και να ιεραρχούνται σε άμεση αλληλεπίδραση με τη λαϊκή δυναμική και να εξασφαλίζουν πλατιά λαϊκή συμπαράταξη και συμμετοχή. Κάθε εκπαιδευτική αλλαγή προς την κατεύθυνση νέων στόχων και ανα-

γκών γίνεται πραγματικότητα μόνο όταν η λαϊκή βούληση και συμμετοχή στηρίζει και διευρύνει. Η εξασφάλιση όμως της λαϊκής στήριξης και συμμετοχής στην ελπιδοφόρα εκπαιδευτική αλλαγή απαιτεί μια πλήρη γνώση και πληροφόρηση, από μέρους των πρωτοπόρων, για την πολύπλευρη δυναμική του χώρου στον οποίο θα εφαρμοστεί ο πειραματισμός. Μόνο έτσι θα μπορεί να πληροφορήσει με πραγματικά στοιχεία το λαό, του οποίου την εμπιστοσύνη και σε συνέχεια τη συμμετοχή, έχει ανάγκη.

Με επαρκή και αληθινή πληροφόρηση θα πειστεί ο λαός ότι η εκπαιδευτική αυτή αλλαγή είναι μέρος μιας συνολικής διαδικασίας που οδηγεί στην κοινωνική απελευθέρωση και θα τον πείσει να ενεργοποιηθεί για να δώσει στις νέες εκπαιδευτικές διαδικασίες φωνή και δύναμη προκειμένου να μην εκφυλιστούν σε ανώδυνες μεταρρυθμίσεις.

Αυτό που πρέπει να τονίσουμε είναι ότι η ενεργητική συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου δεν μπορεί να αναμένεται αυτόματα ή να στηρίζεται αποκλειστικά σε ιδεολογικές ερμηνείες ή συναισθηματικές εξάρσεις.

Η ανάλυση και η εφαρμογή μιας νέας εκπαιδευτικής διαδικασίας στην πράξη έχει τεράστια σημασία. Απαιτεί συγκεκριμένη δουλειά και κατάλληλη μεθόδευση στη δοσμένη κάθε φορά πραγματικότητα. Ένας νέος εκπαιδευτικός θεσμός δεν μπορεί να σταθεί αφηρημένα με συνθήματα και ιδεολογικές εκφράσεις. Στην εφαρμογή του θα πρέπει να στηριχτεί στις παραγωγικές δυνάμεις και να συνδεθεί με τις παραγωγικές σχέσεις.

Χωρίς την οργανική σύνδεσή του με τη δοσμένη υλική πραγματικότητα, κάθε εκπαιδευτική αλλαγή θα παραμείνει αφηρημένη και μη λειτουργική με μοιραίο αποτέλεσμα να μείνει ανενεργός και να συρρικνωθεί. Ενώ αντίθετα οι νέες εκπαιδευτικές διαδικασίες θα αποκτήσουν σημασία και θα επιτελέσουν τον ρόλο τους όταν συνδεθούν ουσιαστικά με τις υλικές συνθήκες παραγωγής.

Η εκπαίδευση σήμερα

Σήμερα δεχόμαστε την εκπαίδευση σαν ένα όργανο που θα επιτρέψει στον μαθητή να αποκτήσει την απαιτούμενη εμπειρία που θα τον βοηθήσει να ενταχθεί χωρίς προβλήματα στο κοινωνικό σύνολο και να συνεργαστεί για το καλό όλων. Είναι όμως αδύνατο αυτή η εμπειρία να αποκτηθεί μόνο μέσω θεωρητικών γνώσεων, μέσα στους τέσσερις τοίχους του σχολείου, αποκομμένη από το χώρο δουλειάς και ζωής της κοινότητας.

Η νέα αυτή παιδαγωγική πρόταση, στη μάθηση μόνο από κείμενα, αντιπαραθέτει τη μάθηση από την εμπειρία, στην απόκτηση μεμονωμένων ικανοτήτων και τεχνικών αντιπαραθέτει την απόκτησή τους σαν μέσο επιδίωξης σκοπών που έχουν άμεση πρακτική εφαρμογή στη ζωή. Έτσι επιχειρείται μια στενή γνωριμία με έναν αδιάκοπα μεταβαλλόμενο κόσμο.

Η αλλαγή αυτή πραγματοποιείται έξω από το σχολείο με τρόπο τελείως διαφορετικό από την αναχρονιστική εκπαιδευτική διαδικασία.

Αυτό όμως που πρέπει να εξασφαλιστεί για να καρποφορή-

* Το κείμενο αποτελεί μικρό μέρος μιας μελέτης με θέμα το εκπαιδευτικό πρόβλημα.

σει μια προσπάθεια για εκπαιδευτική αλλαγή είναι μια συνέχεια και μια συνέπεια σε μια σειρά στόχων που θα τεθούν.

Εξάλλου συνειδητοποιούμε ότι μιλώντας για εκπαιδευτική αλλαγή συμφωνούμε:

α. Η αλλαγή αυτή πρέπει να αφορά όλους τους μαθητές όλων των κοινωνικών και οικονομικών τάξεων.

β. Οι εκπαιδευτικές διαδικασίες που στοχεύουν σε μία ριζική αναμόρφωση του εκπαιδευτικού μας συστήματος θα πρέπει να έχουν πάντα σαν κέντρο τους το σχολείο.

γ. Η λύση του προβλήματος δεν βρίσκεται στα χέρια των «ειδικών» με τους πολλούς τίτλους που δεν έρχονται όμως σε άμεση καθημερινή επαφή με τον μαθητή και τα προβλήματα που τον απασχολούν, αλλά στα χέρια των χιλιάδων δασκάλων και καθηγητών των μη προνομιούχων σχολείων που έχουν ζυμωθεί μέσα στον αγώνα τις επίλυσης χρονιζόντων προβλημάτων της εκπαίδευσης.

δ. Τέλος πρέπει να συνειδητοποιήσουμε την ανάγκη προάσπισης της συνέχειας ενός φιλελεύθερου εκπαιδευτικού πειραματισμού. Οι διαδικασίες μετάδοσης από το αυταρχικό και αντικοινωνικό σχολείο στο αυτοδιαχειριζόμενο, αντιαυταρχικό είναι αργή και επίπονη. Είναι δουλειά επαναστάτη και όχι υπάλληλου η πραγμάτωση αυτής της ελπιδοφόρας αλλαγής.

Ο δρόμος της εκπαιδευτικής αυτής επανάστασης δεν οριοθετείται από την κορυφή αλλά από τους αγώνες της βάσης, γι' αυτό είναι ζήτημα κοινωνικής και πολιτικής ωριμότητας όλων των ενδιαφερόμενων φορέων.

Η πληροφορία σαν μέσο απόκτησης εμπειρίας

Είναι λοιπόν αναγκαία η αλλαγή των μεθόδων περάσματος της εμπειρίας στο μαθητή. Όμως ποιά είναι το καινούριο υπόβαθρο σκέψης και πρακτικής πάνω στο οποίο θα οικοδομήσουμε τις νέες αυτές μεθόδους;

Όταν μιλάμε για θετικές εμπειρίες σίγουρα δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι αυτές συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την ποιότητα της πληροφόρησης που παρέχουμε στον μαθητή, καθώς και τη δυνατότητα και ελευθερία που δίνουμε στο παιδί να επιβεβαιώνει την αλήθεια τους.

Μέχρι σήμερα το πέρασμα της εμπειρίας στον μαθητή αφέθηκε στο ελεγχόμενο από το κράτος βιβλίο και στη γνώμη των επιλεγμένων ειδικών. Όμως και τα βιβλία και οι επιλεγμένοι ειδικοί δεν αποτελούν παρά έκφραση κάποιας άποψης και όχι πληροφόρηση. Η πληροφόρηση συνίσταται στη διασταύρωση και επαλήθευση όλων των αλληλοσυγκρουόμενων απόψεων και τάσεων πάνω σ' αυτό το θέμα. Δεν είναι δυνατόν να υπάρξει δημοκρατικό σχολείο χωρίς το ξεπέρασμα της άποψης ότι η πληροφορία παράγεται μόνο από τους «ειδικούς».

Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι καθένας ατομικά και συλλογικά παράγει πληροφόρηση με την καθημερινή του ζωή και την εμπειρία από τη δουλειά του.

Δικαίωμα στην πληροφόρηση δεν είναι μόνο το να δέχεται κανείς και να επεξεργάζεται πληροφορίες αλλά επίσης και η δυνατότητα να τις παράγει.

Μια τέτοια ποιότητα και μορφή πληροφόρησης προϋποθέτει βέβαια ένα δυναμικό άνοιγμα του σχολείου στην παραγωγική ζωή της κοινότητας, όμως συγχρόνως εγγυάται ένα σωστό και παραγωγικό πέρασμα της εμπειρίας στον μαθητή.

Τα προγράμματα του Γυμνασίου Βούλας

Βρισκόμαστε λοιπόν σε μια μεταβατική περίοδο κατά τη διάρκεια της οποίας είμαστε πεπεισμένοι ότι η εκπαίδευση πρέπει και μπορεί να βρεθεί στις επάλξεις του αγώνα για τη δημιουργία των οραμάτων του μέλλοντος.

Για το λόγο αυτό δεν μπορεί να περιοριστεί σε απλό μέσο-εγώιστικής επαγγελματικής αποκατάστασης, ούτε μπορεί να βασίζεται στη διαιώνιση αντιλήψεων και μύθων του παρελθόντος.

Βλέπουμε την εκπαίδευση σαν ένα δυναμικό μέσο περάσματος από ένα ξεπερασμένο χτες σε ένα ελπιδοφόρο αύριο.

Με το παραπάνω σκεπτικό το Γυμνάσιο Βούλας, στα πλαίσια της «Περιβαλλοντικής - Κοινωνικής Εκπαίδευσης», εφαρμόζει από το 1981 προγράμματα όπου κυρίαρχο ρόλο παίζει η συμμετοχή όλων των φορέων. Η εφαρμογή γίνεται με τους εξής τρόπους:

1. Μέσα στο αναλυτικό πρόγραμμα

Συστήνεται παιδαγωγική ομάδα και ανατίθεται ο συντονισμός του προγράμματος. Εξετάζεται η ύλη που πρέπει να διδασκούνται οι μαθητές στην κάθε τάξη. Αποφασίζεται από καθηγητές και μαθητές ο προς εξέταση χώρος και συγκεκριμενοποιούνται τα προς μελέτη θέματα που πρέπει να έχουν άμεση σχέση με τον φυσικό και κοινωνικοοικονομικό χώρο μέσα στον οποίο βρίσκεται το σχολείο. Καθορίζεται ο ρόλος και προγραμματίζεται η συμμετοχή της κάθε ειδικότητας και τα περισσότερα συγγενικά μαθήματα διαθέτουν κάποια εβδομαδιαία ώρα για την εφαρμογή του προγράμματος. Έτσι αντί για τον καταμερισμό του περιεχομένου της διδασκαλίας, που δεν ικανοποιεί την ανάγκη για συνάφεια του μαθητή, έχουμε την εξέταση ενός ζωντανού θέματος, που επιτρέπει τη συνεργασία, τη συμμετοχή όλων των φορέων και την ανάπτυξη πρωτοβουλιών.

2. Με απομάκρυνση από το σχολείο

Σκοπός η εξέταση ενός τελείως διαφορετικού χώρου ζωής, η σύγκριση με τον δικό μας, η άμεση επαφή με τις παραγωγικές και κοινωνικές διαδικασίες του ευρύτερου ελλαδικού χώρου, η ευαισθητοποίηση και η συνεργασία με τους κατοίκους της περιοχής και η προσαρμογή των μαθητών στη συλλογική ζωή, μακριά από την υπερπροστασία του σχολείου και της οικογένειας.

3. Με κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες κατά τις ε-ξωσχολικές ώρες που το σχολείο παραμένει ανοιχτό για όλους τους κατοίκους της περιοχής, λειτουργώντας σαν πολιτιστικό κέντρο και πυρήνας λαϊκής επιμόρφωσης, με σκοπό την ευαισθητοποίηση του συνόλου των κατοίκων, τη σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των συνδημοτών, τη μαζική κινητοποίηση για καλύτερη ποιότητα ζωής.

Ένα πρόγραμμα όπως το πάρα πάνω, παίρνει μια τελείως διαφορετική διάσταση από αυτή του παραδοσιακού σχολείου, τη διάσταση της κοινωνικής εκπαίδευσης (ευαισθητοποίηση σε μεγάλη κλίμακα, προγράμματα με κοινωνικό ενδιαφέρον, συνεργασία με όλους τους φορείς κ.λπ.). Το σχολείο ανοίγει πραγματικά στη ζωή. Για την επιτυχία ενός τέτοιου μοντέλου

απαιτούνται δραστηριότητες μακρόχρονες, δύσκολες σε συντονισμό και εκτέλεση. Απαιτείται συνεργασία πολλών φορέων και προσοχή ώστε να μην περάσουν σε δεύτερη μοίρα οι εκπαιδευτικοί σκοποί.

Η έκταση και το βάθος της μελέτης πρέπει να προσαρμόζονται ανάλογα με το θέμα, τον χώρο, την ηλικία των μαθητών, τα μέσα που διαθέτει το σχολείο και την εμπειρία των εκπαιδευτικών. Για την εφαρμογή των προγραμμάτων καταφεύγουμε βασικά σε 4 πηγές - εργαλεία που θα επιτρέψουν στον μαθητή ή ενήλικα να φτάσει στη γνώση του περιβάλλοντος, με σκοπό να δράσει πάνω σ' αυτό. Οι τέσσερις αυτές πηγές είναι:

1. Ένας χώρος ζωής, φυσικός ή τεχνητός, τον οποίο ο μαθητής θα διασχίσει, παρατηρήσει, εξετάσει σε βάθος.

2. Ένας πληθυσμός, τον οποίο ο μαθητής θα συναντήσει, παρατηρήσει, ρωτήσει, ακούσει, ανταλλάξει απόψεις, καλέσει να συμμετάσχει στην έρευνα και πραγματοποίηση του προγράμματος. Με την έννοια πληθυσμός δεν εννοούμε μόνο τους ειδικούς, αλλά τον κάθε κάτοικο της προς εξέταση περιοχής.

3. Ένα σύνολο ντοκουμέντων που θα ερευνήσουμε και χρησιμοποιήσουμε.

4. Το δυναμικό της κάθε ομάδας, τις γνώσεις, αντιλήψεις και ικανότητες του καθενός. Είναι απαραίτητο να κατανοηθεί ότι κάθε ένας αποτελεί μοναδική πηγή πληροφοριών, γνώσης, εμπειριών και ευαισθησίας.

Οι 4 αυτές πηγές χρησιμοποιούνται διαδοχικά ή και σύγχρονα. Ξεκαθαρίζουν, συμπληρώνουν και παραπέμπουν η μία την άλλη για να καταστήσουν αντιληπτά τα σύνθετα δεδομένα ενός χώρου ζωής. Τόσο κατά την διάρκεια του χρόνου της ανάλυσης, όσο και κατά τη διάρκεια της σύνθεσης προσφέρουν την ύλη και την απόδειξη που επιτρέπει μια συνεχή αξιολόγηση του προγράμματος.

Είναι ευνόητο συνεπώς ότι για φτάσει κανείς στη σπουδή του χώρου πρέπει να εννοήσει την ανάπτυξη των 4 αυτών πηγών πληροφόρησης και να προγραμματίσει σωστά τη μεταξύ τους ισορροπία.

Είναι βέβαιο ότι η ανάπτυξη των 4 αυτών πρωτογενών πηγών πληροφόρησης, που είναι το υπόβαθρο κάθε κοινωνικής ενημέρωσης, δεν πρόκειται να γίνουν όπλο δυναμικής δράσης στα χέρια του εκπαιδευτικού, αν δεν λειτουργούν μέσα σε ένα αντιανταρχικό, δημοκρατικό εκπαιδευτικό σύστημα και δεν συνοδεύονται από μια βαθιά και δυναμική πολιτική βούληση, προσηλωμένη στην ιδέα της συμμετοχής όλων των φορέων στις διαδικασίες της εκπαιδευτικής πράξης.

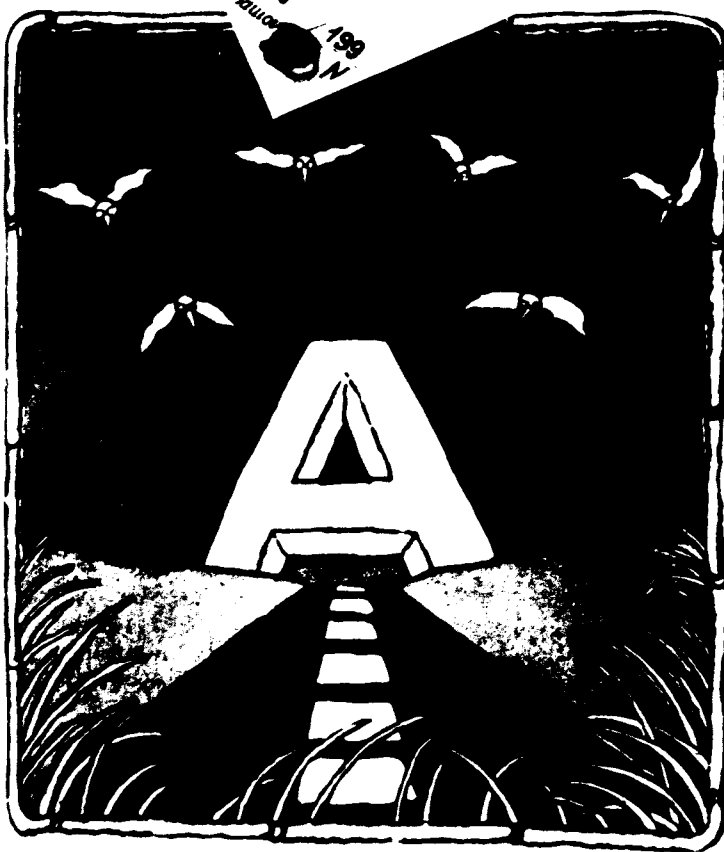
Είναι αδύνατο να αναλυθεί εδώ η μεθοδολογία, που άλλωστε δεν πρέπει να θεωρηθεί σαν κάτι αυστηρό και απαράβατο, πράγμα που είναι αντίθετο με το πνεύμα παρόμοιων προγραμμάτων που έχουν σαν αρχή την ευελιξία και την ανάπτυξη πρωτοβουλιών τόσο για καθηγητές, όσο και για μαθητές.

Αναφέρονται απλά οι βασικές αρχές εφαρμογής για να ακολουθήσουν μερικές πληροφορίες.

Βασικές αρχές πράξης

— Συμμετοχή όλων των φορέων (μαθητές, καθηγητές, γονείς, τοπική αυτοδιοίκηση, δημόσιες υπηρεσίες, δημόσιοι και ιδιωτικοί οργανισμοί, απλοί κάτοικοι).

— Άμεση επαφή με τον προς εξέταση χώρο.

— Διεπιστημονικότητα.

— Αυτενέργεια, ανάληψη πρωτοβουλιών, δράση.

— Αντικειμενικότητα, συνέπεια, ισορροπία.

Τα παραπάνω με συνεχή εναλλαγή της δουλειάς μέσα και έξω από το σχολείο και σε επίπεδο ομάδας - συνόλου. Η βασική προσέγγιση είναι διαφορετική από αυτή της παραδοσιακής εκπαίδευσης. Εδώ υπάρχει ένα κοινό θέμα για όλους τους καθηγητές όλων των ειδικοτήτων που πρέπει να μελετηθεί «επί τόπου». Έτσι στη φάση του προγραμματισμού, τίθεται το πρόβλημα του καθορισμού του ρόλου του καθενός από τους καθηγητές μέσα σε μια πορεία που οδηγεί σε στόχους τελείως διαφορετικούς από αυτούς του παραδοσιακού σχολικού προγράμματος.

Πρώτο μέλημα είναι η αυτοοργάνωση της τάξης, ο καθορισμός των αντικειμενικών της σκοπών, ο τρόπος εργασίας της, η διατύπωση κανονισμών που οι ίδιοι οι μαθητές πρέπει να αποφασίσουν ότι θα τηρήσουν.

Στο στάδιο αυτό και στην προσπάθεια ανεύρεσης μιας efικτής οργάνωσης και εξωτερίκευσης που να ικανοποιεί τις επιθυμίες όλων γίνεται χρήση της πρακτικής της ψηφοφορίας. Έτσι επιβάλλονται οι αποφάσεις μιας πλειοψηφίας, συχνά τεχνητής. Σιγά-σιγά όμως αναζητείται η ομοφωνία, δηλαδή όχι απλώς ένας τρόπος λειτουργίας που να τον αποδέχεται όλος ο κόσμος έστω και παθητικά, αλλά ένας τρόπος λειτουργίας αρκετά διαφοροποιημένος, που να έχουν συμβάλλει όλοι στη δημιουργία του.

Με την επίτευξη του αποτελέσματος αυτού μπορούμε να πούμε ότι η ομάδα ξεπέρασε το όριο της στατικής δημοκρατίας περνώντας στη συγκρότηση μαις αυτοδιαχειριζόμενης κοινωνίας που είναι σε θέση πια να μελετήσει την καρδιά του κύριου θέματος που τέθηκε στα πλαίσια του προγράμματος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Παράλληλα επιχειρείται το ξύπνημα του ενδιαφέροντος όλων και η προετοιμασία επίσης όλων για συμμετοχή στην εκπαιδευτική πράξη. Μια και πιστεύω μας είναι ότι κανείς δεν μπορεί και δεν πρέπει να αποκλειστεί, δίνεται το δικαίωμα, η δυνατότητα και οι κανόνες κάτω από τους οποίους είναι δυνατή αυτή η συνεργασία.

Προβλέπονται διαλέξεις, ανοιχτές συζητήσεις, προβολές κλπ. Δημιουργείται μόνιμη έκθεση γύρω από το θέμα στους διαδρόμους του σχολείου και εφημερίδα νέων για τις δραστηριότητες. Συνειδητοποιείται ότι δικαίωμα κάθε πολίτη δεν είναι μόνο να δέχεται πληροφορίες, αλλά και να τις παράγει. Συγχρόνως συνειδητοποιείται ότι η αξιοπιστία της πληροφορίας δεν καταξιώνεται από τον τίτλο του έντυπου ή το όνομα του αρθρογράφου, αλλά από τη σύγκριση των πληροφοριών και την προσωπική εμπειρία.

Στην αρχή του προγράμματος εξετάζεται το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο κατατάσσεται το θέμα μας. Μ' αυτό τον τρόπο γίνεται αντιληπτό ότι δεν είναι δυνατό να μάθουμε την αλήθεια για κάποιο θέμα αν δεν ξέρουμε την αλήθεια για τα γεγονότα που βρίσκονται σε άμεση σχέση μ' αυτό.

Τα παιδιά εκφράζονται με κάθε τρόπο (σκίτσα, γραπτό λόγο, κολλάζ, κλπ.) και οι ατέλειές τους δίνουν αφορμή για προσπάθεια των αντίστοιχων καθηγητών για τελειοποίηση των ταλέντων και ικανοτήτων τους. Δημιουργείται η αίσθηση του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης, της αντίθεσης, της συμφωνίας, του προβληματισμού και γενικά κάθε συναισθήματος που τους δημιουργείται καθώς εξετάζουν το θέμα.

Σπάει σιγά σιγά ο παραδοσιακός φόβος που ήθελε το μαθητή και αργότερα τον πολίτη υπάκουο και σύμφωνο με κάποιο προκαθορισμένο μοντέλο, «αν ήθελε να πάει μπροστά».

Οι πιθανές «αμφισβητήσεις» συνηθίζουν στην ανάγκη «απόδειξης» των πληροφοριών.

Αρχίζει η συνεργασία, που θα συνεχιστεί και καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος, με οργανισμούς, συλλόγους, οργανωμένα εργαστήρια, δημόσιες υπηρεσίες. Οι επισκέψεις στους χώρους παραγωγής δεν γίνονται προκειμένου να μάθουν τα παιδιά μονάχα τις μεθόδους επεξεργασίας του προϊόντος, αλλά και να ερευνήσουν τις επιπτώσεις της όποιας επεξεργασίας του προϊόντος πάνω στη φυσική-κοινωνική-οικονομική δομή του χώρου όπου ζουν.

Συγχρόνως μαζεύουν αποδεικτικά στοιχεία που θεμελιώνουν τις απόψεις τους.

Με τον τρόπο αυτό συνειδητοποιούν ότι ευθύνη κάθε πολίτη δεν είναι μόνο να αναζητά και να βρίσκει την αλήθεια, αλλά και να τη μεταδίδει υπερασπίζοντάς τη, στηριγμένος σε ντοκουμέντα και αποδείξεις αδιάψευστες. Τα παιδιά έρχονται σ' επαφή με τους κατοίκους της περιοχής και μαθαίνουν από πρώτο χέρι τα προβλήματα της ζωής και της δουλειάς τους. Ενημερώνονται από τους δημοτικούς άρχοντες για τα τρέχοντα προβλήματα, τα μελλοντικά σχέδια και τις υπάρχουσες προτάσεις για τη λύση των προβλημάτων.

Συναντούν ειδικούς, ρωτούν, ενημερώνονται από τους υπεύθυνους όλων των χώρων που τους ενδιαφέρουν.

Τα στεγανά της πληροφόρησης σπάνε. Οι αρμόδιοι κρατικοί φορείς παρέχουν όλες τις δυνατές πληροφορίες. Τα παιδιά ακούνε, κρίνουν, επικρίνουν και διαμορφώνουν γνώμη για την αποτελεσματικότητα των μέτρων που έχουν παρθεί, ξεπερνώντας και τον φόβο που κατέχει τον απλό πολίτη μπροστά στην εξουσία.

Είναι ευνόητο ότι οι παραδοσιακοί ρόλοι καθηγητών μαθητών και φορέων αλλάζουν τελείως. Πρέπει όλοι να φτάσουν σε ένα τέτοιο επίπεδο, ώστε να δίνουν προτεραιότητα όχι στο προσωπικό συμφέρον αλλά στο συλλογικό.

Η εφαρμογή στο σχολείο της Περιβαλλοντικής - Κοινωνικής Εκπαίδευσης, δεν έχει σκοπό να εξαντλήσει κάποιο θέμα επισημονικά (πράγμα άλλωστε αδύνατο), αλλά να εκπαιδεύσει τον μαθητή σ' έναν τρόπο δημοκρατικής οργάνωσης, τεκμηριωμένης σκέψης και ποικιλόμορφης έκφρασης.

Είναι αδύνατο να δοθούν αναλυτικά τα προγράμματα που έχουν πραγματοποιηθεί μέσα σε τρία χρόνια. Αναφέρεται απλά ότι για την εφαρμογή των προγραμμάτων δουλεύει ομάδα καθηγητών διαφόρων ειδικοτήτων, ενώ πολλοί από τους υπόλοιπους καθηγητές συμμετέχουν μέσα από τα μαθήματά τους, μετά από προγραμματισμό κατά τη διάρκεια συνεδριάσεων.

Στις δραστηριότητες και στην προσπάθεια αλλαγής του ρόλου του σχολείου συμμετέχουν το Υπ. Παιδείας, η Λαϊκή Επιμόρφωση, το Υφυπ. Ν. Γενιάς, το Υπουργείο Πολιτισμού, ο Δήμος Βούλας και πλήθος ειδικών και κατοίκων με διαλέξεις, εποπτικό υλικό και προσφορά προσωπικής εργασίας. Πλήθος άλλων Υπουργείων (Γεωργίας Υ.Χ.Ο.Π., κλπ) και οργανισμών συνεργάζονται για τις ανάγκες των προγραμμάτων.

Το 1981-82 πραγματοποιήθηκε το πρόγραμμα «Η προστασία των ακτών» μετά από πρόταση του Συμβουλίου της Ευρώπης με σκοπό την συγγραφή ενός βιβλίου μεθοδολογίας για καθηγητές. Το πρόγραμμα ξεκίνησε με ένα τμήμα 35 μαθητών της γ' τάξης αλλά σιγά-σιγά όλα σχεδόν τα παιδιά συμμετείχαν είτε κατά τη διάρκεια των ωρών πολιτιστικών δραστηριοτήτων, είτε εκτός ωρών σχολείου (ιδίως τις Κυριακές). Σ' αυτή την ενεργοποίηση βοήθησαν οι γενικές διαλέξεις από μέρους των ειδικών και η μόνιμη έκθεση πληροφοριών και ντοκουμέντων στους διαδρόμους του σχολείου, που άλλαζε κάθε βδομάδα, με σκοπό την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του συνόλου των μαθητών και των κατοίκων της περιοχής.

Πιστεύουμε ότι τα θέματα πρέπει να διαλέγονται από το κοινό και γνωστότερο περιβάλλον του παιδιού, έτσι ώστε:

α. Να κατανοηθεί πρώτα απ' όλα ο χώρος όπου ο μαθητής ζει και θα κληθεί αύριο να συνεργαστεί και να δημιουργήσει.

β. Να είναι επισκέψιμος στο χρόνο που δίνει το αναλυτικό πρόγραμμα.

γ. Να εξασφαλίζει το ενδιαφέρον και τη συνεργασία της κοινότητας.

δ. Να μειωθεί στο ελάχιστο το κόστος, προϋπόθεση για τη γενίκευση της εφαρμογής προγραμμάτων περιβαλλοντικής - κοινωνικής εκπαίδευσης.

Μ' αυτό το σκεπτικό η «Προστασία των Ακτών» άρχισε με εξέταση της περιοχής από Ελευσίνα μέχρι Βούλα, περιοχής, που περιέχει τη βιομηχανική ζώνη του Πειραιά, το λιμάνι και την οικιστική ζώνη του Πειραιά, τις εκβολές Κηφισού και Ιλισ-

σού και τα τουριστικά προάστια Γλυφάδας και Βούλας, περιοχή δηλαδή που μας επέτρεψε με τη συνεργασία πλήθους φορέων και ιδιωτών, να εξετάσουμε:

α. Τη μόλυνση του νερού από τ' απόβλητα εργοστασίων και σπιτιών.

β. Την αισθητική κακοποίηση των ακτών.

γ. Τα προβλήματα λόγω τουρισμού.

Το πρόγραμμα διήρκεσε 5 περίπου μήνες και τελείωσε με την παραμονή για μια βδομάδα 35 μαθητών στο Λαύριο, πόλη γνωστή τόσο για τα προβλήματά της, όσο και για τους κοινωνικούς αγώνες των κατοίκων της, όπου κάτω από το ίδιο γενικό θέμα, δημιουργήθηκαν ομάδες για να εξεταστούν όλοι οι παράγοντες και να διατυπωθούν προτάσεις, με σκοπό τη δραστηριοποίηση και συμμετοχή όλων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων.

Το 1982-83 η πρώτη και δεύτερη τάξη του Γυμνασίου Βούλας (9 τμήματα, 300 μαθητές) στα πλαίσια ενός προγράμματος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ξεκίνησαν ένα θέμα που θα ολοκληρωθεί σε 4 χρόνια με τίτλο «Ζώντας και δουλεύοντας στη Βούλα», Εξετάστηκαν:

1. Το σχολείο και ο γύρω χώρος.

Εξετάζεται το σχολείο σαν χώρος και θεσμός και μέσα από ερωτηματολόγια και κοινές συναντήσεις, συλλογικά, μαθητές, καθηγητές και κοινότητα προτείνουν αλλαγή του ρόλου του σχολείου ώστε ν' αποτελέσει πνευματικό πνεύμονα ολόκληρης, της περιοχής.

2. Η κατοικία στη Βούλα.

3. Οι πράσινοι και οι ελεύθεροι χώροι της περιοχής.

Μετά από λεπτομερή απογραφή όλων των πράσινων και ελεύθερων χώρων της περιοχής, εξετάστηκε η χλωρίδα και η πανίδα, έγιναν ερωτηματολόγια και προτάσεις και οι μαθητές κατέληξαν σε λεπτομερή σχέδια για τη διαμόρφωση ενός χώρου που συνορεύει με το σχολείο, με σκοπό τη δημιουργία ενός πόλου έλξης για ολόκληρη τη κοινότητα.

Τη βελτίωση, συμπλήρωση των προτάσεων και την εφαρμογή ανέλαβαν τα τμήματα της φετινής πρώτης (200 μαθητ.). Στην πραγματοποίηση συμμετέχει ο Δήμος, ειδικοί, (αρχιτέκτονες, γλύπτες κηπουροί, ξυλουργοί κ.λπ.), γονείς, οι κάτοικοι της περιοχής και βοηθούν το ΥΧΟΠ, Υπ. Γεωργίας κ.λπ.

Τα 5 τμήματα της Β' τάξης συνεχίζουν την εξέταση της περιοχής (200 μαθ.).

Τα δυο πρώτα με θέματα α) Το εμπορικό κέντρο της Βούλας, β) Το εμπορικό κέντρο της Γλυφάδας με σύγκριση στο επίπεδο των δυο τμημάτων.

Τα επόμενα δυο τμήματα με θέματα α) Κοινωφελείς Υπηρεσίες της Βούλας β) Κοινωφελείς Υπηρεσίες τη Γλυφάδας, με σύγκριση στο επίπεδο των δυο τμημάτων, και το τελευταίο με θέμα «την κυκλοφορία στη Βούλα».

Για τις δραστηριότητες της Κυριακής έχουν ήδη δημιουργηθεί, με πρωτοβουλία του σχολείου, 17 τμήματα Λαϊκής Επιμόρφωσης (340 άτομα) συγχρόνως για μαθητές και ενήλικες (50% ενήλικες, 20% μαθητές γυμνασίου, 30% μαθητές Λυκείου), τμήματα μουσικής και θεάτρου, πολιτιστικές δραστηριότητες και προσφέρεται προσωπική δουλειά για τη διαμόρφωση του πάρκου με τη βοήθεια αρχιτεκτόνων. Για να μην αποκλείονται οι μητέρες μικρών παιδιών από τις παραπάνω δραστηριότητες οι μαθητές αποφάσισαν να λειτουργούν τμήματα απασχόλησης

παιδιών από 4-8 χρονών και από 8-12 χρονών με διάφορες δραστηριότητες και περιβαλλοντικά και αθλητικά παιχνίδια.

Τελικά όμως αυτό που θέλουμε να τονίσουμε είναι τα προγράμματα Περιβαλλοντικής – Κοινωνικής Εκπαίδευσης του Γυμνασίου Βούλας, πέρα από μια μέθοδο περάσματος γνώσης και δεξιοτήτων, αποτελούν το καλύτερο μάθημα λαϊκής συμμετοχής για όλους, μια και μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες μαθαίνουν τα παιδιά να συνεργάζονται με όλους τους φορείς για την πραγματοποίηση κοινών στόχων.

Τα σημεία παρέμβασης της περιβαλλοντικής – κοινωνικής εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της μετάβασης.

Αυτό που είναι αποδεκτό σήμερα είναι ότι για να παρέδουμε ουσιαστικά στις δομές του σημερινού αναχρονιστικού εκπαιδευτικού συστήματος θα πρέπει να επανοργανώσουμε:

α. Τις διοικητικές δομές της εκπαίδευσης.

β. Τα εκπαιδευτικά και ωρολόγια προγράμματα.

Αυτό όμως που πρέπει να οργανώσουμε την περίοδο αυτή της εκπαιδευτικής μετάβασης είναι μια συνολική επανεκτίμηση της αναχρονιστικής παιδαγωγικής μεθόδου που δεν άφηne την γνώση του κάθε κλασικού μαθήματος να βρει τη σχέση και τη σύνδεσή της με τη γνώση των άλλων μαθημάτων, ενώ συγχρόνως δεν επέτρεπε τη σύνδεση των μεμονωμένων ατελών γνώσεων που έδινε με τις κοινωνικές και παραγωγικές διαδικασίες του τόπου.

Η παρέμβαση λοιπόν στις πιο πάνω δομές είναι αναγκαία, αν θέλουμε να επαναπροσανατολίσουμε ταξικά τον θεσμό του σχολείου. Όμως κάθε παρέμβαση διοικητική που δεν στηρίζεται στην πλατιά αποδοχή και συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου δεν θα ήταν παρά ένα πρόσκαιρο και αποτυχημένο μέτρο.

Για τον σκοπό αυτό το ουσιαστικότερο που θα πρέπει να πετύχουμε είναι μια παρέμβαση με σκοπό να μεταλλάξουμε τις σχέσεις μεταξύ των φορέων και των ατόμων που μέλλεται να συνεργαστούν για το χτίσιμο του νέου σχολείου, με μια σύγχρονη αλλαγή της αντίληψης που έχει δημιουργηθεί για τον ρόλο που μπορούν να παίξουν οι διάφοροι αυτοί φορείς, που μέχρι σήμερα ήταν αποξενωμένοι από τις εκπαιδευτικές διαδικασίες, στη σύνδεση της γνώσης του βιβλίου με τις υπαρκτές ανάγκες και τα προβλήματα του τόπου.

Μ' αυτό τον στόχο, στα πρώτα στάδια εφαρμογής της, η περιβαλλοντική – κοινωνική εκπαίδευση στη μορφή που προτείνουμε οργανώνει προγράμματα που βασίζονται σε τρεις άξονες:

α. Εφαρμογή των ήδη αποκτημένων γνώσεων και απόκτηση καινούριων προκειμένου να γίνουν κατανοητά τα σύνθετα δεδομένα ενός χώρου ζωής καθώς και οι μεταξύ τους σχέσεις.

β. Σύνδεση των θεωρητικών σπουδών με τις παραγωγικές και κοινωνικές διαδικασίες σε τρόπο ώστε ο αυριανός πολίτης να προσαρμοστεί με τις αναπτυξιακές και κοινωνικές ανάγκες του τόπου.

γ. Άνοιγμα του σχολείου στην κοινότητα με διπλή έννοια, πολιτιστική επίδραση του σχολείου στους κατοίκους και συμμετοχή της κοινότητας στην εκπαιδευτική πράξη, όπου αυτό είναι δυνατόν.

Παιδαγωγικό αποτέλεσμα της εφαρμογής των αξόνων αυτών είναι:

1. Ανάπτυξη της ικανότητας της παρατήρησης, της κριτικής ανάλυσης και της σύνθεσης καθώς και της ικανότητας της αξιολόγησης και του προγραμματισμού.
2. Ανακάλυψη και αξιοποίηση των προσωπικών ταλέντων των μαθητών.
3. Ικανότητα για ομαδική εργασία μεταξύ μαθητών και μεταξύ καθηγητών.
4. Βελτίωση της συμπεριφοράς των μαθητών σε σχέση με το περιβάλλον τους.
5. Αλλαγή των σχέσεων καθηγητών – μαθητών και σε πλατύτερη έννοια εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενων. Αλλαγή συνεισφοράς προοδευτικά των σχέσεων διοικούντων και διοικουμένων.
6. Καλλιέργεια της πίστης στην ειρήνη και στη φιλία ανάμεσα στους λαούς.
7. Συμπληρωματικά: α) την άμεση επαφή των μαθητών με το χώρο της εργασίας, πράγμα που διευκολύνει τον επαγγελματικό προσανατολισμό και β) την προστασία του καταναλωτή που είναι ήδη ο μαθητής, άμεσα ή έμμεσα.

Επίλογος

Ασφαλώς γνωρίζουμε ότι όλα τα προηγούμενα δεν είναι ιδανικά, όμως πρέπει να καταλάβουμε ότι μια εκπαιδευτική πρόταση δεν θεμελιώνεται πάνω σε ιδεαλιστικά ανεφάρμοστα πρότυπα που ικανοποιούν μόνο τους διανοούμενους μέσα

στους φιλολογικούς κύκλους, αλλά σε ζωντανές προτάσεις δράσης που προβάλλουν δυναμικά το δικαίωμα και τη δυνατότητα της «αλλαγής εδώ και τώρα», μιας αλλαγής που, αργά ή γρήγορα, βήμα-βήμα θα οδηγήσει την κοινωνία σε σχήματα περισσότερο αποδεκτά από το σύνολο των εργαζομένων και όχι μόνο από μια μερίδα διανοουμένων.

Πιστεύουμε ότι το αυριανό, ανοιχτό-λαϊκό σχολείο θα είναι ο καρπός εμπειριών, επιτυχιών και αποτυχιών, γι' αυτό όλοι μας πρέπει να βιώνουμε την προσμονή του αύριο μέσα από τους αγώνες του σήμερα.

Μιλάμε σήμερα για μια στρατηγική εκπαιδευτικού πειρατισμού γιατί πιστεύουμε ότι ο αγώνας μπορεί ν' αρχίσει από σήμερα, ακόμα κι αν οι μορφές του, οι προϋποθέσεις του και η ευρύτητά του έχουν διαφορετικό χαρακτήρα από εκείνο που θ' αποκτήσει μέσα σε μια μελλοντική σοσιαλιστική κοινωνία.

Βιβλιογραφία

- M. Charles, «*L' Environnement. Espace educatif*». Conseil de l' Europe, Strasbourg 1982.
- Don Aldridge, G. Epler, H. Wals, «*L' Homme face a son environnement*». Conseil de l' Europe, Strasbourg 1976.
- A. White «*Ecole et Socialisme*», No 16-17-19-21, Paris. «*La perception de l' environnement*». Notes techniques du M.A.B. - Unesco - Paris. Conference intrergouvernementale sur l' education relative a' environnement. Tbilissi - October 1977. Rapport final - Unesco - Paris.
- A.Σ. Νηλ «*Θεωρία και πράξη της αντιταξικής εκπαίδευσης*» Μπουκουμάνης, Αθήνα 1972.
- Σ. Γαρδέλη *Διαλέξεις*.
1. «*Περιβαλλοντική εκπαίδευση*» Βούλα 1981.
 2. «*Εκπαίδευση και περιβάλλον*» Βούλα 1982.
 3. «*Περιβαλλοντική εκπαίδευση*» Διάλεξη για ΕΛΜΕ, 1983.
- K. Καναδάκης «*Εκπαιδευτική αυτοδιαχείριση*» Ελευθεροτυπία 1982.
- Lapassade «*Παιδαγωγική αυτοδιαχείριση*», Τεχνικά προβλήματα. Ανδρομέδα, Αθήνα 1982.
- M. Jorgensen «*Un lycee aux Lyceens*», Editions du cerf 1975.
- J. Oberlinkels «*L' etude du milieu*», Inrap 1977.
- B. Dehan «*Η πληροφόρηση κλειδί για την αυτοδιαχείριση*», CFDT Aujourd' hui, Νοέμβρης - Δεκέμβρης 1974.
- Σ. Γαρδέλη «*Το παιδαγωγικό μανιφέστο*», Payot 1973, Ανδρομέδα 1980.
- «*Περιβάλλον και εκπαίδευση*», Ελευθεροτυπία, 1982.
- «*Η εφαρμογή της Π.Ε. στη Βούλα. Η προστασία των ακτών*». Περιοδικό Milieu των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, Ιούνιος 1983.
- Περιοδικό Impact, Οκτώβρης - Δεκέμβρης 1973 (Unesco).
- Τζων Ντιούι «*Εμπειρία και Εκπαίδευση*» Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1980.
- Σ. Γαρδέλη «*Φιλοσοφία και Μεθοδολογία της Π.Ε.*», Εισήγηση στο σεμινάριο Π.Ε. του Υπουργ. Παιδείας Σεπτέμβρης 83. Αθήνα.

ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΑΝΟΙΧΤΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ-ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΜΕ ΠΟΛΛΑΠΛΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ

Σκέψεις και εμπειρίες

ΑΛΚΗΣ ΡΗΓΟΣ

Παιδί του ανερχόμενου εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος των αρχών του αιώνα μας, ο θεσμός του Ελεύθερου Πανεπιστημίου πρωτοεμφανίζεται, στη Βρετανία στα 1915,¹ και στον νεοελληνικό κοινωνικό σχηματισμό στα χρόνια μετά τη μεταπολίτευση,² από τα κάτω – πράγμα σπάνιο για οποιονδήποτε θεσμό του νεοελληνικού κράτους – και σε πρώτη φάση μάλιστα με ενάντιο τον κρατικό μηχανισμό.³

Στα 1977 προβληματισμοί και διεργασίες ανάμεσα στα μέλη του Φιλοπρόόδου Ομίλου Υμηττού, οδηγούν στη δημιουργία του πρώτου Ελεύθερου Πανεπιστημίου.⁴ Θα ακολουθήσει στα 1978 ένας μικρός και περιφερειακός δήμος της Νάουσας⁵ και ένα χρόνο αργότερα ο δήμος της Αθήνας.⁶

Πρόκειται για τη σημαντικότερη προσπάθεια και για τη βαρύτητα – θετική και αρνητική – που έχει η πρωτεύουσα στην όλη κοινωνική μας ζωή, αλλά και λόγω των επεξεργασιών που έγιναν από την Ιδρυτική Οργανωτική Επιτροπή του Ελεύθερου

Ανοιχτού Πανεπιστημίου, Ε.Α.Π. όπως ονομάστηκε.⁷ Επεξεργασίες σκοπών, στόχων και μεθόδων δουλειάς⁸ που έδωσαν την αναγκαία θεωρητική υποδομή για το άπλωμα του θεσμού σ' όλη τη χώρα.

Μέσα από μια συμφωνία επτά σημείων που επεξεργαστήκαμε⁹, τέλη του 1980, και υπέγραψαν ο τότε Υπουργός Πολιτισμού Α. Ανδριανόπουλος και ο δήμαρχος της Αθήνας Δ. Μπέης ως πρόεδρος της Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων (ΚΕΔΚΕ). Συμφωνία που ίδρυσε μια συντονιστική δμηλή μικτή Οργανωτική Επιτροπή (Κ.Ο.Ε.) ΚΕΔΚΕ και ΥΠΠΕ με πενταμελή εκτελεστική γραμματεία¹⁰ για την οργάνωση και λειτουργία ΕΑΠ σε όποιον δήμο ή κοινότητα της χώρας επιθυμούσε. Απόλυτα υπεύθυνη για τη συγκρότηση του προγράμματος, την επιλογή των ομιλητών, την κατοχύρωση της αδέσμευτης, ελεύθερης και αυτοδύναμης λειτουργίας του κάθε ΕΑΠ, ήταν η Τοπική Οργανωτική Επιτροπή που απαρτιζόταν από την τοπική δημοτική ή κοινοτική αρχή, ένα μέλος της ΜΟΕ,

που αναγκάζει την κυβέρνηση της Ν.Δ. σε αλλαγή τακτικής. Ο Υπουργός Πολιτισμού Δ. Νιάνιαν προσπάθει να προκαταλάβει και να καναλιζάρει την τάση επέκτασης του θεσμού, ιδρύοντας σε 7 επαρχιακές πόλεις επίσημα «ελεύθερα» Πανεπιστήμια. Η προσπάθειά του παρ' όλη την κυβερνητική ενίσχυση, απέτυχε. Η επισιμότητα, η χρησιμοποίηση χωρών προγράμματα καθηγητικών αυθεντιών, η ανυπαρξία συνεννόησης με τους τοπικούς φορείς, η διοίκηση από το κέντρο, οδηγεί στην αποτυχία. Ο κατόπιν Υπ. Πολιτισμού Α. Ανδριανόπουλος σε μια εντυπωσιακή αλλαγή τακτικής, ομολογεί δημόσια την αποτυχία, ενισχύει οικονομικά τα λειτουργούντα ελεύθερα Παν/μια, έρχεται σε συνεννόηση με την Τοπ. Αυτοδιοίκηση για την εξάπλωση του θεσμού όπως θα δούμε.

4. Εμπνευστής του ο μετέπειτα και μέχρι σήμερα δήμαρχος Υμηττού Ανδρέας Λεντάκης.
5. Με δήμαρχο τον Δ. Βλάχο και 3 μέλη επιτροπή από τους Γ. Δούδο Ν. Κασάπη και Ν. Τσίτσο, και τίτλο «Λαϊκό Πανεπιστήμιο». Κατατοπιστική συνέντευξη για τους στόχους και τις δυσκολίες της προσπάθειας σε περ. «Θούριος» αριθ. 115 της. 24.1.80.
6. Άρχισε στις 2.5.1979 με πρώτο ομιλητή τον ιστορικό Κωστή Μοσκόφ. Στις αθηναϊκές εφημερίδες της 28.4.1979 δημοσιεύονται πληροφορίες για τον πρώτο κύκλο θεμάτων καθώς και κατάλογος 129 σε εθελοντική βάση συνεργατών, 53 από αυτούς ήταν Πανεπιστημιακοί όλων των βαθμίδων και 9 ήταν παν/κοί της διασποράς, ανάμεσά τους και ο αείμνηστος Νίκος Πουλαντζάς.
7. Η επιτροπή συγκροτήθηκε σε εθελοντική βάση από τους Γιώργο Βέλτσο, Κώστα Γαβρόγλου, Γιώργο Γεννημάτα, Ελίνα Μαχαίρα, Ευτύχη Μπιτσάκη, Μάριο Νικολινάκο, Άλκη Ρήγο, Δημήτρη Ρόκο, Γιώργο Ρωμαιο, Κώστα Σημίτη και Κώστα Σκούρα. Οι Μπιτσάκης, Νικολινάκος, Ρήγος και Ρόκος εκλέχτηκαν ως γραμματεία της Επιτροπής από την ίδια.
8. Για όλα αυτά κατατοπιστικά άρθρα μας «Που σκοπεύει το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο της Αθήνας», Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 29.4.1979 και σε Χρονικό '80: Ελεύθερα Πανεπιστήμια. Μια νέα πολιτιστική πρόταση, εκδ. «Ώρα, Αθήνα 1981, σελ. 68-69.
9. Από την ΚΕΔΚΕ οι Αντρέας Λεντάκης, Δημήτρης Μαυράκης και Άλκη Ρήγος και από το ΥΠΠΕ οι Παναγιώτης Πετρουλάκος και Πανταζής Τερλεξής, ειδικοί σύμβουλοι του τότε υπουργού και, αξίζει να σημειωθεί, μη μέλη του τότε κυβερνώντος κόμματος.
10. Μέλη της οι: Λεντάκης Αντρέας, Μαυράκης Δημήτρης, Πετρουλάκος Παναγ. Ρήγος Άλκης, Τερλεξής Πανταζής, Δημαράς Αλέξης, Μπιτσάκης Ευτύχης και Ρόκος Δημήτρης. Οι πρώτοι πέντε αποτελούσαν τη γραμματεία των Ε.Α.Π.

1. Με πρωτοβουλία της Μορφωτικής Ένωσης Εργατών Workers Educational Association, W.E.A. – Ενδιαφέροντα στοιχεία για την προϊστορία του θεσμού και την εξάπλωση του στην Ηπειρωτική Ευρώπη και την Αμερικανική Ήπειρο σε άρθρο της Νίνας Φούκα-Αφουξενίδου: «Πως λειτουργεί το Λαϊκό Πανεπιστήμιο στη Σουηδία» εφημ. «Καθημερινή» φύλλο της 19.8.1979. Επίσης για τις συνέπειες ευρύτερα της βιομηχανικής επανάστασης στο άνοιγμα της παιδευτικής διαδικασίας, τα εργατικά μα και γυναικεία μορφωτικά κινήματα κ.λπ. σε UNESCO: Ιστορία της Ανθρωπότητας. 12 τόμοι Ελληνική Έκδοση, «Χ. Τεγόπουλος - Ν. Νίκας και Σία», Αθήνα 1970, том. 12ος σελ. 5299 επ.
2. Βέβαια έχουν προϋπάρξει από τα χρόνια του μεσοπολέμου κάποιες κινήσεις «μεμορφωμένων» αργόσχολων «φίλων» πάντα... του λαού(!) με ελληνοχριστιανικά ιδανικά και λαϊκίστικες τάσεις, που οργάνωναν κατά καιρούς διαλέξεις με ακροατήρια ιδιόμορφους συνταξιούχους και ομιλητές διάφορους απλησίαστους επάννυμους. Επίσης με τη μορφή επιφυλλίδων σε εφημερίδες, που στη συνέχεια γίνονται επικερδείς εκλαϊκευτικές, υποτίθεται, εκδόσεις, γραμμένες πάντοτε στην καθαρεύουσα όπως η τριμηνιαία έκδοση «Λαϊκού Πανεπιστημίου της Βραδυνής, Αθήναι, τευχ. πρώτον, Νοέμβριος 1932 - Φεβρουάριος 1933 και όπου συναντάμε ανάκατα άρθρα μπολσεβίκων καθηγητών της ΕΣΣΔ και του Αδόλφου Χίτλερ.
3. Ο τότε υπουργός Παιδείας Ι. Βαρθιτσιώτης διαμαρτύρεται για τη χρήση του τίτλου «Πανεπιστήμιο» το θέμα όμως δεν παίρνει διαστάσεις γιατί από τον ανάλογο θεσμό της Δυτ. Γερμανίας εκδηλώθηκε, μέσω της διπλωματικής οδού, διάθεση συνεργασίας, γεγονός

και άλλα μέλη όσο γίνεται πιο πλατιάς αποδοχής. Οι προτάσεις της ΜΟΕ για την καλύτερη οργάνωση, τους ομιλητές, κ.λπ. δεν ήταν δεσμευτικές για την τοπική επιτροπή. Επίσης ο οικονομικός προγραμματισμός και προϋπολογισμός κάθε ΕΑΠ ήταν ευθύνη της τοπικής επιτροπής, οι δε δαπάνες του βάραιναν το Υπουργείο Πολιτισμού. Τόσο η συμφωνία όσο και Μ.Ο.Ε. καταργούνται τον Νοέμβριο του 1981 και τους αντικαθιστά μια τετραμελής ομάδα εργασίας, στο ΥΠΠΕ¹¹, που έχει μέχρι και σήμερα την ευθύνη για την εξάπλωση και ομαλή λειτουργία του θεσμού.

Μέσα απ' αυτήν την σύντομη αναδρομή στην «ηρωική εποχή»¹² του ΕΑΠ φτάνουμε στο σήμερα του θεσμού:

- με συγκεντρωμένη και καταγραμμένη μάλιστα, την πείρα τόσων χρόνων σε μια πρώτη πανελλαδική συνδιάσκεψη όλων όσων δουλεύουν για τα Ε.Α.Π. που οργάνωσε το ΥΠΠΕ τον Μάρτη του 1983 και της οποίας τα ενδιαφέροντα πρακτικά εκδόθηκαν πρόσφατα¹³,
- με ένα κατάλογο συνεργατών που ξεπερνάει τους διακόσιους πανεπιστημιακούς κάθε βαθμίδας, ελεύθερους επιστήμονες, συνδικαλιστές, πολιτικούς, ερευνητές, δημοσιογράφους, ανθρώπους της τέχνης, που αγκαλιάζουν όλο το φάσμα των πολιτικών και ιδεολογικών ρευμάτων¹⁴,
- με πάνω από τριάντα ενότητες θεματογραφίας και πεντακόσιους τίτλους θεμάτων για συζήτηση¹⁴,
- με λειτουργία 65 ΕΑΠ σε δήμους και κοινότητες όλων των περιοχών της χώρας,
- με δύο ΕΑΠ στις εφηδικές και γυναικείες φυλακές του Κορυδαλλού,
- με απαρχή τεσσάρων ΕΑΠ για την ομογένεια στη Στουτγάρδη, τις Βρυξέλες, τη Λευκωσία και τη Λάρνακα.

Είναι πολύ δύσκολο να αρνηθεί κανείς το πραγματικό γεγονός ότι η νέα αυτή πολιτική πρόταση έχει δεθεί πια γερά με το γίνεσθαι της σύγχρονης νεοελληνικής πραγματικότητας, ότι ήρθε να καλύψει κάποιες πραγματικές ανάγκες των εργαζομένων συμπολιτών μας.

Μπορεί όμως ταυτόχρονα να υποστηριχτεί, ότι κατανοήθηκαν απ' όλους όσους εργάζονται ή απλά έρχονται σε επαφή με τα ΕΑΠ. Οι στόχοι τους; ή, πολύ περισσότερο, ότι ολοκληρώθηκαν οι δυνατότητες τους; ή εξαντλήθηκαν οι προοπτικές τους;

Στο κάτω κάτω —όπως λέγαμε και στην εισήγησή μας στη συνδιάσκεψη— οι όποιες επεξεργασίες, όσο καλές κι αν είναι, κρίνονται στην καθημερινή πράξη, σ' αυτήν εμπλουτίζονται, διευρύνουν τους ορίζοντές τους ή και αναιρούνται.¹⁵

Πολύ περισσότερο όταν πρόκειται για επεξεργασίες διάχυσης της γνώσης, μέσα από την ολόπλευρη, υπεύθυνη και κριτική αντιμετώπισή της που τη μετατρέπει από συσσωρευτική διαδικασία αφηρημένων, εξειδικευμένων και μόνο από ειδικούς κατανοητών πληροφοριών, σε απλά, άμεσα προσεγγίσιμη μέθοδο κοιτάγματος των καθημερινών προβλημάτων που όλοι αντιμετωπίζουμε και τη λειτουργική σύνδεσή τους με τα γενικότερα οικονομικο-κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά προβλήματα, επεξεργασίες απομυθοποίησης δηλαδή της όποιας γνώσης μέσα από ανοιχτές και αδογματίστες συζητήσεις που η παραδοσιακή αυταρχικότητα διάκρισης διδασκόντων-διδασκομένων δεν πρέπει να έχει κανένα νόημα· που η κοινωνική πείρα και εξειδικευμένη γνώση κάθε συνεργάτη-εισηγητή, κάθε πολίτη

386. Καβάλα. Πανώ τσίρκου.

που συμμετέχει, κάθε μέλους ομάδας δουλειάς που φτιάχνεται, κατατίθεται στη συζήτηση για συλλογική επεξεργασία, μέσα απ' όλες τις οπτικές γωνίες και προεκτάσεις.

Επεξεργασίες που στοχεύουν στη δημιουργία συλλογικής συνείδησης, που κατανοεί ότι τα άμεσα και οξυμένα προβλήματα δεν μπορούν λυθούν παρά μόνο αν γίνει ξεκάθαρος ο τρόπος και ο λόγος γένεσής τους και ταυτόχρονα ότι χρειάζεται η ενεργητική και αποφασιστική συμμετοχή και παρέμβαση του καθένα και όλων μαζί για το ξεπερασμά τους. Μόνο η δημιουργία μιας τέτοιου είδους συνείδησης και αλληλοσύνδεσης των προβλημάτων βοηθάει στο ξεπέρασμα της αδιαφορίας και της αντικειμενικής αδυναμίας ατομικής παρέμβασης, στη συμμετοχή όλων μας στα κοινά, τον εκδημοκρατισμό μ' άλλα λόγια της καθημερινής μας ζωής, το δυνάμωμα της παρέμβασής μας στους θεσμούς.

Οδηγεί τελικά στη δημιουργία υπεύθυνων, πληροφορημένων και ενεργών πολιτών, βοηθάει έτσι την ουσιαστικοποίηση της δημοκρατίας, κάνει δυνατή τη αναγκαία και συνεχή διεύ-

11. Από τους Δημήτρη Μαυράκη πρόεδρο και μέλη τους Αντρέα Λεβντάκη, Μανόλη Σταυρακάκη και Γιώργο Θωμά.

12. Όπως τη χαρακτήρισε ο προηγούμενος Γενικός Γραμματέας του ΥΠΠΕ Μιχάλης Δωρής χαιρετίζοντας την Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη των ΕΑΠ που έγινε στο εθνικό κέντρο ερευνών στις 4-5/3/1983.

13. ΥΠΠΕ.: Α' Συνδιάσκεψη Ελεύθερων Ανοιχτών Πανεπιστημίων. Πρακτικά Αθήνα 1983.

14. ΥΠΠΕ.: Ελεύθερα Ανοιχτά Πανεπιστήμια. Κατάλογος ομιλητών - θεμάτων, Αθήνα 1983.

15. ΥΠΠΕ: Α' Συνδιάσκεψη... ο.π. 13-18.

ρυνσή της, μέσα από την ικανότητα αυτοδιαχείρισης των προβλημάτων του τόπου μας και την ανάπτυξη θεσμών, με τον εργαζόμενο λαό συμμετοχο και πρωταγωνιστή.

Με τέτοιου είδους και εύρους στόχους και προοπτικές θα μπορούσαμε βέβαια να πούμε ότι τα ερωτήματα που θέσαμε θα μένουν και πρέπει να μένουν, συνέχεια ανοικτά για το Ε.Α.Π. Εκείνο που εδώ θα θέλαμε να εξετάσουμε είναι κατά πόσο η πραγματικά θεαματική ανάπτυξη του συμμετοχικού αυτού θεσμού συμβαδίζει και με μια ποιοτική πορεία προς τους δυναμικούς του στόχους.

Η απάντηση και από προσωπική πείρα και από μια απλή ανάγνωση των πρακτικών της Α' Συνδιάσκεψης, βγαίνει δυστυχώς αρνητική.

Ο θεσμός του Ε.Α.Π. όχι μόνο δεν διευρύνεται από άποψη μεθόδων δουλειάς, νέων μορφών μετάδοσης των γνώσεων, προσέγγισης των εργαζομένων συμπολιτών μας μέσα στους εργασιακούς τους χώρους –εργοστασία, επιχειρήσεις, υπουργεία, του χώρου καθημερινής χαλάρωσης τους, καφεενεία ή τους χώρους αναγκαστικής διαμονής τους –νοσοκομεία, υπόλοιπες φυλακές, αναμορφωτήρια, στρατεύματα– αλλά και τυποποιείται και συρρικνώνεται, αλλού λιγότερο και αλλού περισσότερο, σε κάποιους κλειστούς χώρους διαλέξεων μια ή δυο φορές το 15νήμερο των ιδίων λίγο ή πολύ προσώπων και θεμάτων.

Η γραφειοκρατικοποίησή του, τείνει να αυξάνει –ανεξάρτητα των καλών προθέσεων που υπάρχουν στην πολιτική διεύθυνση του ΥΠΠΕ, στην ομάδα εργασίας που έχει συστήσει και στην άξια γραμματεία της –όσο όλα αφήνονται να συγκεντρώνονται και να αποφασίζονται στο κέντρο, όσο την πλήρη ευθύνη φαίνεται να έχει μια ομάδα συμβούλων του Υπουργείου και όχι όπως στην απαρχή του θεσμού οι τοπικές επιτροπές. Όσο σε μια σειρά τοπικές επιτροπές δεν γίνεται ακόμη συνείδηση ότι το ΕΑΠ δεν είναι εξάρτημα της κυβερνητικής μηχανής, πολύ περισσότερο χώρος μικροκομματικών συμφερόντων και προπαγάνδης, –ούτε βέβαια αυτοί κρατικοί υπάλληλοι– αλλά ένα ανοιχτό κέντρο παιδείας, ότι ενεργοποίηση και συμμετοχή του πολίτη δεν σημαίνει ψηφοφόρος του Α ή Β κόμματος, αντίθετα μάλιστα σημαίνει κριτικά σκεπτόμενος άνθρωπος, σωστά πληροφορημένος, ικανός να κρίνει κόμματα και ιδεολογίες, όχι μόνο απ' τα ωραία λόγια των μπαλκονιών και τα συνθήματα μα από την ίδια την ουσία της πολιτικής τους πράξης, φωτισμένης απ' όλες τις μεριές πέρα από συναισθηματικές φορτίσεις.

Όσο οι τοπικές επιτροπές δεν κρίνουν αναγκαίο να εκλέγονται από τους ίδιους τους συμπολίτες τους που παρακολουθούν το ελεύθερο πανεπιστήμιο,¹⁶ να υπερβαίνουν και να προκαταλαμβάνουν το κέντρο με μια σειρά δικές τους πρωτοβουλίες σύμφωνες με τις ιδιαιτερότητες που αντιμετωπίζουν –όπως διοργάνωση συζητήσεων με περισσότερους από έναν εισηγητές με αντίθετες μεταξύ τους απόψεις,¹⁷ σεμιναριακών κύκλων που προέκυψαν από ενδιαφέροντα που γεννήθηκαν μέσα στο ΕΑΠ, μεθόδους προβολής του θεσμού¹⁸ και ξεπεράσματος του φράγματος των αιθουσών¹⁹ κ.λπ. – ανοίγονται σ' όλο το φάσμα δυνάμεων και απόψεων που υπάρχουν στην περιοχή τους. Όσο δεν πλέζουν δημόσια, με προτάσεις για το ξεπέρασμα υποκειμενικών και αντικειμενικών ελαττωμάτων που πα-

ρατηρούν. Όσο μια σειρά δήμαρχοι ή κοινοτάρχες αντιμετωπίζουν τον θεσμό ως μέσο προσωπικής τους προβολής και την τοπική επιτροπή ως υπαλλήλους τους. Όσο δεν ξεφεύγουν –πράγμα αρκετά δύσκολο στην ελληνική πραγματικότητα– από τα βαρύνδουπα ονόματα εισηγητών που νομίζουν ότι θα προσδώσουν κύρος στο τοπικό ΕΑΠ. Όσο οι εισηγητές δεν κατανοούν τον ρόλο τους – και εδώ φτάνουμε 'ομίζω στην «α-χίλλειο πτέρνα» του ελεύθερου πανεπιστήμιου²⁰, που πρέπει άμεσα να αντιμετωπισθεί ακόμα και με ειδικά σεμινάρια, συναντήσεις των εισηγητών και ανταλλαγή απόψεων, και εμπειριών κ.λπ. Όσο, ανάμεσά τους, εμφανίζονται άνθρωποι που διαβάζουν εισηγήσεις προς ειδικούς ή μονολογούν επί ώρες χωρίς κεντρίσματα για συζήτηση ή πηγαίνουν απροετοίμαστοι ή δεν ανέχονται αντίλογο στην αυθεντία τους. Όσο ολοένα και περισσότερο φαίνεται να κυριαρχεί μια λαϊκιστική απόκλιση μαύρου – άσπρου, κάποιων προπαγανδιστών ενός νεοκόπου κατεστημένου της αλλαγής, ή από την άλλη ένας επιστημονικοφανής ελιτισμός και ένας ιδιότυπος νεο-λογιωτατισμός. Όσο επιδιώκουν κάποιοι κομματικοί ηγεμονισμοί που δυναμιτίζουν την πλουραλιστική φύση του θεσμού στην ισότιμη συνεργασία, οδηγώντας σε μια σειρά περιπτώσεις και σε αποκλεισμούς κοινωνικών ή πολιτικών χώρων ή και συνεργατών με αναγνωρισμένη δημοκρατική εντιμότητα και κοινωνική προσφορά.²¹ Ηγεμονισμοί που οδήγησαν δυστυχώς στο σταμάτημα από πέρον της λειτουργίας του ΕΑΠ της Αθήνας μετά από μια Περίοδο ουσιαστικής περιθωριοποίησης και αποδυνάμωσής του.²² Όσο δεν γίνεται συνείδηση ή ανάγκη συνεχούς αγώνα για την υπέρβαση όλων των παραπάνω.

Προς αυτή ακριβώς την κατεύθυνση, πρέπει σήμερα να τείνουν οι προσπάθειες όλων όσων μόχθησαν και μοχθούν για τα ελεύθερα πανεπιστήμια.

Και σ' αυτήν εντάσσονται μια σειρά προτάσεις και σκέψεις που δεν θεωρούμε μάταιο να επαναλάβουμε και σήμερα²³, στο

16. Όπως π.χ. η Τοπική Επιτροπή του ΕΑΠ Κιλκίς.

17. Όπως π.χ. με μεγάλη επιτυχία οργάνωσαν το ΕΑΠ Αλιβερίου και Βροντάδων Χίου για θέματα Αυτοδιαχείρισης και Κοινωνικοποιήσεων.

18. Όπως κάνει το ΕΑΠ. Ν. Μουδανίων, Αρχάνων Κρήτης κ.ά.

19. Όπως προσπάθησαν το ΕΑΠ Ανωγείων Κρήτης, Πλωμαρίου Μυτιλήνης, Καρπενησίου.

20. Υπάρχουν ΕΑΠ που έκλεισαν ή είχαν τεράστιες δυσκολίες να ξανααποκτήσουν την εμπιστοσύνη του κόσμου από λανθασμένη στάση ορισμένων εισηγητών.

21. Δυστυχώς το φαινόμενο εκδηλώθηκε και με επώνυμη επίθεση σε γνωστό δημοκράτη πανεπιστημιακό από τους πρώτους συνεργάτες – εισηγητές του θεσμού, που καταγράφηκε και στα πρακτικά της Συνδιάσκεψης.

22. Δες άρθρο μας: «Κλειστό λοιπόν το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο. Ένα νέο ξεκίνημα χρειάζεται ο θεσμός του ΕΑΠ της Αθήνας». Αυγή 1.6.83. Η προσπάθεια επαναλειτουργίας του, που επιχειρείται αυτές τις μέρες δεν φαίνεται να έχει κατανοήσει το πρόβλημα.

23. Αναλυτικά σε άρθρο μας «Νέες τώρα οι δυνατότητες των Ελεύθερων Πανεπιστημίων» Ελευθεροτυπία 19.11.1981 και σε εισηγήσή μας στη Συνδιάσκεψη των ΕΑΠ που τμήμα της δημοσιεύτηκε με τίτλο ΕΑΠ: κρίσιμο σταυροδρόμι για ένα σημαντικό θεσμό», Αυγή 11.3.83.

βαθμό μάλιστα που βλέπουμε ότι αρκετές απ' αυτές γίνονται αποδεκτές όλες δε πιστεύουμε ότι είναι άμεσα εφαρμόσιμες έτσι:

- Η χρησιμοποίηση του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης προσφέρει άπειρες δυνατότητες. 'Όχι βέβαια με αποστεωμένες έκπομπες του τύπου «Πανεπιστήμιο για όλους» - που πολύ σωστά καταργήθηκε, με τίποτα όμως δεν αντικαταστάθηκε - αλλά με ζωντανές συζητήσεις επικαίρων θεμάτων με εισηγητές διαφορετικών αντιλήψεων, συμμετοχή και οργάνωση από ομάδες τηλεθεατών, αναμεταδόσεις συζητήσεων από ελεύθερα πανεπιστήμια, κύρια μικρών επαρχιακών πόλεων που είναι και οι πιο ζωντανές και δημιουργικές, παρουσίαση του χρονικού ενός εισηγητή που ξεκινάει π.χ. από την Αθήνα για να φτάσει χειμώνα καιρό στη Μήλο ή στο Ανθοχώρι Μετσόβου, τον τρόπο που τον δέχονται, τη συζήτηση που αρχίζει σε κάποια αίθουσα για να συνεχιστεί πολλές φορές μέχρι αργά το βράδυ σε κάποια ταβέρνα όπου λύνονται οι γλώσσες και πολλές φορές ακούγονται τα πιο εύστοχα πράγματα, ειδικά προγράμματα που θα χρησιμοποιούν όλα τα σύγχρονα οπτικοακουστικά μέσα κ.α. Με οργανωτές τους ίδιους τους ακροατές και στόχο την όσο γίνεται μαζικότερη και ενεργητική συμμετοχή τους, την κατάργηση της διάκρισης ποιότητος - δέκτης κ.λπ. και είναι πραγματικά παράξενο που ακόμα τίποτε προς αυτή την κατεύθυνση δεν φαίνεται να έχει ξεκινήσει.²⁴

- Ο συντονισμός και οι ανταλλαγές εμπειριών με τις ανάλογες προσπάθειες της υπόλοιπης Ευρώπης καθυστερεί επίσης χωρίς κανένα ουσιαστικό λόγο.

- Το ξεπέρασμα του φράγματος των αιθουσών και των αναστολών που γεννά ο τίτλος «Πανεπιστήμιο» με εναλλακτικές προτάσεις καφενείων, πλατειών, κ.λπ. που όπου εφαρμόστηκε άφησε θετικά αποτελέσματα.

- Η δυνατότητα σε βάθος ανάλυσης πάνω σε θέματα που προέκυψαν από εισηγήσεις - συζητήσεις και που ομάδες συνεργατών του ΕΑΠ κάποιες πόλης θα ήθελαν να παρακολουθήσουν, παράλληλα βέβαια με τη λειτουργία του υπόλοιπου προγράμματος καθώς και η ενθάρρυνση και νέων μορφών «απομυθοποίησης» της γνώσης και ενεργοποίησης των πολιτών ανάλογα με τις τοπικές ιδιαιτερότητες πρέπει επίσης να ενισχυθεί.

- Οι συζητήσεις των τοπικών επιτροπών με τους συνεργάτες που παρακολουθούν το ΕΑΠ τους, είτε εισηγητές είναι αυτοί είτε ακροατές, μια ή δυο φορές τον χρόνο, για την ανταλλαγή εμπειριών, επίλυση διαφωνιών, χάραξη νέου προγράμματος κ.λπ. είναι, νομίζουμε, πολλαπλά χρήσιμη.

- Η δυνατότητα έκδοσης των συζητήσεων σε φτηνές καλαίσθητες εκδόσεις του κάθε ΕΑΠ μετά προσεκτική μαγνητοφώνηση είναι παράλληλα μια πηγή εσόδων για κάθε Τοπική Επιτροπή και ένας ακόμη ουσιαστικός τομέας εξάπλωσης του θεσμού, που παραμένει αχρησιμοποίητος.

- Η δύσκολη προσπάθεια και συγκλονιστική εμπειρία από τη λειτουργία του θεσμού στις φυλακές Κορυδαλλού δείχνει την ανάγκη επέκτασής του και σ' άλλους χώρους αναγκαστικής διαμονής συμπολιτών μας.

- Η επέκταση επίσης και στο στράτευμα πρέπει να μπει σε εφαρμογή, με διευκολύνσεις των στρατευμένων συμπολιτών μας να παρακολουθούν και να συμμετέχουν στη ζωή του ΕΑΠ της περιοχής που υπηρετούν.

- Η επέκταση ταυτόχρονα του Ελεύθερου Πανεπιστημίου σε χώρους εργασίας δεν μπορεί να καθυστερεί άλλο, θα λέγαμε

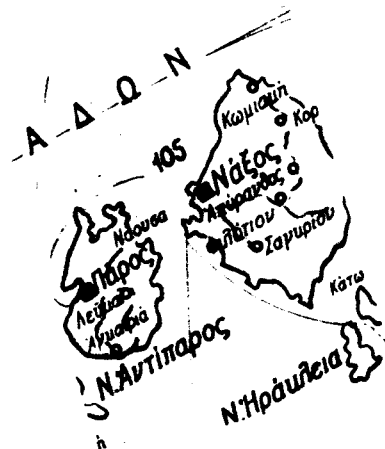
ότι οι δημόσιες και δημοτικές επιχειρήσεις καθώς και τα Υπουργεία πρέπει να ανοίξουν αυτό τον δρόμο. Οι ίδιοι οι εργαζόμενοι με πρωτοβουλίες τους θα λύσουν τα προβλήματα χρόνου κ.λ.π.

- Η θετική επίσης υποδοχή από την ομογένεια του θεσμού και οι πολλαπλές ανάγκες που έρχεται να καλύψει εκεί ο θεσμός απαιτούν όχι μόνο επέκτασή του και σ' άλλα σημεία αλλά και την ανταλλαγή δυναμικού εισηγητών.

- Τέλος ως προς τους εισηγητές από τη μια πρέπει να μένει συνέχεια ανοικτός και διευρυνόμενος ο κατάλογος θεμάτων και ανθρώπων, από την άλλη πρέπει να αρχίσει μια διαδικασία συστηματικής και ανοιχτής αυτοαξιολόγησης και επιλογής τους, με γνώμονα πάντα το βάθος της πλουραλιστικής φύσης του θεσμού, έτσι ώστε να μην δημιουργούνται σε κανένα πολιτισθήματα αποκλεισμού από το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο.

* *

Μ' αυτές τις ενδεικτικές προτάσεις νέων δυνατοτήτων, δεν έχουμε βέβαια την ψευδαισθηση ότι θα λυθούν τα πρακτικά φαινόμενα που προαναφέραμε. Ξέρουμε πολύ καλά ότι σε μια κοινωνία με αυταρχικές δομές, όπου η δημοκρατία αποτελεί μορφή πολιτεύματος και όχι βίωμα και τρόπο ζωής, με κομματικούς σχηματισμούς ατελείς, με νοθευμένες πολιτιστικές καταβολές κ.λπ., ο θεσμός του Ελεύθερου Πανεπιστημίου είναι αδύνατο να γίνει νησίδα ελευθερίας, χώρος συμμετοχικής και αυτοδιαχειριστικής άθλησης από την μια μέρα στην άλλη. Οτι είναι δύσκολο η Τοπική Αυτοδιοίκηση να απαλλαγεί από μια κυρίαρχη νοοτροπία διεκπαιρεωτή διοικητικών πράξεων, ως δια μαγείας. Παρ' όλα αυτά πιστεύουμε ότι το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο μπορεί και πρέπει να παίξει ένα ρόλο καταλυτικό, λειτουργώντας ως δυναμική πρόκληση που ταράσσει το τέλμα και αναδειχνει ένα καλύτερο αύριο που ο καθένας μας πρέπει να αρχίζει να χτίζει από σήμερα.

24. Παρ' όλο που ο γενικός διευθυντής της ΕΡΤ 1 Γιώργος Ρωμαίος και ιδέες και προτάσεις θα είχε να καταθέσει προς αυτή την κατεύθυνση ως μέλος της ιδρυτικής Ο.Ε. του Ε.Α.Π. της Αθήνας, ο δε διευθυντής Ραδιοφωνίας Ιάκωβος Καμπανέλης είχε παλιότερα εκδηλώσει ανάλογο ενδιαφέρον. Δες και ανάλογη παρέμβασή μας στο Α' Συνέδριο Ραδιο-Τηλεόρασης που οργάνωσε η Πανελλήνια Ομοσπονδία Θεάματος και Ακροάματος ΠΟΘΑ τον Ιούνιο του 1983 (υπό έκδοση).

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ

Φ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ

Α. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Α1. Το άρθρο αυτό δεν φιλοδοξεί να συνθέσει καμιά εναλλακτική πρόταση στο υπάρχον σύστημα τοπικής διοίκησης. Το μόνο που προσπαθεί να πετύχει είναι να διατυπώσει μερικές σκέψεις στον όρο αυτοδιοίκηση, και, πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο συνθετικό του όρου.

Με άλλα λόγια η προσπάθεια των παρακάτω σκέψεων είναι να ανιχνεύσουν και να ιχνηλατήσουν το ποιοί πραγματικά εμπλέκονται στην τοπική διοίκηση, ποιός ο ρόλος του καθενός και, τελικά, πόσο ισχύει στην ουσία της η δημοκρατική διαδικασία (Δημοτικός Σύμβουλος - Δημοτικό Συμβούλιο) στα τοπικά θέματα.

Α2. Για να γίνει η παραπάνω αναφερόμενη προσπάθεια πιο συγκεκριμένη και απτή, θα εντοπίσουμε το θέμα μας στο εξής: «ποιός είναι ο ρόλος του Δημοτικού Συμβούλου στο Δημοτικό Συμβούλιο και ποιές είναι οι πραγματικές δυνατότητες παρέμβασής του;»

Πιστεύοντας ότι στο πρόσωπο του Δημοτικού Συμβούλου μπορεί κανείς να δει καθαρά τη σύγκρουση της «περί δημοκρατίας» συνθηματολογίας - επαγγελίας και της στυγνής πραγματικότητας της άσκησης της εξουσίας από άλλα κέντρα, έξω από το Δημοτικό Συμβούλιο.

Α3. Η παρουσίαση τέτοιων θεμάτων με δυσνόητη ορολογία, συνοδευμένη από πληθώρα υποσημειώσεων και βιβλιογραφικών παραπομπών, παρουσίαση, που, σε τελική ανάλυση, δίνει άλλοθι ορθότητας στις γραφόμενες απόψεις, είναι επιζήμια, αφού στερεί τη δυνατότητα πλατύτερης (με τη συμμετοχή και μη επαϊόντων) συζήτησης και κριτικής.

Γι' αυτό και το άρθρο που ακολουθεί, γράφτηκε με τον απλούστερο δυνατό τρόπο, απλουστεύοντας και σχηματοποιώντας ίσως μια πολυποίκιλη πραγματικότητα, ελπίζοντας όμως να τροφοδοτήσει κάποια συζήτηση «μη ειδικών», γύρω από τα θέματα αυτά.

Β. ΠΩΣ ΣΥΓΚΡΟΤΕΙΤΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Β1 Για να μπορέσουμε να διατυπώσουμε τον ρόλο του Δημοτικού Συμβούλου στο Δημ. Συμβούλιο, θα πρέπει να ξεκινήσουμε και να αναγνωρίσουμε την κατάσταση πολύ πριν ο Δημοτικός μας Σύμβουλος φτάσει στην αίθουσα του Δημοτικού Συμβουλίου. Θα πρέπει δηλαδή να δούμε με τι δεσμεύσεις, με τι αξιώσεις και τι μεθοδολογία φτάνει ο Δημ. Σύμβουλος στο αντίστοιχο Συμβούλιο, και, κατόπιν, να δούμε που και πώς λειτουργούν όλα αυτά στη δημοτική του δράση.

Β2 Για να μπορέσουμε, εξάλλου, να κατανοήσουμε τα παρακάτω θα πρέπει να δεχτούμε ότι οι δημοτικές εκλογές είναι

τοπικές, κομματικές εκλογές. Τούτο είναι τόσο προφανές, που πιστεύουμε ότι δεν χρειάζεται ούτε ανάλυση, ούτε απόδειξη.

Αναφέρουμε, πάντως για τους δύσπιστους, ότι αρκεί να δει κανείς τις εφημερίδες την επομένη των εκλογών (όπου και αναφέρονται συγκεντρωτικά(!!!) πανελλαδικά αποτελέσματα ανά κόμμα) για να καταλάβει τη μεγάλη σημασία που έχουν οι δημοτικές εκλογές στο κομματικό πρωτάθλημα και να κατανοήσει γιατί τα κόμματα είναι σε ένα μεγάλο βαθμό υποχρεωμένα να μη μείνουν εκτός παιγνιδιού. Το αν θα βγει ένας Δημοτικός Σύμβουλος παραπάνω ή παρακάτω δεν έχει σημασία για τα κεντρικά γραφεία του κόμματος παρά μόνο στο μέτρο που μεταβάλλονται τα συγκεντρωτικά (και πάλι!!!) πανελλαδικά ποσοστά του.

Β3 Έχοντας τα παραπάνω στο νου ας δούμε πως καταρτίζεται το ψηφοδέλτιο.

Υπάρχουν οι εξής περιπτώσεις:

α) Το κόμμα «κατεβάξει» δικό του υποψήφιο Δήμαρχο με δικό του ψηφοδέλτιο.

β) Το κόμμα «κατεβάξει» δικό του υποψήφιο Δήμαρχο με ψηφοδέλτιο στο οποίο συμμετέχουν και άλλα κόμματα.

γ) Το κόμμα συμμετέχει σε ψηφοδέλτιο συνεργασίας κομμάτων, με Δήμαρχο που δεν ανήκει στο κόμμα.

Στην περίπτωση (α) η προσπάθεια κατάρτισης του ψηφοδελτίου εντοπίζεται στο να συμμετάσχουν σ' αυτό και άτομα δημοφιλή, που όμως δεν θα είναι αναγκαστικά κομματικά μέλη, έτσι που, το ψηφοδέλτιο να αποκτήσει «ευρύτητα».

Στην περίπτωση (β) η προσπάθεια εντοπίζεται στο να επιτευχθεί τέτοιος συνδυασμός υποψηφίων, ώστε, σε περίπτωση επιτυχίας του ψηφοδελτίου ο κομματικός δήμαρχος να έχει τη μεγαλύτερη δυνατή κομματική στήριξη (από πλευράς αριθμού εδρών). Τούτο σημαίνει πως το κόμμα, πέρα από τα κομματικά μέλη, προωθεί στο ψηφοδέλτιο και δημοφιλείς ανεξάρτητους «φίλα κείμενους» προς αυτό, και πάλι χρησιμοποιώντας το επίχειρμα της ευρύτητας του ψηφοδελτίου.

Στην περίπτωση (γ) η προσπάθεια και πάλι εντοπίζεται στο να κερδισθούν όσο το δυνατόν περισσότερες έδρες, ούτως ώστε να είναι δυνατός ο επηρεασμός των πραγμάτων. Τούτο σημαίνει, ξανά, πως η προώθηση κομματικών ή μη μελών στο ψηφοδέλτιο διέπεται από την ίδια λογική που αναφέραμε στην περίπτωση (β) (με άλλους στόχους φυσικά).

Τι σημαίνουν τα παραπάνω; Σημαίνουν ότι σε όλες τις περιπτώσεις, το κόμμα διαλέγει τουλάχιστον έναν άνθρωπο ικανό να εκφράζει τη γραμμή του στο Δημοτικό Συμβούλιο και στη συνέχεια ανθρώπους γνωστούς που μπορούν να «μαζέψουν» ψήφους (βλέπε τη μεγάλη ψηφοθηρική επιτυχία γνωστών ηθοποιών στο Δήμο της Αθήνας). Τούτο όμως σημαίνει με τη σειρά του ότι οι υποψήφιοι επιλέγονται με κριτήρια που δεν έχουν κατ' ανάγκη και μεγάλη σχέση με τα δημοτικά.

Είναι παράλογο αυτό; Όχι! Όπως ήδη είπαμε το κόμμα ενδιαφέρεται για την εκλογική του επιτυχία. Έτσι, αν ο δημοτικά άσχετος ηθοποιός υποψήφιος υπόσχεται μεγαλύτερη επιτυχία από τον δημοτικά σχετικό, αλλά άγνωστο, αρχιτέκτονα - πολεοδόμο, σίγουρος υποψήφιος στο ψηφοδέλτιο θα είναι ο ηθοποιός και ο αρχιτέκτονας θα μείνει εκτός ή (εάν έχει το χάρισμα να εκφράζει τη γραμμή καλά) θα περιμοδοτηθεί με ψήφους από τα κομματικά μέλη.

Β4 Μετά την κατάρτιση του ψηφοδελτίου (ή και ταυτόχρο-

να) το κόμμα μετράει τις δυνάμεις του, εκτιμά τις δυνάμεις των υποψηφίων και αποφασίζει ποιους υποψηφίους θέλει να βγάλει οπωσδήποτε. Αυτούς τους υποψηφίους τους προμοδοτεί με τους ψήφους των κομματικών μελών και των επιρροών τους. Τα συνηθισμένα κριτήρια με τα οποία αποφασίζεται η προμοδότηση, είναι η κομματική ένταξη και ιστορία, η ικανότητα ορθής προβολής της γραμμής, η ικανότητα αξιοποίησης των ευκαιριών για κομματική προβολή κλπ. Και πάλι η γνώση των Δημοτικών Θεμάτων έρχεται τελευταία. Οι λόγοι είναι οι ίδιοι και δεν επαναλαμβάνονται.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι ένας ικανός κομματικός μηχανισμός είναι δυνατό να εξασφίσει την επιτυχία σε έναν εντελώς άγνωστο υποψήφιο. Ο παράγοντας αυτός είναι καθοριστικός, αν σκεφτούμε ότι, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, είναι πολύ δύσκολη, και σε αρκετές περιπτώσεις ανέφικτη η επιτυχία ενός ανεξάρτητου.

Β5 Η μεθοδολογία που χρησιμοποιεί ο μηχανισμός για την προβολή των υπό προμοδότηση υποψηφίων είναι η παρακάτω:

α) Διασπορά του ονόματος στόμα-στόμα (είναι καλός, είναι ικανός, δεν είναι γνωστός γιατί δεν επιδιώκει να γίνει γνωστός, αξίζει κλπ).

β) οργάνωση επιτόπιων επισκέψεων σε προβληματικές περιοχές όπου παρευρίσκονται τα κομματικά μέλη και οι επιρροές τους, με σκοπό να ενισχυθεί η διασπορά στόμα στόμα (ήρθε, είδε, είπε - το τι δεν ενδιαφέρει).

γ) συγκεντρώσεις σε σπίτια οργανωμένες από κομματικά μέλη όπου παρευρίσκεται ο κοινωνικός κύκλος του κομματικού μέλους.

δ) συνέντευξη σε τοπική εφημερίδα.

ε) κυκλοφορία του ονόματος σε μαζικούς χώρους (σωματεία, συλλόγους κλπ) με προπαγάνδη του συνθήματος «είναι φίλος μας και θα μας βοηθήσει» κλπ.

Εδώ, όμως θα πρέπει να σταθούμε κάπως περισσότερο. Το ερώτημα που μπαίνει είναι το εξής: πώς είναι δυνατό μια μεθοδολογία, τόσο πρόδηλα φτιαχτή, να έχει επιτυχία; Πιστεύουμε ότι η απάντηση είναι η εξής:

Ο κόσμος δεν γνωρίζει τους υποψηφίους, πέρα από τις περιπτώσεις γνωστών προσωπικοτήτων. Πέρα όμως από αυτό (που μπορεί να εξηγηθεί με πολλούς τρόπους) ο κόσμος διαισθάνεται το παιχνίδι που παίζεται πίσω από τις εκλογές (βλέπε παρακάτω), και δεν πολυσκοτίζεται να γνωρίσει τους υποψηφίους.

Πιστεύοντας στο ανοούσιο των εκλογών και στη μικρή σημασία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, δίνουν την ψήφο τους στον κομματικό υποψήφιο (συμμετέχοντας έτσι στο κομματικό παιχνίδι) ή στον υποψήφιο που έτυχε να ακούσουν ή να δουν.

Ο κομματικός μηχανισμός αποσκοπεί σ' αυτό το τελευταίο: και να ακούσουν, και να δουν.

Β6. Αφού ολοκληρωθούν τα παραπάνω και διεξαχθεί με όλους τους κανόνες η προεκλογική «εκστρατεία», φτάνουμε στις εκλογές, ανοίγουμε τις κάλπες, και έχουμε το νέο Δημοτικό Συμβούλιο.

Η σύνθεσή του νέου Δημοτικού Συμβουλίου έχει ως εξής:

α) Δημοτικοί Σύμβουλοι που βγήκαν με προμοδότηση κόμματος (τους ονομάζουμε $\kappa + \pi$).

β) Δημοτικοί Σύμβουλοι που βγήκαν με τη σημαία κόμματος, χωρίς κομματική προμοδότηση ή, με άλλα λόγια, Δημ.

Σύμβουλοι που ενισχύθηκαν αυτόματα λόγω της γνωστής σε όλους κομματικής τους ένταξης (τους ονομάζουμε χ).

γ) Ανεξάρτητοι Δημοτικοί Σύμβουλοι που, προφανώς δεν προμοδοτήθηκαν αλλά εκλέχτηκαν, απλά και μόνο επειδή ήταν γνωστοί από άλλους λόγους π.χ. ηθοποιοί, ποδοσφαιριστές (τους ονομάζουμε δ).

δ) Δημοτικοί Σύμβουλοι που, ανεξάρτητα από το αν είναι κομματικά ενταγμένοι ή όχι, πέτυχαν επειδή είχαν δράση στον Δήμο (συμμετοχή σε συλλόγους, σωματεία, επιτροπές κλπ). Τους ονομάζουμε Δ τους ανεξάρτητους και $\kappa + \Delta$ του κομματικού).

Είναι προφανές ότι:

α) Οι $\kappa + \pi$, χ , $\kappa + \delta$ συγκροτούν αυτόματα, μέσα στο Δημοτικό Συμβούλιο, ομάδες, που καθορίζονται από την κομματική τους ένταξη. Οι ομάδες αυτές δεν έχουν αναγκαστική αντιστοιχία με τις παρατάξεις που πήραν μέρος στις εκλογές, π.χ. μια παράταξη στην οποία συμμετέχουν τρία κόμματα θα χωριστεί σε τρεις ομάδες.

β) Οι δ εντάσσονται στις ομάδες αυτές ανάλογα με τις συμπάθειές τους για να αποκτήσουν πολιτική κάλυψη και άποψη. και τέλος

γ) ότι οι Δ , οι άνθρωποι δηλαδή που έχουν δράση αλλά είναι ακομμάτιστοι, μένουν μόνοι τους.

Από το σημείο αυτό και μετά είναι σαφές ότι το Δημοτικό Συμβούλιο έχει ομαδοποιηθεί κομματικά και καθορίζεται στη λειτουργία του από αυτή την κομματικοποίηση. Η δυνατότητα αυτόνομης δράσης των Δ είναι μικρή, αν όχι ανύπαρκτη.

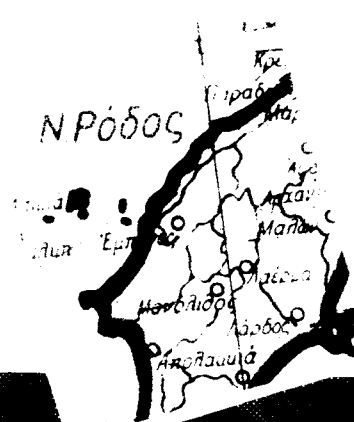
Β7 Μεταξύ των $\kappa + \pi$, χ , δ , $\kappa + \Delta$, των ανθρώπων δηλαδή που συγκροτούν τις ομάδες στο Δημοτικό Συμβούλιο, την έκφραση της γραμμής ή της καθοριστικής άποψης σε περιπτώσεις έλλειψης γραμμής ή τακτικών ελιγμών μέσα στο Δημοτικό Συμβούλιο, έχουν προφανώς οι $\kappa + \pi$, μιας και έχουν ήδη προμοδοτηθεί για να παίζουν αυτό το ρόλο. Οι υπόλοιποι ακολουθούν ή, στην καλύτερη των περιπτώσεων, και μόνο οι $\kappa + \Delta$, έχουν καθοριστική άποψη σε θέματα που αφορούν την προσωπική τους δράση.

Το Δημοτικό Συμβούλιο, λοιπόν, συγκροτείται από εδώ και μπρος από κομματικές ομάδες, κάθε μια από τις οποίες διαθέτει και τον «αρχηγό της». Τούτο είναι και το σοβαρότερο σημείο από όσα μέχρι τώρα αναφέρθηκαν. Η σημασία του θα φανεί στην επόμενη ενότητα.

Γ. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ.

Γ1 Έχοντας ξεκαθαρίσει τον τρόπο που συγκροτείται το Δημοτικό συμβούλιο, είναι φυσικό να προχωρήσουμε στην εξέταση του τρόπου που λειτουργεί, συζητά και αποφασίζει. Σ' αυτή μας την προσπάθεια θα πρέπει πάντα να κρατάμε στο νού μας όλα όσα αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο Β μαζί με το εξής πρόσθετο δεδομένο: τις εισηγήσεις των υπηρεσιών και του Δήμαρχου, αυτών δηλαδή που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο ασκούν την εκτελεστική εξουσία.

Με άλλα λόγια, σε κάθε θέμα που συζητιέται, υπάρχει (άμεσα ή έμμεσα, φανερά ή καλυμμένα) η άποψη των ασκούντων την εκτελεστική εξουσία, η οποία, αν λάβουμε υπ' όψη μας: α. Το πολυδαίδαλο της νομοθεσίας και της γραφειοκρατικής διαδικασίας.

β. Την άμεση πρόσβαση που έχουν οι ασκούντες την εκπαιδευτική εξουσία στα προς εκτίμηση στοιχεία.

γ. Την αδυναμία που έχουν οι Δημ. Σύμβουλοι για μια σε βάθος έρευνα των ιδίων νόμων και στοιχείων, αφού και άμισθοι είναι, και οι υπηρεσίες λειτουργούν τις ώρες που οι Δημ. Σύμβουλοι δουλεύουν, κατανοούμε πόσο καθοριστική είναι.

Γ2 Όπως προαναφέραμε, πριν και μετά τις εκλογές λειτουργεί ένας μηχανισμός που οδηγεί στην συγκρότηση κομματικών ομάδων στο Δημ. Συμβούλιο. Οι κομματικές αυτές ομάδες, είναι προφανές, πως καθοδηγούνται από κάποιο αντίστοιχο κομματικό επιτελείο. Τι σημαίνει αυτό;

Το πιο πιθανό, ή αν θέλετε, το μόνο πρακτικά λειτουργικό, είναι πως τα κομματικά επιτελεία ασχολούνται κεντρικά με αυτό που αποκαλούν «πολιτική για την τοπική αυτοδιοίκηση» και η Δημοτική Ομάδα αναλαμβάνει να «εξειδικεύσει» τη γραμμή στον «χώρο της». Τούτο με τη σειρά του σημαίνει πως το κομματικό επιτελείο ασχολείται με το να βρει τις εξελίξεις στους Δήμους που θα συνέφεραν την κομματική γραμμή (πολιτική για την Τοπική Αυτοδιοίκηση) και η Δημοτική ομάδα ασχολείται με το να βρει ποια προβλήματα - γεγονότα κλπ. του Δήμου είναι δυνατόν να στηρίξουν την προπαγάνδισή της κομματικής αυτής γραμμής (εξειδίκευση στο χώρο). Δεν είναι σπάνια, μάλιστα, τα φαινόμενα βιασμού της πραγματικότητας έτσι ώστε να προσαρμοστεί η πράξη στη θεωρία (και όχι βέβαια η θεωρία στην πράξη).

Γ3 Στη διαδικασία της συζήτησης στο Δημοτικό Συμβούλιο συμμετέχουν κύρια οι εκπρόσωποι των κομματικών ομάδων και οι υπηρεσίες του Δήμου. Ο Δήμαρχος, ανάλογα με την προσωπικότητά του και την κομματική του ένταξη εκφράζει λιγότερο ή περισσότερο την άποψη των υπηρεσιών.

Έτσι διαμορφώνεται μια κατάσταση στην οποία ουσιαστικά αντιπαλεύουν οι γραμμές των κομματικών επιτελείων, που είναι αναγκαστικά γενικές ακόμα και όταν «εξειδικεύονται», και οι απόψεις των υπηρεσιών, που είναι, από τα πράγματα, ειδικές και πλήρεις στοιχείων.

Και στο σημείο αυτό δεν μπορούμε παρα να τονίσουμε ότι ο ρόλος των Δημοτικών Συμβούλων, μελών των κομματικών ομάδων (που στη σημερινή πραγματικότητα αποτελούν την πλειοψηφία στα περισσότερα Δ.Σ.) εξαντλείται στον απλό κουβαλητή των απόψεων και κύρια της λογικής των κομματικών επιτελείων απέναντι στη λογική του μηχανισμού της διοίκησης.

Γ4 Έχοντας πει από τι καθορίζεται η λογική των επιτελείων θα πρέπει να σταθούμε λίγο και να σκεφτούμε από τι καθορίζεται η λογική του μηχανισμού. Πιστεύουμε ότι ο μηχανισμός, πέρα από τις διάφορες εκδηλώσεις του, που διαφέρουν προφανώς, από υπηρεσία σε υπηρεσία, καθορίζεται από την άποψη που λέει πως: «Ο μηχανισμός ξέρει. Το Δημ. Συμβούλιο δεν ξέρει. (σ.σ. και σε ότι αφορά τις διαδικασίες, τους νόμους, και τις ειδικές γνώσεις ανά πρόβλημα συνήθως έχει δίκαιο). Επειδή, λοιπόν, είναι έτσι τα πράγματα, άστε τα προβλήματα να τα χειριστούν οι υπηρεσίες όπως αυτές ξέρουν». (Αποτέλεσμα βέβαια είναι ότι επειδή ακριβώς οι Υπηρεσίες ξέρουν αλλά σπάνια αναλαμβάνουν ευθύνες (ποιό το κίνητρο;) τα θέματα που θα μείνουν για χειρισμό στις υπηρεσίες να λιμνάζουν. Αυτό όμως είναι μια άλλη ιστορία).

Γ5 Το βασικό, πάντως, που πρέπει να κρατήσουμε στο μυαλό μας είναι πως στο Δημ. Συμβούλιο κυριαρχούν οι δύο λογικές που αναφέραμε, δρώντας ή καθε μια για λογαριασμό της. Οι Δημοτικοί Σύμβουλοι είναι αναγκασμένοι να παρακολουθήσουν ή την μία ή την άλλη.

Συνήθως, και με βάση τα όσα είπαμε, προσπαθούν να ακολουθήσουν την κομματική τους λογική, αναγνωρίζοντας όμως σε αρκετά σημεία και τις αναγκαιότητες που προβάλλει, σωστά ή λάθος, σαν επιχειρήματα ο μηχανισμός.

4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Δ1 Με όσα προαναφέραμε προσπαθήσαμε, με όσο γίνεται απλούστερο τρόπο και σχηματοποιώντας τα πράγματα να δείξουμε ότι τα δημοκρατικά συνθήματα που μας δογματίζουν καθημερινά δεν αποτελούν τίποτα παραπάνω από τη δημοκρατικοφανή προκάλυψη μιας άλλης, πολύ βαθύτερης και κρυφής πραγματικότητας.

Τα αποτελέσματα αυτής της πραγματικότητας, αποτελέσματα τραυματικά για κάθε προσπάθεια εξέλιξης των θεσμών, άδρωσης της Τοπ. Αυτοδιοίκησης, εφαρμογής μιας αποτελεσματικής Δημοκρατικής Διαδικασίας, είναι κατά τη γνώμη μας τα εξής:

Δ2 Η παθητικότητα των δημοτών:

Οι Δημότες, αναγνωρίζοντας το παιχνίδι που παίζεται χω-

ρίς να δηλώνεται, βλέποντας τα κέντρα των αποφάσεων να μην ελέγχονται από τις εκλογικές διαδικασίες αλλά από τις διαδικασίες σχηματισμού των κομματικών οργάνων (που βρίσκονται μακριά του), διαπιστώνοντας μετά τις εκλογές την αφερεγγυότητα των εκλογικών υποσχέσεων (μιας και μετά τις εκλογές οι αποφάσεις συναρτώνται από τη βούληση του κομματικού επιτελείου και όχι από κάποιο πρόγραμμα παρέμβασης και αλλαγής της κατάστασης), καταλήγουν να μην πιστεύουν στην αξία των θεσμών και των διαδικασιών, στέκονται παθητικά μπροστά τους και ψηφίζουν είτε με βάση της κομματικότητά τους είτε με βάση το πιο γνωστό όνομα. Τα Δημοτικά κριτήρια απουσιάζουν.

Δ3 Η ενίσχυση της συγκεντροποίησης της διοίκησης: η απουσία των δημοτικών κριτηρίων στις εκλογές και η λόγω αυτού άγνοια των Δημοτικών Συμβούλων για τις πολυδαίδαλες διαδικασίες που απαιτούνται για τη διοίκηση του δημοτικού οργανισμού, διαμορφώνουν μια κατάσταση που αναγκαστικά πλέον δεν μπορεί να σταθεί από μόνη της αλλά χρειάζεται στήριξη «από έξω» για να πάρει οποιαδήποτε απόφαση.

Αν στα παραπάνω προσθέσουμε τα πολύ απλά γεγονότα i) ότι ο Δημοτικός Σύμβουλος αποζημιώνεται συμβολικά για το λειτούργημά του, ii) ότι οι υπηρεσίες του Δήμου (όπου και βρίσκονται όλες οι πληροφορίες) λειτουργούν τις ώρες που ο κάθε εργαζόμενος Δημ. Σύμβουλος βρίσκεται στη δουλειά του. Τα παραπάνω επιτείνονται, αφού, και να θέλει κάποιος Δημ. Σύμβουλος να ασχοληθεί σε βάθος, θα πρέπει πρώτα από όλα να είναι εισοδηματίας, είδος που σπανίζει στις σημερινές συνθήκες κρίσης.

Όλα αυτά, υποδοθούν τελικά, την ανεξαρτητοποίηση του Διοικητικού Μηχανισμού (Δήμαρχος - Υπηρεσία) από το Δημοτικό Συμβούλιο (μιας και το τελευταίο κουβαλάει ήδη από τη γέννησή του σοβαρά στοιχεία άγνοιας και αφερεγγυότητας) και τη συγκεντροποίηση των διαδικασιών στο Δήμαρχο.

Το γεγονός αυτό, που στις μέρες μας θα ενισχυθεί στο μέτρο που θα υλοποιηθεί η αποκέντρωση (διότι τότε σίγουρα το Δημ. Συμβούλιο δεν θα ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των νέων αρμοδιοτήτων) αποτελεί την αρχή του θανάτου κάθε δημοκρατικής ιδέας στο χώρο της Τοπικής Διοίκησης.

Δ4. Τα δύο αποτελέσματα που αναφέραμε θα ήταν λάθος να τα αντιληφθούμε σαν τελειώς ξεκομμένα μεταξύ τους. Το ένα συναρτάται από το άλλο και το ένα επιτείνει την ύπαρξη του άλλου.

Τελικά, μάλιστα, ίσως είναι (όπως πολλοί υποστηρίζουν), φαινόμενα ενός και του αυτού μηχανισμού. Τούτο όμως ξεφεύγει από το αντικείμενο αυτού του άρθρου.

Ε. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ

Ε1. Έχοντας πλέον τοποθετήσει τον Δημοτικό Σύμβουλο στον πραγματικό του χώρο, έχουμε ουσιαστικά καθορίσει και το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται.

Το πλαίσιο αυτό ορίζεται, κατά τη γνώμη μας, από τις δεσμεύσεις που υπάρχουν

- α) απέναντι στο μηχανισμό που υπαγορεύει τη γραμμή
- β) απέναντι στο μηχανισμό που καθορίζει τους υποψήφιους
- γ) απέναντι στο εκλογικό σώμα.

Ε2. Οι δεσμεύσεις απέναντι στο «μηχανισμό της γραμμής», αλλά και απέναντι στο «μηχανισμό καθορισμού των υποψηφίων», αφορούν θέματα γενικότερης πολιτικής τοποθέτησης.

Στα θέματα αυτά, εμφανίζονται όμως κύρια και οι συγκρούσεις που αναφέραμε πριν, είτε, δηλαδή μεταξύ των κομματικών ομάδων είτε μεταξύ των κομματικών ομάδων και του μηχανισμού των υπηρεσιών. Τούτο δε συμβαίνει, διότι και τα κομματικά επιτελεία και ο μηχανισμός των υπηρεσιών ενδιαφέρονται καίρια για τα γενικότερης πολιτικής τοποθέτησης θέματα, μιας και αυτά θα καθορίσουν τη συνισταμένη της πορείας του δήμου (και όχι τα μικροθέματα της καθημερινής πρακτικής).

Έτσι, στα θέματα αυτά, η γραμμή διαμορφώνεται στο κομματικό επιτελείο, «κατεβαίνει» από τον αρχηγό της ομάδας, οι υπόλοιποι δε Δημοτικοί Σύμβουλοι της ομάδας ακολουθούν αυτόματα. Οι τυχόν αντιρρήσεις, αν υπήρξαν, στην καλύτερη των περιπτώσεων, έχουν διοχετευθεί σε κάποιο κομματικό κανάλι «προς εξέταση και αρχειοθέτηση».

Ο βαθμός ευελιξίας, λοιπόν, των Δημοτικών Συμβούλων που ανήκουν σε κομματική ομάδα και σε ότι αφορά τα γενικότερης σημασίας θέματα, εξαντλείται στα κομματικά γραφεία, όπου θα πρέπει να σημειωθεί, ότι, εν ονόματι της «ενότητας της γραμμής» και λοιπών παχυλών συνθημάτων, είναι αδιανόητο να αλλάξει η κεντρικά επεξεργασμένη γραμμή.

Όσο για τους ανεξάρτητους Δημοτικούς Συμβούλους θα πρέπει να παραδεχθούμε ότι αργά ή γρήγορα θα απογοητευθούν από τη δράση τους μιας και είναι δύσκολο να τα βάλουν, απλές μονάδες αυτοί, με το μηχανισμό ενός κόμματος. Αργά ή γρήγορα δηλαδή (και μάλλον γρήγορα) θα αντιληφθούν ότι αν θέλουν να κάνουν κάτι σε γενικότερης φύσης θέματα, η μοναδική τους ελπίδα είναι να συμμαχήσουν με κάποια πολιτική ομάδα της οποίας η γραμμή να πλησιάζει με τις προτάσεις τους, και να προσπαθήσουν να παρέμβουν στις κομματικές διαδικασίες έτσι ώστε η πρόταση τους να παραχθεί από την κομματική ομάδα αυτή, και έτσι να έχει πιθανότητες επιβίωσης.

Ε3. Στα ειδικότερα θέματα η ευελιξία των Δημοτικών Συμβούλων δεν είναι αισθητά μεγαλύτερη, παρ' όλο που στα θέματα αυτά δεν υπάρχει η άμεση και ισχυρή κομματική παρέμβαση που υπάρχει στα γενικότερης σημασίας θέματα. Τούτο συμβαίνει επειδή στα ειδικότερα θέματα η κομματική ομάδα εξακολουθεί να λειτουργεί, συνήθως, σαν ομάδα, ακόμα και αν το θέμα δεν έχει άμεση πολιτική σημασία, διατηρώντας ξεχωριστή και άμεσα αναγνωρίσιμη την ταυτότητά της, προς επίδειξη σε όποιον θα διεννοείτο να «ποντάρει» στη διάσπασή της.

Ε4. Οι δεσμεύσεις των Δημοτικών Συμβούλων απέναντι σε συγκεκριμένους ψηφοφόρους ή ομάδες Δημοτών ικανοποιούνται με τις παρεμβάσεις των Δημοτικών Συμβούλων στις κομματικές τους ομάδες ή στις υπηρεσίες για την επιτάχυνση των υποθέσεών τους. Στα θέματα αυτά οι Δημοτικοί Σύμβουλοι (και στο μέτρο, βέβαια, που τα θέματα αυτά δεν έχουν γενικότερη πολιτική σημασία) δρουν μόνοι τους σε ό,τι αφορά τις εξυπηρετήσεις μέσω των υπηρεσιών, ενώ καθορίζονται και πάλι σοβαρά από το κόμμα τους σε θέματα που απαιτούν απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου για να λυθούν.

Ε5. Με όσα αναφέραμε, πιστεύουμε ότι κάναμε καθαρό,

[illegible]

A stylized black and white illustration. In the foreground, a small penguin stands on a textured patch of ground, looking upwards. In the background, a large, dark, abstract shape dominates the upper half of the frame, resembling a giant penguin or a large rock formation. The shape has a long, pointed beak-like protrusion on the right side and a small circular feature near the top. The overall style is minimalist and graphic.

Z. ΣΑΝ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τελικά δε, θα μπορούσαμε να πούμε, πως το πρόβλημα είναι το αν είναι δυνατόν το όργανο αυτό, να ανακτήσει την ουσία των λειτουργιών για τις οποίες εκλέχθηκε ή αν η κατάληξη είναι μοιραία αυτή που περιγράψαμε.

Αντίθετα, εμείς πιστεύουμε πως για να αλλάξει η κατάσταση θα πρέπει:

6) Το Δημοτικό Συμβούλιο να είναι οπλισμένο με γνώση για την άσκηση των καθηκόντων του.

Ο μόνος τρόπος για να μην είναι οι εκλογές άμεσα εξαρτημένες από τις ικανότητες των κομματικών μηχανισμών, είναι οι διαδικασίες των εκλογών να καθορίζονται από την ύπαρξη ενός αξιωματικού πολυμορφου και πάνω από όλα αυτόνομου και αυτόφωτου δημοτικού κινήματος. Τότε

6) οι Δημοτικοί Σύμβουλοι θα συναρτώνται και μετά την εκλογή τους με το χώρο που τους ανέδειξε, θα παρακολουθούν τους προβληματισμούς του και θα τους εκφράζουν στο Δημοτικό Συμβούλιο. Τούτο θα επιβάλει την ύπαρξη τακτικών και μόνο συμμαχιών στο Δημοτικό Συμβούλιο, που, τελικά, θα εκφράζουν τις τακτικές συμμαχίες που θα πραγματοποιούνται στον χώρο του Δημοτικού Κινήματος.

Το μεγάλο πρόβλημα είναι πως η σημερινή κατάσταση, όπως ήδη αναφέραμε, συντηρεί, αν όχι παράγει, την παθητικότητα των δημοτών...

Ζ3. Σε ότι αφορά το δεύτερο σημείο που προαναφέραμε: τον οπλισμό του Δημοτικού Συμβουλίου με γνώση, πιστεύουμε πως οι Δημοτικοί Σύμβουλοι που θα προέλθουν από τις διαδικασίες ενός μαζικού κινήματος θα είναι οπλισμένοι με μια κατ'αρχή γνώση του χώρου τους.

Πέρα απ' αυτό όμως θα πρέπει να τους παρασχεθεί η δυνατότητα συστηματικότερης ενασχόλησης με τα δημοτικά και συνεχής τροφοδότηση με κωδικοποιημένα στοιχεία, απόψεις, εκτιμήσεις, επιλογές κλπ., που θα κάνει την ενασχόλησή τους και εύκολη και αποδοτική. Και για να γίνουμε σαφείς πιστεύουμε πως ο οπλισμός με γνώση, προϋποθέτει τα εξής πολύ απλά και προφανή πράγματα.

- α) Μειωμένα ωράρια για τους Δημοτικούς Συμβούλους.
 - β) Κωδικοποίηση των στοιχείων που αφορούν ένα θέμα, παρουσίαση των εναλλακτικών λύσεων με τα υπέρ και τα κατά τους, πολύ πριν το θέμα συζητηθεί.
 - γ) Δημιουργία Κεντρικής Τράπεζας στοιχείων και λύσεων. Π.χ. ποιά δεντροφύτευση στοιχίζει περισσότερο, ποια ευδοκιμεί που, τι προβλήματα δημιουργούνται από κάθε μια κλπ.
 - δ) Σεμινάρια Διαρκούς εκπαίδευσης για Δημοτικούς Σύμβουλους, πάνω σε θέματα νομοθεσίας, διαδικασιών, management.
 - ε) Κοινοποίηση των στοιχείων στους δημότες για να μπορεί να υπάρχει έλεγχος για τις απόψεις που τελικά θα εκφραστούν.
- Βέβαια τα παραπάνω, δεν εξασφαλίζουν το ότι οι Δημοτικοί Σύμβουλοι θα γίνουν αυτόματα ενημερωμένοι. Αλλά δίνουν την δυνατότητα. Το αν οι Δημοτικοί Σύμβουλοι θα την εκμεταλλευτούν αφορά τους ίδιους και αυτούς που τους ψηφίζουν.

Η. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ξέρουμε ότι τα όσα αναφέρθηκαν στο Ζ και κύρια τα περί Δημοτικού Κινήματος θα προκαλέσουν γέλια σε αρκετούς,

σκέψεις σε άλλους και ίσως βρουν και κάποιους οπαδούς.

Για αυτούς τους τελευταίους θα θέλαμε απλά να υπενθυμίσουμε ότι τα κάθε είδους κινήματα δημιουργούνται κάτω από την πίεση έντονων προβλημάτων και σβήνουν μόλις διαμορφώσουν το νέο κατεστημένο.

Το δημοτικό κίνημα λοιπόν για το οποίο μιλάμε, δεν είναι κάτι διαρκές, αλλά στιγμιαίο στην ιστορική διαδικασία, και γεννιέται σε κάθε χώρο για διαφορετικό λόγο (αφού διαφορετικά είναι και τα προβλήματα).

Έτσι λοιπόν δεν υπάρχουν συνταγές για τη δημιουργία του. Εκεί που υπάρχει όμως συνταγή, είναι ή άνευ όρων προάσπιση της αυτονομίας του.

Εκείνο λοιπόν που λέμε είναι τούτο:

«Δεν μπορείτε να γεννήσετε με το έτσι θέλω ένα μαζικό κίνημα. Θα δημιουργηθεί όπου και όταν υπάρχει έντονο πρόβλημα. Όταν λοιπόν υπάρξει το κίνημα, προασπίστε την αυτονομία του. Ίσως τότε το Δημοτικό Συμβούλιο λειτουργήσει καλύτερα».

ΤΟΠΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΣΤΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ

ΧΑΡΗΣ ΜΑΡΤΙΝΟΣ

Μετάφραση: Μιχαήλ Λυκούδης - Θαν. Βαλαθανίδης

Ο στόχος της εργασίας αυτής είναι να εξετάσει τη βρετανική εμπειρία της οικονομικής ανάπτυξης σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Η εργασία αφορά την περίοδο 1977-83. Ξεκινά με μία σύντομη εξέταση της πολιτικής για την τοπική οικονομική ανάπτυξη και μετά αναφέρεται σε μια περιήληψη των πρωτοβουλιών στα τέλη της δεκαετίας του '70. Ύστερα μελετά τις αλλαγές που έγιναν στις αρχές της δεκαετίας του '80 και τους παράγοντες που επηρέασαν αυτές τις αλλαγές.

Οι δραστηριότητες για οικονομική ανάπτυξη στο τοπικό επίπεδο αποτελούνται από κεντρικές και τοπικές δραστηριότητες καθώς επίσης από ιδιωτικές και εθελοντικές οργανώσεις. Η δημόσια πολιτική σε αυτή την περιοχή έχει εξελιχθεί σε μικρό χρονικό διάστημα, στη δεκαετία του '70, με πολιτικές δραστηριότητες δημοσίων οργανώσεων που συγκλίνουν στο να δημιουργήσουν μια περιοχή δραστηριότητας με ξεχωριστό χαρακτήρα, που θα το ονομάσουμε τοπική οικονομική ανάπτυξη.

Η περιφερειακή ανάπτυξη ήταν από τις πιο παλιές περιοχές πολιτικής δραστηριότητας από τη δεκαετία του '30. Οι στόχοι αποσκοπούσαν στο να μεταφέρουν θέσεις εργασίας από τις νότιες περιοχές στον Βορρά που μαστιζόταν από την ανεργία. Αυτή η πολιτική ήταν γενικά αποδεκτή την εποχή της ευημερίας της δεκαετίας του '50 και του '60, αλλά με την κάμψη της οικονομίας στη δεκαετία του '70 αρχίζει να χάνει γενικής αποδοχής. Με την ανεργία που επηρέασε το μεγαλύτερο μέρος της Βρετανίας γύρω από το 1974, η περιφερειακή πολιτική δέχθηκε μια γρήγορη διαδικασία αποδυνάμωσης. Αποκορύφωμα αυτής της διαδικασίας ήταν το 1979 η εγκατάλειψη του ελέγχου και η μείωση των επενδύσεων στις περιοχές που δέχονταν την περιφερειακή βοήθεια.

Η αποκέντρωση του πληθυσμού και η οικονομική δραστηριότητα από τα μεγάλα αστικά κέντρα συνοδεύονταν με την πολιτική της «αστικής αναγέννησης» που συμπεριλάμβανε ουσιαστικά την ανάπτυξη παροχών για την κατοικία και τη δημιουργία νέων εμπορικών κέντρων στις πόλεις. Αυτές οι πολιτικές βασιζόνταν αρχικά στην ανάπτυξη παλαιών αστικών περιοχών.

Το 1970 η «γραμμή» αυτή της δημοσίας πολιτικής αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα. Η κατάσταση του αστικού περιβάλλοντος ήταν σε πολλά σημεία απαράδεκτη με αρκετά κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Η αντίδραση της κεντρικής κυβέρνησης ήταν η δημιουργία του Αστικού Προγράμματος και μέσω αυτού η χρηματοδότηση εθελοντικών οργανώσεων και τοπικών αρχών που θα αναλαμβάνουν κοινωνικά προγράμματα.

Τα αποτελέσματα διαφόρων μελετών έδειξαν την ανάγκη να δοθεί οικονομική έμφαση στην αστική ανάπτυξη. Αυτό έγινε δεκτό στα μέσα της δεκαετίας του '70, όταν μερικές τοπικές αρχές μελέτησαν τις βιομηχανικές δραστηριότητες της περιοχής τους. Μερικές απ' αυτές τις τοπικές αρχές δημιούργησαν και θέσεις στελεχών για τη βιομηχανική ανάπτυξη.

Το ενδιαφέρον συγκεντρωνόταν όχι μόνο σε θέματα ανεργίας αλλά συγχρόνως σε σημαντικές δομικές αλλαγές που είχαν ως αποτέλεσμα την απο-βιομηχανοποίηση σε μεγάλη κλίμακα. Ο ιδιωτικός τομέας είχε εγκαταλείψει τις παλιές αστικές περιοχές και δεν υπήρχε προοπτική για νέες ιδιωτικές επενδύσεις.

Σε αυτό το κλίμα, οι τοπικές αρχές έθεταν ως πρώτη προτεραιότητα την παραμονή των μεγάλων επιχειρήσεων στον τόπο εγκατάστασής τους. Όμως η επιρροή των μεγάλων πολυεθνικών ήταν πολύ πιο ισχυρή από αυτή των δήμων και οι τοπικές αρχές έστρεψαν την προσοχή τους σε μικρότερες επιχειρήσεις. Ταυτόχρονα η συνεισφορά των μικρών επιχειρήσεων στην οικονομία της χώρας αρχίζει να αναγνωρίζεται.

Αυτές οι τάσεις, που συνοψίζονται στην εξασθένιση και τον μετασχηματισμό της αποκέντρωσης, την οικονομική έμφαση στην αστική πολιτική και τη μεγαλύτερη σημασία στις μικρές επιχειρήσεις, είχε ως αποτέλεσμα τη «Λευκή Χάρτα», δηλαδή την «Πολιτική για τα υποδοθμισμένα κέντρα των πόλεων», που δημοσιεύθηκε με σκοπό να καθορίσει την πορεία της κεντρικής κυβέρνησης. Το 1977 η πολιτική της εργατικής κυβέρνησης είχε ως κεντρικό θέμα της την οικονομία και αναγνώριζε ότι η οικονομική ανάπτυξη ήταν μεγάλης σημασίας για την εξυγίανση των υποδοθμισμένων αστικών κέντρων.

Οι πρωτοβουλίες των Δήμων την περίοδο αμέσως μετά τη «Λευκή Χάρτα» του 1977 βασιζόνταν στην υποστήριξη από την κεντρική κυβέρνηση. Πιέζονταν όμως από την ανεργία που δημιουργήθηκε με το κλείσιμο βασικών βιομηχανιών. Οι τοπικές αρχές έβλεπαν ότι υπήρχε έλλειψη κατάλληλων χώρων για την επέκταση των βιομηχανιών. Πολλά εργοστάσια ήταν σε στενά, μικρά και ακατάλληλα κτίρια με κακή διαρρύθμιση.

Παρ' όλα αυτά η τοπική αυτοδιοίκηση προσπαθούσε να πείσει τις μεγάλες επιχειρήσεις να μείνουν στις αρχικές τους εγκαταστάσεις και προσκαλούσε άλλες από το εσωτερικό και το εξωτερικό να εγκατασταθούν στην περιοχή τους με διάφορα οικονομικής φύσης κίνητρα. Έτσι άρχισε ένα εκτεταμένο πρόγραμμα κατασκευής εγκαταστάσεων, με τη βοήθεια μίας νέας πολιτικής στις χρήσεις γης, ευνοϊκότερης για τις βιομηχανικές δραστηριότητες. Επίσης προκήρυξαν διάφορες βιομηχανικές και εμπορικές ζώνες κατάλληλες για παροχή δανείων σε επιχειρήσεις που ήθελαν να βελτιώσουν και να επεκτείνουν τις εγκαταστάσεις τους. Οι προσπάθειες όμως αυτές συνέπεσαν με τη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας της τοπικής αυτοδιοίκησης πράγμα που έφερε μεγάλες δυσκολίες. Αυτές οι δυσκολίες ξεπεράστηκαν εν μέρει με την επέκταση της ενίσχυσης για αστική ανάπτυξη από την κεντρική κυβέρνηση.

* Το κείμενο αποτελεί περίληψη εισήγησης στο διεθνές σεμινάριο Ελλάδας - ΟΟΣΑ για το πρόγραμμα «Τοπικών παραγωγικών πρωτοβουλιών δημιουργίας θέσεων εργασίας που έγινε στην Αθήνα από 1-4.12.1983.

Οι αρχικές τοπικές οικονομικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες εξελίχθηκαν γρήγορα και με πολλαπλές δραστηριότητες που δεν ανήκαν αποκλειστικά στον δημόσιο τομέα. Από το 1979 όμως η κυβέρνηση, των Συντηρητικών της Κας Θάτσερ, έβαλε σε προτεραιότητα την επέκταση του ρόλου του ιδιωτικού τομέα. Σε πολλές περιπτώσεις οι ιδιωτικές επιχειρήσεις είχαν ήδη πάρει διάφορες οικονομικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες καθώς και οι εθελοντικές οργανώσεις.

Πολλές τοπικές αρχές έχουν ιδρύσει ή υποστηρίζει διάφορες οργανώσεις με στόχο να βοηθήσουν στη δημιουργία συνεταιρισμών. Αυτή η δραστηριότητα επεκτάθηκε με τη συμμετοχή των εθελοντικών οργανώσεων. Πολλά κοινωνικά προγράμματα που είχαν ξεκινήσει από εθελοντικές οργανώσεις εξελίχθηκαν και έγιναν επιχειρήσεις με κοινωνικούς στόχους και δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας.

Όλες αυτές οι νέες δραστηριότητες όπως η ανάπτυξη νέων επιχειρήσεων, η οικονομική βοήθεια και επενδύσεις καθώς και η δημιουργία θέσεων εργασίας είχαν μεγάλη επίδραση στην ενδογενή ανάπτυξη, δηλαδή αυξήθηκε η στήριξη της οικονομίας σε τοπικούς πόρους αντί της εισαγωγής δραστηριοτήτων από άλλες περιοχές. Επίσης πρωτοβουλίες οικονομικής ανάπτυξης γίνονταν όλο και πιο πολύ στις περιοχές της περιφέρειας και μοιάζουν πολύ με τα πρότυπα των αστικών περιοχών.

Οι νομικές δυνατότητες και οι οικονομικοί πόροι όμως δεν έχουν παραμείνει στο ίδιο επίπεδο των αναγκών για γρήγορη επέκταση της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης. Ένα μικρό ποσοστό του προϋπολογισμού των δήμων, που πηγαίνει στην οικονομική ανάπτυξη, είναι κυρίως αποτέλεσμα των νέων περιορισμών της κεντρικής κυβέρνησης στις δημόσιες επενδύσεις. Η κυβέρνηση πρότεινε τον ιδιωτικό τομέα να αναλάβει αυτές τις επενδύσεις, εκτός από μερικές προβληματικές επιχειρήσεις.

Συμπεράσματα:

Η αλματώδης επέκταση στις τοπικές οικονομικές δραστηριότητες μεταξύ 1977 και 1983 έχει δημιουργήσει αρκετό ενδιαφέρον στους ακαδημαϊκούς και σε ορισμένες κυβερνητικές υπηρεσίες που προσπαθούν να κάνουν μια εκτίμηση των τοπικών πρωτοβουλιών.

Η ανάγκη αυτή να «εκτιμηθούν οι τοπικές πρωτοβουλίες» είναι η αντανάκλαση αρκετών ενδιαφερομένων πλευρών που δεν σχετίζονται μεταξύ τους. Πρώτον, υπάρχει το πανεπιστημιακό ενδιαφέρον για την τοπική οικονομική ανάπτυξη. Δεύτερον, η αποτυχία των δήμων να εξασφαλίσουν μεγαλύτερη νομική κάλυψη και να χρηματοδοτήσουν την οικονομική αναπτυξιακή δραστηριότητα, έχει προκαλέσει αμφιβολίες όσον αφορά τα αποτελέσματα της τοπικής δραστηριότητας και της σημασίας της για την εθνική οικονομία. Τρίτο, πολλές τοπικές πρωτοβουλίες προσανατολίζονται σε αντίθετη κατεύθυνση με την πολιτική της κεντρικής κυβέρνησης. Τέταρτο η σημερινή συντηρητική κυβέρνηση ενδιαφέρεται γενικά για τις δημόσιες επενδύσεις και προσπαθεί να μειώσει τη χρηματοδότηση των δήμων και κοινοτήτων.

Αυτοί οι παράγοντες έχουν δημιουργήσει μια αβεβαιότητα για το μέλλον, που επιτείνεται από τη στάση της κυβέρνησης. Υπάρχει ένας καινούριος διχασμός της κοινής γνώμης μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών της κυβέρνησης με το Υπουργείο Περιβάλλοντος που είναι υπεύθυνο για τους τοπικούς δήμους και

τις μεγάλες πόλεις, δηλαδή την οικονομική ενίσχυση τοπικών πρωτοβουλιών. Το ίδιο ισχύει και με το Υπουργείο Εργασίας και την Οργάνωση Manpower Services Commission των οποίων τα νέα προγράμματα βασίζονται στη συμμετοχή εθελοντικών οργανώσεων και των ΟΤΑ.

Το Υπουργείο Εμπορίου και Βιομηχανίας όμως είναι ενάντια στην επέκταση του ρόλου των τοπικών αρχών στον τομέα «Βοήθεια στη Βιομηχανία», που το θεωρεί δικαίωμα της κεντρικής κυβέρνησης.

Η διχογνωμία της κυβέρνησης είναι αποτέλεσμα της πολιτικής της να μην καθοδηγήσει την αναζωογόνηση της βρετανικής οικονομίας αλλά να την αφήσει στους νόμους της ελεύθερης αγοράς. Το κενό αυτό θετικής οικονομικής πολιτικής και στρατηγικής δίνει πολλές δυνατότητες για τοπικές πρωτοβουλίες, αλλά και οδηγεί σε σκληρό ανταγωνισμό μεταξύ τους.

Η στάση της κυβέρνησης δεν έχει βέβαια αναστείλει τη δραστηριότητα των τοπικών οργανώσεων στο να ασχολούνται με την οικονομική ανάπτυξη, πράγμα που είναι αρκετά ενδιαφέρον μια και οι επενδύσεις των δήμων έχουν περιοχτεί από την κυβέρνηση, όπως και πολλές υπηρεσίες πέρασαν στα χέρια ιδιωτών.

Οι παράγοντες αυτοί όμως έχουν επηρεάσει τον τρόπο που οι δήμοι έχουν να αντιμετωπίσουν την οικονομική ανάπτυξη και οι περισσότεροι διστάζουν ή είναι ανίκανοι να χρησιμοποιήσουν την πολιτική δύναμη που έχουν στα χέρια τους: για παράδειγμα, δεν μπορούν να επηρεάσουν τους εργοδότες και τους αγοραστές μεγάλων ποσοτήτων προϊόντων και υπηρεσιών, τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων και τη φορολογική πολιτική.

Ωστόσο, οι δισταγμοί που ισχύουν για μερικές κυβερνητικές υπηρεσίες, δεν συμμερίζονται από τον ιδιωτικό τομέα, στο βαθμό που η τοπική αρχή δεν προσπαθεί να εφαρμόσει υψηλή τοπική φορολογία ή να πάρει μια φανερά σοσιαλιστικού τύπου οικονομική πολιτική. Πολλές επιχειρήσεις θα ήταν έτοιμες να χρησιμοποιήσουν τις διάφορες μεθόδους οικονομικής ενίσχυσης που δίνουν οι δήμοι και είναι λίγοι οι επιχειρηματίες που θα διστάσουν να δεχθούν τις οικονομικές επιχορηγήσεις για ιδεολογικούς λόγους.

Συνοπτικά μπορεί να πει κανείς ότι το μέλλον των τοπικών αναπτυξιακών πρωτοβουλιών θα εξαρτηθεί από την αντιπαράθεση δυο βασικών παραγόντων. Από τη μια μεριά υπάρχει μια πλατιά ομοφωνία σε τοπικό επίπεδο, ανάμεσα στην αυτοδιοίκηση, τον ιδιωτικό τομέα και κοινωνικούς φορείς, στο ότι το μέλλον της περιοχής τους δεν μπορεί να αφεθεί μόνο σε εξωτερικούς παράγοντες και στο ότι οι τοπικοί φορείς πρέπει να δράσουν αυτόνομα. Αυτή η κατάσταση δεν είναι καθόλου πιθανό να αλλάξει, τουλάχιστον για όσο καιρό θα συνεχίζεται η μεγάλη ανεργία και έτσι μάλλον θα εξασφαλισθεί η συνέχιση των τοπικών πρωτοβουλιών. Από την άλλη μεριά όμως υπάρχει η ασάφεια στη στάση της κυβέρνησης, που κλείνει μέσα της σημαντικές διαφορές απέναντι στις τοπικές πρωτοβουλίες, τουλάχιστον όσον αφορά τις σχετικές δαπάνες της αυτοδιοίκησης και τη σοσιαλιστική οικονομική πολιτική που προωθούν ορισμένοι ισχυροί οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης. Αυτή η κατάσταση είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει σε επιβολή περιορισμών από την κυβέρνηση, που θα σταματήσουν την περαιτέρω επέκταση των τοπικών πρωτοβουλιών.

Ανεξάρτητα όμως από τις μελλοντικές εξελίξεις οι τοπικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες στη Βρετανία έχουν ήδη προχωρήσει πολύ ώστε να είναι δυνατό να βγουν ορισμένα γενικά συμπεράσματα. Η εμπειρία της Βρετανίας δείχνει ότι:

— Η αυτοδιοίκηση μπορεί να γίνει, μέσα σε ένα μικρό χρονικό διάστημα, ένας παράγοντας με σημαντική επιρροή πάνω στην ανάπτυξη μικρομεσαίων επιχειρήσεων, τόσο του ιδιωτικού όσο και του κοινωνικού τομέα.

— Η παρέμβαση στην τοπική οικονομία πρέπει να είναι πολύπλευρη και δεν μπορεί να βασίζεται, π.χ., μόνο σε έργα υποδομής ή στην προβολή μιας περιοχής.

— Οι τοπικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες πρέπει να βασίζονται σε μια πλατιά αναγνώριση της αξίας της αυτοδύναμης και ενδογενούς ανάπτυξης.

— Οι τοπικές πρωτοβουλίες μπορούν να προωθηθούν και να υποστηριχθούν συστηματικά με βάση ολοκληρωμένα τοπικά προγράμματα.

— Οι τοπικές πρωτοβουλίες και τα τοπικά αναπτυξιακά προγράμματα είναι πολύ πιο δύσκολο να πετύχουν, αν έρχονται σε σύγκρουση με την κυβερνητική πολιτική. Για να αξιοποιηθούν πλήρως οι τοπικές πρωτοβουλίες είναι απαραίτητο να υπάρξει συντονισμός σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΑΞΗ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΔΕΜΕΡΤΖΗ

Για όλα όσα θα ακολουθήσουν θεωρώ δεδομένη την ανάλυση του Πουλαντζά για το καπιταλιστικού τύπου κράτος καθώς επίσης και την αλθουσεριανή γραμμή σκέψης· θα θίξω απλώς τα ζητήματα αυτά όπου κρίνεται αναγκαίο.

Μια από τις κυριότερες θέσεις του σύντομου αυτού κειμένου είναι ότι η θεωρία του Πουλαντζά για την κοινωνική τάξη παρουσιάζει μια μετατόπιση στην έμφαση που δίνεται από μια λίγο ως πολύ πιστή αποδοχή της αρχής της «δομικής αιτιότητας» προς ένα πιο εύκαμπτο αναλυτικό μοντέλο. Αν και δεν υπάρχει κάποιο «ρήγμα» ή κάποια «τομή» που να αποκαλύπτει την αλλαγή αυτή της κατεύθυνσης των αναλύσεών του, μπορεί παρ' όλα αυτά να ανιχνευθεί κατά την περίοδο 1968 (*Πολιτική Εξουσία και κοινωνικές τάξεις*) και 1974-75 (*Οι κοινωνικές τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό. Η κρίση των δικτατοριών*). Η οριοθέτηση αυτή δείχνει τον όγκο και τα όρια της επιρροής του αλθουσεριανισμού πάνω στον Νίκο Πουλαντζά, δίχως όμως τούτο να σημαίνει ότι ο μαρξιστικός στρουκτουραλισμός έπαψε να έχει ορισμένα «κατάλληλα αποτελέσματα» στα μετέπειτα γραπτά του.¹

Ξεκινώντας από τις έννοιες του «τρόπου παραγωγής» και του «κοινωνικού σχηματισμού», ο Πουλαντζάς ορίζει την κοινωνική τάξη σαν μια έννοια που δείχνει τα αποτελέσματα της μήτρας ενός τρόπου παραγωγής πάνω στις κοινωνικές σχέσεις. Το σύνολο των δομών επιβαλλόμενο στην πρώτη ύλη των κοινωνικών σχέσεων, δημιουργεί τις κοινωνικές τάξεις σαν «φορείς» του προσδιορισμού των δομών: η έννοια της κοινωνικής τάξης αποκαλύπτει τα αποτελέσματα της σφαιρικής δομής μέσα στο πεδίο των κοινωνικών σχέσεων (1968, 89-90). Ο ορισμός αυτός προέρχεται από –και συνεπάγεται μαζί– τις ακόλουθες τρεις προϋποθέσεις:

1) την αλθουσεριανή έννοια της επιστήμης και της δομής,

2) τη διάκριση, μεταξύ «φορέων» και «υποκειμενικότητας»,

3) τη διάκριση α) τάξης – κοινωνικών σχέσεων, β) κοινωνικών σχέσεων παραγωγής – τεχνικών σχέσεων παραγωγής.

Για τον Πουλαντζά, η κοινωνική τάξη καθεαυτή δεν αποτελεί μια δομή αλλά μάλλον το θεωρητικό παράγωγο των αποτελεσμάτων των δομών. Αυτές με τη σειρά τους γίνονται δεκτές a priori. Κι αυτό γιατί «δεν υπάρχει θεωρητική ομογένεια ανάμεσα στην έννοια της τάξης –που υποδηλώνει κοινωνικές σχέσεις– και σ' εκείνες τις έννοιες που δηλώνουν τις δομές» (1968, 90). Η συνέπεια της θέσης αυτής είναι μια διαφοροποίηση των δομών από τις πρακτικές, μια ιδιαίτερη ανύψωση των δομών πάνω απ' τις πρακτικές κατά τρόπο ώστε οι τελευταίες να περιγράφονται από τα όρια που θέτουν οι πρώτες. Είμαστε λοιπόν αντιμέτωποι με διαφορετικούς τύπους σχέσεων: με τις σχέσεις μεταξύ των ιδίων των δομών, και με τις σχέσεις μεταξύ των τάξεων σαν «φορέων» των δομών αυτών. Η αυτοαντιφατικότητα του διαχωρισμού αυτού γίνεται φανερή όταν ο Πουλαντζάς σημειώνει –σωστά νομίζω– ότι οι κοινωνικές τάξεις μπορούν να συλληφθούν θεωρητικά μόνον μέσω της αμοιβαίας αντίθεσής τους (οι πρακτικές έχουν πάντοτε χαρακτήρα σύγκρουσης), ενώ την ίδια στιγμή δέχεται ότι η αντίθεσή τους τίθεται εκ των προτέρων από τη διάρθρωση των δομών (1968, 130). Εν είδει θεωρητικής φетиχοποίησης – θα έλεγε ο Sartre – της έννοιας, η δομή υποστασιοποιείται σε σχέση με τις πρακτικές.

Τότε οι κύριοι στόχοι του Πουλαντζά ήταν ο υποκειμενισμός και ο ιστορισμός.² Γι' αυτό αρνείται οποιαδήποτε άλλη θεώρηση των σχέσεων ανάμεσα στις πρακτικές και τις δομές: νομίζει ότι αυτό θα υπέβαλε μια ταύτιση / εξομίωση των πολιτικών δομών –βασικά του κράτους– με τις ταξικές πρακτικές πολιτικού χαρακτήρα (πολιτική ταξική πάλη): επιπλέον, ότι θα αποσπούσε τον προσδιορισμό των τάξεων και από την οικονομική δομή. Εφόσον αντιτίθεται και στον οικονομισμό ή κοινωνική τάξη δεν μπορεί να ορισθεί ούτε από τις πολιτικές, ούτε από τις ιδεολογικές πρακτικές, αλλ' ούτε επίσης και από τις τεχνικές απλώς σχέσεις παραγωγής.³ Δεν πρόκειται για την περίπτωση να υπάρχει μια τάξη καθεαυτή, καθορισμένη από τον τεχνικό καταμερισμό της εργασίας, η οποία μετατρέπεται στη συνέχεια σε τάξη για τον εαυτό της πάνω στη βάση ιδεολογικής και πολιτικής αυτο-διαφώτισης. Αντίθετα, η τάξη ορίζεται σύμφωνα με τον ολικό προσδιορισμό των δομών ενός τρόπου παραγωγής (ibid).

Ανεξάρτητα απ' τον στρουκτουραλι-

σμό του, οι αναλύσεις του Πουλαντζά για τις μερίδες των τάξεων, τις κοινωνικές κατηγορίες, τα κοινωνικά στρώματα, η κατηγοροποίηση των τάξεων ανάλογα με τη θέση τους στην πολιτική αρένα σε κυρίαρχες, άρχουσες, ηγεμονεύουσες τάξεις, στηρίγματα κλπ., είναι, νομίζω, η αξιολογότερη εισφορά στην τρέχουσα βιβλιογραφία για τις κοινωνικές τάξεις. Δηλώνεται έτσι ο πολύπλοκος χαρακτήρας κάθε κοινωνικο-οικονομικού σχηματισμού, οι συγκυρίες και ο τρόπος που το κράτος παρεμβαίνει στην ταξική πάλη. Έλλειψη χώρου μας εμποδίζει να πούμε κάτι παραπάνω απ' την πρόταση αυτή. Πριν να περάσουμε στις *Τάξεις στον Σύγχρονο Καπιταλισμό*, ας μας επιτραπούν μερικές κριτικές παρατηρήσεις.

Βασισμένος στη θέση του Althusser για τη φύση της επιστημονικής δραστηριότητας, ο Πουλαντζάς θεωρεί την κοινωνική τάξη σαν μια *έννοια*. Η στρουκτουραλιστική άποψη ότι το ιδιαίτερο πεδίο και αντικείμενο της επιστήμης συνίσταται σε αφηρημένες θεωρητικοποιήσεις είναι εδώ φανερό. Μια τέτοια θέση εντούτοις, συγχέει το αντικείμενο της επιστήμης με τη διαμεσολαθητική διαδικασία –την παραγωγή εννοιών– της επιστημονικής γνώσης. Γυρίζει τη φιλοσοφία της επιστήμης πίσω στην παραδοσιακή καντιανή διχοτόμηση: επιστημολογικός διαχωρισμός επιστημονικού / γνωστικού και πραγματικού αντικειμένου. Αυτή η επιστημολογική θέση μπορεί επίσης να εντοπισθεί στη διάκριση που κάνει ο Πουλαντζάς μεταξύ δομών και πρακτικών. Ενώ οι ταξικές σχέσεις και οι κοινωνικές πρακτικές –η ταξική πάλη δηλαδή– είναι δομικά προσδιορισμένες, είναι δύσκολο να δει κανείς πώς η ταξική πάλη μπορεί να μετασχηματίσει *τέτοιες* δομές. Μ' άλλα λόγια, αυτή η θεωρητική άποψη θέτει ένα εμπόδιο στην πραγμάτωση συγκεκριμένων πολιτικών και καθημερινών προταγμάτων. (Projects). Η διάκριση μεταξύ «φορέων» και «υποκειμένων» – η οποία βέβαια είναι χρήσιμη στο μέτρο που ακυρώνει κάθε ανθρωπολογική / ατομιστική αντίληψη της κοινωνικής τάξης – ακινητοποιεί την ίδια τη διαδικασία της ταξικής πάλης. Στην προσπάθειά του να αποφύγει οικονομι-

1. Βλ. Bob Jessop, *The Capitalist State and Political Practice, Economy and Society*, τομ. 9, 1980, σελ. 109-127.

2. Βλ. π.χ. τη συνέντευξή του στο *Marxism Today*, Ιούλιος 1979, (περιλαμβάνεται στο *Ν. Πουλαντζάς, Για τον Γκράμσι, εκδ. Πολύτυπο*, Αθήνα 1980).

3. Για μια τέτοια θέωση βλ. G.A. Cohen, *Karl Marx's Theory of History*, Princeton, 1978, σελ. 73-77.

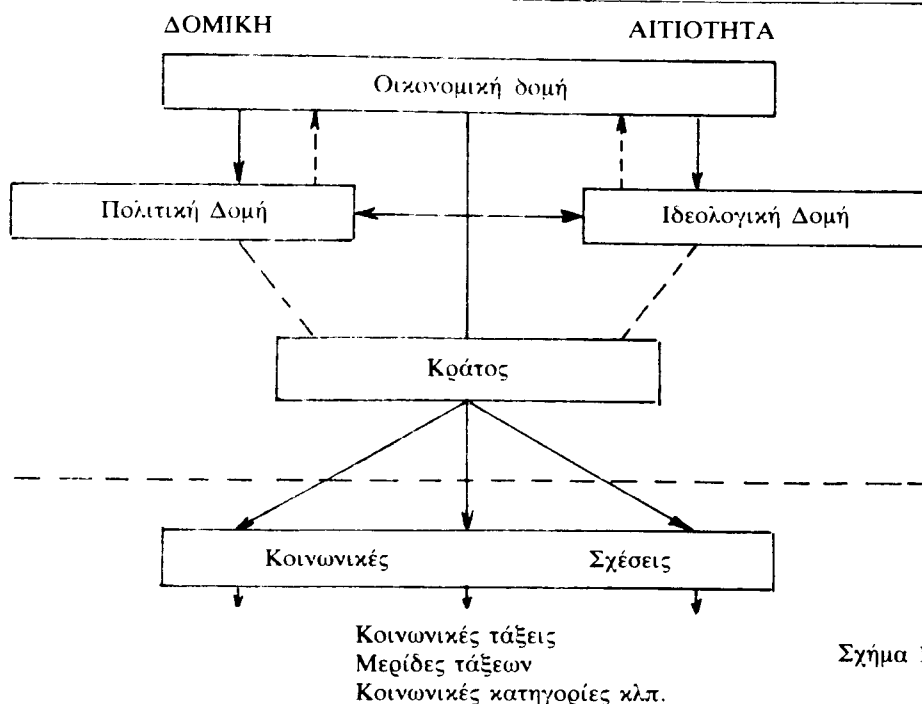
κές και ιστορικοιστικές προσεγγίσεις ο Πουλαντζάς καθιερώνει μια τελεολογική συνέχεια ανάμεσα στον οικονομικό και τον πολιτικό/ιδεολογικό προσδιορισμό της κοινωνικής τάξης. *Μ' αυτή την έννοια*, κάνει το λάθος των Bourdieu Dahrendorf και άλλων, το οποίο υποτίθεται ότι ο ίδιος προσπαθεί να αποφύγει: να θεωρεί δηλαδή τις κοινωνικές τάξεις και τις σχέσεις τους με τις δομές σαν μια συνέργεια στατικού και δυναμικού, συγχρονίας και διαχρονίας (1968, 80 κλπ.). Απορρίπτοντας την ιδέα ότι υπάρχουν στάδια στον σχηματισμό τους, ο Πουλαντζάς αντιλαμβάνεται τις τάξεις σαν ήδη προϋπάρχουσες, πριν δηλαδή απ' την πραγματική ταξική πάλη. Ο σχεσιακός αντιθετικός τους χαρακτήρας ορίζεται θεωρητικά εκ των προτέρων. Το πρόβλημα όμως – δεδομένης της ορθής απόρριψης της «τάξης-καθεαυτής», «τάξης-για-τον-εαυτό της» φόρμουλας – του να κατανοηθεί το πώς οι τάξεις διαμορφώνονται μέσα στην πραγματική ιστορική διαδικασία παραμένει.⁴ Όπως αναφέρει ο Connell⁵, εάν ακολουθήσει κανείς την επιχειρηματολογία του Πουλαντζά, είναι υποχρεωμένος να δεχθεί μαζί του ότι «η τάξη υπάρχει ήδη, στον μέλλοντα χρόνο, σαν μια δυνατότητα μέσα στο θεωρητικό σύστημα» αναγνωρίζεται απλώς σαν τέτοια όταν υπάρξει ανάγκη κατά την ανάλυση μιας συγκυρίας». Απ' την άποψη αυτή όμως είναι προφανές ότι λείπει η αίσθηση της ιστορίας και της ιστορικότη-
τας.

Όταν έγραψε τις *Κοινωνικές Τάξεις στον Σύγχρονο Καπιταλισμό*, ο Πουλαντζάς άλλαξε σημαντικά την προσέγγισή του στην κοινωνική τάξη. Δίνει τώρα έμφαση στον σχετικό και σχεσιακό χαρακτήρα των δομών, εγκαταλείποντας τη διάκριση δομών και πρακτικών. Τονίζει το γεγονός ότι οι κοινωνικές τάξεις δεν υπάρχουν σαν τέτοιες, εισερχόμενες στην ταξική πάλη εκ των υστέρων· οι κοινωνικές τάξεις *συμπίπτουν* τώρα με τις ταξικές πρακτικές, οριζόμενες αποκλειστικά μέσα απ' την αμοιβαία τους αντίθεση (1974,16). Αν και γίνεται πάλι αντιληπτή σαν μια έννοια, και παρά την επιμονή του στη διάκριση «φορέων»-«υποκειμένων», η τάξη ορίζεται τώρα από το παρόν της, τη συγχρονική διαρθρωση του συνόλου των *κοινωνικών πρακτικών*, από τη θέση της στον σφαιρικό καταμερισμό της κοινωνικής εργασίας. Οι τάξεις υπάρχουν μόνο εξαιτίας και μέσα στην ταξική πάλη. Σημασία εδώ έχει το ότι η διάκριση μεταξύ δομικού προσδιορισμού (ταξική θέση) και συγκυρίας (ταξική τοποθέτηση) δεν έχει τον προηγούμενο αυστηρό επιστημολογικό χαρακτήρα. Αντίθετα, υπόκειται τώρα στη σχεσιακή ουσία των πρακτικών και η ταξική

θεση και η ταξική τοποθέτηση θεσπίζονται μέσα και κατά μήκος της ταξικής πάλης. Η διαφορά της θεώρησης αυτής

από εκείνη του 1968 μπορεί να περιγραφεί με τα ακόλουθα σχήματα:

1968 Θέση

1974 Θέση

ΜΟΡΦΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ/ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

ΔΟΜΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ/
ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

ΣΥΓΚΥΡΙΑ/
ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
Τάξεις, μερίδες, στρώματα, κοινωνικές κατηγορίες

ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

Σχέσεις κυριαρχίας
ιδεολογική υπαγωγή

ιδεολογική πάλη

ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Σχέσεις κυριαρχίας
πολιτική υπαγωγή

πολιτική πάλη

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Σχέσεις παραγωγής
σχέσεις εκμετάλλευσης

οικονομική πάλη

Έννοιες στρατηγικής: κοινωνικές δυνάμεις
συναπτοισμός εξουσίας, «λαός»

Σχήμα 2

4. Με την έννοια του E.P. Thompson για την «τάξη-εν-τω-γίνεσθαι». Βλ. *The Making of the English Working Class*, Penguin, σελ. 8-12, μια ανάλυση που μπορεί να ιδωθεί σαν μια αντικριτική στην κριτική που ο E. Laclau ασκεί στον Πουλαντζά (*Politics and Ideology in Marxist Theory*, Verso, 1982, σελ. 51-79). Βλ. επίσης R. Johnson, *Three*

Problematics; Elements of a Theory of Working Class Culture που περιλαμβάνεται στη συλλογή *Working Class Culture*, Hutchinson, 1980, (εξδ. Johnson, Clark).

5. R.W. Connell, A. Critique of the Althusserian Approach to Class, Theory and Society, τομ. 8, αρ. 3, Νοέμβριος 1979.

Το καινούριο στοιχείο στην ανάλυση του Πουλαντζά, είναι το ότι προσφέρει έδαφος για να υποστηρίξει κανείς την άποψη ότι οι πρακτικές μετασχηματίζουν τις δομές. Η θέση του δηλαδή είναι πολιτικά αποτελεσματικότερη. Αυτό φαίνεται όταν κανείς τη συνδέσει με την ανάλυσή του στο *Κράτος, Εξουσία, Σοσιαλισμός*, που είναι η κατεξοχήν πολιτική του εισφορά. Όσον αφορά τις *Τάξεις στον Σύγχρονο Καπιταλισμό* και την *Κρίση των Δικτατοριών*, μπορούμε να εντοπίσουμε τεσσάρων ειδών επιχειρήματα, που έχουν άμεσα να κάνουν με το πρόβλημα των κοινωνικών τάξεων:

1) η επικράτηση του μονοπωλιακού καπιταλισμού συντέινει στη διαμόρφωση μιας «εσωτερικής αστικής τάξης», σε αντιπαράθεση με την παραδοσιακή «εθνική αστική τάξη»,

2) ο σχηματισμός μιας νέας μικροαστικής τάξης σε αντίθεση με την παραδοσιακή μικροαστική τάξη,

3) ο ορισμός της εργατικής τάξης,

4) η κριτική του «κρατικο-μονοπωλιακού» καπιταλισμού με την έννοια ότι η άποψη αυτή δέχεται ότι το κράτος είναι ένα εργαλείο της άρχουσας τάξης· επιπλέον, η θέση αυτή, λέει ο Πουλαντζάς, υποβάλλει μια ψευδή συμμαχία μεταξύ της εργατικής τάξης και του μη μονοπωλιακού κεφαλαίου ενάντια στα μονοπώλια.

Τελειώνουμε με δυο άλλες κριτικές παρατηρήσεις.

Όπως έχει ήδη παρατηρηθεί και από άλλους, ο ορισμός του Πουλαντζά για την εργατική τάξη είναι προβληματικός· το κριτήριο της παραγωγικής εργασίας φαίνεται να είναι αναποτελεσματικό, δεδομένου ότι στον σύγχρονο καπιταλισμό είναι ο συλλογικός εργαζόμενος μάλλον, παρά ένας αποκλειστικός τομέας εργατών που πραγματοποιεί και γενικεύει την υπεραξία.⁶ Ο Πουλαντζάς φαίνεται να υποτιμά τις συζητήσεις γύρω από τη «σύγχρονη εργατική τάξη» και τη διεύρυνση των αντιφάσεων του υπερώριμου καπιταλισμού.

Σε σχέση μ' αυτό, η διάκριση που κάνει μεταξύ «ταξικής θέσης» και «ταξικής τοποθέτησης» επιβαρύνεται ακόμα με μια στρουκτουραλιστική χροιά, καθόσον μπορεί να δώσει λαβή σε μια «αντικειμενική» *versus* «υποκειμενική» θεώρηση της κοινωνικής τάξης. Διότι ο σφαιρικός προσδιορισμός της τάξης δεν θα πρέπει να απομονώνεται από την πραγματική ταξική δράση (agency) μέσα στην εκάστοτε συγκυρία. Μάλλον, εάν κανείς πρόκειται να είναι συνεπής με την προτίμηση του ίδιου του Πουλαντζά για τις πρακτικές απέναντι στις δομές, η «ταξική τοποθέτηση» είναι η ίδια «ταξική θέ-

ση» εφόσον οι κοινωνικές πρακτικές είναι και δομημένες και δομούσες. Ο οικονομικός, πολιτικός και ιδεολογικός προσδιορισμός δεν μπορεί να τίθεται πρώτα κι η ταξική δράση (agency) ύστερα. Διότι η ίδια η δράση είναι ταυτόχρονα οικονομική, πολιτική και ιδεολογική. Έτσι, το κριτήριο της «ταξικής θέσης» θα ήταν καλύτερα να αντικατασταθεί με τον καθαρά οικονομικό προσδιορισμό, δίχως όμως αυτό να υποκαθιστά και τον ίδιο τον ορισμό της κοινωνικής τάξης. Βέβαια το όλο πρόβλημα χρειάζεται περισσότερη επεξεργασία από τη σύγχρονη κοινωνική θεωρία.⁷ Τα πάντα εξαρτώνται από τα κριτήρια και τη μεθοδολογία που θα χρησιμοποιήσει κανείς σε αναφορά με τις μη-καπιταλιστικές, τις καπιταλιστικές και μετα-καπιταλιστικές κοινωνίες. Ακόμα κι αν, για λόγους θεωρητικής διυποκειμενικότητας και επιστημονικής κατανόησης, τα κριτήρια αυτά γίνουν σαφή και μεταφράσιμα από τη μια προσέγγιση στην άλλη, αυτό δεν νομίζουμε ότι αρκεί. Εκείνο που επειγόντως χρειάζεται είναι συγκεκριμένες έρευνες, εφαρμογές θεωρητικών μοντέλων, η νοηματικότητα και η πολιτική παρασυνέπεια των οποίων θα μας εφοδιάσει με κατάλληλα επιχειρήματα για να διαλέξουμε τον ένα ή τον άλλο ορισμό της κοινωνικής τάξης.

6. Karl Marx, *Capitat*, Penguin, 1979, том. 1, μέρος 4, κεφ. 14. Επίσης Herbert Marcuse, *Αντεπανάσταση και εξέγερση*, Παπαζήσης, κεφ. 1, ιδιαίτερα, σελ. 15-29.

7. Μια πρόσφατη εισφορά έγινε από τους F. Feher και A. Heller, *Class, Democracy, Modernity*, στο *Theory and Society*, том. 12, Μάρτης 1983, σελ. 211-244.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Αγαπητά «Σύγχρονα Θέματα»

Δυστυχώς, μετά την κυκλοφορία στα ελληνικά του βιβλίου «Πολιτική και ιδεολογία στη μαρξιστική θεωρία του Ε. LACLAU, ανακαλύψαμε σημαντικά λάθη (παραλείψεις, λανθασμένες λέξεις, λανθασμένες αναφορές, κ.τ.λ.) τα οποία αλλοιώνουν το νόημα κάποιων παραγράφων και την κατά τη γνώμη μας εξαιρετική μετάφραση του συνεργάτη μας Γρηγόρη Ανανιάδη.

Στοιχειώδης λοιπόν ευαισθησία επιβάλλει την απομάκρυνση του βιβλίου από την αγορά. Ως έμπρακτη απόδειξη της ευθύνης και του σεβασμού μας προς το αναγνωστικό κοινό, τον συγγραφέα, τον μεταφραστή, αλλά και την (μικρή έστω) ιστορία του εκδοτικού μας οίκου, σχεδιάζουμε την επανέκδοση του βιβλίου σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα.

Με εκτίμηση

Εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα

Η επιστολή απευθύνεται στα περιοδικά Αντί, Διαβάζω, Πολίτης, και Σύγχρονα Θέματα.

Από την Κα Άννα Ποταμιάνου λάβαμε την παρακάτω επιστολή σχετική με το άρθρο του κ. Μ. Μαδιανού (Σ.Θ. τ. 19). «Οι διαστάσεις των ψυχικών διαταραχών και η ψυχιατρική περίθαλψη στην Ελλάδα».

Τη δημοσιεύουμε μαζί με την απάντησή του κ. Μαδιανού.

Κύριοι.

Σε άρθρο που δημοσιεύθηκε στο τεύχος 19 του περιοδικού «Σύγχρονα Θέματα» ο κύριος Μαδιανός σχολίασε τις δραστηριότητες του Κέντρου Ψυχικής Υγιεινής με τρόπο που με εξέπληξε.

Δεν μπορώ να φαντασθώ ότι ο κύριος Μαδιανός άσκησε κριτική χωρίς να μελετήσει τα δεδομένα ή ότι ανέτρεξε στα στατιστικά στοιχεία, χωρίς όμως να τα προσέξει. Άρα άλλος λόγος ενέπνευσε την κριτική, για τον οποίον καθένας μπορεί να κάνει τις υποθέσεις του.

Στην σελίδα 34 του τεύχους, ο κύριος Μαδιανός αναφέρει ότι το Κ.Ψ.Υ. δεν είχε διασύνδεση με ενδονοσοκομειακή μονάδα (δεν είναι ευνόητο τι ακριβώς

εννοεί εδώ, γιατί οι μονάδες είναι ή νοσοκομειακές ή εξωνοσοκομειακές) και με συγκεκριμένο γεωγραφικό τομέα. Αποτέλεσμα: «... ήταν μια σημαντική μείωση των επισκέψεων στις Υπηρεσίες ενηλίκων του Κέντρου μεταξύ των ετών 1957 και 1975, όπως προκύπτει από τα πεπραγμένα του Ιδρύματος. Από 3.017 άτομα που επισκέφθηκαν το 1957 την Υπηρεσία Κοινωνικής Ψυχιατρικής στο Κ.Ψ.Υ. Αθήνας, 208 μόνο άτομα ζήτησαν βοήθεια το 1975 (93% μείωση). Η ίδια ποσοστιαία μείωση παρατηρήθηκε στις επισκέψεις στις Υπηρεσίες του Κ.Ψ.Υ. Πειραιά και Θεσσαλονίκης...».

Αλλά, το 1957, όπως είναι φανερό από όλα τα δημοσιεύματα του Κ.Ψ.Υ., η Υπηρεσία Κοινωνικής Ψυχιατρικής ενηλίκων Αθηνών δεν... ήταν σε λειτουργία. Άρχισε να λειτουργεί το 1966 (βλ. και σελ. 44 τεύχους απολογισμού εικοσαετίας του Κέντρου). Μεταξύ 1957 & 1966 στην Αθήνα λειτουργούσε Σταθμός Κοινωνικών Βοηθειών που είχε ιδρυθεί από το Βασιλικό Εθνικό Ίδρυμα και του οποίου οι δραστηριότητες ήταν κυρίως προνοιακές. Όμοια ίσχυαν για τον Πειραιά, την Πάτρα και την Θεσσαλονίκη. Ένας πολύ μικρός αριθμός ψυχιατρικών περιπτώσεων εξυπηρετείτο στα πλαίσια των Σταθμών Κοινωνικών Βοηθειών.

Τις Υπηρεσίες αυτές παρέλαβα στο Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής και τις μετέτρεπα σταδιακά σε Υπηρεσίες Κοινωνικής Ψυχιατρικής.

Προφανώς ο κύριος Μαδιανός αναφέρεται σε στοιχεία της σελ. 42 των πεπραγμένων. Αλλά τα στοιχεία αυτά μπορούν να γίνουν κατανοητά μόνον εάν τα συνδυάσει κανείς (όπως συμβαίνει και για κάθε στατιστικό πίνακα) προς το κείμενο που τα συνοδεύει (βλ. κυρίως σελ. 44): επίσης με τον πίνακα της σελ. 45. Είναι βέβαια γνωστό ότι απομονώνονται ορισμένα στοιχεία μπορεί κανείς να «κάνει την στατιστική να λειοτυπώσει».

Ένα παράδειγμα για το πόσο εύκολο είναι να παραπλανηθεί ο αναγνώστης από παρεχόμενα στατιστικά στοιχεία, και να δημιουργηθούν ανακριβείς εντυπώσεις, είναι το αναφερόμενο από τον κύριο Μαδιανό ότι το Κέντρο Βύρωνος και Καισαριανής εξυπηρετεί τους 100.000 κατοίκους των δύο δήμων. Είναι γνωστό ότι στο σύνολο των κατοίκων εννός δήμου, μόνον ένας μικρός αριθμός κατοίκων –ευτυχώς– έχει ανάγκη ψυχιατρικής βοήθειας.

2. Ως προς το θέμα του αριθμού των περιπτώσεων γενικώς:

Είναι αλήθεια ότι ποτέ δεν επιδιώξαμε να εξυπηρετήσουμε μεγάλους αριθμούς περιπτώσεων. Ήταν η εποχή που η επιλογή του προσωπικού στο Κ.Ψ.Υ. ήταν

πολύ αυστηρή ως προς την ειδικότητα και οι απαιτήσεις για την ποιότητα εργασίας υψηλές. Δεχόμαστε επομένως τόσες περιπτώσεις όσες ήταν δυνατόν να εξυπηρετήσει μια ψυχιατρική ομάδα κατά τρόπο επαρκή, και σύμφωνα με τα διεθνή κριτήρια. Εξ άλλου, εάν εξετάσει κανείς τις στατιστικές αναλόγων Ιδρυμάτων του εξωτερικού θα αντιληφθεί ότι δεν είναι οι μεγάλοι αριθμοί που αποδεικνύουν την αποδοτικότητα τέτοιων Υπηρεσιών.

Ο χρόνος ο οποίος δίνεται για την αντιμετώπιση μιας ψυχιατρικής περιπτώσεως, δεν έχει καμία σχέση με τον χρόνο που αφιερώνεται συνήθως στις προνοιακές περιπτώσεις. Η διεκπεραίωση των τελευταίων είναι δυνατόν να είναι σύντομη, ενώ ο θεραπευτικός χειρισμός των πρώτων και μακροχρόνιος είναι και απαιτεί απασχόληση πολλών προσώπων.

Πέραν αυτού στις στατιστικές του Κ.Ψ.Υ., όπως σαφώς εξηγείται στα σχετικά κείμενα, οι περιπτώσεις μετρούνται ως μονάδες, δηλ. στους αριθμούς που παρέχουν οι στατιστικές δεν περιλαμβάνονται οι συνεντεύξεις και η εργασία που έχει γίνει με μέλη των οικογενειών των προσερχομένων για διαγνωστική εξέταση ή για θεραπεία.

Τέλος ο αριθμός περιπτώσεων πρέπει να εκτιμηθεί εν σχέσει προς το χρησιμοποιούμενο προσωπικό σε κάθε Υπηρεσία (στοιχεία και για το θέμα αυτό υπάρχουν σε όλα τα πεπραγμένα του Κ.Ψ.Υ.) και εν σχέσει προς τις ώρες απασχολήσεως του προσωπικού σε διάφορες δραστηριότητες που είχαν αναπτύξει μέσα στην κοινότητα οι Υπηρεσίες (εκπαιδευτικά προγράμματα για γονείς, δασκάλους, ιερείς, αστυνομικούς –συνεργασία με άλλες Υπηρεσίες– οργάνωση ομάδων εθελοντών, κλπ.).

Ποιος ήταν ο κύκλος δραστηριότητας και οι στόχοι του Κ.Ψ.Υ. είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς ανατρέχοντας στα κείμενα. Πιο δύσκολο ίσως είναι να αξιολογηθούν τα κίνητρα λανθασμένων πληροφοριών που παρέχονται στο κοινό.

Σας ευχαριστώ για την δημοσίευση της επιστολής.

Με εκτίμηση

Άννα Ποταμιάνου

Απαντώντας στην επιστολή της κ. Ποταμιάνου θάθελα να διευκρινίσω 1. τα κίνητρα που κατευθύνουν την κριτική μου απέναντι σε ορισμένα λειτουργικά φαινόμενα του Κέντρου Ψυχικής Υγιεινής, 2. το παιγνίδι με τα νούμερα που κατά την κ. Ποταμιάνου παραπλανά τον αναγνώστη, 3. τι εννοούμε στην Κοινωνική Ψυχιατρική κάλυψη των αναγκών 100.000 κατοίκων.

1. Για έναν ειδικό του κλάδου της Κοινωνικής Ψυχιατρικής και Κοινοτικής Ψυχικής Υγιεινής η αναφορά στην πρωτοβάθμια ψυχιατρική περιθαλψη της χώρας μας είναι αυτονόητο ότι θα περιλάβει το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής, την πιο αντιπροσωπευτική μονάδα του είδους στη χώρα μας.

Ο κάθε καλόπιστος αναγνώστης αντιλαμβάνεται ότι η αναφορά στο Κ.Ψ.Υ. στόχευε στην ανάδειξη της πρωτοπορίας του αναφορικά με τη δημιουργία νέων ψυχοκοινωνικών μονάδων στη χώρα μας στις δεκαετίες 1950-1960, αλλά της ιδιαιτερότητάς του ως προς τις διεθνώς καθιερωμένες κοινοτικές υπηρεσίες ψυχικής υγιεινής.

Εξάλλου η ιδιαιτερότητα αυτή τονίζεται και από την ίδια την κ. Ποταμιάνου στον πρόλογο των πεπραγμένων του Κ.Ψ.Υ. το 1976. Με άλλα λόγια το Κ.Ψ.Υ. παρέχει πρωτοβάθμια περιθαλψη χωρίς να είναι μέρος ενός συστήματος Υπηρεσιών Κοινοτικής Ψυχικής Υγιεινής (δίκτυο παραπομπών για έγκαιρη θεραπευτική παρέμβαση - πρόληψη κ.λπ.) που τόσο ανάγκη έχει η χώρα μας και που προβλέπεται μέσα από το Εθνικό Σύστημα Υγείας και χωρίς η κοινότητα να συμμετέχει στα προγράμματα πρόληψης.

Δεν πιστεύω ότι η διαπίστωση αυτή είναι ολίσθημα για τον γράφοντα ή κρύβει άλλα κίνητρα.

2. Ως προς το δεύτερο σημείο της επιστολής το επίμαχο στοιχείο της μείωσης των επισκέψεων στην Υπηρεσία Κοινωνικής Ψυχιατρικής Αθηνών στα χρόνια 1957-1975 είναι παρμένο από τον πίνακα της σελίδας 42 όπου η Υ.Κ.Ψ.Α. αναφέρεται ότι λειτουργεί από το 1957.

Αν τα περιστατικά στην πλειοψηφία τους από το 1957 έως το 1966 είχαν προνοιακό χαρακτήρα πάλι διαπιστώνεται μια συστηματική ετήσια μείωση μεταξύ του 1957 (3017 επισκέψεις) και του 1966 (1147 συνεχιζόμενες και νέες επισκέψεις) όπως αναφέρει ο τίτλος του πίνακα της σελίδας 46 των πεπραγμένων.

Από το 1966, τον χρόνο έναρξης της λειτουργίας της Υ.Κ.Ψ.Α., πάλι η μείωση των καθαρών αυτή τη φορά ψυχιατρικών περιστατικών είναι μεγάλη από χρόνο σε χρόνο (468 νέες επισκέψεις κατά το 1966, 131 κατά το 1971, 222 κατά το 1973 και 208 κατά το 1975).

Θάθελα να τονίσω ότι η επιλογή του παραδείγματος της ροής των περιστατικών ήταν σκόπιμη και ουσιαστική. Δεν μίλησα για τον μικρό αριθμό των περιστατικών του Κέντρου. Θέλησα μόνο να δείξω τη φθίνουσα ροή τους από χρόνο σε χρόνο στην πιο βασική υπηρεσία ενός Κ.Ψ.Υ. ως το αποτέλεσμα όχι, προς θεού, μειωμένης αποδοτικότητας του

προσωπικού κ.λπ. αλλά του οργανωτικού μοντέλου της λειτουργίας του Κ.Ψ.Υ. δηλαδή χωρίς γεωγραφικό τομέα, χωρίς δίκτυο παραπομπών από φορείς και υπηρεσίες (Σύστημα παροχής Υπηρεσιών Ψυχικής Υγιεινής) και χωρίς την εφαρμογή της βασικής αρχής της Κοινοτικής Ψυχιατρικής κατά τον G. Caplan, της Comprehensiveness, δηλαδή της αρχής της πλήρους παροχής με μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα σε σύντομο διάστημα και το μικρότερο δυνατό κόστος (θεραπευτική προσέγγιση ανάλογη των συγκεκριμένων αναγκών).

Σε τελευταία ανάλυση αυτό το μοντέλο δημιουργεί ένα μεγάλο άνοιγμα μεταξύ κόστους-οφέλους για την υπηρεσία και το Δημόσιο.

3. Ως προς το σημείο που θίγει η κ. Ποταμιάνου για την κάλυψη των ψυχιατρικών αναγκών των δήμων Καισαριανής Βύρωνα (100.000 περίπου κάτοικοι) από το Κέντρο Κοινοτικής Ψυχικής Υγιεινής Βύρωνα Καισαριανής θάθελα να επαναλάβω ότι, όπως φαίνεται και από τον πίνακα 4 του άρθρου μου, το ποσοστό των ενηλίκων ατόμων που χρειάζονται βοήθεια είναι δυστυχώς μεγαλύτερο από όσο εκείνη νομίζει, αφού κυμαίνεται μεταξύ του 5% και 14% των ενηλίκων ατόμων του τυχαίου δείγματος (χωρίς να περιλαμβάνουμε τα παιδιά και τους υπερήλικες) κατοίκους της κοινότητας και το οποίο συμβαδίζει με τα ευρήματα πολλών έγκυρων ξένων ερευνητών (βιβλιογραφία Νο 5).

Αν θεωρήσουμε λοιπόν το 10% ως μέσο ποσοστό ψυχοπαθολογίας τότε 10.000 περίπου ενήλικοι, κάτοικοι των δύο δήμων, και αντίστοιχα 90.000 περί-

που Αθηναίοι, κάποια στιγμή μπορεί να χρειασθούν κάποιου είδους θεραπευτική παρέμβαση. Το ερώτημα είναι για τους δημότες της Αθήνας: πού θα την αναζητήσουν, πέρα από την ιδιωτική ψυχιατρική;

Δεν ήταν στις προθέσεις μου να αναφερθώ με αριθμούς στο κατά πόσο το Κ.Κ.Ψ.Υ. προσπαθεί να καλύψει τις πιθανές ανάγκες αυτών των 10.000 ατόμων, αλλά επειδή κατά την κ. Ποταμιάνου παραπλανώ τον αναγνώστη πρέπει να πω ότι το 1,2% (1.020 άτομα) του πληθυσμού των δυο δήμων επισκέφθηκαν την υπηρεσία Ανοικτής Ψυχοκοινωνικής Φροντίδας του Κ.Κ.Ψ.Υ. από το 1979 που ιδρύθηκε μέχρι σήμερα μ' ένα σύνολο 7.880 επισκέψεων στο Κέντρο ή στο σπίτι, και μια συστηματική ποσοστιαία αύξηση κάθε χρόνο μέχρι σήμερα. Περισσότερα στοιχεία για τη λειτουργία του Κ.Κ.Ψ.Υ., την ποιότητα της δουλειάς και το κόστος είναι στη διάθεση της κ. Ποταμιάνου και οποιουδήποτε τρίτου, στον τόμο της οργάνωσης και αξιολόγησης του Κ.Κ.Ψ.Υ. στα χρόνια 1979-1983.

Τελειώνοντας θάθελα να ευχαριστήσω την κ. Ποταμιάνου που άθελά της έγινε η αιτία για να αρχίσει ένας διάλογος στον χώρο της ψυχικής υγιεινής, ένα χώρο που η συνθηματολογία, ο απομονωτισμός, ο αυτοδιδασκτισμός ή η μυθοποίηση είναι μόνιμα φαινόμενα, για τη σωστή ανάπτυξη του οποίου έχουμε όλοι μας χρεωθεί μέρος της ευθύνης.

Με τιμή
Μιχάλης Γ. Μαδιανός

